

Jusuf BUXHOVI

## LIBRI I BLLACËS

### 2

#### BOTA E PËRMBYSUR E URTAKUT

##### Trilogji

###### I

Urtaku, sipas të gjitha gjasave, kishte qenë ndër të fundit që kishte hyrë në atë që ishte quajtur kamp i Bllacës dhe kishte qenë ndër të parët që e kishin larguar së andejmi.

Ndryshe nga të tjerët, që më vonë kishte marrë vesh se nga mesi i asaj nate prilli me shi të imët, e deri nga mëngjesi i ditës së nesërme, (pasi ishin nxjerrë ashtu me nxitim dhe pa kurrfarë rendi, me autobusë të mëdhenj ishin dërguar në drejtim të Shkupit dhe gjetiu, pa ditur as vetë se ku), ai kishte qenë i vetmi që ishte kthyer andej nga kishte hyrë, veprim ky që, edhe po të lidhej me farë sjelljeje humanitare ndaj personave të lidhur për karrocën e invalidit të përhershëm, do të duhej të ndodhte e kundërta, pra t'i dorëzohej Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, ose shërbimeve të tjera të shumta, që andejpari përkujdeseshin për ata që u duhej mbikëqyrje e veçantë, e kjo ia kishte krijuar përshtypjen se ashtu si ishte vepruar me të, e gjitha shfaqej si pjesë e paraparë e asaj lufte, në të cilën - të pafuqishmit si ai, çfarë kishte mjaft, të krisurit mendjeje dhe të shkalluarit shpirtërisht, që kishte edhe më shumë dhe ishin kudo - pas vrasjeve të panumërta, pas pastrimeve etnike me dhunë, të cilat kishin arritur shkallën e krimeve të rënda kundër njerëzimit dhe shuarjes së çdo gjëje të vlefshme aty, ( më vonë me to do të merrej me vite të tëra edhe Gjykata e Hagës dhe forume të tjera ndërkombëtare), pra, të tillët, për pak të ktheheshin në zotërues të vetëm të asaj hapësire të shkretë me çka asaj përfundimisht duhej t'i merrej e drejta jetësore që kishte, që pastaj, gjithnjë në përputhje me qëllimet e një lufte të tillë, t'i kthehej e ashtuquajtura e drejtë historike, pra ajo e të vdekurve me gjithfarë shpirttrash, po ku përjashtohet ardhmëria?...

Ky mendim – që i kishte shkrepur në kokë dhe i ishte ngjitur për të gjatë kohës sa kishte pritur i vetmuar në atë tren me të cilin dy ditë më parë e kishin sjellë me dhunë dhe e kishin futur në të bashkë me ata qindra mijëra të tjerë - nuk do t'i ndahej madje as atëherë, kur, më në fund, pas atij udhëtimi që e kishte quajtur rrugëtim të përhershëm nëpër një botë të përmbysur keqas, ishte kthyer në Dardhishtë, pikërisht aty ku e kishin marrë me dhunë dhe e kishte fare të qartë se ashtu humbte përgjithmonë diçka të pakthyeshme. Madje, të menduarit rreth humbjes së pakthyeshme, që do t'i kthehej në një përndjekje të përhershme, do t'i shfaqet edhe në atë ditën e dymbëdhjetë të qershorit, kur ishin shfaqur trupat e ndërkombëtarëve me ato automjetet e shpejta me flamuj të ndryshëm anash dhe, pas tyre, kishin ngarendur edhe vendorët me ato shkrepjet e pareshtura të armëve të lehta, me të cilat, si thoshin disa syresh - shprehnin gëzimin për shpëtimin që kishte ardhur në çastet e fundit, ndërkaq të tjerë pohonin se kremtonin çlirimin dhe sekush brohoriste edhe për fitoren historike, porse dëgjoheshin edhe buçima të tjera të ngjashme që nuk kishin të ndalur, ndërkohë që ai edhe më tutje kishte menduar rreth atyre që po atëherë kishte nisur t'i hidhte

në letër dhe do t'i quante „*Bllaca e shpirtit tim*“, të cilat përfundimisht e kishin kthyer në peng të asaj që thoshte se e shihte si të djeshme në të sotme të nesërme dhe të nesërme në të sotmen e djeshme dhe ngjashëm me to...

Por, duhet thënë se, jo pa arsye, ajo që Urtakut do t'i ngulitet si një ngatërrim i përhershëm kohe në vazhdimësi, sa ta krahasojë me përsëritjen e të njëjtës dhe bredhje të tjera mendjeje, të ngjashme me këto - e gjitha lidhet me atë hyrjen e fundit në Bllacë dhe largimin e tij, ndër të parët, prej saj në drejtim të vendit nga kishte ardhur, ngaqë ajo hyrje - dalje që ndoshta nuk kishte zgjatur më shumë se pesë-gjashtë orë, ia kishte lënë përshtypjen e një veprimi të përkryer deri në imtësi, që nga dikah çuditërisht ishte mbikëqyrur dhe, edhe lëvizjet që dukeshin fare të pavërejtura dhe në çaste të vetvetishme madje, siç ishin ato kur e kishin zbritur të fundit nga treni (këtë edhe e kishte prituri), pastaj tërheqja zvarrë nëpër atë baltë deri afër dyerve, lënia për pak përpara tyre, sikur të ishte në tokën e askujt dhe shfaqja pastaj e dy personave nga ana tjetër, që po ashtu, pa nxjerrë zë prej goje, e kishin tërhequr rrëshqanas deri te pjesa e dyerve dhe pasi i kishin mbyllur ato, në largim e sipër për te pjesa e brendshme, kishte parë se njëri prej tyre, me një dritë llambe dore në drejtimin e kundërt, kishte dhënë një shenjë, e cila me të shpejtë kishte tretur në terrin e natës, shenjë kjo që ishte përcjellë me një të ngjashme nga ana tjetër, fikja e së cilës sikur i kishte mbetur në sy që ta pohonte atë të cilën më vonë do ta shohë, por edhe do ta quajë, në mos marrëveshje të plotë, atëherë njëfarë bashkërenditjeje të veprimeve, po se po. Ky dyshim do t'i qepet për koke edhe nga prania e Vojos, për ta përcjellë gjatë gjithë kohës, që nga marrja në shtëpi, nisja në drejtim të asaj që ishte kthyer në qendër grumbulluese tek Udhëkryqi dhe pastaj drejt stacionit hekurudhor të Fushë së Kosovës, nga, në muzgun e mbrëmjes, pasi i kishin rrasur sikur të ishin kafshë në një tren mallrash me shumë e shumë vagonë që ngjanin në hekurishte, shumica të hapur fare, i kishin nisur në drejtim të Kaçanikut dhe e gjitha kishte përfunduar me atë zbritjen, aty nga gjysma e natës, në pjesën kufitare me Maqedoninë, pra në Bllacë, ku Vojo, jo vetëm që nuk ishte përshëndetur me të, por me atë mbetjen në baltë si i ngrirë, sikur e kishte bërë me dije se aty, fatkeqësia nëpër të cilën kalonin, jo vetëm që nuk merrte fund, veçse i rikthente në të njëjtën vorbull përpëlajtës që t'i zvarriste përherë dhe, të shkallmuar dhe të qullur fare do ta takojë çastin kur pothuajse po ata që e kishin marrë si ndonjë plaçkë tregu, pa nxjerrë zë prej goje, bashkë me karrocën, së cilës tashmë i ishin kyçur rrotat nga balta, e kishin tërhequr zvarrë tutje dyerve me tela gjemborë që ishin hapur me shumë vështirësi nga pesha e baltës dhe e ujërave të grumbulluara aty. Dhe pastaj, ai Vojo, që dukej se ishte krijesa e vetme në atë shkretim që e kishte fat, me përpjekje të fundit, në vend se ta tërhiqte zvarrë bashkë me karrocën në të cilën rrinte i ngjitur (siç ishte vepruar gjatë hyrjes, por edhe gjatë daljes prej saj), e kishte bartur dhe këtë e kishte bërë me mund të madh deri te treni i shkretë, që pasi e kishte hipur dhe vendosur në pjesën e mbrapme të vagonit të fundit, me një frymëmarrje të rëndë që ia dridhte kraharorin e lodhur, kishte vazhduar ta vidhte me atë shikimin e ngrirë prej mumie, të njëjtë me atë që ia kishte hedhur edhe para dy ditësh, kur njësitë paramilitare e kishin nxjerrë nga shtëpia dhe pa i thënë gjë, si ndonjë plaçkë shtëpie e kishin përplasur në pjesën e fundit të kamionit dhe ai nuk kishte bërë tjetër përveçqë - kur e kishin zbritur në të njëjtën mënyrë, sikur të ishte i lidhur për të dhe karrocën e tij - kishte vazhduar ta shtynte dhe ta drejtonte kah ajo turma e madhe që derdhej nga të gjitha anët në pritje të atij udhëtimi të panjohur drejt asaj që më vonë e kishte parë si përplasje të pamëshirshme në atë askundje, ku të gjallët kthehen në të vdekur, ndërsa të vdekurit në kufoma të gjalla.

- Pse s'më heq qafe disi, kishte dashur t'i thoshte?

Mbase, edhe mund të ishte pikërisht ndjenja e atij që tashmë nuk kishte shpirt, që e kishte lënë në atë hapësirë të Bllacës, por ndoshta ajo shpirtë e tij kishte nisur edhe para se ta arrinte atë, pikërisht çastin kur e kishin nxjerrë me dhunë nga shtëpia dhe e kishin hedhur në atë kamion të bërë shoshë prej plumbave dhe copave të granatave, dhe ai kishte parë se si prapa, nga njëfarë tretjeje e çuditshme, përfshiheshin pjesët e ngrira të shtëpive të

shkatërruara, të kafshëve të ngordhura dhe çdo gjë tjetër e asaj bote të rrënuar keqas, të cilat pastaj, çuditërisht përpiqeshin t'i ruanin trajtat e mirëfillta që kishin dhe si të tilla t'i merrte me vete, qoftë si parafytyrime të shkëputura, me të cilat disi do t'i zhdëmtohej ajo që përfundimisht ishte humbur...

Ndërsa ai, sikur t'ia kuptonte atë që i kishte mbetur diku e lidhur për gjuhe si mundim i thellë, që nuk mund ta nxirrte dot (fjala ishte për lutjen që ta linte aty të vdiste), kishte vazhduar ta shikonte me atë ftohtësinë e mumies, por tash me ato rrudhat e ngrehura si me zor në pjesën e sipërme të ballit, të cilat shprehnin një shqetësim të brendshëm, që ia kishte parë edhe atë pasditen e nxehtë të shtatorit të vitit paraprak, kur përpara ia kishte sjellë trupin e pajetë të të birit, Burimit, me shumë plagë të hapura dhe ishte larguar pa i thënë tjetër, madje as ato që lidheshin për fatin e Besimit, djalit të sëmure rëndë nga astma kronike, me të cilin atë ditë i vëllai ishte nisur për në Qytezë, pasi dikush i kishte premtuar se do t'i ndihmonte që nga mjekët ndërkombëtarë, të cilët herë-herë gjithë nxitim kalonin andejpari, ta merrte atë vaksinën, me të cilën, gjatë gjashtë muajve të ardhshëm, do të kishte një frymëmarrje paksa më të qetë...

-Po ta kenë vrarë, sigurisht se do të ma kishin hedhur përpara dhe këtë do ta bënin madje pa farë shqetësimi”, kishte menduar gjatë kohës sa kishte parë që dy nga fqinjët, bashkë me një tjetër, që i kishte thënë se me Burimin kishin studiuar në Prishtinë, hidhnin pjesën e fundit të dheut mbi varrin e sapohapur nën atë dardhën e vjetër skaj rrugës, që shpinte nga shkolla, e cila që prej vitesh ishte mbyllur dhe së voni ishte kthyer në depo ushtarake, ku ishte edhe varri i bashkëshortes, Shpresës, që kishte vdekur befas para tre vjetësh nga një hemorragji cerebrale gjatë kohës sa po shpërndante ndihmat humanitare në katundet që lidheshin me pjesën e Përdrintit.

Në atë përpëlitse të parë tepër dëshpëruese me qetësinë shkallmuese, që pastaj kishte përfshirë gjithë hapësirën përreth dhe pushtetin e saj e kishte përjetuar si heshtje të njëmendtë varri, ishte një si përfitim i brendshëm, në kalim e sipër, që sikur ia bënte me dije se kishte filluar koha e mortit të madh, në të cilën do të përfshiheshin që të gjithë, pa përjashtim, dridhmën e së cilës, si jehonë oguri të lig, ose diçka të ngjashme, e kishte hetuar edhe atëherë, kur pas varrimit e kishin kthyer në pjesën e jashtme të çardakut që shikonte nga ana e malit, ku ai përherë shtrinte shikimin e përhumbur, jehonën e së cilës ishte munduar ta pranonte sa më parë dhe ta ndrynte tek ato që mendja ia thoshte se nuk guxonin ta mbisundonin, ani pse asnjëherë nuk kishte menduar se ashtu i pranonte vetes farë trimërie, burrërie a diçka të ngjashme, që aty merreshin si virtyte dhe me to krenoheshin madje vend e pa vend, porse çdo gjë që kishte të bënte me këtë qëndrim lidhej me të kundërtën, të asaj sprove të të parapërcaktuarave, nëpër të cilat duhej për me kalie doemos dhe të cilave duhej për me iu nënshtruar me bindje të thellë, që, si do të shihet, kjo do t'i ndihmojë për me u ba ballë gjithë të papriturave me të cilat ishte ndeshur sa kishte zgjatur ai kthimi me ato pjesët e mbetura të atij treni të jashtëzakonshëm, zvarritja e të cilave, ndonëse nuk kishte përfunduar nga ishte nisur, por nga ai shpërthimi i padukshëm ishte ndalur diku në hyrje të shfaqjes së rrafshit të Kosovës, megjithatë ai drejtimi i Fushë së Kosovës, që duhej të kihej parasysh si njëfarë caku, ishte ndjekur deri tek ajo kthesa që duhej marrë për tek Udhëkryqi dhe pastaj për në Dardhishtë... (Më vonë, në ato që do t'i quajë „*Bllaca e shpirtit tim*“, çdo gjë të asaj lufte dhe ato që e kishin shkaktuar atë, do t'i lidhë me të dhe ato lëvizjet e tij).

Por, kur kishte rënë muzgu i natës dhe heshtja ishte bërë edhe më e bezdisshme, mendja i kishte shkuar tek Besimi, i mbetur diku, kush e di se ku, me ato gulçimat e herëpashershme të rënda, të cilat, sikur i ngjante se po përhapeshin gjithandej e të vazhdonin të mbeteshin të tilla edhe më vonë dhe gjithnjë, edhe atëherë kur do të marrë vesh për fatin e tij...

Në rrethana të tjera, me siguri se e vetmja gjë që do të kërkonte prej atij që ia kishte hedhur përpara trupin e pajetë të të birit, do të ishte pyetja se a ishte vrarë para se të hynte në Qytezë apo pasi kishte dalë prej saj, në mënyrë që nga përgjigja që do të jepte të kuptonte

edhe çështjen e ilaçeve dhe të frymëmarrjes më të qetë të të birit për gjashtë muajt e ardhshëm...

Edhe pse e dinte që Vojo këtë nuk ishte në gjendje t'ia thoshte, ngaqë qysh nga kthimi i tij para një viti ai shfaqej si i pagjuhë dhe në dukje si i shturur fare, mbase kishte pritur që të ndodhte ndonjë mrekulli dhe ai, (me shenja dhe gjeste), të nxirrte diçka nga ato që mund t'i dinte dhe kjo t'i shërbente si një farë ngushëllimi i madh në gjithë atë fatkeqësi, në të cilën ishin përfshirë që të gjithë dhe tashmë kishte bindjen se pothuajse askënd nuk do ta linte të paprekur, pa marrë parasysh sjelljen dhe qëndrimin kundrejt saj.

Meqenëse ai kishte heshtur dhe, me atë heshtje të thellë e gjithë shqetësim edhe ishte larguar, sikur i ishte bërë me dije se ajo që po ndodhte dhe nëpër të cilën po kalonin, nuk paraqiste asgjë tjetër veçse paralajmërimin se ata njësoj ishin të gjykuar që ajo fatkeqësi t'i barazonte me të ligat që ua sillte dhe ashtu ta prisnin fundin, pikërisht ashtu siç kishte ndodhur vërtet, kur ditën që do të merrte fund ajo bredhja gjashtëdhjetëditshe me atë trenin a me pjesë të tij, që ai e kishte quajtur „kalim nga Bllaca e përkohshme deri tek ajo Bllaca e përhershme e shpirtit“, ai, i thyer fare, me disa çakla që kishte me vete, do t'ia dorëzonte çelësat e shtëpisë bashkë me një pliko të mbyllur, në të cilën, kur më vonë e kishte hapur (kjo kishte ndodhur pasi ishin futur forcat ndërkombëtare dhe në vend ishte vendosur ajo gjendja kalimtare me shumë paqartësi dhe të papritura, me të cilat do të merret në atë që do ta quajë „*Bllaca e shpirtit tim*“), kishte gjetur tapinë e pronës që u ishte marrë dy herë, të shoqëruar nga një dëshmi e shkruar prej tij, në të cilën, përveç të tjerash, thuhej se prona u kthehej pronarëve, por që nuk ishte i sigurt se a do të mund ta gëzonin, ngaqë, si kishte thënë, „andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga, që pret çastin e vet...“

Ideja për atë fundin e përbashkët dhe të njëjtë madje në atë trenin e shkretë, në të cilin me mundim të madh e kishte vendosur Vojo pasi e kishte marrë me të dalë nga Bllaca ku edhe e kishin lënë, sikur i ishte rikthyer në kokë si jehonë e mundimeve të të birit, Besimit, për frymëmarrje, një si gulçitje e përzier me shumë e shumë sosh në atë hapësirë mbylëse të Bllacës, ku kishin përfunduar të gjithë ata që treni i kishte hedhur aty, por që më vonë kishte marrë vesh se trena të ngjashëm ato ditë kishte pasur aq shumë, saqë mund të flitej për një të pafund, i cili pandalshëm mbushej e mbushej që pastaj të zbrazej dhe të zbrazej sikur të ishte një përbindësh i jashtëzakonshëm, i cili, në atë rrëshqitje apokaliptike viktimave ua gëlltiste shpirtin, që pastaj, të shpronësuar nga çfarëdo ndjenjash, i hidhte në atë humnerën e madhe të errët, që ashtu bashkërisht të përjetonin përgjithësimin e zhvlerësimit më të tmerrshëm, kur në atë shpërfytyrim nënçmues të qenies të gjithë barazohen, prej nga pastaj ta kenë më të lehtë të pranojnë harresën dhe gjithë atë që sjell përjashtimi i dhunshëm nga vetvetja...

- Më mirë i vrarë kudo qoftë jashtë, qoftë edhe qençe, nëse nuk bën ndryshe, sesa në atë hapësirë të mallkuar ta humbasësh përgjithmonë qenien - do të mendojë Urtaku për të birin dhe këtë ua kishte "uruar" edhe të tjerëve dhe gjithë botës madje, kur kishte marrë vesh për ato që kishin ndodhur në Bllacë gjatë atyre katër-pesë ditëve sa ishte mbushur ajo hapësirë, që kamerat e kompanive më të mëdha televizive botërore dhe mjete të tjera mediatike, që e kishin përcjellë drejtpërsëdrejti, thuhej se e kishin quajtur edhe kamp bashkëkohor përqendrimi, edhe ndërgjegje e vrarë e njerëzimit dhe ndryshe-ndryshe, po që, më vonë, pa ndonjë hamendje, kishte vlerësuar se i ishin dashur asaj ndërhyrje nga ajri që të mos mbetej në gjysmë, ose të dështonte pa filluar mirë, siç pritej nga disa anë, por që më së shumti u ishte dashur edhe atyre që e kishin nisur atë luftë dhe që një fund të tillë e kishin pritur, që njëherë e përgjithmonë të kryhej ajo që prej tyre ishte quajtur "e drejtë historike" për rikthimin "e djepit shpirtëror" dhe të pretendimeve të tjera të këtilla, me çka viktimat e katandisura nëpër botë, përveç të tjerash, të ngarkoheshin edhe me ndjenjën e një ndëshkimi të pashmangshëm...

Këtë dënim të rëndë, që kishte menduar se e kishin kushtëzuar rrethanat e jashtëzakonshme, nëpër të cilat kishte kaluar - edhe pse më vonë, veçmas kur kishte marrë vesh se disa prej atyre që kishin përjetuar Bllacën, kishin gjetur rrugën e kthimit dhe, kush më

pak e kush më shumë, kishin nisur ta merrnin veten sa të mendonin se kishin kaluar nëpër një ëndërr të ankthshme që për hir të ardhmërisë, e cila sikur shihej edhe e shkëputur nga e kaluara, gjithsesi duhej harruar - kishte dashur ta zbuste paksa dhe madje ta shihte edhe si shprehje të një dëshpërimi të thellë, megjithatë nuk kishte qenë në gjendje ta përjashtonte, ngaqë ishte ajo nata e zezë e futjes në të që i rikthehej si një ortek i pandalshëm dhe ishte ajo ndjenja e shpronësimit më të tmerrshëm nga njerëzorja, të cilën assesi ta përballonte, po ishte edhe ai mundimi i asaj zvarritjeje thujse të pafund me atë trenin e jashtëzakonshëm përbindësh, që gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të ndërhyrjes nga ajri nëpër atë hapësirë që e kishte parë si natyrë e vdekur, kishte nxjerrë në pah ngjyrat më të errëta që vazhdimisht ia kthenin pamjet e ngrira të një pikturë të pakryer, tablotë e së cilës, të dënuarve të përjetshëm me atë përjetim, u krijonin përfytyrime të trishta, pre e të cilave mbeteshin përgjithmonë...

Ngjyrat e gjalla të asaj pamjeje të pikturës së pakryer, të cilën më vonë do ta shohë si ngatërrim kohe të lidhur për atë ngjarje si të përsëritshme dhe diçka ngjashëm, që do të përbëjnë thelbin e shënimeve që do të quhen „*Bllaca e shpirtit tim*“, Urtakut do të fillojnë t'i derdhen pandërprerë dhe turbull në shikim, qysh nga çasti që me shumë mundime do të bartet në atë pjesën e mbrapme të vagonit të fundit të trenit të zbrazur për t'i mbetur të tilla edhe atëherë, kur ai që do ta shohë dhe do ta quajë „sprovën e parë të asaj që paraqiste hyrje në luftën e yjeve“, dikur me shumë përtesë kishte lëvizur përpara dhe ai kishte hetuar një si fëshfërimë vdekjeje, e liruar diku që u ishte ngjitur për t'i shoqëruar, po ngjashëm do t'i derdhen edhe me të dëgjuar për ato shpërthimet e para të bombave, që pas pak, nga qielli, a djalli e marrtë vesh se nga (kjo as që kishte rëndësi), kishin qëlluar binarët që kishin lënë pas dhe kishte parë që disa pjesë të tyre, të shkëputura ishin shpërndarë anash dhe ashtu të mbetura si kthetra të mëdha hekuri, sikur kërcënonin për atë ndërprerjen që u ishte bërë...

Ato ngjyra të errëta do t'i derdhen në kokë edhe pasi kishin lënë trenin, i cili me ata katër vagonë të shkapërdërdhur fare nga ato shpërthimet e bombave të ajrit që herë pas here i kishin ardhur nga lart dhe anash dhe me anën e tyre çuditërisht kishte lëvizur nga stacioni në stacion, përderisa përfundimisht tek ajo kthesa e fundit që shpinte për në Fushë së Kosovë ishte qëlluar nga një shpërthim i panjohur, po që kishte mundur të ishte edhe vetëshpërthim dhe çmos, me të cilat ishte plot e përplot ajo luftë, nga, pastaj gjatë gjithë asaj dite të dhjetë të qershorit me vapë të jashtëzakonshme, ndër më të gjatat e jetës, që për nga kthesat dhe të papriturat e tjera që kishin mbushur çastet dhe orët e saj, ishte quajtur edhe ditë e shekujve dhe ndryshe-ndryshe, kishin marrë atë kthesën që shpinte për tek Udhëkryqi dhe tutje në Dardhishtë...

## II

Para se të arrinin Dardhishtën, me anën e atij udhëtimi zvarritës dhe tejet të mundimshëm, që gjithsej kishte zgjatur gjashtëdhjetë ditë të plota dhe, në ato shënime e mëtejshme jo rrallë në pikëpamje kohore shfaqej edhe i papërcaktuar fare, që ndryshonte në përputhje me ndërrimin kur gjashtëdhjetëditëshi ndodhte të bëhej gjashtëqind e gjashtëdhjetë, e ndonjëherë ditët të shiheshin si muaj dhe madje vite të palosshme dhe kjo atyre sikur ua shtonte edhe më tepër atë që do të quhet edhe përsëritje e së njëjtës – pra, përballë kësaj përthyerjeje të natyrshme, ia vlen të thuhet se atij udhëtimi i kishte paraprirë një si ligështim i madh i Urtakut, që t'i jepej harresës dhe të përhumbej fare deri tek ajo që merret mosqenie, një si barazim me hiçin dhe ngjashëm dhe çka do qoftë. Duhet pranuar se pasqyrimi i ligështimit, në një farë mënyre kishte qenë thujse i përafërt me atë fundin, që shihej si njëfarë shkëputjeje e dhunshme nga ndjenja e të qenët, siç e kishte pasur për pak edhe para tetë vjetësh, kur nga ato torturat e rënda në stacionin e policisë vendore, kishte hetuar se i ishte thyer boshti i kurrizit dhe nga ai çast kishte kuptuar se kishte mbetur përgjithmonë i palëvizshëm, send i pavlerë fare që do t'u kthehej në barrë të përhershme të tjerëve dhe mendime të tjera të zymta, sado që ato binin ndesh me qëndrimin e tij të përhershëm që, pa

marrë parasysh rrethanat, pa marrë parasysh gjendjet dhe kushtet e tjera, qofshin edhe më të ligat dhe më të vështirat, të mos mendohet tjetër përveçse për përpjekjen deri në pikën e fundit, që të qenët të përmbushet me qëllime të caktuara...

- Sikur po merr fund çdo gjë...?

Ky shkrim fatal i ngjau t'i ketë dalë nga thellësia, pikërisht nga ajo pjesa e panjohur, që i ishte shfaqur edhe në stacionin vendor të policisë, kur kishte hetuar se ishte i shkallmuar fare shpirtërisht dhe fizikisht dhe me përshtypjen që, kur e kishin bërë të varur përgjithmonë dhe për çdo gjë, njëherësh e kishin përjashtuar edhe prej të gjitha qëllimeve jetësore...

Ndonëse ajo klithje e atëhershme, edhe pse kishte qenë tejet dëshpëruese, nga përshtypja se në atë gjendje, nuk paraqiste tjetër veçse një kufomë të gjallë që me mundime duhej t'i ngarkonte edhe të tjerët, megjithatë ishte parafytyrimi i bashkëshortes Shpresa dhe fëmijëve (Burimit dhe Besimit), që i kishin ndihmuar t'u bënte ballë të gjitha atyre me të cilat duhej ta kalonte jetën. I kujtohej se atëbotë në spitalin e qytetit, prania e Shpresës dhe e fëmijëve, i kishin ndihmuar të mos ndjehej i humbur, e as i mundur, por fitimtar madje, pse i kishte shpëtuar më të keqes, pse edhe ashtu ia kishte dalë ta ruante drejtpeshimin shpirtëror dhe, mbi të gjitha, pse kishte qenë i bindur se ajo që i kishte rënë sipër si dhunë e tmerrshme dhe e kishte sjellë në atë gjendje, kishte të bënte jo vetëm me përpjekjet që të ndalej, por, siç do të shihej pak më vonë, ato kryekreje lidheshin edhe me vrasjen e një ardhmërie, që i takonte dhe u takonte dhe për të cilën duhej të përpiqej dhe të përpiqeshin i madh e i vogël që me çdo kusht ta mbronin dhe ta mbronin, ta ndërtonin dhe ta ndërtonin... Këtij përkushtimi nuk do t'i ndahej edhe kur do të mbetej përgjithmonë në atë karrocën e invalidit, edhe kur do të paraqitet para nxënësve, të cilët, kur do t'u mbyllen dyert e shkollës pasi nuk ishin pranuar ato plan-programet mësimore të Beogradit, do t'i marrë në shtëpi dhe do ta kthejë atë në një shkollë të veçantë, siç ishin kthyer në shtëpi-shkollë edhe shumë e shumë strehë të tjera familjare anembanë vendit dhe ato sikur ishin shndërruar në themel të asaj që ishte quajtur lëvizje e kundërvënies paqësore, pushtet paralel institucional, vetëdëshmim shtetformues dhe nga gjithë bota ishte shikuar me adhurim si diçka e paparë deri atëherë, me çka rrënoheshin gjithë ato mashtrime që përpjekjet e ndërtimit të së drejtës jetësore të një populli në hapësirën e vet etnike, nga propaganda hegjemoniste serbe ishin paraqitur aq gjatë si veprime rrënuese, antiqytetëruese, antiperëndimore, marksiste-staliniste, fundamentaliste-islamiste dhe çmos, që pastaj, e gjitha do të shkojë deri atje sa ndaj përhapjes dhe zgjerimit të saj si diçka që nuk mund të ndalej më me dredhi dhe zhurmë tjetër, të shfaqej dhuna e hapur shtetërore policore-ushtarake, që ishte kthyer në luftë të pashpallur, me synime të hapura të spastrimeve etnike, ndaj së cilës, dikur edhe ajo që fillimisht shfaqej si kundërvënie paqësore me atë pushtetin paralel, që u kishte shërbyer atyre dëshmime të domosdoshme qytetëruese dhe shtetformuese, do të kthehet në kundërvënie vetëmbrojtjeje me të gjitha mjetet, që kishte kulmuar me paraqitjen e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, që pastaj për ta penguar një përdezje të luftës në të gjithë rajonin, që do të kishte pasoja tepër të rënda, do të ndodhë ndërhyrja ndërkombëtare nga ajri, me çka së paku përkohësisht ishte parandaluar ajo që atë natën kritike në stacionin e policisë i ishte thënë se „ishte pjesë e asaj lufte të shenjtë për kthimin përfundimtar të kryqit serb në folenë e vet, pa marrë parasysh çmimin që do t'i paguhej...“

Por, jehona e atyre fjalëve të dëguara atëbotë në stacionin e policisë vendore - pas asaj dhune shfrenuese nëpër të cilën kishte kaluar, përballë asaj heshtjeje mortore që e kishte përjetuar sapo ishte gjetur në atë trenin e zbratur, të cilin e kishte quajtur tren i Bllacës dhe të tillë e kishte parë gjithmonë (pa marrë parasysh se ai, nga ato që më vonë kishte marrë vesh dhe do t'i pasqyrojë në ato shënime „*Bllaca e shpirtit tim*“, nuk kishte qenë i rastësishëm, por pjesa më e rëndësishme e asaj lufte të yjeve apo lufte të ardhmërisë, që zhvillohej midis të mëdhenjve) - i kishte tingëlluar si diçka që tashmë kishte ndodhur dhe ai, asaj oshtime të mundimshme të hamendjes - „sikur ka përfunduar çdo gjë“, duhej t'ia hiqte atë „sikur“ dhe ta thoshte dhe ta pranonte troç se „ka përfunduar çdo gjë...“, në mënyrë që të ballafaqohej me atë që në të vërtetë paraqiste njëmendësi të trishtueshme, të cilën sikur e kishte mallkim të

pashmangshëm, madje disi të parapërcaktuar, qëndrim ky tejet dëshpërues që, si do të shihet në ato meditimet e mëvonshme, do të rishqyrtohet me pikëpamjen se „kalimi nëpër rrathët e ferrit dhe gjithë ato që e kishin përcjellë, do të duhej të paraqiste një shkundje të ndërgjegjshme për të mundshmen dhe realitetet e saj“, që, si kishte thënë, “për fat të keq, jo vetëm që kishte munguar, por ishte kthyer në njëfarë bindjeje çoroditëse se - meqë ishte kapërcyer si ishte kapërcyer ajo e keqe, pra të shumtën me kërkimin e shpëtimtarit, që edhe ishte shfaqur, atëherë, ai dhe prania e tij duhej të shfrytëzohej ashtu që e përkohshmja, pra ajo gjendja kalimtare, të shihej si e përhershme dhe të quhej e tillë madje, pa çuar aspak mendjen se sjellja sot për sot dhe hutia e saj, shpesh ka ndëshkuar ata që nuk kanë marrë mësim nga mendjelehtësia për të kuptuar ndryshimet e shpejta, kthesat e forta dhe sfidat e tyre...“, vërejtje kjo që e kishte përkujtuar me atë çështjen e përsëritjes së të njëjtës dhe pasojat e saj, aspektet e njohura filozofike të së cilës, qoftë edhe padashur, i ishin ndërlidhur me kapërcyellet historike dhe me gjendjet e tyre, nëpër të cilat në atë pjesë të botës ishte kaluar që prej shekujsh, ku jo rastësisht, në saje të kundërimeve të tilla, ishte shfaqur edhe ai realiteti i kufirit të përgjakshëm të qytetërimeve, i cili, me ato që ndodhnin, sikur edhe më tutje përhapte hijen e vet...?

Kësisoj, kjo njëmendësi e trishtueshme, por e pashmangshme, të cilën, përballë rrethanave të tilla e kishte pranuar aq rëndë, njëherësh ia kishte kthyer të menduarit se meqë ishte gjykuar me atë përjetim të atij fundi, atëherë duhej të tregohej i përmbajtur dhe i dinjitetshëm deri në atë pikën e skajshme, madje këtë edhe ta aktrojë nëse e do puna, në mos për tjetër, atëherë që të mos jepej para atyre, që mendja ia thoshte se edhe si të padukshëm, ishin pjesë e mundimit të quajtur *tren-përbindësh* dhe *fantazmë*, që më vonë, kur kishin kaluar nëpër ato që i ishin dukur si rrathë ferri dhe dikur madje do t’i vijë mirë pse kishin qenë të tillë dhe ajo rrugë bashkërisht i kishte bartur nëpër atë qark tragjik dhe atë përvojën e njohur se brendapërbrenda tij nuk mund të kishte tjetër veçse shpërndarje të së keqes, e cila një ditë, pa dallim, në atë fatkeqësi barazonte që të gjithë pa përjashtim, sa të ktheheshin në viktime të njëjta dhe të përhershme, madje, siç mund ta dëshmonte edhe fati i përcjellësit të tij të fundit, Vojos, me të cilin ishte rritur dhe dashur a padashur kishin edhe diçka të përbashkët, ngaqë ai, për muaj të tërë, kishte thithur gjirin e së ëmës së tij kur kishte mbetur jetim, që ajo luftë ia kishte shuar familjen, por edhe ia kishte marrë dinjitetin njerëzor, aq të domosdoshëm në rrethana të tilla. Dhe, meqë në atë luftë ishte përfshirë me dëshirë dhe me mendjelehtësi dhe, meqë prej asaj zhurme të tmerrshme që për betim kishte pasur të ashtuquajturat korrigjime të padrejtësive historike që gjoja u ishin bërë serbëve dhe të tjera si të ngjashme, që me aq egërsi ishin hedhur në atë tubimin e Gazimestanit me rastin e përkujtimit të gjashtëqind vjetorit të Betejës së Kosovës, nuk kishte dalë tjetër përveçse një plojë e tmerrshme gjaku, në të cilën ishin përfshirë edhe ithtarët e saj - pra atij nuk i kishte mbetur tjetër përpos që, si i shkalluar fare, me atë që i ishte shfaqur përpara dhe me lot e oshtima tepër të rënda dhe gjithë gulçima, t’i binte në gjunjë. Dhe në atë mënyrë, Vojo i gJORë, kishte pranuar mashtrimin e dyfishtë, por edhe humbjen e dyfishtë: të familjes dhe miqtë...

Çështja e humbjeve të shumëfishta si dhe sprovave nëpër të cilat kishin kaluar bashkërisht gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve, në trajtesën „*Bllica e shpirtit tim*“, do t’i kthehen në një preokupim të përhershëm. Ndonëse dukeshin si bredhje të tretura nëpër të kaluarën e largët dhe të afërt dhe në zigzaget e saj që të gjendet njëfarë ngushëllimi, më shumë do t’i drejtohen të ardhmes dhe sfidave të saj të mëdha dhe të pandalshme për t’u mbrojtur nga përsëritja e së njëjtës, nëse kjo gjë do të ishte e mundshme fare...

Sidoqoftë, gjendja që do të paralajmërojë ankthet e përbashkëta, por edhe atë përjetimin e pandalshëm të tyre, nuk do të vonojë dhe do të duket me shfaqjen e disa uturimave të rënda nga qielli, që vinin si shpërthime tepër tronditëse nga pjesa e grykës, të cilat, me të shpejtë kishin mbushur me dridhma edhe hapësirën përreth, sa ajo të dukej si diçka që do t’i merrte me vete. Por, para se të ndodhte kjo, sikur duhej t’i nënshtroheshin një shprishjeje, që ai e kishte pritur me gjakftohtësi dhe ndoshta i kishte ardhur mirë që e gjitha

tashmë kishte filluar të kthehej në një shqetësim të jashtëm, i cili mund të merrte përmasa të tjera edhe më të mëdha, sa ta përmbyste edhe trenin e Bllacës, e edhe gjithë atë hapësirë të trishtë, në të cilën kishte ndodhur shfaqja e atij kampi fatkeq dhe të tjerat që e kishin përcjellë...

Ndjenja e gjakftohtësisë, përballë asaj drithërime që vinte nga uturimat e qiellit, i shtoej në përputhje me frikën e brendshme që ia hetonte shikimit të Vojos, të cilit dukja e deriatëhershme e mumies, jo vetëm që i kishte ikur, por ajo i ishte kthyer në një valë të pandalshme drithërimash, të cilat po ia kaplonin trupin dhe po i sillnin djersë fytyrës, atij që dëshironte ta shprehte atë me çka do, por që tashmë nga ai shurdhimi i brendshëm, i mungonte të folurit dhe fjalët...

Në këtë kapërcim gjendjesh, kur ajo vrasja shpirtërore, në të cilën ishte përfshirë dhe sikur po i zgjeronte rrathët e vet gjithandej nga kishte filluar shtrirjen njëkahëshe dhe me qëllime të caktuara, të cilat tashmë diheshin, për herë të parë i kishte ardhur keq që përcjellësi i tij besnik i atyre çasteve të fundit, përfundimisht e kishte humbur gjuhën. Edhe pse, kur në prag të asaj lufte Vojo ishte kthyer i vetmuar në Dardhishtë dhe i përjargur me ato psherëtimat që nuk i ndaheshin, i kishte rënë në gjunjë, pa qenë në gjendje të nxirrte diçka nga ai trazim shpirti, në të cilin ishte mbërthyer, kishte menduar se disa gjërave nuk u duhen shpjegimet e aq më pak fjalët...

Mbase edhe më tutje do të mendonte ashtu po të mos ishte ai udhëtim nëpër ata rrathë ferri, si do ta quajë, të cilit, i ishin dashur disa fjalë dhe disa dëshmi, të cilat i duheshin gjithë asaj që ishte munduar ta përmbledhonte në meditimet e hapura „*Bllaca e shpirtit tim*“.

Heshtjen e Vojos gjatë atij udhëtimi, të cilin e kishte përshkruar „bredhje të përhershme nga Bllaca e mendjes në Bllacën e shpirtit dhe anasjelltas“, që si të tillë e kishte parë dhe të tillë e kishte ndier, pa marrë parasysh ato që kishin ndodhur më pas dhe pa marrë parasysh se përjetimi i saj të shumëkush kishte filluar të zvetënohej, madje edhe të harrohej, pra atë e kishte zhdëmtuar me anën e paramendimit dhe të përfytyrimit me anën e bisedave të heshtura, të njëfarë monolog-dialogu të veçantë, të ngjashëm me atë të lojës në skenë, që do të vazhdojë edhe më tutje dhe do të ndihmojë që ai farë rileximi i brendshëm të kthehet në një pasqyrim tjetër të përjetimit të asaj nëpër të cilën ishte kaluar, por edhe të rindërtimit të atyre pikëpamjeve që do të gjejnë shtrirje në atë trajtesën që më vonë e kishte quajtur „*Bllaca e shpirtit tim*“, me të cilën do të mbetej i preokupuar err e terr edhe pasi të ketë marrë fund ajo, që e kishte parë sikur të kishte kaluar nëpër rrathët e ferrit, por që, në të vërtetë, kishte qenë pjesë e luftës së yjeve dhe si të tillë do ta parafytyrojë dhe do ta përjetojë edhe pasi të ketë përfunduar e gjitha me atë largimin dëshpërues të Vojos, kur çastin që do të shfaqen forcat e ndërkombëtareve me ato autobлиндat e shpejta, ia kishte dorëzuar çelësat bashkë me atë plikon, ku gjendeshin edhe ato tapitë e vjetra me fjalinë e shkruar tejet mundimshëm se „i ktheheshin pronarit të njëmendtë“, që kishte thënë se dyshonte se mund ta gëzonte, ngaqë “andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga, që pret çastin e vet” dhe do të merret përgjithmonë me bindjen se asaj përmbysjeje të jashtëzakonshme, që kishte ndodhur dhe nuk kishte lënë gjë pa përfshirë, (nuk ishin përjashtuar as shkaktarët e vërtetë të saj, ku fati i Vojos ishte shembulli më domethënës dhe më kuptimplotë i gjithë asaj drame të madhe dhe kthesave që kishte marrë), duhej t’i shiheshin, por edhe t’i tregoheshin shkaqet dhe arsyet, në vend se ato të shpërfilleshin, ose të fshiheshin nëpërmjet mashtrimit me gjendje të përkohshme dhe kalimtare, që mbamendja ia kishte rikthyer t’ia bënte me dije se kishin qenë të shpeshta, se madje ndonjëherë duket se kishin kaluar në një domosdoshmëri, pikërisht pse nëpër to dhe me anën e tyre, kishin gjetur pasqyrim prirjet me të cilat nuk ishte menduar për të nesërmen, në përputhje me përvojën e së djeshmes, por vetëm për të sotmen si të sotme, që ajo të shfrytëzohej po edhe të shpenzohej sa më shumë dhe sa më lehtë dhe të shihet, por edhe të merret si një fletë e shkëputur, në të cilën njëanshëm mund të shkruhet dhe të rishkruhet me mburrje çmos si në akull, bile edhe ajo që nuk e rrok mendja, të cilat pastaj, edhe puhiza më e lehtë i kthen në flluska uji të turbullt...

Duket se këtij rileximi të brendshëm skenik me Vojon, që i rrinte pranë dhe, në vend se herë pas here t'ia derdhte shikimin prej mumie, kishte filluar t'i ngjitej shqetësimi dhe frika për fytyrë që nuk do t'i ndahej dhe për t'iu kthyer në një shkallmim trupi dhe shpirti të përhershëm, do t'i shërbejë ajo që kishte pasuar atë drithërimën që kishte ardhur nga ajo uturima e jashtme nga qielli kur, sikur të ishte liruar nga një mbërthim i ankthshëm, treni do të lëvizë mundimshëm në drejtimin nga kishte ardhur dhe në atë gjysmëdritë të agsholit të parë që ishte përcjellë me një si re të hollë që dukej si e ngjitur për lumin aty afër, do të shfaqen pamjet e para të atij trishtimi të jashtëm, të cilat, në atë kalim të ngadalshëm, në vend se të shkëputeshin dhe të mbeteshin ku ishin dhe ashtu të shpërfillnin përmasat e realiteteve, përkundrazi, sikur qëllimisht lidheshin dhe madje futeshin dhunshëm brenda që t'i rikthenin ato që terri i natës i kishte fshehur, pa të cilat ai ballafaqim i heshtur nuk do të ishte bindës e as që do të merrte atë kahun, epilogun e të cilit e kishte parë tek ajo paraqitja e tij me ato çaklat në duar, kur do të largohej pasi të jenë shfaqur trupat e ndërkombëtarëve me ato automjetet e shpejta dhe me flamujt e vendeve që i përfaqësonin gjatë asaj fushate ajrore...

Pamjet e kësaj morie plaçkash të shpërndara përgjatë dy anëve të hekurudhës, siç ishin valixhe të panumërta, të shkatërruara fare, gjithfarëlloj rrobash të qullura dhe të përloçura, lodra fëmijësh të përmbysura, gjymtyrë lodrash të shkëputura nga përplasja dhe të shkapërderdhura fare, këpucë të ndryshme, aso që ende ruanin shkëlqimin e lustrës dhe të atilla që tregonin statusin social të këtyre viktimave, të cilat mund të ishin mbathur a veshur shpejt e shpejt pa përzgjedhje, por edhe patericat, libra gjysmë të hapur e të grisur, me fletë të shpërndara, fletore të ndryshme, ndonjë hartë e shkelur që ruante damkën e çizmeve të përloçura dhe fotografi të dashurish për të ruajtur kujtimin e tyre, por që shumë shpejt edhe ata vetë mund të ktheheshin në një kujtim të tillë, ia kishin rikthyer pamjet e tmerrshme të kampeve naziste.

Krahasimin me pamjet e kampeve naziste, Urtaku nuk e kishte të rastit. E ruante nga një vizitë e përbashkët që kishin bërë në Aushvic, me rastin e një ekskursioni në Poloni, nga fundi i viteve shtatëdhjetë kur, më shumë për tregti sesa për të njohur diçka të botës, pse jo edhe të kalohej nëpër bordelet e njohura të atij vendi, siç veprohej asokohe kudo, dikush kishte marrë përsipër udhëtimin. Në mesin e arsimtarëve të shkollës kishte qenë edhe Vojo. Asokohe, si arsimtar i gjuhës serbokroate në paralelet me mësim në gjuhën shqipe, më shumë përdorte shqipen sesa serbokroatishten dhe për këtë madje merrte edhe lëvdata. Por, kur kishin shkuar në Aushvic dhe kishin parë gjurmë tmerri, Vojo çuditërisht, ia kishte marrë një kuje, të ngjashme me atë që ia merrnin plakat serbe gjatë varrimeve. Një copë herë Vojo ishte shkrehur në lot dhe pasi ishte shfryrë, kishte kërkuar falje, ngaqë aty kishte përkujtuar, si kishte thënë, viktimat e shumta të dhunës nazifashiste nëpër të cilën kishin kaluar të pafajshmit dhe patriotët e vërtetë (pa theksuar serbët), me ç'rast kishte zënë ngoje edhe kampin e përqendrimit në Jasenovc të Kroacisë dhe disa të tjerë të ngjashëm...

- Kjo nuk mund të harrohet dhe nuk duhet të harrohet - kishte thënë edhe kur ishin kthyer në autobus dhe kishin marrë rrugën për në Breslau, që polakët e quanin Vroclav.

Madje, të njëjtat fjalë i kishte shqiptuar edhe gjatë kohës kur në një bar sekush u ishte dhënë qejfeve të atyshme, ndërsa ai kishte mbetur peng i po atyre përshtypjeve, të cilat edhe më tutje dukej se e ndrydhnin...

- Është tepër dëshpëruese pamja e valixheve, e stolive, e protezave të zbrazura të dhëmbëve, të mbaruara nga qelibari, sermi dhe ari, por edhe e flokëve dhe atyre që paraqesin pjesë të identitetit njerëzor... Diçka e tillë ndodh vetëm përballë shfrenimeve shtazarake të një çmendie të përgjithshme, që nuk mund të jetë e rastit, por pjesë e programeve për zhdukjen e popujve, që, për fat të keq, në histori kishte pasur mjaft shumë dhe ato sikur përsëriteshin...

Përçapjen e kishte përmbyllur me fjalët se "gjësendet nganjëherë flasin më shumë se krimet ndaj viktimave, që i përpin toka... Ato rindërtojnë përfytyrimin e tmerrit të përhershëm që e mbajnë të gjallë..."

Atëbotë, ishte pajtuar me Vojon dhe ato me të cilat e kishte arsyetuar ligështimin e shfaqur në kamp.

- Po tash, Vojo, çfarë të duket kjo...? Nuk janë këto, vallë, pamje edhe më rrëqethëse se ato që ta sollën kujën e rëndë dhe gjëmën...?

Bisedën e brendshme e kishte vazhduar me pyetjen në mos gjithë ato gjësende të shpërndara ashtu nëpër atë hapësirë i ishin të pamjaftueshme atij që dikur e kishte parë rindërtim të përfytyrimit të tmerrit të përhershëm, me të cilat mbahet gjallë...?

- Sikur m'u kanë verbuar sytë dhe nuk shoh tjetër përveç territ - i ngjau që po ia kthente ai, gjithnjë me atë shikimin e ngrirë në ato që ecja e trenit nuk ishte në gjendje t'i linte pas, ngaqë shtrirja e tyre vazhdonte dhe vazhdonte pandalshëm dhe pafundësisht, për të bërë të ditur në këtë mënyrë për ndodhjen e një shpronësimi nga vetvetja dhe nga qenia njerëzore, të përmasave të mëdha, mbase përrallore, të një realiteti imagjinar, të cilin nata e kishte fshehur, porse dita që kishte filluar me ato retë e dendura, qëllimisht e kishte qitur në pah...

- Nuk sheh apo nuk dëshiron të shohësh...?

Por, duket se aty, ajo biseda e brendshme me Vojon, që e udhëhiqte Urtaku, sikur kishte mbetur në gjysmë nga njëfarë si ndërhyrje kujtese, me një të ngjashme që me të kishte pasur vite më parë, pikërisht në atë çardakun e shtëpisë, ku rrinte i ngjitur për atë karrocën e sakatit, me shikim të humbur drejt malit, që i shtrihej përpara.

Në të vërtetë, ajo kohë shfaqej plot e përplot me thadtime të tilla ogurzeza që do t'i duhen asaj lufte, e cila nuk do të vonojë dhe pas një viti, me ato që do të quhen ndryshime kushtetuese „për bërjen e Serbisë një dhe të tërë“, siç thuhej, Kosovës do t'i merrej me dhunë autonomia dhe në atë ditën e njëzetetretë të marsit të atij viti, në Prishtinë, nga tanket e armatës jugosllave dhe të forcave të tjera policore-ushtarake që kishin shpallur shtetrrëhimin, sipas asaj që zyrtarisht pohohej, ishin vlarë shtatëmbëdhjetë demonstrues dhe shumë e shumë të tjerë ishin plagosur. Të rinjtë, të shumtën studentë, por edhe të tjerë, ishin hedhur në demonstrata kundër asaj dhune që ushtrohej që prej vitesh dhe atë ditë duhej ta fitonte epilugin gjoja me votimin „me dëshirë“, në parlament, po kur kishte parë se ai marifet „pajtimi me dëshirë“ nuk mund të arrihej ndryshe veçse me anën e dhunës dhe terrorit të armatosur, siç ishte vepruar edhe në atë kuvendin e Prizrenit në qershorin e vitit një mijë e nëntëqind e katërdhjetë e pestë, kur duhej të zhvlerësoheshin vendimet e Konferencës së Bujanit, Beogradi ishte kundërpërgjigjur me plumba, me çka gjithë ai veprim shumëvjeçar, që ajo mendohej ta kamuflonte me „pajtim të brendshëm“, i cili thuhej se kundërshtohej vetëm nga nacionalistët dhe separatistët shqiptarë, do të shpërrallohej si veprim drejt vendosjes së hegjemonizmit serb në federatë, që tre muaj më vonë, pikërisht me rastin e të ashtuquajturit kremtim i gjashtëqindvjetorit të Betejës së Kosovës, një milion ultranacionalistë serbë, të sjellë aty nga të gjitha viset e ashtuquajtura serbe, do ta shpallin pikërisht atë luftën që do të përfshijë gjithë vendin si një murtajë e tmerrshme, pa çarë kokën se me atë veprim, një popull i tërë, me të drejtë do të ngarkohet me hipotekën e rëndë të fajit kolektiv.

Duket se ajo uturimë lufte e shpallur në Gazimestan, që më vonë ishte kthyer në luftë kundër të gjithëve dhe, do të marrë fund me atë ndërhyrjen e vonuar ndërkombëtare nga ajri, me çka, më në fund, ishin nxjerrë jashtë fuqisë edhe ato që ishin quajtur vendime të Versajës dhe të Jaltës, për herë të parë e kishte shqetësuar Vojon sa të ndjehet i frikësuar, se ajo flakë, së cilës pikërisht ata i kishin fryrë furishëm dhe pa hezitim nga të gjitha anët, ku pa përjashtim ishte përfshirë edhe pjesa më e madhe e serbëve dhe këtë madje e kishin bërë me përkushtim të madh dhe çirje shfrenuese, siç kishte ndodhur në atë përkujtimin e asaj beteje të humbur në Gazimestan, të udhëhequr nga paria politike, intelektuale dhe kishtarë serbe, por edhe përpara - mund të kthehej në një zjarr të madh, i cili nuk do të kursente askënd, madje as ata që e kishin vënë...

- Në kremtime nganjëherë sikur humbet busulla?... Emocionet mundin arsyen?... - do t'i thotë ai me një zë që dridhej lehtë.

Urtaku kishte heshtur. Kishte dashur t'i thoshte se nuk ishte ajo e kremte e as dalldi, por pjesë e atij oguri të lig, prej kohësh i paralajmëruar, e që nuk do të vonojë dhe do t'u përplaslet të gjithëve...

Nëpër kokë edhe më tutje i ishin sjellë pjesëza të njërës nga bisedat e gjata që kishin pasur vite më parë, kur pas demonstratave të studentëve të Prishtinës, të marsit të vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e një, me kërkesën për republikën e Kosovës po dhe me kërkesa të tjera të ngjashme, që ishin mbajtur atë vit dhe më vonë, kishte filluar ajo fushata e madhe e procesit të njohur të diferencimit, me çka ishte kërkuar dënimi i demonstratave „si veprimtari armiqësorë irredentiste e nacionaliste“, siç i kishte cilësuar udhëheqja e atëhershme jugosllave, të cilave pastaj, në pamundësi për të rrëzuar kërkesën e shqiptarëve për Kosovën republikë, e ngjashme me të tjerat, në një kohë kur kjo nga shumë qendra botërore thuajse kishte filluar të mbështetej si një e drejtë që asaj qysh moti i kishte takuar, në atë platformën politike i ishte veshur edhe „përpjekja për kundërrevolucion“, kualifikim ky tejet i rëndë, luftimi i së cilës nënkuptonte të gjitha mjetet, deri edhe shpalljen dhe vendosjen e gjendjes së jashtëzakonshme dhe të shtettrëthimeve të ngjashme me atë të gjendjes së luftës, që, siç ishte parë, ato jo vetëm që nuk kishin munguar, por pothuajse vazhdimisht kishin zëvendësuar njëra-tjetrën dhe kishin shërbyer për të mbajtur një popull të tërë në një karantinë ndëshkuese, të paparë deri atëherë dhe të tjera si këto, për të vazhduar pastaj me ato ndryshimet e dhunshme kushtetuese deri te lufta e gjatë, në të cilën do të përfshihet pjesa më e madhe e vendit dhe do të ndodhin edhe ato që më vonë do të quhen krime të rënda të kryera kundër njerëzimit, me të cilat për vite të tëra do të merret edhe Gjyqi i Hagës dhe prokurorët e saj, kur para tribunalit do të sjellin thuajse gjithë udhëheqjen politike dhe shtetërore të Beogradit...

Natyrisht se edhe shkollës së tyre i kishte ardhur radha, që në përputhje me ato qëndrime partiake dhe të platformës, e cila detyronte të gjithë ta përkrahnin dhe në përputhje me të të shihnin „edhe lëshimet“, e edhe ato që thuheshin si gabime, me të cilat kinse ishte ushqyer vetëdija nacionaliste dhe irredentiste, të deklaroheshin, por që, si kudo, edhe aty ishte heshtur, po edhe kur ndokush kishte nxjerrë ndonjë fjalë, e gjitha kishte qenë, si thotë populli “kodër mbas bregut”, që nuk i kishte kënaqur ata që quheshin „komitetlinj“ dhe shoqëruesit e tyre të ardhur nga Beogradi për t'i ndihmuar, si thuhej, “kthjellimit nga hutia e frymës nacionaliste, në të cilën ishte sharruar si shumë nga nalt-poshtë, pra nga universiteti e deri te shtresat e gjera.

Vojo kishte marrë fjalën i fundit, por këtë herë, në vend se të fliste shqip, siç e bënte zakonisht dhe madje përpiquej të shprehej edhe në gjuhën letrare, që kjo shumicës prej tyre nuk i shkonte ndoresh, kishte folur në gjuhën serbokroate. Edhe pse, fillimisht ishte munduar të tregohej i përmbajtur, pak më vonë kishte dalë aty ku pritej, pra te përkrahja e Platformës politike për Kosovën dhe, pa hyrë në gabime konkrete, që i kishte pranuar, kishte propozuar që e para gjë që duhej të bëhej, ishte heqja nga përdorimi i plan-programit të historisë dhe të gjuhës e letërsisë shqiptare dhe, përderisa ato të zëvendësoheshin me të reja - që do të ishin në frymën e dokumenteve partiake - të riktheheshin plan-programet e vjetra, pra ato të viteve pesëdhjetë dhe gjashtëdhjetë, kryesisht përkthime të teksteve që hartoheshin në Beograd, ku origjina sllave kishte mbetur edhe si origjinë e të tjerëve, duke e arsyetuar këtë me “faktin” se atëbotë “nuk kishte pasur lëshime që do të shpinin në këtë veprimtari kundërrevolucionare, siç kishte ndodhur në marsin e atij viti”.

- Ka shumë historicizëm, tepri historike - kishte thënë dhe për këtë „tepri“ kishte fajësuar tekstat që vinin nga Shqipëria dhe librat e tjerë, “që kishin ushqyer vetëdijen irredentiste dhe nacionaliste...”

Fjalën e kishte mbyllur me formulën politike të kohës “se kishte ardhur koha që të mos shihej prapa, por përpara...”

Kur kishte thënë këtë, ia kishte ngulur shikimin, sikur t'ia bënte me dije se si arsimtar historie, ndër më të kualifikuarit që ishte, (sapo kishte magjistruar me temën „*Qytetërimi dardan nga antika deri në mesjetë*“ dhe ishte në rrugë të mirë të zgjidhej asistent shkencor në Institutin e Historisë të Kosovës në Prishtinë), mbante barrën, por edhe përgjegjësinë e atij që nga politika zyrtare quhej „indoktrinim nacionalist“...

Kishte pasur edhe dy mbledhje të ngjashme, në të cilat kishte folur Vojo dhe kishte përsëritur të njëjtat gjëra, ku kishte mbretëruar një heshtje e plotë ndaj atyre që ishin bërë si padi, por që ato në opinion ishin shpallur si „mbledhje të suksesshme, ku ishin miratuar dokumentet partiake, si dhe vlerësimet rreth demonstratave...“

Në mbledhjet e tjera, që ishin përsëritur aq shpesh dhe gjithnjë ishin përcjellë me masa të ndryshme, herë duke u shqiptuar vërejtje arsimtarëve, herë duke marrë ndonjërin në të ashtuquajturat biseda informative në polici, që kishin shkuar edhe deri te suspendimi i përkohshëm nga puna dhe ndërprerja e njëanshme e projekteve kërkimore-shkencore, (kështu ishte përcjellë edhe procedura e pranimit të tij në Institutin e Historisë të Kosovës), Vojo nuk kishte marrë pjesë. Sepse, fillimisht ai ishte transferuar në Prishtinë në një komision ideor të Komitetit Krahinor të Lidhjes së Komunistëve të Kosovës, e pastaj në një të ngjashëm të Serbisë, në Beograd, ku pas pak kohësh kishte marrë edhe familjen me vete (bashkëshorten Svetlanën dhe dy fëmijët: Miodragun pesëmbëdhjetëvjeçar, që i thoshin Drago dhe Mirolubin trembëdhjetëvjeçar, që i thoshin Lubo, të gjithë të lindur në Dardhishtë, që po ashtu flisnin shqipen rrjedhshëm), që nuk ishin kthyer më në Kosovë. Si do të merret vesh më vonë, Miodragu do të vritet si vullnetar në mbrojtje të asaj që ishte quajtur Republika Serbe e Krainës në Kroaci, kur ajo përfundimisht ishte shpërbërë nga forcat kroate pas pesë vjetësh të shkëputjes së hapësirës së saj me anën e asaj kryengritjes së armatosur të serbëve të Kninit, të udhëhequr nga pjesa serbe e oficerëve të armatës jugosllave, me çka kishte filluar edhe ajo lufta e përgjakshme, zjarri i së cilës pastaj do të shtrihet edhe në Bosnjë dhe gjithandej tokave që Beogradi kishte paraparë t'i fuste në përbërje të asaj që do të parashihej si Serbi etnike, të cilat duheshin pastruar etnikisht që ato përnjëmend të shfaqeshin të tilla, pra pa etnitete të tjera. Ndërsa që Mirolubi, bashkë me të ëmën Svetlanën, do ta pësojë në Beograd, tre vjet më vonë, as si vullnetar e as si i përfshirë në ndonjë formacion luftarak paramilitar, ku rëndom gjendej pjesa më e madhe e të rinjve serbë nga Kosova dhe Bosnja, por ai do të vritet në spitalin psikiatrik, kur një i krisur, i sjellë nga Bosnja (thuhej se kishte qenë ushtarak i lartë i armatës jugosllave, i cili kishte mbikëqyrur njërin nga kampet e përqendrimit, ku ishin likuiduar mijëra e mijëra boshnjakë), kishte hedhur një bombë dhe aty e kishin pësuar shumë nga të sëmuret e shtruar (siç ishte edhe Svetlana), por edhe vizitorë, si Mirolubi dhe të tjerë...

- Është hapur kutia e Pandorës - do t'i përgjigjet qetas Urtaku dhe do të shtojë se „ajo që ndodhte, nuk paraqiste kurrfarë të papriture befasuese, por vetëm fillimin e një çmendie, e cila do t'i prekte që të gjithë pa përjashtim, porse tagrin e saj doemos do t'ia paguanin edhe ata që e kishin nisur atë dhe kishin menduar se ashtu mund t'i mbajnë të mbikëqyrur shpirtrat e ndrydhur...“

- Mbase sheh paksa me dioptri të errët që ndodh të jetë edhe nga arsye personale - ia kishte kthyer ai, duke ia bërë me dije se ky kundrim mund të vinte nga ajo që ai e kishte quajtur „fatkeqësi e rëndë në polici“, që e kishte lënë në karrigen e invalidit dhe për këtë i kishte thënë se „i vinte keq, sepse një ditë, kur të qetësohen rrethanat, do të kërkonte hetime, me të cilat do të vihet para përgjegjësisë ligjore shkaktari i saj“ dhe të tjera si këto, që kishin filluar t'i vinin si mbërthim që ia zinte frymën që, për ta ndërprerë disi, i kishte ndërhyrë prerazi, duke i thënë: „Nuk sheh apo nuk dëshiron të shohësh“, në ç'mënyrë mundimshëm ishte mbyllur ajo bisedë dhe ajo vizitë e shkurtër, ku me atë shikimin e ndrydhur që kishte lënë me rastin e largimit, sikur kishte bërë me dije se megjithatë, tek ai kishte filluar ajo pamja nga brenda, të cilën, ndonëse nuk kishte pasur fuqi ta pranonte, ajo kishte vepruar, siç kishte vepruar dhe mbase kishte ndikuar që tetë vjet më vonë, pas asaj fatkeqësisë në spitalin psikiatrik të Beogradit, ku kishte humbur bashkëshorten dhe të birin dhe të gjitha që kishte

pasur, i thyer shpirtërisht dhe i shkalluar fare, të kthehej në Dardhishtë për ta pritur fillimin e luftës dhe fundin e saj në atë gjendje të mjerë, që do të pasqyrohej me atë paraqitjen para tij kur me pak plaçka në dorë, do t'ia dorëzojë çelësat e shtëpisë bashkë me atë plikon, në të cilën ishin ato tapitë e vjetra të pronave, që kishte shkruar se dyshonte se mund t'i gëzonte kush, ngaqë “andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga që pret çastin e vet” dhe do të zhduket përgjithmonë me hijen e kobit të ngjitur prapa, ndërkohë që Urtakut i kishte mbetur edhe më tutje jehona e vërejtjes që i kishte bërë „se nuk shihte apo nuk dëshironte të shihte“, e cila i ishte sjellë dhe sjellë për vite e vite në kokë dhe po këtë gjë ia kishte përsëritur edhe në atë trenin e Bllacës, kur në atë udhëtimin prej gjashtëdhjetë ditësh, ishte kthyer në drejtimin e kundërt dhe i kishte bartur nëpër ata binarë që ai do t'i quajë vija të pashkëputura ferri, por që nuk kishin paraqitur tjetër veçse atë pjesën më të veçantë të asaj që i duhej luftës së yjeve, asaj luftës së ardhmërisë, e cila, si do të shihet tek ai tren dhe lëvizja e tij nga njëra anë në tjetrën, kishte gjetur pasqyrimin më kuptimplotë dhe më domethënëse, ku kishte pasur bindjen se ishin provuar armët më të përkryera dhe aparatet më të ndjeshme të përgjimit që kishte bota, të ngjashme me ato armët e fuqishme që në atë hapësirë ishin përdorur që nga antika, mesjeta dhe gjithë deri në ato ditë...

Por, këtë herë, heshtja e Vojos kundruall asaj jehonës së pyetjes së brendshme që gjatë atij bisedimi ia kishte shtruar sa e sa herë, sikur të ishte çelësi i vetëm me të cilin mund të çohej më tutje ajo që i duhej atij monolog-dialogu të çuditshëm skenik, kishte qenë tjetër nga ajo me të cilën ishte mësuar qysh nga çasti që para një viti i ishte shfaqur përpara dhe kur në gjunjë kishte shpërthyer në atë vajin gjithë çirrje, me të cilin sikur e bënte me dije për fatkeqësinë që e kishte gjetur dhe ashtu asaj dëshironte t'i nënshtrohej, rreth së cilës, si do të shihet në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“, do të meditojë thujse pareshtur dhe në mënyra të ndryshme, ndonëse kishte parasysh se çfarëdo që thoshte, kështu apo ashtu, kishte rrezikun e keqkuptimit të dyanshëm, nga shkaku se ajo fatkeqësi dhe të ligat e saj, meqë ishin kthyer në matje dhe çmatje të jashtme, me të drejtë hapte edhe dyshimin se e gjitha edhe ishte paraparë nga dikush, që pastaj, pse jo, me ndërhyrje të shfrytëzonin nga rrethanat...

Andaj, në vend se të përgjerej dhe të përgjërohej, siç i ndodhte në të shumtën e herës, kur i rrinte përpara dhe priste t'i ndihmonte për çka do, këtë madje e bënte me përkushtim të madh, sikur të ishte shërbëtor i përbetuar, (kjo Urtakut nuk i pëlqente, por nuk kishte se çfarë të bënte kur ai i kishte rënë në dorë dhe e dinte se, krahas të tjerave, edhe fatkeqësinë e tij e kishte fat të asaj të keqeje të madhe), këtë herë, përballë atyre pamjeve trishtuese që u hynin nga jashtë (plaçka të shumta, rroba të shpërndara, valixhe të hapura dhe të hallakatura, libra të krisur dhe plaçkurina të tjera që shtriheshin në të dy anët e asaj hapësire ku zvarritej treni), pasi ishte zverdhur dhe tretur në fytyrë, pasi sytë i ishin zgurdulluar dhe dukej se mund t'i shpërthenin edhe gropat e tyre, kishte ngritur gishtin tregues të dorës së majtë, që pasi e kishte rrudhur dhe hapur, sikur të shkrepnte prej armës, kishte nisur të nxirrte klithjet „bam-bam“, të cilat, dikur, sikur të kishte armë në dorë, ia kishte kthyer vetes, herë në kokë e herë në dërrasë të gjoksit.

Ky bam-bam kishte zgjatur një copë herë derisa Vojo, i gjithi i mbytur në djersë, ishte përplasur poshtë dhe ai ia kishte parë disa currila gjaku, që i vinin nga gërvishtjet e fytyrës që, në atë rënie e sipër, i kishte nxjerrë me thonjtë e tij të gjatë dhe të zinj.

Kjo pamje e kishte trishtuar, por njëherësh ia kishte krijuar atë imazh makabër që i shkonte asaj skene, ku tashmë kishte filluar me të atë monolog-dialogun e brendshëm dhe të heshtur, duke marrë një rol të dyfishtë, të cilin do të duhej ta shpinte deri në fund, pa marrë parasysh rrethanat dhe të papriturat e tyre.

- Kjo, ndoshta, është edhe e pashmangshme - deshi të thoshte, kur po i shihte currilat e gjakut që kishin kaluar nga fytyra në dyshtemenë e përbaltur të atij ambienti mbytës, të cilit edhe më tutje ia hetonte një zabullimë të madhe, por edhe mundime të pashembullta të shpronësimeve njerëzore dhe të zhvlerësimeve të tjera, që deri para disa orësh, për shumë ditë me radhë, kishin mbushur atë hapësirë, para se të bëheshin pjesë e Bllacës.

Ky mendim sakaq nisi ta rikthente tek ai udhëtimi i natës së kaluar dhe, ndoshta, atij mundimi do t'i nënshtrohej pa dëshirë, po të mos ishte njëfarë shpërthimi i madh, i cili ishte dëgjuar prapa bashkë me një uturimë, e cila i ishte dukur se trenin dhe çdo gjë e kishte përmbysur në një humnerë, me ç'rast kishte pasur përshtypjen se para se të binin aty, disa herë ishin rrotulluar ndokund me atë karrocën e invalidit, në të cilën ishte mbërthyer, por që dikur kishte hetuar se ajo, në pozitë krahu, kishte rënë mbi trupin e Vojos, i cili dukej sikur të mos kishte shenja jete...

Kjo e kishte trishtuar dhe për herë të parë ia kishte futur frikën e asaj që i druante më së shumti - fundit qençe dhe jashtë Dardhishtës.

Sa i përket fundit qençe, e dinte se as që mund t'i ikte dhe sikur e kishte fat, porse do të dëshironte të ndodhte në Dardhishtë, mundësisht në atë çardakun e vogël me shikim nga mali, ku kishte kaluar nëntë vjetët e fundit, ato që i quante ndër më domethënëse të jetës, që i maste me humbje të pakthyeshme, së pari të bashkëshortes, Shpresës, para katër vjetësh nga një gjakderdhje në tru dhe, pastaj, atë të të birit, Burimit, kur para një viti ishte vrarë në hyrje apo në dalje të Qytezës, derisa kishte shkuar bashkë me të vëllanë, Besimin, të merrte ato ilaçet e përhershme kundër astmës kronike, nga mjekët e huaj, të cilët ishin në kalim e sipër.

Mbase ishte në rrugë e sipër që, me anën e përfytyrimit të Dardhishtës dhe çardakut të shtëpisë, ku ndërthureshin ngjyrat e jetës së dikurshme, ato që asaj i kishin dhënë kuptim - t'i përjashtonte të tjerat dhe, së paku në këtë mënyrë, të provonte të mposhte të keqen, duke krijuar një imazh iluzor, i cili, në ato rrethana mund ta ngushëllonte paksa, po të mos kishte ndodhur që, pas pak, fashës së brendshme dhe të shurdhimit të saj, së cilës nisi t'i nënshtrohej me dëshirë, t'i ndërhyenin disa zëra të lehtë, që pak nga pak nisën t'i bëheshin më të qartë dhe t'i afroheshin madje, sa një çast t'i hetonte fare pranë, kur njëri po i thoshte tjetrit (kjo bëhej në gjuhën serbe) se si aty ishte dikush që duhej parë dhe se pas atyre fjalëve që edhe më tutje i vinin si të ngjizura, kishte hetuar se e kishin kthyer aty ku ishte më parë, ndërkohë që Vojo i rrinte pranë, me atë shikimin e ngrirë si të mumies që e pushtonte pareshtur...

Çuditërisht, ai nuk kishte as ato gërvishtjet e fytyrës, që i kishte nga thonjtë e zinj, e as gjurmët e gjakut. Madje, edhe kapotën e gjatë të oficerit të armatës jugosllave me numrin tejet të madh 1389 në shpinë, që pak më parë kishte hetuar sikur i fluturonte si një balonë e grisur, ia shihte sipër, fare të paprekur.

- Ose unë kam luajtur mendsh, ose ky njeri ka fuqi magjike të shndërrimit - deshi të thoshte?

Por, ishin ata të dy që i kishin ndihmuar të kthehej ku ishte, duke thënë se duhej të largoheshin prej andej, pasi e kishin për detyrë të shihnin edhe në anë të tjera, siç thoshin, mos kishte dëme ndaj „mbrojtësve të lavdishëm“, duke e shqiptuar fjalën „mbrojtës“ me njëfarë tingëllimi të shterur, i cili u mbeti përgjysmë.

Në të dalë, gjithnjë duke iu drejtuar Vojos, çehrja e të cilit nuk kishte ndryshuar, e bënë me dije se ishte një predhë e madhe nga qielli, e cila, si thanë ata, vinte nga „vrasësit perëndimorë dhe kryqëzata kundër shenjtërve të tyre të përjetshëm“, që kishte qëlluar binarët dhe kishte këputur rrugën e hekurit.

- Na është mbyllur damari jetësor kah jugu. Me këtë, sikur kërkohet që rrugët tona të vetme tash e tutje të shpijnë vetëm kah veriu, pra kah derdhjet e pakthyeshme, andej nga kemi ardhë...?

Këto i thanë me brengosje të thellë dhe u larguan, duke lënë pas shqetësimin rreth dyshimit se edhe ajo „lëvizje kah veriu“ nuk ishte gjithaq e sigurt, e këtë Urtaku e kuptoi, por e mori, jo vetëm si ankesë dhe dëshpërim të tyre pse nuk do të kishte më Bllacë tjetër, ngaqë asaj, sipas tyre, një predhë nga ajri ia kishte prerë arterien e mbushjes, por e pa edhe si pjesë të asaj frike - se fati i trenit të Bllacës në njëfarë mënyre sikur pasqyronte edhe fatin e atyre që e kishin vënë në veprim atë që e kishte përjetuar si përbindësh, që e kishin mbushur përditë dhe përplot me ata që pas disa orë udhëtimi, kur kishin zbritur dhe pastaj në këmbë ishin detyruar të bënin edhe ata njëqind e pesëdhjetë e gjashtë hapat nëpër binarë dhe vetëm nëpër

ta deri tutje atyre dyerve me tela gjemborë që hapeshin dhe mbylleshin, ishin kthyer në krijesa të zhvlerësuar tmerresisht, siç i përfytyronte t'i shfaqeshin tash edhe ata në atë ikjen e tyre, por në anën e kundërt, pamje kjo që nuk diti se çfarë përjetimi i solli, ngaqë, siç ishte shprehur më vonë në trajtesën „*Bllaca e shpirtit tim*“, fjala mund të ishte për njëfarë ndjenje, e cila mund të përshkruhej edhe si „mllef kënaqësie“ dhe ngjashëm që, ndonëse duket se për pak qetëson ato shtresimet e brendshme dhe ngarkesat e tyre, megjithatë nuk ndryshon gjendjen, e as që e rikthen të humburën...

- Për fat të keq, janë disa gjëra që nuk ndreqen kurrë - do të mendojë dhe kjo do t'i sjellë të dridhura, të ngjashme me ato që i vinin nga mbetjet e atij shpërthimi të madh që, ndonëse ia kishte bërë me dije se nuk do të ketë më trena që do të shkojnë kah hapësira e Bllacës, se ajo shkëputje hëpërhë ishte realitet i pashmangshëm dhe të ngjashme, megjithatë ishte lidhja e mendjes me të, që i ishte shfaqur si e përhershme dhe mbetje shpirti, madje, të cilën shpërthimet e jashtme e forconin edhe më tepër...

### III

Të menduarit për gjërat që nuk ndreqen, përballë rrethanave të tilla, kishte dashur t'i ikte sa më parë dhe, për këtë, prapë kishte thirrur në ndihmë parafytyrimin e dialog-monologut të brendshëm nëpër atë skenën e atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato dramat me aktorë të njëjtë që përsërisnin rolet, të filluar kohë më parë me Vojon, kur ishin futur në pjesët e fundit të trenit dhe pritnin atë lëvizjen e mundimshme të tij në drejtim të kundërt të Bllacës, por që kjo sikur nuk po i shkonte ndoresh, ngaqë ngarendja e mundimshme skaj lumit nisi t'ua nxirrte përpara ato pamjet e trishtueshme të morisë së sendeve të shpërndara përgjatë hekurudhës, pjesërisht të shkatërruara qëllimisht (veshmbathje, albume me fotografi, libra të grisur, dokumente, si dhe gjëra të tjera personale, që u ishin lejuar t'i merrnin me vete), me të cilat, pastaj, kishte filluar ajo që prej tij ishte parë si zhveshje nga dinjiteti dhe ndjenja më e thjeshtë njerëzore, e kthimit në numër të thjeshtë, pa emër dhe pa vlerë.

- Sikur janë realitetet e tmerrshme ato që ndonjëherë përjashtojnë çfarëdo fantazie çliruese, qoftë edhe me përfytyrimin e lojës nëpër atë teatrin e përhershëm me ato dramat gjithfarshme - deshi të thoshte. Por, ajo që do të gëlonte si shpresë e vogël se për pak ato edhe mund të anashkalohen, i mbeti e shkëputur nga shikimi përtej dritares së mjegulluar, që ia zuri disa veta, të cilët sikur kapërcenin lumin andej-këndeje, thuajse të trullosur, që mund të merrej me mend se ashtu kërkonin diçka të humbur me rastin e atij shpërthimi pak më parë, që me një predhë a diçka tjetër nga ajri kishte qëlluar vijën hekurudhore nga prapa, pra në drejtim të Bllacës, duke e shkëputur (kjo mund të shihej nga pjesët e binarëve që ishin hedhur në të dy anët, bashkë me pragjet e tyre të thyer), ose pse nga ndonjë urdhër i pasqaruar mirë që mund t'u kishte ardhur nga dikush, silleshin ashtu, pale se mund të kishte edhe arsye të tjera të panumërta në rrethana të tilla, që nuk do të kishin gjithaq rëndësi dhe ai mbase do t'i merrte edhe si pjesë të atij shkallimi të përgjithshëm, i cili as që mund të shfaqej tjetër për tjetër, po të mos kishte ndodhur që, pas asaj lemerie nëpër lumë dhe përtej tij, ata të sillnin një grua dhe dy fëmijë, të cilët, sesi i nxorën nga ana e malit dhe pasi ashtu zvarrë kaluan lumin, i sollën në anën tjetër, në pjesën e njëfarë platoje të hekurudhës, që për ta paraqiste shumë rrezik kur dihej se nga lart tashmë çdo gjë përgjohej dhe paraqiste cak sulmi. Çuditërisht, ata që në atë pjesën e lumit silleshin të çakërditur me ato britmat gjithë lemeri, tash dukeshin fare të përmbajtur para atyre që i kishin vënë pranë (gruas së shkallmuar dhe dy fëmijëve gjysmë të veshur dhe të zbathur).

Në atë pikasje të mundimshme, nga pjesa e mjegulluar e xhamit të dritares së trenit, hetoi se gruan dhe fëmijët sikur nuk kishin ndër mend t'i vrisnin a t'i masakronin, siç veprohej rëndom në raste të tilla. Dhe, për habi, kur pas pak dikush ndezi një zjarr përpara dhe ata bashkërisht nxeheshin, nuk diti se kjo e ngushëlloi apo e shqetësoi më shumë, meqë kjo, sikur ia ktheu të menduarit për zjarrin si dhuratë e Prometheut për jetën e njerëzve, po dhe të kundërtën, si rrënim të saj nga Nemezisi, pasqyrimi i të cilave mbase mund t'u jepte përgjigje

atyre që po ndodhnin andejpari dhe sikur ato veprime ishin të pashmangshme, ngaqë shfaqeshin edhe si trashëgimi zotash, ose që ishin mësuar dhe sjellja në përputhje me to mund të paraqiste njëfarë emetimi të tyre...?

Tekefundit, mendoi ai, mos nuk kishte kaluar edhe historia e njerëzimit nëpër gjithë këtë sprovë...?

Hamendja antike rreth ndërtuesve dhe rrënuesve të jetës, si dhe ndeshjes së tyre të përhershme, ku i dukej se të parët tashmë kishin humbur ngaqë të dytët ishin gjithë përkushtim ndaj asaj që synonin dhe shfaqeshin të pamëshirshëm sapo gjenin hapësirë veprimi, sikur po i shpërfillej paksa nga ajo që ata bashkërisht i kishte parë para një zjarri dhe, kjo sikur iu duk e panatyrshme, gjë që bëri t'ia hidhte një shikim të shkurtër mëdyshas Vojos, që i rrinte njëjtë pranë me atë çehre të prishur dhe nuk i ndahej dot, që si do të shihet, ajo do t'i mbetej e njëjtë pa më të voglin përjashtim gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve, nëpër të cilat kishin kaluar, për të mbetur e njëjtë edhe atë ditën që kishte marrë fund ajo ndërhyrja nga ajri, kur i çekuilibruar fare dhe pa nxjerrë zë i kishte rënë në gjunjë, ishte larguar përgjithmonë me ato çakla pasi t'ia kishte lënë përpara atë plikon me tapitë e vjetra, ku shkruante se i ktheheshin, po nuk ishte i sigurt nëse do t'i gëzonte, ngaqë „andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga, që priste çastin e vet...”

- Zjarri dhe flaka janë shpirti i botës... Çdo gjë nis me to, që nga ngritja e deri te rrënimimi... Pa to nuk do të kishte jetë...”

Me këto fjalë që i rrodhën papërmbajtshëm nisi monolog-dialogun e përfytyruar, sikur të ndodhej në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato drama, nëpër të cilat parakalonin aktorë të njëjtë dhe ngjarje të ngjashme të asaj loje... Ato, që fillimisht po ia thoshte vetes, tashmë po ia drejtonte Vojos, gjithnjë me synimin që t'i mbetej besnik të menduarit rreth zjarrit si shpirt i botës dhe fenomeneve të ngjashme, me të cilat dikur ishte marrë si shumë gjatë studimeve dhe madje në letër kishte derdhur edhe një si ese të shkurtër, por që e gjitha në atë monolog-dialog, mitin e Prometheut po ia zhvendoste në anën e kundërt, që ka të bëjë me rrënimin e botës, saqë iu bë që po fliste diçka për një mallkim të pashmangshëm, siç ishte, në të cilat ishin përfshirë gjatë atij gjysmëshekulli...

- Ishte fillimi i vjeshtës së vitit një mijë e nëntëqind e pesëmbëdhjetë, kur yt gjysh Radoja, roqëtar i përhershëm në çifliqet tona, bashkë me të shoqen Milicën dhe fëmijët Brankun, Budimirin, Jelicën dhe tët atë Stefanin, të frikësuar dhe të tmerruar kishin mbledhur çaklat dhe sa më parë kërkonin të largoheshin për në Serbi.

-Atje e kemi vendin, thoshin gjithë frikë.

Kjo kishte ndodhur pasi ushtria gjermane dhe ajo austriake bashkërisht kishin thyer keqas ushtrinë serbe dhe pas tërheqjes së tyre të shpejtë nga tokat që para dy vit e gjysmë i kishin pushtuar me dhunë dhe ngado kishin larë tokën me gjak, pritej shfaqja e gjermanëve, të cilët nuk mund të merreshin ndryshe veçse çlirues.

Në rrethana të tilla, kur roqëtarët e dikurshëm, që pas pushtimit serb me të shpejtë ishin kthyer në pronarë të dhunshëm (mendohej për kohën gjatë pushtimit serb dhe pas vendosjes së tyre kur edhe kishte filluar masakra mbi popullatën që të shpërngulej sa më parë në Turqi a gjetiu) dhe shumë prej tyre kishin nxituar që pronarëve të dikurshëm t'ua kthenin me të keq, ishte e natyrshme që ata të përpiqen të shpëtojnë disi kokën dhe këtë e kishin bërë me përgjërime, me vaj, me gjithfarë fjalësh, me të cilat ulnin dhe poshtëronin veten e vet, ku thuhej se ishin detyruar të bënin veprime të tilla, se ishin mashtruar, po ç'nuk thoshin se, pa ngurruar madje që edhe të qitnin plisat e bardhë në kokë, të puthnin Kuranin dhe të bënin be e rrufe se po t'u mundësohej largimi, nuk do të ktheheshin më andejpari...

Im gjysh, Zeka, të cilit jo vetëm që i ishte rrënuar çifllëku, por pushtimi serb i kishte kushtuar me vrasjen e dy djemve dhe disa kushërinjve, Radojës nuk ia kishte kthyer me të keq, përveçqë kishte kërkuar, pasi të ikte ku e kishte vendin, të tregonte gjithë të vërtetën e

atyre tragjedive, kur andejpari, prej tyre toka ishte larë me gjak dhe se, një ditë gjithsesi që do të kërkohej shpagim...

Radoja kishte qarë dhe ishte betuar se në këtë dhe në atë botë, kudo dhe para kujtdo, do ta flasë të vërtetën, qoftë që edhe t'i kushtojë me kokë...

- Këto që kanë ndodhur i kanë ba ata që nuk çajnë kokën për hallin e kujt, veç për hesapet e veta, po gjithmonë i ngatërrojnë të vegjlit, i lanë në lloç, a i harrojnë krejt kur u vjen pisk...

Këto ia kishte thënë im gjysh Zeka, kur e kishte përcjellë deri në Merdar, i çliruar paksa nga barra e atyre që e kishin përcjellë në rrugë e sipër. "Nuk është burri me i ra rajës së shkretë", u thoshte atyre që me të drejtë ishin të mllefosur dhe kërkonin hakmarrje. Madje, ngjashëm u përgjigjej edhe atyre që i thoshin se "shkau si shka, shpirtin e ka plot dredhi dhe ndryshon fytyrën sapo t'i vijë rasti".

-Na duhet me ruejt fytyrën tonë, e ata të veten...

Por, kështu nuk kishte ndodhur. Pas katër vjetësh prapë ishte kthyer ushtria serbe dhe prapë kishte filluar ai terrori i tmerrshëm ndaj popullatës së pambrojtur, por tash edhe më i egër.

Kolonët e djeshëm, sikur të mos kishte ndodhur gjë, ishin shfaqur me tapitë e reja dhe kishin pushtuar pronat, që thoshin se krajli i tyre ua kishte dhënë përgjithmonë, ngaqë aty që nga krijimi i botës kishin qenë djepi serb...

Yt atë, Stefani, edhe pse me vete kishte tapitë e reja, megjithatë ishte sjellë pak më ndryshe nga të tjerë. Kishte hyrë në kullë pa xhandarët, që rëndom i përcillnin ata që ktheheshin dhe të parën gjë që kishte bërë, ia kishte shtrirë dorën tim gjysh dhe kur e kishte marrë ngrykë dhe i kishte thënë baca Zekë, ia kishte bërë me dije se i ati, Radoja kishte vdekur, vetëm pak kohë pasi ishin kthyer në Toplicë, nga një ilet që nuk i ishte marrë vesh, po që në grahmen e fundit kishte lënë porosi që, edhe po të kthehen, Zekës kurrë mos me iu shkelë buka, sepse ajo vret...

Im gjysh nuk kishte thënë tjetër, përveçqë prej Stefanit kishte kërkuar të mos ia shkelte nderin.

-Nëse vjen puna me m'vra, atëherë vramë si burrat, pa prekë fëmijë e granim... Sa për tokën dhe ato tapitë, mos çaj kokën, se ato ndryshojnë, por gjithmonë i gëzon ai që nuk i ndahet vatanit...

Mund të thuhet se yt atë, Stefani, e kishte mbajtur fjalën dhe nuk ishte treguar bukëshkelës, edhe pse ai gjithherë ishte sjellë në përputhje me qëndrimin e krajlit të vet. Shihej që edhe ai mendonte se njeriu duhet me mbetë njeri, edhe atëherë kur kjo ishte e vështirë.

Po të tjerët, që ishin të shumtë dhe i kishte sjellë agrari, nuk mendonin ashtu. Siç vepronin kudo, edhe gjyshit tim kishin nxituar me ia marrë edhe atë grimë tokë që i kishte mbetur përreth kullës, me të cilën përpiquej ta mbante gjallë familjen e vet.

Por, nuk ishin ndalur me kaq. Një ditë, ia kishin futur flakën edhe kullës dhe ia kishin dëmtuar bagëtinë. I kishin thënë se qetësinë mund ta gjente vetëm pasi të shpërngulej në Turqi, ku e kishte vendin, bashkë me ata që tashmë kishin marrë atë rrugë të pa kthim...

- Këtu e kam vendin dhe nuk kam me luejtë, u kishte thënë zullumqarëve, të cilët kishin bërë çmos t'ia nxinin jetën...

Yt atë, Stefani, nuk kishte ndër mend të përzihej në punët e qeverisë, e as të bëhej ai që nuk ishte, pra zullumqar i paepur, por as nuk donte t'i ndihmonte aq haptas sa t'i hapte telashe të reja vetit...

- Mundem mos me të ndihmue, por me të damtue jo, kishte thënë.

Por, vëllezërit e tij, Branku dhe Budimiri, sikur kishin harruar këto porosi dhe, pasi kishin kryer shkollimin në Serbi, ishin kthyer në Kosovë. Njëri "naçallnik" i Prishtinës dhe tjetri përgjegjës për zbatimin e reformës agrare dhe, mund të thuhet, se ishin sjellë pikërisht ashtu që, shqiptarëve t'u shkelej buka sa më shumë që të jetë e mundur dhe kjo të bëhej me

mjetet më të egra dhe më të pashembullta, pikërisht me të tilla që, krahas dhunës, edhe të shndërroheshin...

Budimiri kishte hyrë dhe dalë nëpër katundet e Drenicës me xhandarë prapa dhe nuk kishte lënë gur as dru pa prekur. Ndërsa Branku, në Prishtinë, kishte drejtuar njësitë paramilitare, që kishin për detyrë vjedhjet dhe zullumin e hapur ndaj njerëzve, të cilët, pastaj, të pambrojtur dhe të frikësuar, me teshë e kuteshë, largoheshin për në Turqi, bile këtë duhej ta bënin me nënshkrimin e deklaratave se gjoja „largoheshin vullnetarisht atje ku i kanë rrënjët“, gjë që me anën e tyre, pastaj botës i hidhej hi syve sikur andejpari nuk ndodhte tjetër përveçse bëheshin lëvizje të natyrshme të popullatës „turke drejt amës“.

Yt atë, Stefani, që kishte dëgjuar për ato që i bënin vëllezërit, kur im gjysh ishte në shtratin e vdekjes, i kishte thënë se druante që ashtu ia bënin gropën vetes, në të cilën do të sharronin përgjithmonë.

- Sikur nuk shohin se ndryshojnë kohët shpejt në këto anë, i kishte thënë tim gjysh dhe këto kishin qenë fjalët e fundit që kishte ndërruar me dikën.

Kohët vërtet kishin ndryshuar. Me fillimin e Luftës së Dytë Botërore, prapë gjermanët kishin sulmuar dhe kishin shkatërruar atë që quhej mbretëri jugosllave, të udhëhequr nga serbët, ndërkohë që pjesa më e madhe e Kosovës dhe e viseve të tjera shqiptare, të pushtuara nga Jugosllavia, i ishin bashkuar asaj që ishte quajtur Shqipëri nën kurorën e perandorisë italiane.

- Yt atë, Stefani, bashkë me nënën tënde, Radën, dhe të motrën, Sllavicën, prapë kishin mbledhur çaklat dhe nga im atë kishin kërkuar t'u ndihmonte, siç u kishte ndihmuar njëzet e gjashtë vjet më parë im gjysh, Zeka, të kalonin deri në Merdar.

Këtë herë, yt atë, Stefani, as nuk kishte derdhur lot, e as ishte lutur. Ai nuk e kishte shkelur bukën e shtëpisë sonë, prandaj nuk kishte pse të druante për tjetër përpos se a do të ishte ky largimi i fundit apo diçka e përkohshme, siç kishte ndodhur edhe gjatë Luftës së Parë Botërore.

Edhe im atë, që e dinte se aty të përhershme ishin vetëm vuajtjet e njerëzve të thjeshtë dhe të të mashtuarve të shumtë, që ushqeheshin me gjithfarë urrejtjesh dhe premtimesh, nuk kishte bërë tjetër, përveçqë fqinjin e vet, Stefanin, pa therrë në këmbë, e kishte përcjellë deri në Merdar.

Kur ishte kthyer në Dardhishtë nuk kishte pranuar të futej në shtëpinë tuaj, ani pse nga pushteti i atëhershëm kjo i ishte lejuar dhe madje ishte nxitur që, po deshi, edhe mund ta rrëronte të tërën, në shenjë hakmarrjeje për sjelljet e kolonëve në ato anë dhe ta ndërtonte një tjetër të re.

Këtë nuk e kishte bërë as nga parandjenja e frikës se mund të përsëriteshin kohët, siç kishte ndodhur pas Luftës së Parë Botërore, e as nga ndonjë shtytje tjetër, veçse nga bindja që përballë çdo gjendjeje njeriu duhet të sillet njerëzisht dhe me dinjitet, e jo të veprojë ç't'i vijë ndoresh...

- Me hakmarrje nuk arrihet gjë, përpos që vazhdimisht ushqehet kobi...

Ndonëse kësaj i ishte paguar një çmim i madh, veçmas pas Luftës së Dytë Botërore, kur pas hyrjes së partizanëve në Kosovë, ato parullat e hedhura prej tyre për vëllazërim-bashkimin dhe për pushtetin popullor, në masë të madhe ishin shfrytëzuar për rikthimin e kolonëve, im atë e kishte ruajtur gjakftohtësinë...

Kishte përsëritur ato që thoshte im gjysh, se "vatani merr në mbrojtje vetëm ata që nuk ia kthejnë shpinën po që gjithherë e mbajnë të ndezur zjarrin e vatrës dhe se një ditë patjetër do të dënojnë shkelësit e tij, por njëherësh edhe ata që nuk ia dalin ta mbrojnë..."

Fjalët për zjarrin e ndezur të vatrës dhe për shkeljen e saj i kishte përsëritur dhe përsëritur sikur të lirohej nga një gulçimë e pandalshme që po e digjte nga brenda dhe ajo i vinte e tillë edhe nga ajo pamja e zjarrit që e shihte nga ajo pjesa e xhamit të mjegulluar të dritares së trenit dhe i bëhej se hapej dhe përhapej në të gjitha anët që të ndëshkonte kështu

shkelësit e saj, ata që ishin të shumtë, të papërgjegjshëm dhe mosmirënjohës, por që ai ndëshkim njësoj do t'i gjente edhe ata të papërgjegjshmit, që kishin për detyrë ta mbronin po nuk e kishin mbrojtur sa duhej...

- Është shkelur zjarri!

- Është shkelur dhurata e Prometheut për njeriun...

- Nuk e ditke këtë...?

- Mbase, ti sheh vetëm Nemezisën, perëndinë e rrënimit...?

- Por, dije se Prometheu nuk ndalet...

- Nuk ndalet dot...

- Flaka do t'i djegë një ditë shkelësit e zjarrit!

- Do t'i djegë plëngprishësit...

- Nuk të frikëson kjo...?

- Ndoshta i beson më shumë Nemezisit, ngaqë ai është më afër pushtetit të perëndive...?

Një copë herë ia drejtoi këto fjalë Vojos, atij që po i rrinte i ngrirë përpara me atë shikimin si të mumies dhe këtë e bënte sikur të ndodhej në atë skenën e hapur të atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato dramat me aktorë të njëjtë po që u ndryshonin rolet.

Kur hetoi se pas asaj shkrehjeje, që u duhen uverturave skenike, të cilat u paraprijnë dramave dhe tragjeditë që luhen në to, mbase mund të kishte folur kot, se ndoshta ashtu pa nevojë kishte zbrazur mllëfin mbi një të shkretë, që kishte dënuar vetveten për të kaluar nëpër ato mundime të pashmangshme dhe, madje për këtë ishte në gjendje edhe t'i kërkonte falje, iu bë se në fytyrën e Vojos vërejti gjurmë lotësh, që, si duket, në atë rrëshqitje të vështirë, nuk kishin qenë në gjendje të krijojnë vija të mjaftueshme të derdhjes teposhtë...

Kjo sikur e nxori nga përfytyrimi i mëparshëm i atmosferës së skenës dhe të lojës së saj që e kishte krijuar me ato që, fillimisht, pa zënë ngoje Prometheun dhe sakrificën e tij, kishte thënë rreth shkelësve të zjarrit, të atyre mosmirënjohësve të përhershëm, dhe e barti tek një realitet i trishtueshëm, që po vazhdonte t'i hynte brenda dhe si i tillë i vinte, përkundër pamjes së zjarrit dhe të gruas së shkallmuar me dy fëmijët që në atë plate të stacionit po i rrinte pranë, bashkë me të tjerët, ngaqë e parafytyronte Nemezisën dhe pushtetin e tij tek po bëhej gati të shpërthente.

- Sikur edhe më tutje dëshirojnë t'i nënçmojnë viktimat para se t'i masakrojnë - tha dhe kjo prapë ia prishi pamjen e mëparshme të asaj që në plate të stacionit të trenit, nga ai xhami i mjegulluar i dritares i ishte dukur sjellje e qetë dhe bashkërisht para zjarrit, për të cilën nuk kishte qenë i sigurt në e kishte gëzuar apo dëshpëruar më tepër...

- Shpirti i Nemezisit njeh vetëm frikën dhe dhunën ndëshkuese të pamëshirshme... Sikur të keqen e ka kthyer në virtyt...

Kur foli kështu, i shkoi mendja tek ato rrufetë mitologjike dhe shigjetat e zjarra që qëllonin katallanët nga maja e Olimp. I ngjau se po përfytyronte në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm - ku luheshin ato dramat e vazhdueshme me të njëjtit aktorë që ndryshonin rolet dhe ku kishte vendosur atë monolog-dialogun e brendshëm me Vojon dhe me të tjerë të ngjashëm - që tashmë kishin filluar të binin rrufe nga qielli, të cilat sikur krijojnë një prishje të pandreqshme, e cila zhvendosej nga skena dhe përhapej ngado...

Kësaj prishjeje, që kishte ndodhur rrufeshëm dhe pas kishte lënë një rrëmujë tymi dhe bloze, e cila kishte vazhduar të përhapej, sikur të ishte një mbetje e qëllimshme e asaj luftës mitologjike midis dritës dhe errësirës, midis të mirës dhe të keqes, që kishte për qëllim të rrëronte përmasat e fundit të asaj baraspeshe të brendshme midis jetës dhe vdekjes - i kishte paraprirë një bubullimë qielli, që ishte shoqëruar me një dridhje të shpejtë, por tejet të fuqishme, e cila kishte përfunduar me një shpërthim tjetër, që, si duket, kishte qëlluar tutje, nga ana tjetër e lumit, në një si depo a të ngjashme me të, që me të shpejtë ishte përfshirë nga një re e madhe tymi...

Si rëndom, pa ua vënë veshin atyre që ndodhnin, Vojo kishte bërë përpjekje që karrocës t'ia ndalte çfarëdo lëvizjeje të pambikëqyrur, qoftë para apo mbrapa, siç kishte ndodhur me rastin e atij shpërthimit të parë, që mund të thuhet se kjo edhe i kishte shkuar ndoresh, siç do t'i vete edhe gjatë atyre shumë e shumë të papriturave të ngjashme që do t'i përcjellin, derisa në atë mëngjesin e asaj dite të gjashtëdhjetë të asaj lëvizjeje të jashtëzakonshme me ato turret që i kishin bartur nga njëra pjesë në tjetrën të asaj hapësire të vdekur, kishte ndodhur ai shpërthimi vendimtar, i cili kishte shkëputur përfundimisht hekurudhën dhe ata do të gjendeshin të përplasur në një bllacë në pjesën tjetër të rrugës në drejtim të kodrinës përballë, nga edhe kishin marrë atë rrugën e mundimshme për në Dardhishë...

Reja e tymit dhe kundërmimi që vinte nga pjesa tjetër e lumit, ia kishte fshehur pamjen e platesë së stacionit të trenit, ku pak më parë, e rrethuar prej atyre që e kishin sjellë aty, pranë zjarrit, rrinte ajo gruaja e trishtuar me ata fëmijët gjysmë të zhveshur dhe të zbathur, të cilëve dukej se paksa nxehtësia ua kishte kthyer në fytyrë shenjat e mekura të jetës. Por, ngaqë nuk i shihte, sepse tymnaja këtë nuk ia lejonte, kishte filluar të përfshihej nga shqetësimi se kur ajo të ngrihej mund të mos i ishin më, dyshim ky që lidhej me faktin që e dinte se Nemezisit, para çdo rrënimi i duhej mjegulla e dendur, por edhe tymi i thellë, prapa të cilit pastaj fshehur ndodhte veprimi i paraparë i së keqes dhe gjithë ajo që kthehej në dredhi dhe përdorej si e tillë...

Ç'është e vërteta, atyre as që u duhej dredhia. Urtaku e dinte se ajo, madje, ishte e tepërt. Por, mendja i tha se shfaqja e zjarrit në atë plate stacioni të trenit dhe ulja bashkë përreth, mbase mund të kenë qenë pjesë e mashtimit, me të cilin ata dëshironin ta shmangnin disi për pak atë ndëshkimin që e dinin se u vinte nga qielli...?

Andaj, meqë e dinin se përgjoheshin nga të gjitha anët dhe mund të qëlloheshin me lehtësi, ishte fare e mundshme që zjarri dhe paraqitja e përbashkët para tij me atë gruan e trishtuar dhe dy fëmijët e saj, që prej tyre ishin sjellë me aq frikë nga mali, ku merrej me mend se ishin të strehuar dhe ata e dinin se kishte edhe shumë e shumë të tillë, mund të paraqiste gjoja një porosi pajtimi për ndëshkuesit, me të cilën ata do të parandalonin bombardimet nga qielli, ndërkohë që do të përpiqeshin të ndreqnin pjesët e dëmtuara të rrugës së trenit, që të tërhiqeshin dhe, djalli e marrtë vesh se çfarë dredhie tjetër mund të mendonin....?

Nga ato që dinte, e që më vonë edhe ishte bindur, dredhitë e tilla kishin qenë pjesë e rëndësishme e asaj lufte të papastër, ku viktimat përdoreshin dhe shpërdoreshin për kurdisje të ndryshme, herë si caqe të maskuara, herë si ombrella për lëvizjen e pa hetuar të njërive të ndryshme ushtarake nga një vend në tjetrin dhe për manovrime të ndryshme, e kjo bëhej duke sjellë e pështjellë vargun e pafund të të zhvendosurve dhe të refugjatëve, një pjesë e të cilëve, nëpër ato rrugë të pafund, qëllimisht mbahej në atë gjendje dhe, jo rrallë, ata e kishin pësuar zi e më zi dhe pastaj e gjitha ishte shfrytëzuar që të hapeshin dhe përhapeshin gjithfarë lajmesh se gjoja ndërhyrja e forcave ndërkombëtare nga ajri më së shumti qëllonte ata që kërkonin shpëtim duke ikur dhe gjoja kësaj nuk ia dlinin ngaqë pengoheshin nga të gjitha anët dhe të tjera si këto, të cilat kishin shkuar deri atje sa të gjitha përmasat apokaliptike - të cilave, për t'i ndaluar disi, u ishte dashur edhe ajo ndërhyrja e vonuar nga qielli - të thuhej se ishin shkaktuar pikërisht nga ndërhyrja dhe me këto fjalë madje ishte arsyetuar edhe Bllaca dhe ndodhja e saj dhe gjithçka tjetër, sajesa këto që kishin vazhduar edhe pas përfundimit të saj, veçmas kur kërkohej që t'u fshiheshin gjurmët atyre mijëra e mijëra viktimave të zhdukura qëllimisht dhe të tjerave që kishin ndodhur gjatë ndërhyrjes nga ajri, së cilës, siç do të shihej, i kishte munguar jo vetëm vendosmëria ushtarake, por edhe qartësia politike, që më së miri do të pasqyrohej me vendosjen e asaj gjendjeje kalimtare as mish as peshk...

Ky mendim do ta sillte Urtakun kush e di se ku dhe, të shtrirë, do ta kthente dhe rikthente edhe në atë skenën e përfytyruar të atij teatri të përhershëm, po të mos ishte pamja tmerruese e platesë së stacionit të hekurudhës, ku pak më parë pranë zjarrit bashkërisht me ata

që e kishin sjellë me dhunë rrinte gruaja e trishtuar me dy fëmijët, por tash në një pellg gjaku, ku shtriheshin pjesët e masakruara e të shpërndara të tyre, sikur të ishin qëlluar nga lart...

- A sheh, se deri ku mund të shkojë fantazia e mashtrimit të së keqes? - iu drejtua Vojos, gjithnjë duke ia bërë me dije se po të ishte shpërthimi nga qielli, atëherë do ta pësonin që të gjithë njësoj, e jo vetëm ajo grua e shkretë me fëmijët e leckosur, që ishte sjellë me dhunë nga pjesa e malit dhe prej tyre ishte kthyer në një shënjestër të hapur...

Më tutje vazhdoi të thoshte se vrasësit, që e kishin kurdisur këtë ployë dhe që u ishte dashur e tillë, mund t'i kishin paralajmëruar xhiruesit që i mbanin pranë, që me të shpejtë t'i fusin në kamerë ato pamje trishtuese dhe pastaj, nga qendra e tyre, që err e terr merrej me aso dredhish, me nxitim t'i shpërndajë nëpër botë, kinse si dëshmi se kë qëllonte më tepër ajo ndërhyrja e ndërkombëtarëve nga ajri dhe cilat ishin viktimat e vërteta, për të mos u ndalur e mjaftuar vetëm me kaq, porse duke vazhduar me kurdisje e skena të tjera të kësaj fushate, e cila kishte për qëllim të mashtronte faktorë të caktuar ndërkombëtarë për të arsyetuar krimin...

- Djall dhe engjëll njëherësh!

- Deri kur...?

- Në njërën dorë lulja e dafinës, e në tjetrën thika e përgjakur!

- Deri kur...?

- Vrasësi viktimë!...

- Viktima vrasës!!!...

- Deri kur...?

- Deri ku...?

-Kukuuu!...

-Kuku, këtu!...

Ndërkohë që Urtaku fliste sikur të ishte në atë skenën e përhershme të atij teatri të madh, ku luhej ajo drama me aktorë të njëjtë, po që ndërronin rolet dhe këtë e bënte me një ngjyrim zëri sikur të shprehte mllef në vend të dëshpërimit të thellë, Vojo edhe më tutje, edhe në atë gjendje çekuilibrimi, e kishte parë me atë shikimin si prej mumie që ia lironin sytë e ngrirë. Në fytyrë nuk kishte më ato vijat e lotit që i kishin mbetur të këputura, por një si trishtim tejet të thellë që i pasqyrohej ashpërsisht, të ngjashëm me atë që u duhen shpërthimeve të paparashikuara dhe kjo as që i bëri përshtypje, përpos që ia ktheu kujtesën te një bisedë tjetër me të, diku nga fundi i vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e një, kur ajo, po ashtu, kishte marrë fund me atë shikimin prej tij që kishte paralajmëruar shpërthim të paparashikueshëm që, ndonëse nuk kishte ndodhur, prapa kishte lënë hijen e kërcënimit të hapur, që mund të vepronte ndonjëherë...

I kujtohej se edhe ajo bisedë ishte sjellë rreth një mashtrimi tejet pa skrupull, me të cilin ishte synuar të përhapeshin thashethemet për gjoja prirjen për njollosjen dhe dëmtimin e të vdekurve, si një sjellje që përkonte me egërsinë dhe përmasat e saj më të ashpra, që në opinion ndikonte si një dehje që trullos shpejt.

Pra, në kohën pas demonstratave të marsit dhe të prillit në Prishtinë, kur nga studentët po edhe nga masat e gjera ishte kërkuar republika e Kosovës dhe ndaj kësaj kërkesë, e cila ishte në përputhje me ato zhvillime me të cilat forcohej federata, ishte përdorur një dhunë e ashpër policore, e paparë deri më atëherë dhe pastaj, e gjitha u kishte shërbyer si shkas për të miratuar platforma të ndryshme politike për Kosovën dhe dokumente të tjera, me të cilat kishte filluar ai procesi i gjatë famëkeq i diferencimit, i cili kishte pasur për qëllim ato që më vonë nga Beogradi do të detyrohen si ndryshime kushtetuese, siç thuhej prej tyre, për gjoja „barazimin e Serbisë me republikat e tjera“, paçka që e gjitha kishte për qëllim t'i hiqej autonomia Kosovës, dhe të tjera marifete si këto, të cilat do të shkaktojnë atë luftë të përgjakshme me përmasat e saj të tmerrshme që do të arrijnë deri te kryerja e krimeve të hapura kundër njerëzimit - pikërisht zhvillimeve të tilla u ishte dashur një ngjarje me të cilën do të fillonte edhe njollosja e një populli të tërë me të cilën pastaj ndizej euforia e brendshme

nacionaliste, e cila duhej të përdorej për synimet që tashmë ishin paraparë dhe kishin filluar të zbatoheshin.

Kjo ishte bërë me një lajm, i cili kishte hapur ditarin qendror të Televizionit të Beogradit, ku ishte thënë se në afërsi të Dardhishtës, dikush kishte zhvarrosur kufomën e një fëmije serbi, të cilën e kishte përdhosur dhe kishte ndër mend t'ua hidhte qenve si ushqim, por në çastet e fundit, kjo vepër e shëmtuar ishte penguar në saje të syçeltësisë së një polici, i cili, sikur të kishte pikur nga qielli, ishte gjendur aty dhe me kohë kishte hetuar se ç'bëhej dhe, pikërisht kur duhej të ndodhte më e keqja, kishte ndërhyrë, duke kapur dy persona, të cilët ishin arrestuar shpejt e shpejt dhe gjendeshin në duar të drejtësisë në pritje të gjyqimit që do t'u bëhej.

Nuk kishte kurrfarë rëndësie që lajmi si lajm, siç ishte dhënë, po t'i nënshtrohej një vlerësimi sado të përciptë profesional, linte për të kuptuar sajimin dhe gjithë ato që tashmë përhapeshin nga ajo ofiçinë thashethemesh dhe gënjeshttrash, që menjëherë shfrytëzoheshin për qëllime politike.

E rëndësishme ishte se polici serb aty për aty, pra po atë ditë, ishte ngritur në hero nga kisha ortodokse serbe dhe kryepeshkopi i saj, që veç sa s'e kishte shpallur të shenjtë dhe njëlloj ishte vepruar në gjithë Serbinë, fushatë shfrenuese me një ogur që ngjante me shpallje lufte, e cila nuk do të vonojë dhe paralajmërimet e saj do t'i shtrijë në të gjitha anët.

Natyrisht që logjistika shpirtërore dhe luftënxitëse e kishës serbe, nga shtypi i fuqishëm i Beogradit, i mbikëqyr dhe i financuara nga shteti, që i përdorte si mbështetje logjistike të luftës, ishte bartur edhe në skenën politike dhe atë gjyqësore dhe i kishte shërbyer një indoktrinimi të madh nationalist serb, por edhe përhapjes së një urrejtjeje shfrenuese kundër shqiptarëve, e cila kishte kaluar në një fushatë të përgjithshme, me ç'rast pikërisht ky lajm kishte shërbyer për të hapur atë dosjen e mbyllur, gjoja të penguar nga dikush, që serbët do t'i tregojë si viktima të shqiptarëve dhe të trimëruar me autonominë që nuk e kishin merituar, ngaqë, siç thuhej, kishte çuar në forcimin e irredentizmit dhe të nacionalizmit shqiptar dhe të idesë së bashkimit me Shqipërinë, të cilën duhej ndalur pa zgjedhur mjete, para se të bëhej vonë, meqë, gjithnjë në përputhje me ato që përhapte kisha ortodokse serbe dhe Akademia Serbe e Shkencave, kështu, në njërën anë pengohej përhapja e ideologjisë staliniste të regjimit të Ever Hoxhës, që cilësohej e ngjashme me atë të „kmerëve të kuq“ të Kamboxhias, dhe në tjetrën anë pengohej depërtimi i fundamentalizmit islamik në Europë, nga, si thuhej po ashtu, pjesërisht ishte përzënë në saje të meritave historike të popullit serb që për pesëqind vjet, me armë kundërshtoi shtrirjen e Perandorisë Osmane dhe të këqija të tjera, me çka kërkohej kësisoj edhe njohja e meritave të misionarizmit në mbrojtje, siç thuhej, të krishterimit dhe të qytetërimit perëndimor nga këto dy të liga të mëdha...

Në rrethana tilla të fushatës së ashpër, me ç'rast ngatërroheshin mes vete: edhe ajo që quhej vetëdije staliniste-enveriste të shqiptarët, e ngulitur nga propaganda ideologjike e Tiranës, por njëherësh edhe ajo islamike-fundamentaliste, të cilat nuk mund të shkonin bashkë, ngaqë për nga natyra e tyre kundërshtonin njëra-tjetrën, por që megjithatë opinionin publik serb hante gjithçka që i servohej si kundërshtim - edhe bisedat me Vojon, deri atëherë tejet korrekte (ai gjithnjë kishte folur shqip dhe thoshte se këtë e bënte me dëshirë të madhe ngaqë atë gjuhë e ndjente si të veten dhe të tjera si këto, që mund të shpjegohej jo vetëm pse kishte lindur dhe ishte rritur në një mjedis shqiptar, por edhe pse si kërthi i mbetur jetim, që nga lindja, kishte pirë gjirin e të ëmës së Urtakut), nuk kishin si të mos përfshiheshin nga ato shqetësime.

- Nuk ma merr mendja se dikush mund të shkonte deri aty sa të përdhoste të vdekurit në atë mënyrë...

Këtë e kishte përsëritur disa herë dhe sa më shumë që e kishte thënë, ishte mbërthyer nga një ngrysjë, me të cilën bënte me dije se asaj nuk i duheshin kurrfarë arsyetimesh, përpos ndonjë pendim i thellë dhe assesi ndryshe.

Urtaku disa herë ishte matur të ndërhynte, jo vetëm pse e dinte të vërtetën e atij rasti, siç e dinte edhe Vojo dhe siç e dinin që të gjithë ata të Dardhishtës (shqiptarët, por edhe ato tri familje serbe që jetonin aty), po për më tepër, edhe ta bënte me dije që, ndonëse heshtnin nëpër ato mbledhje dhe detyroheshin të kapërdinin gjithfarë shpifjesh, trillimesh dhe çmos e që këtë e bënin nga shkaku se, si thuhej, nuk i bihej murit me kokë dhe të ngjashme, së paku nëpër ato bisedat sy më sy me njëri-tjetrin, këtë nuk duhej pranuar, qëndrim ky që në ato shqyrtimet e mëvonshme, të përfshira në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“, ndonjëherë, krahas arsyetimit që do t'ia bëjë, do ta shohë edhe me sy kritik dhe madje do ta quajë edhe sjellje hipokrite, me dëme të dyfishta: si për vete (meqë ishte dorëzuar hapësira e fituar me mund të madh gjatë atyre viteve), por edhe për anën tjetër (mendohej tek ajo serbe), ngaqë me atë heshtje, asaj i ishte krijuar përshtypja se është e plotfuqishme, se mund të bëjë çfarë të dëshirojë dhe të ngjashme, gjë që edhe atyre serbëve që nuk kishin dashur ta hanin karremin e këtij mashtrimi, u ishte hequr çfarëdo mundësie e shprehjes së mospajtimeve me atë që ndodhte...

Andaj, me bindjen se mbi disa gjëra nuk duhej kaluar, sepse mos ngritja e tyre dëmtonte dyfish, kishte nisur t'ia thoshte një nga një ato, që i dinin të gjithë, rreth fatit të atij fëmije fatkeq, që gjoja ishte zhvarrosur nga të rinjtë shqiptarë, që t'u hidhej qenve. Madje, pa fshehur mllëfin, ia kishte bërë me dije edhe ato që ai ia kishte thënë në besim rreth së bijës së Milivojt, Darës së marrë, e cila ishte me barrë dhe ai i kishte thënë se dyshohej që barkun e kishte nga, si kishte theksuar gjithë nënçmim, një magjup i Goleshit, që ishte sjellë andejpari dhe e kishte shkërdhë atë edhe para prindërve të saj, ngaqë ata kishin menduar se ashtu ajo lirohej nga sëmundja e marrëzisë që kishte dhe të tjera si këto, por që ai turp, siç e kishte quajtur Vojo atëherë, disi ishte ndërprerë në saje të ndërhyrjes së priftit të Fushë -Kosovës, i cili nga ato që ishin folur dhe përfolur haptazi ndër serbët e asaj ane, kishte kërkuar që fëmija kopil, sipas zakonit të kishës ortodokse serbe, sapo të lindë, i gjallë apo i vdekur, të varrosej në arë me një grusht dhe sipër, gjë që kjo edhe kishte ndodhur, ndërkohë që Dara e marrë ishte dërguar diku në ndonjë çmendi, në mënyrë që gjithë ai turp të merrte fund disi në këtë mënyrë...

Pasi ia kishte thënë të gjitha një nga një dhe madje ia kishte bërë me dije se mbante përgjegjësi të madhe për maltretimin e padrejtë të të miturve, që ishin dënuar shpejt e shpejt me burg të gjatë, ndërkohë që ishte urdhëruar edhe bojkotimi i familjeve të tyre dhe, pasi ia kishte thënë edhe ato që dinte për shpërnguljen e familjes së Milivojt në një vend të panjohur dhe kjo mund të ishte bërë nga shkaku që atyre të mos u dihej e vërteta, po që kjo ishte arsyetuar se gjoja nuk mund të jetonin përballë atyre që ua kishin përdhosur edhe kufomat dhe të tjera si këto, pra pasi të gjitha ia kishte hedhur në fytyrë dhe këtë e kishte bërë pa ndonjë shqetësim të jashtëm, Vojo një copë herë kishte mbetur si i ngrirë dhe ishte larguar pasi i kishte thënë se, si shihej, midis tyre kishte edhe shumë gjëra që, ndonjëherë gjithsesi duhet për me u sqarue, por që theksimi i sqarimit nuk kishte nënkuptuar kërcënim, siç ndodhte atëherë, por kishte lënë prapa peshën e një mëdyshjeje që shqetësonte...

- Nuk duhet shqetësue shpirtrat e të vdekurve...

I ngjau se këto fjalë po ia përsëriste edhe tash. Po, këtë herë, ato ia nxirrte heshtja e atij shikimi të ngrirë që drejtohej nga xhami i dritares së përlyer të trenit për në atë pjesën e platesë së stacionit, ku ishte derdhur gjaku dhe pjesët e shkapërderdhura të trupit të gruas dhe të dy fëmijëve, që kohë më parë ishin nxjerrë nga mali dhe aty ishin sjellë gjithë tmerr dhe klithje...

#### IV

Treni kishte bërë një si lëvizje të mundimshme përpara, të ngjashme me atë kur kishte lënë Bllacën prapa, por përfytyrimi i masakrimit të gruas dhe të fëmijëve në platenë e stacionit nuk i ishte ndarë. Ai e kishte ndjekur edhe gjatë atij depërtimi të mundimshëm gjithë

zvarritje andej nga kishin kaluar. Dhe, do ta ndjekë përgjithmonë, që t'ia përkujtojë fuqinë e shpërthimit të së keqes dhe njëherësh pafuqinë e mbrojtjes prej saj, kur kjo e dyta pastaj kthehet në brejtje të thellë ndërgjegjeje.

Mbase, nga trysnia e kësaj përshtypjeje kishte edhe atë marramendje, e edhe ligështimin, që e kishte përfshirë, saqë i bëhej se andej nga po kalonin, brigjet që përkufizonin lumin me ujë të turbullt dhe të rrëmbyeshëm që lëshonte rrjedhës së tij, jo vetëm që i vinin sikur lëviznin, por edhe i përfytyronte tek shembeshin, me çka ai udhëtim do të përfundonte në ndonjë greminë, por çuditërisht kësaj nuk do t'i trembej. Përkundrazi. Do të dëshironte të ndodhte sa më parë dhe sa më ashpërsisht, që njëherë e përgjithmonë të merrnin fund mundimet, bashkë me atë ndëshkimin që e prisnin.

Ideja e përfundimit në ndonjë greminë sikur i kishte ndihmuar të shkëputej nga të gjitha dhe madje për pak të lirohej edhe nga shikimi i ngrirë dhe prej mumie i Vojos, që i rrinte përpara dhe vazhdonte ta mbante nën mbikëqyrje karrocën që të mos u nënshtrohej lëvizjeve që sillnin kthesat nëpër të cilat kalonte treni, i cili, ndonëse mezi ecte, mjaftonin për zhvendosje, po edhe për përplasje nga njëra anë në tjetrën.

Ajo përhumbje e flashkët mendjeje në një gjendje të papërcaktuar fare, që i ishte dukur e ngjashme me shkrehjen e lehtë nëpër një askundje, megjithatë kishte marrë fund, çastin që treni ishte ndalur fare dhe rrotat e ndryshkura edhe më tutje kishin ruajtur atë cijatjen gërryese e të thekshme që lirohej prej tyre.

Nga xhami i turbullt i dritares shikimi ia kishte zënë një hapësirë të ngushtë skaj lumit, ku dukej se uji i turbullt prekte pjesët e trenit dhe ai sikur bëhej gati të zhytej në të, ose ta merrte me vete. Nga ana tjetër, ishte njëfarë objekti, që nuk mund ta përcaktonte mirë, por që shfaqej si një depo e lënë drush, ku edhe më tutje në atë hallakatje, vëreheshin stiva drush dikur të paluara me kujdes, që lagështia e madhe dhe trupat e arrave të prera e të hedhura shkujdesshëm sipër, ua kishin prishur rregullin.

Ndoshta nga turbullimi që i vinte nga uji vërshues, që i ngjante se me vete merrte edhe pjesët e mbetura të atyre gjësendeve dhe plaçkave të tjera të shpërndara gjithandej në të dy anët e hekurudhës dhe merrte gjithë atë që andej, nga rrjedha e tij, paraqiste atë, të cilën në shënimet e mëvonshme të përfshira në „*Bllaca e shpirtit tim*“, do ta quajë jetë pa jetë – pra, pikërisht në këtë gjendje trazimi hodhi shikimin andej ku ishin stivat e druve dhe deshi t'i jepej parafytyrimit të atij monolog-dialogu të brendshëm me Vojon, të ngjashëm me atë lojën e asaj skenës së madhe të atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato drama me aktorë të njëjtë, të nisur qysh se ishin përplasur bashkërisht në atë tren të shkretë, por kësaj nuk ia doli, ngaqë u shfaqën dy veta që, pa hyrë fare brenda, kërkuan që ata të largoheshin sa më parë nga aty që, si thanë, t'i iknin rënies në lumë, që mund të ndodhte çdo çast.

Vojo nuk bëri gjë tjetër përpos që me shpejtësi shtyu karrocën deri te dalja dhe pastaj, pasi kërceu jashtë, e kapi dhe e lëshoi poshtë në një pjesë ku dukej se kishte më pak lagështi dhe baltë. Pastaj, shpejt e shpejt u fut në tren dhe po ashtu shumë shpejt u kthye prej andej me një mushama të madhe dhe me plafin që ia hidhte përmbi gjatë natës.

Ata që folën për rrezikun e rrokullisjes në ujë, u larguan në drejtim të lokomotivës me porosinë që të strehoheshin nga pjesa e skajshme e depos së druve dhe atje të pritnin rinisjen e trenit, nëse do t'ia dilte t'i shpëtonte fare ujit që thanë se, sa vinte e shtoej nga shirat e mëdha të ditëve të fundit.

Largimi i parë prej trenit në atë hapësirë të trishtë, sado që Urtakut fillimisht kishte nisur t'i dukej si një shkëputje e dhunshme nga ajo lëvizja nëpër atë askundjen që e kishte fat dhe mallkim, njëherësh, megjithatë kishte ndikuar t'ia hapte udhën atij depërtimit të mëtejshëm të brendshëm në vete, që më vonë, në ato shënime „*Bllaca e shpirtit tim*“, do t'i shërbejnë për të thelluar të menduarit rreth të qenit si kuptim dhe qëllim, që kalon nëpër një sprovë të përhershme të dëshmimit të përkatësisë së të gjitha qenieve të caktuara në rrethana të natyrshme, por edhe të jashtëzakonshme, çfarë ishin ato nëpër të cilat kalohej, ku rëndom

ndodhte që jonjerëzorja ia kishte marrë anën njerëzores sa ta hedhë fare në margjina, sikur të mos ishte...

Gjatë zbritjes dhe qëndrimit në atë pjesë, që kishte zgjatur nga orët e vonshme të asaj dite në sosje e deri nga mesdita e nesërme, krahas bindjes se gjithnjë më shumë bëhej pjesë e mozaikut të asaj që e shihte si natyrë të jetës pa jetë dhe të ngjashme, ku hijes së vdekjes i nënshtrohet çdo gjë, sikur të ishte ai qëllim i fundit - do të ballafaqohet edhe me të kundërtën, e kjo do të ndikojë që më vonë edhe dallimeve të natyrshme midis krijesave t'ua hetojë të përbashkëtën, pikërisht të përpjekja për t'iu kundërvënë me çdo kusht gjendjeve të dhunës së papërmbajtur, siç ishte ajo në të cilën ishin përfshirë dhe rrezikoheshin me zhdukje të plotë, veprim ky që ishte në përputhje me ligjet e natyrës, të cilat buronin nga zanafilla dhe detyrimet e saj, me të cilat ngarkoheshin të gjitha qeniet pa dallim dhe në përputhje me to duhej të silleshin përherë, pa marrë parasysh sa dhe si ia dilnin...

Kështu, në atë ndërkohë të strehimit në atë ambient tejet të ashpër që, krahas të pabërave që sillte lufta dhe të papriturat e saj të pritshme, kërcënonte edhe me dhunën e natyrës, siç ishte uji, kur Vojo gjithë mundim e shtynte drejt pjesës së mbuluar të asaj depoje drush - në një skaj kishin dëgjuar një si kuisje të lehtë qeni, që vinte nga afër dhe shfaqej si një gjëzim i dhembshur.

Edhe pa i thënë që t'i afrohej, Vojo kishte drejtuar karrocën andej dhe nuk kishte vonuar dhe përpara u kishte dalë pamja e tmerrshme e një masakre tjetër, ku kishte shumë e shumë të vrarë, të hedhur ashtu si stivë drush mbi njëri-tjetrin, ndërsa në pjesën nga drunjtë e rëndë të arrës, një qen i bardhë i madh rrinte përmbi njërit dhe jo vetëm që e mbulonte me trupin e tij, po herë pas here edhe e lëpinte.

Qeni nuk kishte lëvizur as kur i kishte hetuar, e as kur Urtaku kishte kërkuar nga Vojo që të shihte në mos ishte fjala për ndonjë që mund t'i kishte shpëtuar masakrës dhe kërkonte ndihmë.

Vojo kishte nxituar drejt qenit, por sapo i ishte afruar, ai kishte ndryshuar dhe, nga ai që kuiste gjithë dhembshuri dhe herë pas here lëpinte me gjuhë të plagosurin, ishte shndërruar në një qen të kërlëshur dhe gjithë egërsi, i gatshëm të sulmonte ashpërsisht.

Qeni kishte lehur dhe kishte vazhduar të ngërdhucej, ndërkohë që Urtakut i kishte shkuar mendja se ai këtë e bënte ngaqë kishte dikë të gjallë që dëshironte ta mbronte.

Duket se edhe Vojo, që edhe më tutje ruante shikimin e ngrirë, kishte bindjen se qeni, ashtu si sillej, mbronte të gjallët, por njëherësh kundërshtonte dhe dënonte ata që ishin kthyer në vrasës të jetës. Andaj, për herë të parë, duke hapur duart e thyera në bërryla dhe me lëvizje të tjera, kishte kërkuar udhëzime si të veprohej.

Si i palëvizshëm që ishte, Urtaku njihte kufijtë e sjelljes dhe ishte i ndërgjegjshëm për atë që mund ta bënte dhe për atë që nuk mund ta bënte, ndaj dhe i nënshtrohej kësaj. Por, në rrethana të tilla dukej se disi duhej ta bënte të pamundurën, madje sa më parë, ngaqë mund të ishte fjala për ndonjë të gjallë, që kishte shpëtuar, por që i duhej ndihma, e cila, sado që aty nuk dihej si dhe sa mund t'i jepej, megjithatë gjithsesi duhej bërë diçka sa më shpejt. Vojo edhe një herë kishte provuar të afrohej, por ishte qeni ai që me ato ngërdhucjet kërcënuese dhe i gatshëm që ta sulmonte, prapë e kishte ndalur, por ai edhe më tutje me shikim si të lypësit, me anën e lëvizjeve të duarve dhe të gishtave që i thyente gjithë shqetësim, kishte kërkuar udhëzime.

Një copë herë Urtaku kishte vrarë mendjen si të gjendej ndonjë mënyrë që t'i afrohej qenit. Kjo, jo vetëm se nuk i kishte shkuar ndoresh, por mendja i kishte thënë se meqë mund të ishte fjala për ndonjë që kishte plagë të rënda dhe që ai mund të ishte pikërisht i zoti i qenit, ai nuk do të ndahej prej tij, përveçse të përdorej dhuna, e kjo do të thoshte të vritej. Ai këtë nuk do ta bënte kurrën e kurrës, edhe po të detyrohej, por sesi i piku në mendje se këtë mund ta bënte Vojo, jo me dorën e vet, por të hekurudhorëve dhe të tjerëve që silleshin përreth...

Kjo mundësi e trishti, ngaqë ishte i bindur se ata, të cilët mund të merrej me mend se kohë më parë edhe mund ta kishin bërë atë masakër, po edhe nëse nuk e kishin bërë, atëherë

me siguri që e kishin parë dhe e kishin shikuar me gjakftohtësi, sepse ishin mësuar me to - nuk do të çanin kokën për diçka të tillë po, tekefundit, edhe po të vinin, atëherë do ta vrisnin qenin dhe pastaj edhe të plagosurin që e kishte mbrojtur me aq besnikëri e vendosmëri dhe mund të kërkonin t'i vrisnin edhe të tjerët, që mund të ishin fshehur andejpari dhe prisnin strehim pas largimit të trenit...

Përballë një gjendjeje të tillë që kërkonte të veprohej me ngut, njëherë i shkoi mendja t'i thoshte të hiqte dorë nga çdo lloj veprimi e ndihme, por u përmbajt, ngaqë mund të ishte pikërisht ky shkak që do ta shtynte të vepronte kështu, duke menduar se kjo ishte e vetmja mundësi veprimi, nëse edhe do të ishte i tillë...

Por, derisa përpëlitej në këtë gjendje me hamendje të tilla, sesi i piku në kokë se mbase mund të ishte shkak paltoja ushtarake ngjyrë gri me atë numrin tejet të madh 1389 të ngjitur për shpine me ngjyrë të zezë, të cilën e mbante Vojo dhe nuk e hiqte nga trupi qysh se para një viti, kur ishte kthyer i shkallmuar dhe në gjunjë e me lot në sy i kishte rënë përpara – që e nxiste qenin t'i turrej ashtu, sepse të tilla kishin edhe vrasësit...

Këtë nuk ia tha Vojos, por i bëri shenjë ta hiqte kapotën ushtarake dhe pastaj të afrohej, gjë që ai e bëri shpejt, ndërsa qeni, që pak më parë gjithë ngërdhucje e shikonte dhe ishte i gatshëm t'i hidhej në gjoks po t'i afrohej, për habi, ndali kërcënimin dhe ra sipër atij që kishte pranë dhe nisi përsëri të kuiste lehtë e dhimbshëm, duke lëpirë kohë pas kohe fytyrën e të plagosurit.

Vojo u shtang. Për herë të parë Urtaku kishte hetuar se shikimi i ngrirë dhe çehrra e tij prej mumie kishin marrë një pamje paksa më të butë dhe, e liruar prej shtrëngimeve tensionuese, dukej sikur shprehte pikëllim, të përzier me një shqetësim të vënë re... Megjithatë, ndryshime të tjera nuk vëreheshin tek ai, përveçqë me shikim kërkonte udhëzime si të vepronte më tutje dhe kjo linte të kuptohej se ishte i gatshëm për të gjitha.

Urtaku kishte kërkuar ta afronte kujdesshëm pranë dhe pastaj t'i ndihmonte që të zbriste nga karroca, veprime këto që ai i kishte bërë pa përtesë, porse afrimi pranë qenit ishte bërë nëpër një pellg gjaku dhe kjo e kishte trishtuar tej mase dhe një ndjenjë e tillë nuk kishte marrë fund me kaq, ngaqë ishte detyruar të kapërcente nëpër shumë e shumë kufoma, edhe të fëmijëve, të cilëve ende u rrinin pranë si të pikëlluara lodrat e tyre të përgjakura...

Për ta përballuar këtë tmerr, kishte dashur disi t'i mbyllte sytë, por as kjo nuk i kishte shkuar ndoresh, ngaqë rruga e afrimit deri te qeni dhe ai që mbrohej gjithsesi ishin pjesë e një skene të tillë dhe, as që mund të ishte ndryshe...

Me gjasë, rrugën nëpër kufoma nuk e kishte pasur të lehtë as Vojo, i cili kishte liruar psherëtima të thella dhe këtë nuk e kishte gjithaq nga lodhja e bartjes, por nga pamjet e të vrarëve, sepse, sa më shumë që i afroheshin qenit, dukej se edhe si kufoma ishin masakruar në mënyra të ndryshme, tejet rrëqethëse: kishte kufoma të cilave u ishin nxjerrë sytë, u ishin prerë veshët, ndërsa femrave u ishin hequr gjinjë, mbi të cilat thikat kishin lënë gjurmët e kryqit me katër shkronjat S...

Vetëm kur i ishin afruar qenit, i cili edhe më tutje nxirrte ato kuisje prekëse, Urtaku, që kishte kërkuar ta lëshonte pranë tij dhe Vojo këtë e kishte bërë lehtë dhe shpejt ishte larguar te karroca e cila rrinte në atë pjesën e lagësht, së pari kishte ledhatuar qenin e shkallmuar, i cili këtë ia kishte kthyer me një cijatje miratuese shumë të dhembshur, sikur të donte të bënte të ditur për ato që kishin ndodhur, por ai nuk kishte qenë në gjendje t'u ndihmonte, përveçse t'u rrinte afër dhe të pengonte të copëtoheshin për së vdekuri, si u kishte ndodhur shumë e shumë viktimave, të cilat, pasi ishin vlarë dhe ishin hedhur andej-kënde, nga vjedhës dhe të tjerë ishin zhveshur dhe ishin përdhosur në mënyra të ndryshme derisa ishin kthyer në ushqim për bisha dhe larashë që u rrinin përmbi...

Gjatë kësaj miqësie të çuditshme me qenin, Urtaku sikur kishte hetuar përcëimin e një pikëllimi të veçantë që vinte prej tij që, ndonëse i mungonin fjalët, ishte shumë - shumë më i fuqishëm sesa shprehja me anën e tyre. Në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“, atë do ta quajë dhembshuri ndër më të mëdhatë, ndër më të thellat, ndër më të përkthyerat që kishte ndër

dhe parë ndonjëherë, me çka ia kishte përkujtuar një mendim që dikur e njihte kur ishte marrë me Zaratustrën dhe me pikëpamjet e tij, i cili, me një rast, përveç të tjerash, thoshte:

„Bota mund të matet më së miri me sjelljen njerëzore të kafshës...”

Ai me këtë rast kishte përmendur qenin dhe atë që quhet besnikëri, që ai ishte munduar ta shihte dhe ta shpjegonte si sjellje e përgjegjshme e të gjitha qenieve ndaj krijimit, pa marrë parasysh shkallën e vetëdijes, që i dallon...

“Sjellje njerëzore e kafshës”!

Sa e çuditshme dhe disi kundërthënëse tingëllon para një skene të këtillë.

Natyrisht se kjo ndjenjë, që Urtakut do t’i mbetet e ngulitur përgjithmonë si diçka e jashtëzakonshme, mund të shpjegohet me ato që kishin pasuar pasi i ishte afruar qenit të bardhë dhe me të kishte vendosur atë lidhjen që e kishte quajtur shpirtërore, e cila do t’u mbetet e përhershme dhe sikur ajo ngjarje do t’i japë një vulë të veçantë asaj miqësie, e cila, siç kishte filluar tragjikisht, edhe do të shkëputet tragjikisht në Dardhishtë, atë ditën e tretë, pasi kishte marrë fund ajo ndërhyrja ajrore nga ajri dhe forcat e shumta ndërkombëtare me ata flamuj të ndryshëm ishin shfaqur me ato autobлиндat e lehta dhe kudo ishin pritur dhe përshëndetur si shpëtimtarë dhe çlirimtarë, madje. Gjatë atyre ngarendjeve festive të autobлиндave, që nuk kishin pasur fund, njëra prej tyre, nga ndonjë prishje a diçka tjetër, ishte vërtitur skaj rruge dhe, në rënje e sipër, bashkë me dy fëmijë, përfundi kishte zënë edhe qenin e bardhë, i cili kishte mbetur aty pa jetë, por gjithnjë me atë pikëllimin e ngrirë brenda tij që ia kishte parë çastin kur rrinte mbi trupin e të vdeqit, që e mbronte dhe prej të cilit ishte tërhequr vetëm pasi ai e kishte prekur se mos jepte shenja jete, po që nuk ishin të tilla dhe ai ishte detyruar të pajtohej me këtë, duke ia shtrirë duart sipër dhe e kishte vënë mbi një dru arre me shpresën se mbase ashtu, para se të shëmtuhej (nëse kjo do t’u lejohej fare nga ata që kishin për detyrë të vranë t’i mblidhnin dhe t’ua humbnin gjurmët), t’u binte në sy atyre që mund të merrej me mend se nga qielli përgjonin pandërprerë ato që ndodhnin poshtë, qoftë edhe në gremina të tilla të thella...

Sidoqoftë, lënia e kufomës së njëzetekatër të shtrirë mbi drurin e arrës, sa kishte numëruar gjithsej të masakruar aty, që nga ai shikim i shpejtë kishte pasur përshtypjen se ishin të një familjeje, ose farefis që kishin jetuar bashkërisht - kishte paraqitur njëfarë veprimi sadopak të dinjitetshëm në rrethana të tilla, në ç’mënyrë ishte ndikuar që edhe qeni i bardhë, të cilin do ta quajë Bardhosh, të pajtohej me atë humbje dhe t’u bashkohej duke u shkuar prapa qysh nga çasti kur Vojo, i cili kishte shikuar nga larg gjithë ato veprime me të vdekurin, siç e kishte bartur deri aty, edhe e kishte kthyer në karrocë dhe pastaj, pas shenjës që ia kishte dhënë, e kishte shtyrë deri tek ajo streha e depos, ku edhe i kishte zënë ai terri i parë i natës dhe ata kishin ndenjur si të ngrirë deri nga mëngjesi, kur ishin shfaqur edhe ata që i kishin bërë me dije për lumin që fryhej dhe kishte rrezik t’i merrte me vete, po tash u kishin thënë të ktheheshin aty ku kishin qenë, sepse uji kishte filluar të tërhiqej paksa dhe treni mund të vazhdonte rrugën e nisur...

Qeni i bardhë, as që kishte pritur ta ftonin në pjesën e fundi të trenit, ku ishin kthyer. Sikur ta njihte atë vend, kishte nxituar t’u printe, bile këtë e kishte bërë me një shkathtësi që Urtakut ia kishte krijuar përshtypjen se jo çdo gjë aty ishte e palëvizshme dhe e vdekur, siç pandehte. Aty i kishte lindur edhe ideja që qenin e bardhë ta quante Bardhosh, jo vetëm pse kjo e lidhte me kujtimin e një qeni që kishin pasur sa ishin fëmijë dhe me të cilin thuajse kishte kaluar çastet e para të lëvizjeve të lira në hapësirë, por edhe pse, si kishte theksuar në ato shënime me të cilat ishte marrë më vonë, shfaqja e tij, në atë terrim të jashtëzakonshëm, paraqiste të vetmen krijesë me shpirt të bardhë dhe tejet fisnik, që madje do të ndikojë ta trajtojë si krijesë të barabartë dhe këtë do ta bëjë ashtu që edhe mjetet e natyrshme shprehëse, siç ishte cijatja, lehja, kuisja e të tjera, t’i shohë si pjesë të gjuhës së përbashkët të të kuptuarit të ndërsjellë, e që edhe përpiquej ta mbante të tillë kurdoherë...

Por, si do të marrë vesh më vonë Urtaku, kur kishte mbaruar ajo luftë e mallkuar dhe krahas gjithfarë prirjeve, që do ta tmerrojnë, në pah do të fillojnë të dalin edhe gjëra dhe ndodhi të shumta dhe tjetëra nga ato ngjyrimet e njëanshme që u visheshin këtyre ngjarjeve, të cilat, në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“ ai do t'i quajë „të pabesueshmet e besueshme“ dhe „të papriturat e pritshme“ - duket se qeni i bardhë, që aty e kishte ledhatuar, kur ishte përpjekur t'ia tregonte emrin që ia kishte lënë, në të vërtetë, kur kishte lëvizur kokën dhe bishtin në shenjë pajtimi të çuditshëm, sikur ia kishte bërë me dije se emri i tij lidhte jo vetëm fillet e një fatkeqësie të përbashkët, tejet të madhe, por njëherësh edhe ndodhjen e saj të përsëritshme si ngatërrim a diçka të ngjashme brenda kohës dhe hapësirës...

Pra, kur kishte mbaruar lufta dhe kishte filluar koha kalimtare me shumë e shumë paqartësi dhe me shumë e shumë të papritura, në një emision televiziv të një kompanie gjermane kishte parë një reportazh dokumentar që fliste për një masakër të kryer diku në një pjesë të Përdrinit gjatë atyre fushatave ushtarake të verës që i kishin paraprirë luftës, që armata e Beogradit bashkë me njësitë paramilitare që mbante rreth vetit ndërmerre ndaj disa anëve të caktuara, ku të shumtën qëllohej ana e kufirit dhe pjesa e Rekës së Keqe, që, si do të merret vesh, ishin pjesë e planit paraprak për spastrime etnike me dhunë, që do të fillojnë një vit më vonë dhe për këtë hapësirë, gjithnjë sipas të njëjtave projekte të cilat në mediat serbe as që fshiheshin, ishte paraparë një trajtim që do të krijonte të ashtuquajturat „zona të lira ekologjike“, të vetmet në rajon, ku natyrës, gjoja, do t'i kthehej paprekshmëria dhe me këtë turistëve nga vendet industriale të Perëndimit do t'u ofrohej një sanatorium i pashembullt i shërimit me oksigjen, por që në të vërtetë, ato paraqitnin „zonat e sigurisë kufitare“, prej nga përjashtohej dhunshëm e gjithë popullata shqiptare.

E veçanta e këtij reportazhi dokumentar, nuk ishte masakrimi makabër që ishte bërë dhe, nuk ishte as brutaliteti i përdorur ndaj njerëzve të pafajshëm, të shumtën fëmijë dhe gra, ngaqë të tilla kishte pasur shumë dhe ato nga dita në ditë dilnin në pah, por ishte rasti i qenit të bardhë dhe i sjelljes së tij në ato rrethana për të ruajtur të zotin, të cilit i kishte qëndruar njëzet e katër orë sipër, deri atëherë kur kishte ardhur njëri nga ata të familjes, i vetmi që rastësisht i kishte shpëtuar asaj masakre. I përcjellë nga qeni dhe kujitja e tij, ia kishte dalë disi t'i varroste të vërtetë në një vend të përbashkët, që së paku t'i shpëtonin zhvarrosjes dhe përdhosjes, të cilave u nënshtroheshin më pas ata dhe kjo bëhej në mënyrën më të pashembullt nga ekipe të përgatitura për veprime të tilla, siç ishte vepruar edhe me dhunimet dhe zhdukjen e vlerave shpirtërore, përmasat e të cilave kishin tmerruar botën...

Urtaku çuditërisht kishte parë të njëjtin qen, pra Bardhoshin, si rrinte para të zotit, pikërisht atë, që u ishte bashkuar dikur në veri të Bllacës pas gjithë atyre që kishin përjetuar dhe me të cilin pastaj kishte kaluar atë udhëtimin e mundimshëm me tren për gjashtëdhjetë ditë me radhë, që kishte zgjatur deri në afërsi të Fushës së Kosovës, kur nga një predhë e ardhur prej ajri apo nga dika tjetër, ishte shkatërruar udha e hekurit dhe pjesët e mbetura të trenit, të cilin ai e kishte quajtur tren i përjetshëm i Bllacës. Dhe, ishte po ai qeni i bardhë që e kishte quajtur Bardhosh, me të cilin pastaj gjithnjë në përcjellje të Vojos - atë ditën e dhjetë të qershorit, që prej tij ishte parë si ditë shekulli - kishin bërë atë udhën deri në Dardhishtë. Ishte po ai Bardhoshi, të cilin, bashkë me dy fëmijët, sa zgjaste ajo hareja e shpëtimit, pas asaj përplasjeje tragjike në të dalë prej Dardhishtës, e kishte ndrydhur autobllinda e ndërkombëtarëve, që atij i ishte dukur një humbje e jashtëzakonshme dhe ajo më së miri ishte pasqyruar me atë që, kur njëri prej oficerëve anglezë ia kishte sjellë trupin e pajetë dhe i kishte shprehur keqardhje të thellë pse kishte ndodhur fatkeqësia, kishte vendosur ta varroste skaj Shpresës dhe afër të birit, Blerimit, të vrarë verën e kaluar nga forcat jugosllave me rastin e fushatës së parë ushtarake anëmbanë vendit, që do t'i paraprijë asaj lufte, e cila do të shpërthejë e pamëshirshme në pranverën e vitit të ardhshëm.

Në atë emision televiziv gjerman, ai që fliste për besnikërinë e qenit të bardhë, që thoshte se quhej Bardhosh dhe që kishte bërë gjithçka, që ai të mbijetonte atë masakër të tmerrshme, me ç'rast i ishte shuar e gjithë familja njëzetekatër anëtarësh, kishte të njëjtin

emër me të atij që ai e kishte ruajtur skaj asaj depoje të druve, kur ishin ndalur në pritje që ulja e ujit t'ua mundësonte udhëtimin e mëtejshëm me tren dhe, në largim e sipër, pasi kishte parë se nuk kishte shenja jete, e kishte shtrirë në atë drurin e madh të arrës dhe e kishte lënë me shpresën që ashtu të shihej nga ata që përgjonin nga qielli, në mënyrë që ai rast i masakrimit, së paku të shënohej si dëshmi e krimeve të rënda kundër njerëzimit, të kryera me paramendim, të cilat më vonë do t'i shërbejnë Gjykatës së Hagës për hapjen e padive ndaj nxitësve dhe zbatuesve të luftës, që si do të merret vesh, kjo masakër, ndër shumë të ngjashme, do t'i ngarkohet edhe Millosheviqit, pa marrë parasysh se, në atë procesin e gjatë e me shumë zvarritje, ngaqë do të vdesë, do të mbetet pa e marrë dënimin e merituar...

Por, habinë do t'ia bëjë edhe më madhe pjesa e dytë e emisionit, e xhiruar pas luftës, kur ai që e kishte marrë për të vdekur në atë masakër, në vendndalimin e dytë në dalje të Bllacës, skaj asaj depoje të druve dhe e kishte lënë të shtrirë në atë drurin e madh të arrës, që të shihej nga lart, pra po ai, i cili edhe ia kishte mësuar emrin nga një letër që i kishte mbetur në xhep dhe nuk kishte dashur t'ia hiqte meqë kjo ia kishte përkujtuar tmerret e njerëzve që mbesin pa emra - tregonte si Bardhoshi e kishte pësuar në një aksident komunikacioni pas luftës (pa përmendur këtu autoblindën e ndërkombëtarëve) dhe tregonte edhe për varrin që ia kishte bërë skaj lumit, pikërisht aty ku një vit më parë kishte varrosur njëzet e katër anëtarët e familjes!...

Si do të merret vesh nga ato që do t'i hedhë në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“, Urtaku do të bindet se reportazhi dokumentar i televizionit gjerman ishte autentik, por që gjithë kësaj, shfaqja e Bardhoshit me atë fundin tragjik, të njëjtë në të dy vendet dhe në të dy kohët, pra me atë zhvendosjen e çuditshme, i jepte ngjyrimin e një tregimi fantastik, ngjashëm me ato të ngjarjeve që ai do t'i quajë të „pamundshmet e mundshme“, ose „të pabesueshmet e besueshme“ dhe ndryshe-ndryshe, që u shkojnë vetëm gjendjeve ku mendjet e prishura fare, nga pamundësia për të mbikëqyrur realitetet dhe veprimin në përputhje me to, u nënshtrohen gjithfarë përjetimeve të përfytyrimeve, që pastaj ato t'u shërbejnë mbindërtimeve të tjera të lira fare, ku ngatërrohen edhe ëndrrat dhe pafundësisht gjithçka tjetër...

Gjendja e parafytyrimeve të pambikëqyrura, së cilës i ishte nënshtroar Urtaku, sikur do ta përcjellë jo vetëm gjatë gjithë asaj kohe nga hyrje-dalja në Bllacë dhe tjetra që lidhej me përjetimet e atyre gjashtëdhjetë ditëve, sa kishte zgjatur ajo zvarritja e mundimshme me atë trenin që më vonë do ta quajë sprovimin më perfid të luftës së yjeve si luftë të ardhmërisë, por ato do ta përcjellin edhe më vonë gjatë asaj që ishte quajtur kohë kalimtare dhe me shumë paqartësi dhe, madje, do ta përcjellin përgjithmonë si diçka që më vonë do ta quajë të vetmen të natyrshme dhe të mundshme, që madje e kishte kthyer në peng të asaj që e kishte shkëputur nga përditshmëria dhe pjesa që e rrethonte për ta bartur në hapësirën e mbyllur të një shpërfytyrimi, ku ndodhte ai farë ngatërrimi që të sotmen ia shfaqte si të nesërme në të sotmen e djeshme, e herë si të nesërme në të sotmen e djeshme dhe kështu me radhë, ku zhvendosja kohore njëherësh nënkuptonte edhe shpërputhje të tjera, që ngjarjeve ua ndryshojnë radhën, vendet, bile dhe kuptimet, sa t'u humbasin fare kufijtë kohorë dhe hapësinorë...

Por, duhet thënë se, gjithë ajo që do t'i paraprijë asaj që Urtakun do ta kthejë në peng të një gjendjeje të tillë të përhershme, sa gjithfarë përfytyrimesh t'ia shpërfytyrojnë realitetet dhe ai të fitojë bindjen se ndodhej në një botë të përmbysur fare, gjithsesi se lidhej me atë udhëtim të jashtëzakonshëm dhe atë trenin e Bllacës, që i ishte dukur se, në njërën anë, zvarritja e tij e mundimshme në drejtim të Fushë së Kosovës, që me çdo kusht ta arrijë (ndonëse kësaj nuk do t'ia dalë në sajë të atij shpërthimi të panjohur që diku në atë kthesën e fundit drejt arritjes së cakut e kishte qëlluar dhe ia kishte qitur në pah gjithë ato që lidheshin me atë luftën e yjeve dhe të fshehtat e saj që edhe më tutje do të mbesin të tilla), dhe në tjetrën anë, ndjekja nga qielli, që vazhdimisht e mbante në një lëvizje të gjymtuar si të gjarprit, që pak nga pak i shkëputeshin pjesët, por pa dëshiruar t'i parandalohet zvarritja para se t'i zhvishet lëkura, pra e gjithë kjo shënonte atë që më vonë, kur kishte menduar për të gjitha, në atë trajtesën „*Bllaca e shpirtit tim*“, e kishte quajtur „garë të çuditshme për mbikëqyrjen e

lëvizjes jashtë burimit të natyrshëm të lëvizjes“, me çka u hapeshin udhët të gjitha veprimeve, që mendja ia thoshte se jo vetëm që i duhen asaj lufte të ardhmërisë, e cila bartej në qiell, ku edhe në antikë e kishte zanafillën, për të cilën flitej që prej kohësh si luftë të së ardhmes, por edhe fillonte koha e mbikëqyrjes së përgjithshme në rrethanat e asaj që paraqet globalizim botëror dhe drejtohet nga një qendër e vetme, e cila është në gjendje që çdo gjë t’ia nënshtrojë përgjimit nga lart të atij „syri gjigant magjik“, i cili jo vetëm që sheh, por edhe dëgjon dhe përgjon dhe njëherësh përcakton sjelljet dhe lëvizjet e pjesëve më të imëta, ku pastaj, gjithnjë në përputhje me këtë mendësi, sikur kishte gjetur njëfarë ngushëllimi me atë që kishte theksuar se „i vinte mirë që gjithë ajo zvarritje e mundimshme nga Bllaca deri në Dardhishtë, bashkë me Vojon e prishur mendjeje dhe Bardhoshin besnik, i cili do të përjetojë të njëjtën masakër ndaj të njëjtave viktime, të kryera në vende të ndryshme (njëra në afërsi të Bllacës e tjetra diku në Përdrin) dhe në kohë të ndryshme (njëra para një viti dhe tjetra gjatë asaj ndërhyrjes ajrore nga ajri), që edhe do ta pësojë ngjashëm në një fatkeqësi nga e njëjta autoblindë, po ashtu në dy vende dhe dy kohë të ndryshme – pra, ajo kishte preokupuar „atë syrin magjik“ që, ndonëse kishte thënë se „ua kishte parapërcaktuar vuajtjet, ua kishte përcaktuar sjelljet dhe së fundi ua kishte përcaktuar edhe fatet“, në të njëjtën kohë kishte bërë me dije se në atë përmatje të përgjithshme dhe botërore madje, edhe ato vuajtje, e edhe ato fatkeqësi, po edhe të tjerat që lidheshin me të, nuk ishin as të rastësishme e as pa domethënie, me çka hapej edhe dyshimi se si të tilla, edhe mund të ishin paraparë dhe matë e çamtë që të vinin deri tek ajo shkallë, që do të thotë se ato prapë dhe prapë mund të ktheheshin dhe riktheheshin?...

#### IV

Para se të ndodhte ajo, të cilën Urtaku në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“ do ta shohë si pjesë të asaj mbikëqyrjeje „nga syri magjik i qiellit“, që do t’i thotë edhe „qendër botërore të fuqisë“, që i ishin nënshtuar, siç i ishin nënshtuar edhe të gjithë ata që kishin kaluar nëpër Bllacë dhe që i ishin nënshtuar edhe ata të përndjekur, refugjatë dhe të ikur të tjerë, që do të mbesin pre e atyre lëvizjeve nëpër rrugët e Kosovës dhe do të kthehen në shënjestra të hapura sa të qëllohen edhe nga ata prej të cilëve pritnin shpëtimin, e të tjera si këto - që më vonë, disa theksime do t’i hedhë edhe në faqe të internetit dhe ato do të priten me kërshtëri dhe, madje, duket se diku do të shkaktojnë edhe shqetësim sa të sulmohen nga hakerë të ndryshëm dhe të bëhen të palexueshme fare pikërisht pse mund të delte në dritë edhe ajo që nuk duhej të merrej vesh dhe të ngjashme - duhet thënë se ajo ndalja e dytë skaj asaj depoje të dikurshme të druve, që për pasojë kishte pasur vërshimin e lumit nga shirat e mëdha të atyre ditëve që kishin rënë pa pushim dhe kishin shtuar rrezikun që t’i merrte me vete, kishte shënuar fillimin e asaj që do të shfaqet si detyrim i lëvizjes nëpër binarë nga mbikëqyrja e jashtme (udhëtim, zvarritje, vrasje dhe çmos e asaj që kishte zgjatur gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve nga Bllaca deri në të hyrë të Fushës së Kosovës, kur e gjitha do të marrë fund me atë shpërthimin vendimtar), që mendja i kishte thënë se ishte pjesë e asaj lufte të yjeve, që për habi, si të tillë e kishte marrë vesh gjatë ndaljes së tretë, jo shumë kohë pas largimit nga ajo depoja e druve dhe kjo kishte ndodhur kur drejtuesit e lokomotivës, gjithë hidhërim kishin nisur të çirreshin se, meqë nuk kishin karburant dhe në ato rrethana as që kishin mundësi ta merrnin, atëherë duhej bërë çmos që ai udhëtim patjetër të vazhdohej dhe ajo „çmos“, përpos të tjerash, do të thoshte që trekatër vagonët e fundit, pa atë lokomotivën e madhe, të vireshin në binarë dhe të tërhiqeshin nga një tjetër lokomotivë me avull, qëmoti e dalë nga përdorimi, së cilës duhej t’i ndihmohej në mënyra të ndryshme, që nga bartja dhe furnizimi me sasi të mëdha tëngjilli, po edhe të druve dhe lëndëve të tjera djegëse, ku parashihej edhe mundësia e shtyrjes nga anash dhe prapa me anën e fuqisë njerëzore (në të u përfshinë gra, fëmijë dhe të përndjekur të tjerë, të cilët torturoheshin tmerrësisht edhe në këtë mënyrë, saqë shumë prej tyre i lënin eshtrat aty), sikur vrasësve ajo nuk u kishte sjellë kënaqësinë e veçantë dhe të rëndomtë, me të cilën

mbusheshin në rastet e tilla, ngaqë druanin se fundi i atij treni do të thoshte edhe fund i tyre, gjë që edhe përkujdesja ndaj atyre që e shtynin dhe e tërhiqnin, që të mbeteshin sa më gjatë pranë tij, do të thoshte njëherësh njëfarë shprese, e cila u vinte nga mbijetimi i viktimave të tyre...!

Fjalët që kishte dëgjuar të thuheshin për tërheqësin e vjetër me avull, kaherë të dalë nga përdorimi dhe shtyrjen nga jashtë (ishte menduar për përfshirjen e të përndjekurve dhe të deportuarve të shumtë në atë veprim) dhe të tjerat me të cilat do të mund të lëvizeshin disi, së paku, si thuhej prej tyre, të dilej në pjesën ku pastaj mund të veprohej në përputhje me gjendjen, Urtakun as që e kishin habitur, përveçqë e kishin mbushur me të dridhura të akullta, ngaqë në kokë kishte filluar t'i përfizonte një si mendim se lëvizja e atij treni njëherësh paraqiste më shumë se lëvizje lufte, zgjatje të saj me mjete të tjera dhe për qëllime të tjera, që edhe me ndaljen e tij të plotë (pa marrë parasysh se çfarë do të ishte ajo), sikur nuk do të merrte fund as fatkeqësia e atyre që kishte bartur ai tren, qofshin viktimat e shumta që kishin kaluar nëpër Bllacë, qofshin vrasësit, që po ashtu kishin qenë të shumtë dhe vite të tëra kishin vepruar të papenguar, ngaqë të parët, krahas vuajtjeve të mëdha, përjetë mbeteshin me damkën e saj në shpirt, pa pasur as më të voglën mundësi që atë me asgjë ta zhdëmtonin, ndërsa të dytët, pikërisht pse do të shihnin se krimet e shumta dhe mizoritë e tjera që kishin bërë, nuk ua kishin rikthyer atë që u thuhej se „me të padrejtë ua kishte marrë paqja“, e as që ishin përmbushur ato zotimet që thuhej se i kishin „nga misionarizmi ortodoks“ dhe të tjera si këto, përveçse ashtu ishin bërë pjesë e një fatkeqësie të përbashkët, përmasat e së cilës do të hetohen sa më shumë që të kalojë koha...

Shtirja e këtij mendimi te përsëritja e të njëjtës dhe kobi i mbetjes në rreth, ku hakmarrja ushqen hakmarrjen dhe ashtu humbin përmasat e çfarëdo arsyeje, me të cilën mund të shpëtohej disi nga ai kob, që madje i kishte kaluar në bindje dhe, mbase, i kishte ndihmuar të kursehej paksa nga ato që do të përcillnin mundim-çmundimin e asaj lëvizjeje, të ngjashme me ato të Tantalit dhe të Sizifit, përfundimisht e kishte kthyer në një vëzhgues të jashtëm, fare të pafuqishëm, në një të tillë, që vetëm me anën e atij dialog-monologu të brendshëm, mundahej që përmasat e atij zhvlerësimi të tmerrshëm njerëzor, i cili nuk kishte fund, t'i zhvendoste në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, në të cilin aktorë të njëjtë luajnë lojëra të caktuara, të mbikëqyrura nga regjisorë të gjithëfuqishëm, pa marrë parasysh se ky aktrim ndonjëherë ndodh që të ndokush të krijojë përshtypjen se në atë sjellje dhe mbështjellje shfaqet i pavarur, se ashtu u shërben realiteteve të caktuara, bile, edhe përplotësimit të idealeve e të tjera...

Ngatërrimi midis realiteteve të caktuara dhe sjelljes sikur përmbushej ndonjë qëllim i caktuar, që rëndom mbulohet me idealin e shpallur dhe mashtrimin e tij dhe të tjera si këto, atë ditën që drejtuesit e lokomotivës e kishin zënë ngoje shtyrjen me çdo kusht të trenit deri aty ku kishin thënë, që së paku të arrihej ajo pjesa, ku pastaj fati i merr në dorë punët e veta, i kishte shërbyer ta rikthente kujtimin e asaj që paraqitej si nënshtrim me dëshirë ndaj histerisë së çmendisë dhe shfrenimit të saj, siç ishte rasti i mashtrimit, gjoja rreth çlirimit të shenjtërve ortodoksë serbë në Fushë të Kosovë dhe të tjerat që i ishin dashur asaj lufte dhe shpërthimit të saj që, edhe kur kthehet në mallkim, dëshirohet të anashkalohej me mbështetjen e fati dhe tek ato që shfaqen si të pashmangshme.

Ky mendim ia ktheu një bisedë të hershme me Vojon, që kishin pasur pak kohë pasi ai kishte kaluar në Prishtinë, në pozitën e njërit prej këshilltarëve të rëndësishëm të Kryesisë së Komitetit Krahinor të Lidhjes së Komunistëve të Kosovës, nga, pas dy vjetësh do të dërgohet në Beograd në një post të rëndësishëm, (kryesues i një komisioni që merrej me zbatimin e të ashtuquajturës Platformë Politike për Kosovën), që nuk paraqiste tjetër veçse projektin për luftën, e cila do të fillojë pas katër vjetësh, ndonëse në atë luftë, Vojo, një nga një do të humbë, së pari të birin, Miodragun (Dragon), si vullnetar që kishte shkuar me shumë e shumë të tjerë nga Serbia në atë luftë e Kninit të vitit një mijë e nëntëqind e nëntëdhjetë e pesë dhe

do të vritet gjatë fushatës së rrufeshme ushtarake të kroatëve për t'i kthyer territoret që kishte pushtuar e ashtuquajtura Republikë e Krainës, pastaj dy vjet më vonë, jo në luftë, por në një spital të Beogradit, nga bomba që e kishte hedhur një i sëmurë psikik, nga shumë sish që ishin çmendur në luftën e Bosnjës, gjatë kohës kur prisnin për një vizitë mjekësore, do të humbë edhe bashkëshorten Svetlanën (Svetën) dhe të birin Mirolubin (Lubon), që e gjitha pastaj të marrë fund me atë kthimin në Dardhishtë, para një viti, kur në Kosovë, asaj vere do të fillojë ajo beteja vendimtare e armatës jugosllave për spastrimin etnik, që, ndonëse me vonesa dhe hamendje të shumta, më në fund do të parandalohej me atë ndërhyrjen e ndërkombëtarëve nga ajri, së cilës, si do të shihej, i kishte munguar qartësia e veprimit ushtarak, ngaqë, si do të dalë në pah më vonë, ishte ujdia e përbashkët e ndërkombëtarëve që gjatë asaj ndërhyrjeje të mos kishte kapitullim ushtarak, por vetëm marrëveshje teknike për tërheqje, me çka, në këtë mënyrë, andejpari edhe më tutje mbeteshin të hapura plagë të ndryshme që nuk mbylleshin, por tash si pjesë e hakmarrjeve të ndryshme dhe të tjerave që u duheshin atyre kodeve të pandalshme të gjakderdhjeve, mbi të cilat ishte vendosur edhe ai kufiri i ndarjeve dhe i luftërave që ishte kthyer edhe në kufi bote...

Në të vërtetë, ajo bisedë që ishte e fundit që kishte pasur me të në përbërje të atyre që i kishin takuar të ashtuquajturit diferencim politik, ishte nxitur nga vlerësimet e dala nga një qëndrim i përbashkët i forumeve më të larta partiake të Beogradit dhe të Prishtinës, lidhur me mbajtjen e rundit të parë të bisedimeve të shkrimtarëve të zgjedhur të Kosovës (anëtarë të Shoqatës së Shkrimtarëve të Kosovës) dhe atyre të Serbisë (shkrimtarë të zgjedhur serbë, por edhe akademikë të njohur që merreshin si autorë të të ashtuquajturit Memorandum i Akademisë Serbe të Shkencave, i shpallur ato ditë dhe merrej edhe si shpallje lufte Jugosllavisë së AVNOJ-it), ku bisedimet e Beogradit ishin vlerësuar, siç thuhej në atë kumtesën e botuar në mediat e Beogradit dhe të Prishtinës, “të njëanshme dhe të dështuara madje” dhe që për këtë dështim fund e krye fajësoheshin shkrimtarët shqiptarë nga Kosova (gjashtë sa kishin qenë). Atyre u lihej barrë „qëndrimi nacionalist nga pozitat e irredentizmit shqiptaromadh“, që thuhej se pa qime në gjuhë e kishin shprehur edhe në atë tribunë, e cila theksohej se ishte paraparë për” pajtim intelektual”, për “marrëveshje historike”, me të cilën do t'u hapej rruga ndryshimeve që shpijnë drejt ardhmërisë (Beogradit ato i shihte si kthim i mbikëqyrjes së plotë të Kosovës, që për pasojë duhej të kishte humbjen e autonomisë së fituar me shumë mund), por ato ishin shfrytëzuar për përsëritjen e qëndrimeve të njohura, me ç'rast mbrohej prejardhja ilire, autoktonia antike dhe të tjera çështje, që megjithëse shkenca nuk ia ka dalë t'i dëshmojë, vazhdojnë të mbesin moto e indoktrinimit nacionalist dhe irredentist, me të cilin frymëzohet koncepti i Shqipërisë së madhe, të ngjashme me atë që kishin krijuar fashistët në vitin një mijë e nëntëqind e dyzet e një, ku pastaj, thuhej se arroganca e shkrimtarëve shqiptarë kishte shkuar aq larg, saqë përpjekjeve të shkrimtarëve të Beogradit, që t'i kthehen gjuhës së shkencës në vend të propagandës shoviniste, i ishin përgjigjur duke këmbëngulur se ishin pikërisht shkrimtarët serbë ata, të cilët me “të drejtën historike”, si të drejtë të të vdekurve dhe të tjera të tilla, të shpallura në Memorandumin e Akademisë Serbe të Shkencave, kërkonin që të drejtën e të vdekurve ta ngrinin mbi të drejtën e të gjallëve, pra atë jetësoren dhe të ngjashme, që thuhet se kishin sjellë polarizime të mëdha dhe dështimin e bisedimeve, të cilat edhe ishin shpallur njëanshëm të ndërprera, ngaqë, si vlerësohej, shkrimtarët serbë nuk ishin të gatshëm në rundin e Prishtinës, i paraparë të mbahej pas dy javësh, të merrnin pjesë në një shkrim shovinst pa precedent, ku “frymëzuesit e irredentës shqiptarë”, të cilët thuhet se vitet e diferencimeve i kishin përballuar me heshtje perfide, jo që të mbusheshin mend dhe të pendoheshin, por për të kundërtën, pra të kalonin në kundërsulm, siç e kishin bërë në Beograd, të cilët, me një sjellje të tillë, që nuk ishte marrë me mend se mund të ishte e tillë, fyhej populli serb dhe historia e tij e lavdishme.

Me atë gjuhë ishte folur edhe në një kumtesë të „Lidhjes së Shkrimtarëve të Serbisë“, të shpallur nga „Francuska 7“, ku akuzat drejtuar shkrimtarëve shqiptarë kishin qenë aq të hapura dhe aq të ashpra, sa kërkohej edhe ndërhyrja e prokurorit, të cilit i sugjerohej të hapte

hetimet, jo sipas paragrafëve të deliktit verbal, por në përputhje me kodin penal që sanksionon ashpër përhapjen e urrejtjes nacionale dhe të frymës luftënxitëse me heqje lirie shumëvjeçare, deri edhe me dënim të përjetshëm.

- Nuk mund të pranohet që në kryeqytetin serb, inteligjencia serbe dhe populli serb të akuzohen aq rëndë sa të ngarkohen gjoja me gjenocidet e kryera mbi shqiptarë, që nga kriza lindore e tutje, ku rikthimi i Kosovës, i këtij djepi serb, që i tillë ka qenë dhe do të mbetet, të quhet okupim ushtarak, ndërkohë që largimi me dëshirë i popullatës së atjeshme myslimano-turke për në Turqi, të quhet spastrim etnik me dhunë, gjenocid dhe gjithçka tjetër, siç është quajtur edhe përpjekja për kthimin e popullatës serbe në trojet e tyre historike, të shpërngulur gjatë sundimit osman nga zullumi arnaut...

Ngjashëm ishte shprehur edhe njëri prej akademikëve të njohur serbë, iniciator i Memorandumit më të ri të akademikëve serbë, i cili njihej për atë qëndrimin e shpallur haptas, gjoja për kërcënimin e Serbisë dhe të popullit serb nga ekspansioni biologjik i shqiptarëve, të cilin e kishte paraqitur në njërin nga plenumet partiake serbe në fund të viteve gjashtëdhjetë dhe të cilin e kishte mbrojtur edhe më vonë kur kishte botuar librin „*E vërteta dhe e mundshmeja*“, me të cilin do t'i hapej udha memorandumit të fundit, që, si do të shihet, do të kthehet në një program nacional serb, me të cilin, jo vetëm që do t'i shpallet luftë asaj që në atë pamflet ishte quajtur „krijesë e AVNOJ-it“ dhe „vepër e serbngrenësit Tito“, por do të kthehet në moto të asaj lufte, me të cilën do të kryhen krimet më të rënda kundër njerëzimit në Bosnjë dhe Hercegovinë e më pas edhe në Kosovë dhe do të ndodhë edhe ajo Bllaca bashkë me të tjerat, nëpër të cilat ishte kaluar dhe sikur kishin lënë aso plagësh të thella shpirti, që assesi të përballoheshin edhe gjatë atyre kohëve kalimtare, nga shkaku se fryma e asaj së keqeje sikur edhe më tutje vazhdonte të mbante, por edhe të ushqente atë bindje.

Urtaku nuk kishte ndër mend të fliste, siç nuk kishte folur as në ato mbledhjet e ngjashme, me ç'rast nuk kishin folur as të tjerët, ani pse në opinion ato vazhdimisht ishin paraqitur ndryshe, ku fjalisë së shumë përsëritur „rreth debatit të gjerë dhe të frytshëm“, i shtohet edhe „përkrahja e qëndrimeve partiake“.

Meqë këtë herë bëhej fjalë për një debat intelektual, të një niveli të lartë, që për fat kishte qitur në shesh jo vetëm guximin krijues, që mendohej se ishte shuar fare gjatë atyre viteve të rënda të proceseve të diferencimit, por kishte nxjerrë në pah edhe një kompetencë të madhe në të gjitha fushat e prekura aty ( gjuhësi, etnografi, histori, të drejtë juridike dhe publicistikë), që ishte pasqyruar me një përgjegjësi të madhe, sa të marrë edhe mirënjohjen e përfaqësuesve të huaj diplomatikë, vëzhguesve dhe gazetarëve nga media të jashtme dhe të tjera të vendit, të cilët kishin qenë të pranishëm gjatë atyre dy ditëve në sallën e Universitetit të Kollarcit - pra pas paraqitjes së këtyre vlerësimeve të dala nga forumet më të larta politike të Beogradit dhe të Prishtinës, të cilave këtë herë Vojo me siguri se kishte dëshiruar, pa kurrfarë debatesh, t'ua shtonte atë farë „miratimi“ dhe me të merrte fund mbledhja - Urtaku kishte kërkuar fjalën, ndonëse në fillim kjo ishte përcjellë me druajtje nga të pranishmit se mos më në fund „kishte rënë në ndonjë kurth“, siç u ndodhte njerëzve të luhatshëm, të cilët nuk ishin të shumtë, gjë që kishte dalë e kundërta, ngaqë e para fjalë që kishte shqiptuar, kishte të bënte me kërkesën e shfaqur që shqyrtimi i këtij vlerësimi të lidhej me leximin e atyre që ishin biseduar në atë tribunë. Më tutje kishte thënë se, meqë fjala ishte për një duel intelektual të nivelit të lartë Beograd-Prishtinë, meqë aty kishin marrë pjesë akademikë dhe shkencëtarë ndër më të njohurit nga të dy anët, meqë aty ishte biseduar për të vërteta shkencore e jo për proçka, me ç'rast ishte e natyrshme të shfaqeshin pikëpamje të ndryshe, madje edhe të kundërta, atëherë ishte e domosdoshme që ato paraprakisht edhe të njiheshin...

- Një debat i tillë është me dobi të dyanshme dhe të përbashkët... Bisedat e kanë pasur vendin prej kohësh dhe kjo do të na kursente nga shumë gjëra të panevojshme dhe nga bredhje të kota. Me këtë rast kishte shtuar se shqyrtimet e tilla jo vetëm që nuk duhet ndërprerë me anatema të ndryshme, po përkundrazi, duhet për t'i shtrirë e vazhduar në të gjithë lëmenjtë, ngaqë vetëm kështu i afrohemi të vërtetës dhe asaj që gjuha politike e quante

„qëndrim të përbashkët“, por që në rrethana të reja shfaqej si pajtim i detyrueshëm me atë që vinte nga Beogradi si qëndrim i prerë, që duhej pranuar dhe assesi ndryshe.

Vojo, që e kishte marrë vesh ku dëshironte të dilte, ishte arsyetuar se ato materiale nuk mund të viheshin në shqyrtim, edhe po të duhej, ngaqë, së pari ishin të natyrës shkencore dhe, së dyti, kishte aq shumë sosh, sa paraqitja e tyre do të merrte shumë e shumë kohë, ngaqë, atyre u ishin bashkëngjitur edhe kumtesa të tjera me shkrim, që nuk ishin lexuar, e u ishin bashkëngjitur faktografi dhe literaturë tjetër, në të cilën njeriu humb.

- Ne nuk jemi shkencëtarë dhe as që mund të bëhemi dhe kjo duhet të kihet parasysht...

Pikërisht kjo ia kishte shtuar Urtakut vendosmërinë që të mos i ndahej kërkesës së shtruar, ngaqë e kishte të qartë se për herë të parë ishte krijuar hapësira, prej së cilës - nga mbrojtja e gjatë dhe e mundimshme, të shumtën me heshtje të pa dinjitetshme, e cila ishte shpenzuar çastin që Beogradi, në pamundësi që ta thyente, atë e kishte shpallur aleate, ngaqë edhe ashtu pranohej ajo që dëshirohej, pra e gjitha e këtij rrethi vicioz, ku ishin futur - mund të kalohej me njëfarë kundërveprimi.

Tekefundit, a nuk ishte hapësira intelektuale ajo që pasqyronte më së miri gjendjen e vërtetë të të menduarit rreth çështjeve thelbësore, të cilën politika ditore, me ato qëndrimet partiake, me ato dokumentet e nxjerra, të shumtën me detyrimi dhe njëanshëm nën tryshinë e masave të jashtëzakonshme dhe shtetrrëthimeve që i ishin vendosur Kosovës që prej vitesh, e kishte pamundësuar sa të mos vërehej fare...?

Vitet e dhunës fizike dhe të ndrydhjes shpirtërore, nëpër të cilat ishte kaluar, të shumtën me heshtje dhe shtrëngim gjuhe nga botëkuptimi se furtunës duhej lëshuar rruga që ajo ta thyente qafën dhe të tjera si këto, kishte menduar Urtaku, tashmë duhej për t'i lënë prapa, duke dhënë një përgjigje tjetër: me kundërvënien të hapur intelektuale, në mos për tjetër, atëherë që të pengohej krijimi i ndjenjës së inferioritetit dhe i paaftësisë, e cila shpie në dorëzim dhe nënshtrim, përgjegjësi kjo historike tejet e madhe që nuk duhej të shpërfillej assesi...

Mirëpo, Vojo, që me siguri se kishte udhëzime si të veprohej, po që se kuraja intelektuale e shkrimtarëve shqiptarë do të shfrytëzohej për çfarëdo kundërveprimi, siç do të ndodhë ngado, kishte mbyllur mbledhjen, duke thënë se informata e përbashkët e të dy kryesive të komiteteve partiake (e Beogradit dhe e Prishtinës), këtë e kishte theksuar qëllimisht që të bënte të ditur sikur ishte fjala për një unitet tejet të rëndësishëm që duhej pasur parasysht - ishte vetëm sa për njoftim të brendshëm, ndërkohë që kishte shtuar se do të përpiquej të siguronte diçka nga materialet e asaj tribune, por vetëm për përdorim personal të të interesuarve.

Kjo sjellje sikur e kishte shtyrë Urtakun edhe më tutje të kërkonte shqyrtim të hapur rreth atyre çështjeve, që i kishte quajtur intelektuale dhe me rëndësi të veçantë, të cilat më në fund kishin dalë në pah...

Por, Vojo edhe më tutje, duke thënë se “shoqëria e hapur nuk kishte nevojë të fshehte asgjë”, se shkencëtarëve do t’u mbetej shkenca, ndërsa intelektualëve përgjegjësia shoqërore dhe politike dhe të tjera si këto, i kishte mbajtur të gjitha fijet në dorë, ndërkohë që këtë ishte munduar edhe më tutje ta bënte, kur pas mbylljes së saj, me të dalë, kishte filluar të fliste për futbollin dhe lojën shumë të mirë të „Prishtinës“, që gjatë atij sezoni demonstroi në Ligën e Parë Federative, me ç’rast kishte theksuar se aty e kishte vendin dhe priste që dy-tre lojtarë të saj së shpejti të vishnin edhe fanellën e përfaqësueses shtetërore.

- Aty ku ka bashkërenditje veprimi nuk mungojnë sukseset - kishte thënë ai.

Urtaku, megjithatë, nuk i ishte ndarë. I kishte thënë se muhabetet e sportit mbesin çaste argëtimi, nëpër stadione, sado që as ato nuk kurseheshin nga keqpërdorimet e ndryshme politike, siç kishte ndodhur me rastin e fitores së futbollistëve të Prishtinës në Beograd ndaj ekipit të „Cërvena Zvezdës“, që simbolizonte „hovin e fuqisë serbe“, (me të, pak më vonë, një pjesë e mirë e vullnetarëve serbë do të përfshiheshin në ato luftëra të përgjakshme pushtuese në Kroaci, Bosnjë, e më vonë edhe në Kosovë), ndërsa ato shqyrtimet intelektuale, me rëndësi

të veçantë shoqërore, duhej të ktheheshin ndër intelektualë, siç kishte ndodhur me rastin e fundit dhe si të tilla të përkraheshin dhe të ktheheshin në masë të vlerësimeve, qofshin ato edhe politike.

Kjo nuk e kishte lënë të qetë Vojon. E kishte zënë për krahu Urtakun, siç kishte vepruar përherë, dhe ia kishte bërë me dije se, për këto çështje nuk e kishte ndër mend të bisedonte jashtë qendrimeve partiake, por kjo nuk përjashtonte gatishmërinë e tij që, sapo të gjente kohë, të bisedonin, siç kishte theksuar, edhe për preokupimet intelektuale dhe për çdo gjë tjetër që u takonin...

- Por, tash kemi edhe shumë punë të rëndësishme që na presin dhe ato lidhen me ardhmërinë...

Pikërisht pse kanë të bëjnë me ardhmërinë, madje edhe me shumë çështje të tjera të asaj që e kishte quajtur “fat historik në ato hapësira” dhe të tjera si këto, Urtaku ia kishte bërë me dije se duhej të flisnin hapur para se të bëhej vonë...

- Po ne po flasim dhe do të flasim edhe më tutje - i kishte thënë Vojo si me shaka.

- Nuk po flasim dhe kjo është e keqja e gjithë kësaj... - ia kishte kthyer Urtaku.

- Po, çfarë po bëjmë atëherë...?

- Ti flet e unë hesht...

- Këtë nuk do ta thosha...

- Quaje si të duash, por kjo është e vërteta...

- Ëhë, lëri këto...!

- Unë hesht si qyqar dhe ti më shikon si të tillë dhe për këtë ke të drejtë...

- Të shoh si gjithnjë... Jemi rritur bashkë... Jemi... Jemi...

Me atë „jemi“ Vojo e la përgjysmë mendimin, sikur të frikësohej prej tij, por që si duket ngulmimi i tij përherë do t'i sillet përbrenda pa pasur guximin ta nxjerrë, që më vonë, duket se ajo shtytje do ta kthejë përfundimisht në Dardhishtë vetëm pak kohë para se të fillojë lufta, për t'i mbetur pranë dhe madje për t'i ndarë ato mundime nëpër të cilat kishin kaluar gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve në atë trenin e jashtëzakonshëm nga Bllaca në drejtim të Fushës së Kosovës, kur ishte shkatërruar nga ai shpërthim i panjohur, me çka kishte marrë fund ajo ndërhyrja ndërkombëtare nga qielli dhe ai - pas forcave serbe që ishin tërhequr pa ndjenjën e humbësve, por të atyre që largohen përkohësisht dhe me marrëveshje madje, me ç'rast nuk kishte munguar as valëvitja e flamujve të luftës, me të cilët ishin futur në Kosovë dhe ato çirret për hyrjen e rusëve në Prishtinë dhe të ngjashme, me ato plaçka të pakta me vete - ishte larguar përgjithmonë, pasi ia kishte lënë atë plikon me tapitë e tokës, ku kishte shprehur dyshimin se mund të gëzoheshin ndonjëherë ngaqë, si kishte shënuar, “pronësinë e tyre e kishte ajo e liga e përhershme...”

- Nuk mund të jetohet gjithmonë si qyqar e gënjeshtar i vetvetes, sepse në këtë mënyrë mashtrimi është i dyfishtë...

- Mos e thuaj këtë...!

- Që të gjithë jemi kthyer në gënjeshtarë dhe mashtrues... Me siguri se kjo sjellje trimëron të fitohet përshtypja e të pamposhturve, që mund të bëjnë çfarë të donë...

Vojo edhe më tutje ishte munduar t'u bishtnonte qortimeve që tashmë i shtroheshin si pyetje të hapura “anës tjetër”, asaj “së kundërtës”, e që kishte filluar t'i përjetonte si shpërthim i thellë mllefi, ndërkohë që Urtakut fjalët vetëpaditëse “gënjeshtarë” dhe “mashtgues” kishin filluar t'i silleshin dhe t'i bluante nëpër gojë dhe t'i ktheheshin në çirre, sa të kumbonte edhe hapësira e korridorit të vogël dhe të dëgjohej madje edhe jashtë.

Nga frika se mund të ndodhte që takimi i fundit aty të mos i kthehej në ndonjë mosmarrëveshje që nuk do ta dëshironte, kishte rrokur Urtakun dhe e kishte futur në zyrën e drejtorit, ku edhe kishin mbetur vetëm, ku ai, më në fund, sikur kishte pranuar rolin e atij që duhej të dëgjonte me vëmendje, por assesi të kundërshtarit dhe të “anës tjetër”, ku tashmë shihej...

Aty Urtaku kishte vazhduar të lironte shpirtin nga ndrydhja dhe kishte nisur t'ia përplaste Vojos, sikur të kishte përpara gjithë ata politikanë dhe shërbëtorë të tyre të shumtë, të cilët gjatë atyre pesë-gjashtë vjetëve të diferencimit, si kishte theksuar, ua kishin nxirë jetën me qëndrime partiake, me platforma e dokumente të tjera të panumërta, të cilat ishin përsëritur dhe përsëritur nga forumi në forum, nga nivelet lokale, nëpër ato komunale, krahinore, republikane gjithë deri tek ato federative, për t'u kthyer prapë dhe prapë nëpër të njëjtat rrugë dhe me të njëjtat porosi e urdhra, që plotësoheshin dhe përplotësoheshin pandërprerë, por që viktimë e tyre binin jo vetëm ata që përditë gjykoreshin në përputhje me deliktin verbal dhe atë penal dhe shpallëshin armiq të përjetshëm (kryesisht të rinj, studentë, punëtorë, po edhe nxënës dhe të mitur fare, madje), por viktima edhe më të mëdha ishin që të gjithë të tjerët: nga ata që heshtnin e që këtë e bënin pse mendonin që kështu mbrohej ajo që nuk mund të mbrohej; nga ata që mundoheshin të hidhnin ndonjë fjalë si me rrotulla dhe kësaj nuk ia dilnin dhe për këtë edhe mund ta pësonin, e deri tek ata që pranonin të silleshin në përputhje me qëndrimet e reja, por që shpejt shihnin se, përpos që ktheheshin në plëngprishës, nuk fitonin tjetër veçse namin e shërbëtorit të padinjitetshëm, që, si do të shihet një ditë, do t'ua kthejë anatemen e bashkëpunëtorëve të pushtetit të dhunshëm serb, që u mbetej damkë gjithë atyre që në çfarëdo mënyre mbështesnin këto qëndrime...

Ajo që Urtakun më së shumti e kishte shqetësuar si makth, e që dëshironte gjithsesi ta hidhte tutje njëherë e përgjithmonë, lidhej pikërisht me atë që në atë takimin e shkrimtarëve të Beogradit ishte thënë me aq qartësi dhe guxim prej shkrimtarëve shqiptarë rreth programit hegjonist serb, që nën maskën e dokumenteve partiake, me të cilat gjoja kërkohej "barazimi me të tjerët", që u ishte marrë me ndryshimet kushtetuese të vitit një mijë e nëntëqind e shtatëdhjetë e katër, shfaqej si vazhdimësi e Memorandumit të Akademisë Serbe të Shkencave të vitit një mijë e nëntëqind e tridhjetë e shtatë, të hartuar nga Çubrilloviqi dhe bashkëpunëtorët e tij, që pa marrë parasysh dëmet e mëdha që ua kishte sjellë shqiptarëve mes dy luftërave dhe më pas nuk kishte përmbushur parashikimet, ai ishte riaktivizuar edhe në vitin një mijë e nëntëqind e dyzet e katër, me një version të ri, ku ishte vënë në shënjestër likuidimi i elementit etnik të fuqishëm gjerman në Sllavoni dhe Banat, (nën pretekstin se kishin qenë bashkëpunëtorë të nazifashizmit), që Tito e kishte pranuar, siç vlerësohej, nga lëshimet që duhej t'u bëhej serbëve për ta pranuar Jugosllavinë e AVNOJ-it dhe sistemin federativ, por që zbatimin më të ashpër e kishte pikërisht me sjelljen e re të Beogradit që atë ta rikthente në program të ri nacional dhe ta jetësonte me ndryshimet e filluara kushtetuese, siç ishin ato që për moto kishin „krijimin e Serbisë unike“ dhe „të barabartë me të tjerët“, pra pa autonominë konstitucionale të krahinave në federatë, me të cilën ato praktikisht barazoheshin me republikat...

Vojo edhe më tutje kishte dëgjuar me vëmendje dhe, sa më shumë që Urtaku ia kishte përplasur ato që kishte paraparë t'ia thoshte, aq më shumë ishte ngrysur, por që kjo nuk i kishte kaluar as në hidhërim e as në rrëmbim, madje, por në njëfarë durimi të ngrirë, që, si duket, i kishte marrë fund me largimin pa fjalë, çastin që Urtaku kishte nisur t'ia thoshte ato rreth „nënave shqiptare - makina për prodhimin e fëmijëve - „plumba që nxjerrin ato nga gjinjët“, kur lindin aq shumë fëmijë, që i rrisin „me djersën e Serbisë“, që, si thoshin ata, ajo ndante para për ta, fjalë, të cilat në atë takimin e Beogradit, ishin thënë nga ana e një shkrimtari të njohur serb dhe me to ishte kërkuar që njëherë e mirë t'i jepej fund garës së humbur për fëmijët e „nënave shqiptare-makina fëmijësh“, që nuk do të thoshte tjetër, veçse shpallje lufte natalitetit shqiptar, siç ishte thënë edhe në Memorandumin e parë të Çubrilloviqit, i cili ishte përsëritur edhe në të dytin, po ishte përsëritur edhe në këtë të fundit, të hartuar nga Akademia Serbe e Shkencave dhe ishte kthyer në platformë të veprimtimit të shtetit serb, që më vonë luftës së tij do t'i shërbejë si frymëzim për të larë hesapet përfundimisht me një popullatë të tërë dhe kjo do të bëhej me betimin e tmerrshëm „sot, ose kurrë...!“

Urtaku kishte mbetur vetëm me jehonën e atyre fjalëve që i bëhej se edhe më tutje përplaseshin nga muri në mur dhe ashtu nxirrnin një jehonë të thekshme, me ç'rast i ngjante se ato që ishin thënë rreth „plumbave që nënat shqiptare nxjerrin nga barku dhe gjinjtë“, Vojon e kishin qëlluar tepër rëndë sa të largohej me atë shikimin e thyer, thuajse të ngjashëm me atë, me të cilin ai do të kthehej i shkalluar fare në Dardhishte një vit para se të ndodhte ajo ndërhyrja e ndërkombëtarëve nga ajri dhe me lot në sy do t'i bjerë në gjunjë, nga do të fillonte edhe ajo që në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“ do të përshkruhet si takim me ndërgjegjen dhe gjithë ato që brejtja e saj i kishte vënë në lëvizje, qoftë edhe ashtu, por që prapa tyre fshihen edhe çështje të tjera, të cilave, për fat të keq, ajo fatkeqësi e tmerrshme dhe përmasat e saj, ua kishin marrë të drejtën e kundërimit jashtë sjelljes vrasës-viktimë...

Kjo, mbase, e kishte edhe shpjegimin e vet, sepse Vojo përnjëmend kishte shijuar gjirin e nënës shqiptare, pikërisht të asaj që në atë takimin e shkrimtarëve në Beograd ishte thënë se „nxjerr plumba kundër Serbisë“ dhe të ngjashme.

Ai gjë ishte i nënës së Urtakut, që së bashku e kishin thithur një vit e sa, që nga lindja, kur i kishte vdekur e ëma Rada dhe i ati Stefani, që ishte munduar më kot ta ushqente disi me qumësht lope, po më në fund, me të në dorë kishte trokitur në derë dhe me fjalët „jote shoqe mund t'ia gjejë çarenë“, ia kishte lënë përpara tim atë dhe ai, pa një pa dy, ia kishte afruar asaj dhe foshnja e uritur ia kishte marrë gjirin, e që krahas tij, do ta ketë edhe përkujdesjen e barabartë me atë të fëmijës së vet, që do të vazhdojë për vite të tëra derisa do të marrë veten, gjë që Vojo e kishte çmuar sa ta quajë nënë dhe me ato fjalë do t'i drejtohej edhe në shtratin e vdekjes dhe njësoj do ta konsiderojë edhe me rastin e varrimit, që, ndonëse kishte përkuar me atë të shfaqjes së shenjave të para të ftohjes që do të paraqiten pas demonstratave të njohura të studentëve të Prishtinës në atë marsin e vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e një, ato do të vijin prej tij me një mirënjohje të përzier me pikëllim të thellë, ndaj së cilës Urtaku asnjëherë nuk kishte dyshuar, dhe se edhe kthimin e tij në Dardhishtë, në prag të fillimit të asaj lufte dhe mbetjen aty me të gjatë gjithë kohës sa kishte zgjatur ajo përpjekja që prej tij ishte parë për vrasjen e jetës dhe kishte kaluar nëpër gjithfarë mundimesh për të arritur deri te Bllaca - e kishte marrë si pjesë të asaj ndjenje, të cilën, ndonëse humbja përfundimtare dhe të kuptuarit e fatkeqësisë së saj e nxjerr në pah dhe e vë në veprim edhe si pendim e më shumë se kaq, ajo meriton vëmendje, që, si do të shihet, më vonë do t'i shërbejë të gjykojë si duhet parë Vojon në atë vorbull dhe përpëlitje në të keqen, kur edhe ai shfaqej edhe si viktimë e saj, së cilës i kishte shërbyer dhe i kishte ndihmuar dhe dilema të tjera të ngjashme të pafund, që do të kthehen në preokupim të shënimeve „*Bllaca e shpirtit tim*“, me të cilat ai do të mbetet përherë i lidhur dhe, trajtimi i tyre në atë frymë, ku nuk mund e as që nuk duhet të përjashtohet njerëzorja dhe thirrja e saj, sado e fshehur dhe sado e vonuar qoftë, do t'i nxjerrë bile edhe telashe nga keqkuptimet dhe paragjykimet e ndryshme dhe të shumta, ku madje, vënia në pah e tyre në atë mënyrë do të quhet edhe “përpjekje e dëmshme për shikimin e vrasësve me sy të tjerë, në ç'mënyrë lëndohej edhe gjaku i derdhur nga thikat e tyre” dhe të ngjashme, ndaj të cilave ai përherë kishte pasur përgjigjen se, pa marrë parasysh rrethanat tragjike nëpër të cilat kalohej dhe pa marrë parasysh ato prerjet e pashmangshme midis vrasësit dhe viktimës - kurdoherë duhej parë njeriun, atë që rri i mbyllur në brendi dhe përpiket të tregojë atë gjendjen e vërtetë, jashtë mashtrimeve, jashtë nënshtrimeve dhe të tjerave, ndaj të cilave, të shumtën e herës ai është i pafuqishëm dhe me këtë rast kishte përkujtuar se në atë hapësirë të ndërthurjes së rrugëve të ndryshme, për fat të keq, që prej dy mijë e sa vjetësh, kur ishte kërkuar mospajtimi, kur ishte kërkuar nënshtrimi dhe çmos tjetër, ishte kërkuar edhe njeriu i mbikëqyrur, njeriu i përdorur dhe shpërdorur për qëllime të vendosjes dhe të ushtrimit të pushtetit të më të fortit, që atë e kishte sakrifikuar pamëshirshëm me mashtrime e manipulime të ndryshme, me ç'rast nuk ishin përjashtuar as mësimet e librave të shenjta dhe porositë e tyre, rrugë kjo, që për fat të keq, kishte thënë se mbetej e njëjtë, pa marrë parasysh rrethanat dhe ato që thuhën...

## V

Pafuqinë e njerëzores dhe fuqinë e jonjerëzores, por nga një këndvështrim tjetër, kur e para, pra pafuqia, kthehet në fuqi të përhershme shpirti dhe e dyta, fuqia si dhunë e pandalshme kthehet në pafuqi, Urtaku e hetoi qysh atë pasditen, kur pas një qëndrimi prej tri ditësh në atë stacionin e Grykës - ku ishte ajo depoja e dikurshme e druve, pasi ishte hequr dorë prej lokomotivës me karburant, së cilës ishte thënë se i mungonte ( më vonë kishte marrë vesh se arsyet kishin qenë të tjera që kishin çuar në atë që do të shfaqet si pjesë e luftës së yjeve e nivelit më të lartë) - kishte nisur ajo tërheqje e shtyrje e zvarritshme nëpër binarë me anën e lokomotivës së vogël me avull, kaherë të dalë nga përdorimi, së cilës fillimisht i ishte dashur edhe ndihma e krahut nga prapa dhe nga anash, në të cilën ishin përfshirë shumë e shumë të përndjekur dhe të zhvendosur, të cilët mbaheshin si pengje lufte, që për ta, gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të ardhshme, e gjitha ishte kthyer në luftë të pashembullt të vdekjes kundër jetës, që ai e kishte parë edhe si pjesë të një drame antike në përpëlitje e sipër, në mënyrë që edhe ashtu të mbetej në atë skenën e përgjakshme, nga shkaku i ndijimit të shpirtit antik me ato mbetjet e ndriçimit të hyjit, i cili nuk jepej, por kërkonte hapësirën e ripasqyrimit, aty ku ishte ruajtur për shekuj të tërë, qoftë edhe pahetueshëm përherë si kundërshti ndaj atyre me të cilat përcaktohej edhe herezia dhe gjithë ato që krijimin e lidhnin me mëkatën e zanafillës dhe të tjera që i duheshin faljes, nënshtrimit, madje dhe shpëtimtarit, që mund të vinte pas pendimit...

Për habi, gjatë gjithë kohës, sa kishin qëndruar në atë stacion të vogël të Grykës, të rrasur nën kurorën e rrëpishme të malit, sikur qëllimisht kërkonte të binte në ujë dhe kjo do të ndodhte po të mos ishte ajo depoja e madhe e druve që disi ta mbronte me shtrirjen e saj andej nga ngushtohet lumi, pra në atë vend që në rrethana të rëndomta të kundërimit do të binte në sy për atë shpërputhje natyrore - nuk ishin ndjekur as nga zhurma e aeroplanëve në qiell, e as nga shpërthimet e predhave, siç kishte ndodhur kur kishin marrë rrugën në drejtim të kundërt të Bllacës dhe pas pak ishin qëlluar binarët, me çka përfundimisht nga prapa ishte mbyllur ajo rrugë nëpër të cilën kishin kaluar me qindra mijëra refugjatë dhe të përndjekur të tjetër, që për katër ditë rresht kishin mbushur dhe stërmbyshur hapësirën e atij që do të quhet kamp bashkëkohor përqendrimi i Bllacës, pamjet e të cilit do të tmerrojnë botën, që më vonë do t'i shohë si pjesë të qëllimshme të asaj lufte, që u ishte dashur të gjithëve njësoj dhe do të vlerësojë se ajo edhe mund të ishte paraparë të fitonte përmasa të tilla, paçka se ato pastaj kishin marrë një kah të paparaparë, që do të thotë se dikujt i kishin shkuar për shtati e dikujt jo, siç ndodh në atë lojën symbyllazi, ku futen shumë gishta për të hutuar sa më shumë atë që ka mbyllur sytë...

Ngjante sikur kishte një marrëveshje midis drejtuesve të lokomotivës, që doemos ta aftësonin atë hekurishten e braktisur që punonte me avull dhe sulmuesve nga qielli, të cilët mund të merrej me mend se caqet e palëvizshëm i kishin më së lehti t'i qëllonin dhe t'i asgjësonin, veçmas një tren që dihej se edhe më tutje mund t'u shërbente qëllimeve ushtarake dhe veprimeve operative të luftës, po që, megjithatë, gjatë atyre tri ditëve, ajo pjesë ishte kthyer në një punishte të hapur ku, krahas riparimit të makinës së vjetër, kaherë të dalë prej përdorimit dhe të lënë në një skaj ku ishin edhe disa vagonë mallrash fare të vjetër, të nesërmen, ata ishin mbushur shpejt e shpejt me të përndjekur, të sjellë nga drejtime të ndryshe për të kryer punë të ndryshme në atë tren, por, për më tepër, me praninë e tyre të mbrohej treni nga sulmet prej ajri dhe, bile, si do të shihet më vonë, ky edhe kishte qenë qëllimi kryesor i ngujimit të tyre aty. Se vëzhguesit nga lart mund ta kishin lejuar aftësimin e trenit në atë mënyrë, qoftë edhe me çmimin e ndonjë lëvizjeje ushtarake në atë pjesë, kjo ishte parë nga rikthimi i disa njësive (pa uniforma ushtarake), që kishin marrë tërheqjen e kufomave të të vrarëve që, sipas të gjitha gjasave, një ditë më parë ishin masakruar te depoja e druve dhe aty ishin lënë, ku ai kishte takuar qenin e bardhë si i rrinte përmbi të zotit dhe e ruante, me të cilin pastaj do të lidhet ajo miqësia e jashtëzakonshme, që do t'i përcjellë gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të asaj zvarritjeje të mundimshme deri në Dardhishtë dhe do të marrë fund tragjikisht

atë ditën e tretë të futjes së ndërkombëtarëve, kur gjatë një manifestimi të organizuar për të kremtuar shpëtimin, çlirimin a, si thuhej, edhe fitoren e madhe, njëra nga autobлиндat ishte përplasur jashtë rrugës, bashkë me dy fëmijë e kishte zënë përfundi, me çka ishte dëshmuar ajo që dihej se, në kohë paqeje vdekjet përjetohen edhe më të dhimbshme, pikërisht pse u humbet kuptimi sa të duken edhe të kota fare...

Mbase, fshehjen e masakrës me një mjeshtëri të madhe, në mënyrën siç ishte vepruar të shumtën e herës gjatë asaj lufte, Urtaku as që do ta hetonte nga xhami i megjulluar i dritares së trenit, ku rrinte, po të mos ishte pikërisht Bardhoshi, që kishte treguar një shqetësim tejet të madh, ndërsa ai ishte përpjekur të përmbahej disi nga frika se mund ta pësonte nga ata që silleshin andejpari dhe mund të merrej me mend se ishin ushtarakë nga ata të njësive të shumta të rregullta të përqendruara në ato anë, që për shkak të sulmeve nga ajri kishin fshehur uniformën, ose pse mund të ishin pjesëtarë të njësive paramilitare dhe të shërbimeve të tjera të ngjashme, përgjegjës për sjelljen dhe mbikëqyrjen e refugjatëve në atë pjesë të hekurudhës, që, si do të shihet, do të kthehen në pengje lufte, qoftë për t'u lidhur me punë të dhunshme, siç bëhej me furnizimin e trenit me lëndë djegëse dhe shtyrjen e tij sipas nevojës, ose të mbrohej prej çfarëdo sulmi nga ajri...

Bardhoshi, që i rrinte pranë dhe qëndronte midis tij dhe Vojos, sikur me kohë kishte hetuar lëvizjet që bëheshin për heqjen e të vrarëve nga vendi i masakrimit. Kishte cijatuar dhe këtë Urtaku do ta quajë paralajmërim, ndërsa pak më vonë kishte filluar me të lehura të lehta në drejtim të dritares së megjulluar të trenit, ku vetëm pjesërisht mund të vërehej bartja e tyre deri te kamioni me mushama gri, i cili ishte futur në pjesën e mbrapme dhe mezi shihej. Pas pak, kamioni me mushama të shtrirë ishte larguar dhe kjo ishte përcjellë me një si gjëimim të qenit, që i gjasonte një vaji të thellë.

Që ishte fjala për largimin e të vrarëve nga vendi i masakrimit, këtë Urtaku kishte mundur ta vërtetonte me larjen e duarve dhe pastrimin e rrobave nga gjaku para një cisterne të vogël uji, jo fort larg atyre që deri pak më parë ishin sjellë përreth kamionit ushtarak.

Heqja e gjakut prej duarve si dhe mbështetja e leseve të përgjakura për muri, që bëhej sikur të ishte kryer ndonjë punë fare e rëndomtë dhe e përditshme, ia kishte rikthyer pamjet e tmerrit, të mbetura nga ato që fillimisht i kishin rënë në sy kur kishte hetuar paralajmërimet e Bardhoshit, që vinin nga pjesa e fundi e depos së dikurshme të druve dhe pastaj atë e kishin parë që rrinte mbi të vrrarin dhe e mbronte me trup...

Por, edhe këto pamje, të cilat ia kishin kthyer tronditjen, pas pak do t'i zëvendësohen me të tjera, nga zvarritja prej gjashtëdhjetë ditësh, që ia kishin krijuar përshtypjen e shfaqjes së një Bllace tjetër, që do t'i mbesin të varura për shikim gjatë gjithë kohës sa kishte mbështetur kokën për atë xhamin e dritares së megjulluar...

Ç'është e vërteta, përshtypjen e një Bllace tjetër, të përhershme madje, që nuk kishte përfunduar me atë zbrazjen e saj të papritur gjatë orëve të hershme të atij mëngjesi prilli gjithë lagështi me nxjerrjen e shpejtë dhe futjen pa rend në autobusë të atyre që për ditë të tëra ishin bërë pjesë e atij zhvlerësimi të jashtëzakonshëm njerëzor dhe dërgimin e tyre drejt Shkupit, të cilën e kishte përjetuar kur e kishin futur në të dhe aty e kishin lënë skaj një bllaçuku, pra përshtypjen e vazhdimit të saj e kishte pasur edhe kur e kishin kthyer aty ku kishte hyrë në të, tek ai vendkalimi tutje atyre dyerve me tela gjemborë, ku e kishte pritur Vojo me atë shikimin e ngrirë prej mumie, që pasi e kishte bartur, e kishte vendosur në pjesën e fundit të trenit, në atë shkretim të ankthshëm, që si të tillë e kishte përjetuar edhe kur e kishin lënë pas, bashkë me atë gjëimimin e ujit të lumit të fryrë, siç e kishte pasur edhe më vonë dhe përgjithmonë, kur ajo do t'i kthehet në një përndjekje mendore, saqë edhe shënimet dhe gjithë ato që do t'i hedhë në letër, u lidhën a nuk u lidhën me të, t'i quajë „Bllaca e shpirtit tim“, arsyet e së cilës, të shumtën e herës do të mundohet t'i shohë me atë përpjekjen që synonte prekjen e shpirtit dhe zbrazjen e tij nga ato që do t'i quajë „mbetje antike“, ndriçim hyjnor dhe pjesë e vetëdijes së lirisë, nga ndijimi i hyjit dhe nga ndijime të tjera të përjashtuara nga librat e shenjtë, por që si të tilla, gjatë atyre shqyrtimeve me të cilat ishte marrë pareshtur, ato i kishte

parë edhe si pjesë të vetëdijes totalitare dhe të dhunës së saj, së cilës i kishin ndihmuar thadrimet e marra nga norma e sjelljes autoritare dhe të tjera, vlerësime këto që herë pas here i kishte hedhur edhe në internet, po ishte munduar edhe t'i botonte në shtypin e shthurur vendor, që nuk ia kishte dalë, ngaqë nga njëri prej redaktorëve që drejtonte atë zhvlerësim ishte quajtur edhe „fossil qesharak i së kaluarës së mjegulluar dhe peng i saj, që i ishte qepur për koke dhe ngatërruar në të sa të mos shohë tjetër...”

Sidoqoftë, të menduarit për atë që e kishte quajtur „mbetje antike“ dhe mallkim të vazhdueshëm të saj, që i kishte ardhur dhe që edhe më tutje do t'i vinte nga mësimet e dhunës së librit të mbyllur, të asaj që e kishte parë fjalë të vetme dhe me të cilën pastaj ishin krijuar edhe ato pamjet e njohura të shpirtit të mbikëqyrur deri në imtësi dhe të tjera si këto, të cilit i ishin dashur shenjtërit dhe mashtrimi i tyre, siç kishte ndodhur me atë mendësinë mesjetare me ngarkesat e shenjtërve dhe gjoja fuqinë e tyre të përhershme, e cila ishte përdorur për fillimin e asaj lufte dhe të tjera si këto, të holluar dhe stërholluar në mënyra të ndryshme, sa më vonë edhe të lidhë çdo gjë me atë kundërthënie, e cila do të krijojë dilemën ”me qenë ose mos me qenë” - pra këtë përvijim shumëshekullor të kthyer në një fakt të ashpër, edhe më shumë ia kishte ngulitur për mendje pamja e hapësirës së stacionit të vogël dhe plateja e saj që atë pasdite ishte mbushur me gra, fëmijë dhe më vonë edhe me të rinj dhe të tjerë, që ishin sjellë nga të gjitha anët dhe shumë prej tyre kishin lënë edhe eshtrat gjatë atyre mundimeve gjashtëdhjetë ditësh, të cilat i kishte krahasuar me ato të Tantalit dhe të Sizifit, të cilat, mbase për t'i nxjerrë nga nënçmimi dhe shpërfillja që, nesër a pasnesër do t'i barazonte me viktimat të thjeshta, siç kishte ndodhur më vonë me shumicën prej tyre, kur nuk kishin munguar as përpjekjet që këto vuajtje të përdorëshin dhe keqpërdorëshin për përfitime të ditës po edhe për qëllime të tjera meskine, me të cilat ajo kohë kalimtare ishte plot e përplot dhe të tjera si këto - do t'i quajë heronj të pavdekshëm të tragjeditve antike, të flijuar në oltarin e saj nga kryqtarët bashkëkohorë dhe të tjerët që me mashtrimin e shenjtërve dhe të porositve të tyre gjoja nga krijuesi kërkojnë shërbëtorin e dëgjueshëm dhe përherë të përkulur, të gatshëm të vrasë dhe të vritet...

Madje, pak më vonë, kur do të hetojë se ka mbetur fare i vetmuar, se ngarkesat e të kaluarës dhe të tashmes, njësoj po i përplaseshin sikur të ishte fjala për arritjen e asaj kohe që diku-diku do të quhet edhe „fund i historisë“ e diku „edhe fillim i historisë pa histori“, kishte nisur ta shkruante një si dramë, që e kishte quajtur *“Tragjedi të përsëritshme bashkëkohore”*, viktimat të së cilës kishte parë gjithë ata që kishin hequr dorë nga të menduarit e mbetjes antike pse u ishin bashkuar, ose nënshtruar, krejt një, trysnive të kohëve kalimtare, ku kishte vend për çfarëdo ujemi, me përjashtim të të menduarit rreth perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj në përputhje me atë të vetëdijes antike, të cilën e kishin detyrim të përbashkët që të gjithë pa përjashtim, që të mos lejohej mbizotërimi i dhunës së librit të vetëm, fjalës së vetme, urdhrit dhe dhunës, ku shfaqet prijësi, heroi, shenjtë dhe i gjithëfuqishmi i papërmbajtur...

Natyrisht që një këndvështrim i këtillë kishte bërë që edhe të ashtuquajturin monolog-dialog të brendshëm me Vojon, të përfytyruar në skenën e madhe, ku luhej ajo drama e vazhdueshme me aktorë të njëjtë, që përfshinte edhe bisedat e drejtpërdrejta dhe të gjata me Bardhoshin, me të cilin, në njërin nga ato shënimet e mëvonshme kishte thënë „se e kishte gjetur gjuhën më të kuptueshme dhe më të pajtueshme që mund të ketë“ - t'i shihte si pjesë të atij teatri të përhershëm dhe madje atje t'i vendoste bashkë me atë hapësirën vrastare dhe ashpërsinë e saj, të dënuar për të mbetur aty gjithmonë, pikërisht nga shkakut se në atë dramë të madhe ndodhte që fuqia e jonjerëzores, përkundër forcës së rrënimit dhe përkundër mjeteve të jashtëzakonshme që kishte, të mos e gjunjëzonte përfundimisht njerëzoren, e cila edhe kur dukej se mundej, edhe kur dukej se nuk ishte më, gjente mundësi të pasqyrohej dhe, siç i ndodhte Sizifit, të fitonte fuqi, sapo prekte tokën, të ngrihej përpjetë, ashtu ndodhte edhe me të, nga shkakut i ndijimit të hyjnore dhe ndriçimit të saj të jashtëzakonshëm, që gjente ata që

përpiqeshin prejardhjen antike ta shihnin si ardhmëri qytetëruese, si një forcë të pandalshme mendjeje dhe shpirti...

- Tash do të kemi një dramë në lëvizje e sipër, të tillë siç ishte gjithnjë, por që nuk është hetuar sa duhet dhe si duhet nga mashtrimet e gjendjeve kalimtare dhe nënshtrimi ndaj tyre, sikur këto të ishin të përhershme - do të fillojë monolog-dialogun e brendshëm me Vojon, por edhe atë bisedën e herëpashershme me Bardhoshin, të cilit i drejtohej sa herë që ndiente nevojën ta hiqte peshën e shurdhimit kur i bëhej se mund të përhumbej në të nga shkaku i pamundësisë që të kuptohej si duhej...

Me atë „dramën në lëvizje e sipër“, që „përsëritej e përsëritej“, Urtaku kishte parasysh fillimin e asaj që do ta shohë si *Bllacë në lëvizje*, e cila do të vihet në veprim në ditën e katër të asaj përpëlitjeje me atë tren dhe do të vazhdojë edhe për pesëdhjetë e gjashtë të tjera, sa do të zgjasë ai mundim, që do të marrë fund me atë predhën e paqartësuar (a ishte nga qielli, nga afërsia apo farë vetëshpërthimi i kurditur, që t'i humbnin gjurmët atij përgjimi ndër më të mëdhenjtë e kohës dhe hamendje të tjera si këto, kjo as që kishte rëndësi), që do ta qëllojë trenin në të dalë në hapësirën e Fushës së Kosovës dhe nga pjesët e shkapërderdhura, që ishin përhapur në të gjitha anët - kur kishte parë copat e pajisjeve të shumta: elektronike, radarësh, kufjesh të ndryshme dhe çmos që i takojnë përgjimit dhe dëgjimit, ndër më të sofistikuarit, që i duheshin asaj lufte dhe asaj ndërhyrjeje njëherësh dhe të tjera si këto - i ishte qartësuar dyshimi, se ai tren nuk mund të ishte asgjë tjetër, veçse një fantazmë e veçantë dhe pjesë e luftës së yjeve, siç kishte qenë i veçantë dhe pjesë e asaj ndeshjeje nga qielli, kur i kishte shërbyer mbushjes së Bllacës dhe kishte mbetur i tillë edhe më vonë, kur i ishte nënshtruar asaj force shtytëse-lëvizëse, të shumtën me anën e makinës me avull, kaherë të dalë nga përdorimi, së cilës fillimisht i kishte ndihmuar edhe fuqia e krahut e asaj morie fatkëqijsh, të cilët ishin detyruar t'i shkonin anash e pas dhe kështu ta mbronin nga qielli, por që për habi, kur dukej se i ndalej fryma, çuditërisht shfaqeshin ato predhat prej ajrit, aq të përpikta që shpërthenin nga pas dhe ishin në gjendje që atë, sa çel e mbyll sytë, thuajse të paprekur, ta bartnin përpara me mijëra metra, sikur të ishte lodër fëmijësh, shpërthime këto që gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve kishin qenë gjithsej dhjetë sosh dhe thuajse kishin pasur të njëjtin vakt, atë prej gjashtë ditësh dhe që me atë shpejtësi të jashtëzakonshme, të ngjashme me fluturimin më të përpiktë, përherë kishin përballuar largësinë prej gjashtë kilometrash... Më vonë kishte marrë vesh se ato kishin qenë bomba plutoniumi, të zhvilluara prej vitesh dhe në fshehtësi nga prodhuesit më të mëdhenj të armëve në botë për nevojat e asaj lufte të yjeve...

Më tutje, gjithnjë duke mbetur te përfytyrimi i asaj drame antike në lëvizje dhe mundimet e saj, që i kishte parë si të Sizifit, të Antalit dhe të Anteut, madje, Urtaku do të përkujtojë Vojon se, përdorime të ngjashme të armëve, por edhe vrasje makabre të përgjithshme, që kishin arritur përmasat e gjenocideve të tmerrshme, të zhdukjes së popujve dhe të kulturave të tyre - në atë hapësirë kishte pasur që nga koha e lashtësisë, kur ishte vendosur ai kufiri midis mbretërisë së qiellit dhe asaj të tokës, pastaj të ngjashme kishte pasur kur qeniet njerëzore ishin munduar të përballonin fuqitë e fshehura dhe pushtetin e tyre, po të ngjashme kishte pasur edhe kur kishte filluar ajo koha historike me shfaqjen e botës pellazge me lidhjen dardane-ilire, helene dhe të tjera, për të vazhduar ashtu me atë që do të quhet luftë midis vetëdijes hyjnore dhe asaj kundërhyjnore, me krijuesin e vetëm dhe porositë e librave të shenjtë që ishin shpallur sikur të ishin fjalë krijuesi për të vazhduar me kryqëzatat e shumta, të cilat kishin krijuar atë kufirin e botës, që jo rastësisht në atë hapësirë, ndeshja krishtero-osmane e vitit një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë në Daardani, e kishte futur në histori si pjesë të asaj vetëdijeje të përjashtimit të qytetërimeve dhe të ndeshjes së tyre, që pastaj pas pesë shekujsh, me atë që ishte quajtur fillim i krizës lindore, e pasqyruar më së ashpri me atë gjakderdhjen para njëqind e njëmbëdhjetë vjetësh, diku në Kurshumli dhe Prokuplë e deri në afërsi të Prishtinës, gjatë luftës së Toplicës, të dimrit dhe të pranverës së vitit një mijë e tetëqind e shtatëdhjetë e shtatë - shtatëdhjetë e tetë që, në vend se t'i thoshte lufta e përbashkët serbe-ruse-rumune-bullgare kundër Perandorisë Osmane, e kishte quajtur „kryqëzata e parë e

bërë në Perëndim nga perëndimorët me botëkuptimin lindor kundër atyre që ishin quajtur mbetje lindore“, por që kryekreje ishin me vetëdije të mirëfilltë antike dhe për këtë sikur pengonin dyanshëm dhe që në atë dialog-monologun e brendshëm, që përkujtonte atë ndeshje të ashpër të mentaliteteve, e cila vazhdon që prej dy mijë e sa vjetësh dhe assesi të marrë fund, kishte përdorur emrat antikë, si Naisus dhe Ulpiana, ndërsa skenën e kishte parë si pjesë të asaj që ishte marrë si *civitatis Dardanium*, që për nëntëdhjetë e nëntë vjet, me dekrete të veçanta të senatit të Romës i ishte ruajtur ajo e drejtë, që më vonë do t’i shërbejë asaj lidhjeje të fuqishme të dy pjesëve të Perandorisë, të Perëndimit dhe të Lindjes, që Perandorinë do ta kthejë në një fuqi të re, e cila edhe për disa qindra vjet do të mbikëqyrë pjesët kryesore të botës dhe asaj do t’ia lërë të menduarit rreth vendosjes së perandorisë së më të mirës, si shpëtim...

- Në Naisus, në Ulpianë dhe kudo në Dardani, kur do të shfaqet ajo kriza lindore dhe mbi trupin e saj do të fillojnë të përvijohen hartat e reja kundër perandorisë së më të mirës, *civitatis Dardanium*, do të gjendet në shënjestër të atyre kryqtarëve të rinj, të cilët do t’i hapin librat e shenjtë dhe secili do të kërkojë tribunin e vet në përputhje me atë që quhej fjalë e fundit, libër i mbyllur dhe të tjera, që bie ndesh me shpirtin antik dhe lirinë e tij...

Kryqtarët me mentalitet lindor, që do të shtiren si perëndimorë dhe do të thonë se luftojnë për ta mbrojtur qytetërimin e krishterë, nga kinse është dëbuar me dhunë, do të bëjnë çmos që atë pëlqimin e fituar nga perëndimorët me botëkuptim lindor, ta shfrytëzojnë kundër trashëgimtarëve të antikës, duke e shpallur atë herezi, që kishte luftuar librin e shenjtë dhe fjalën e fundit...

Luftërat e famshme, që do të bëhen në Dardani, që nga shtrirja e Romës e tutje dhe do të vazhdojnë deri në kohët tona, nuk kanë qenë tjetër veçse luftëra kundër çrrënjosjes së shpirtit antik dhe të vetëdijes së lirisë...

- Do t’i shkatërrojmë mbetjet e hyjit dhe të ngatërimit të tij, kishin thënë ata që ishin kthyer me duar të përgjakura nga kokat e hequra të fëmijëve, që i kishin varur mbi gurët e Urës së Shenjtë dhe të tempujve të tjerë, të kthyer në gërmadha, ku edhe i kishin lënë të thahen si kërcënim të të gjithë atyre që mendonin ashtu...

Kjo orgji e përgjakshme nuk kishte kursyer kë, ndërsa kulmin e saj e kishte arritur në dimrin e atij viti, kur ishin krijuar kampet e para të përqendrimit, në të cilat ishte provuar se sa kohë mund të qëndrohet pa ushqim...

Çuditërisht, ishte parë se kur acari ia kishte lëshuar vendin gjelbërimit të parë të pranverës, e cila kishte filluar t’i jepte gjallëri natyrës, në ato kampe të mëdha të përqendrimit kishte mbijetuar jeta, përkundër mbylljes dhe dënimit me uri tremujore.

Të tmerruar nga ai dështim, që nuk ua kishte marrë mendja, kryqtarët perëndimorë me vetëdije lindore, që luftonin perëndimorët në emër të mbetjes së vetëdijes lindore dhe rrezikut të saj, kishin urdhëruar masakrimin e përgjithshëm, që nuk kishte kursyer njerëz e as bagëti, që u shkonin pas dhe këtë e kishin bërë gjithnjë me betimin mashtrues se kështu i shërbenin misionit të krishterë.

Ploja kishte vazhduar gjatë gjithë asaj pranvere, po dhe gjatë verës, përderisa ishte parë se trupat e tyre i kishte tharë vapa përgjithmonë dhe andejpari nuk kishte më shenja jete...

- Përgjithmonë ka marrë fund *civitatis dardanium* dhe kujtesa antike, kishte thënë dikush...

Jehona rreth kujtesës së Dardanisë dhe qytetërimit të saj, e cila si e veçantë ishte ruajtur dhe nderuar edhe gjatë Perandorisë Romake pas fitores mbi Ilirinë, që çuditërisht pas dy mijë e sa vjetësh, me anën e atyre kryqëzatave bashkëkohore duhej të merrte fund, si dhe kërcënime të ngjashme, Urtakut i ishte lidhur me ato bisedat e shumta informative, nëpër të cilat kishte kaluar, si edhe shumë të tjera të ngjashme, derisa në atë stacionin e policisë vendore ato do t’i përplasen si shigjeta vdekjeprurëse që gjuante Hefesi, kur edhe do t’i thyhet kurrizi dhe ai do të mbetet përgjithmonë i lidhur për karrocën e invalidit...

- Ç'të duhet e kaluara e vdekur, që pengon jetën...?

Këto ia kishte thënë hetuesi, pasi ia kishte lexuar vendimin nr. 122/1 të datës 18 shtator 1981, të lëshuar nga sekretari krahinor i mbrojtjes, në përputhje me ligjin për vendosjen e rrethanave të jashtëzakonshme, të shpallura nga Kryesia e Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës më 2 prill 1981 që mbështetej në „Gazetën Zyrtare“ Nr. 48/77, me të cilin, si thuhej, “personat e rrezikshëm për rendin dhe shtetin, mund të mbaheshin përkohësisht në vende të caktuara, jashtë çdo mbrojtjeje juridike”.

Pasi kishte marrë vendimin për izolim, kishte heshtur, ngaqë e kishte të qartë se aty, çfarëdo bisede, paraqiste vetëm farsë.

Por, hetuesi edhe më tutje e kishte mbllaçitur atë pyetje derisa e kishte rrudhur tek çështja e jetës, që e kishte quajtur ardhmëri dhe e nxjerrë prej tij me aq nënçmim sikur ia kishte rrotulluar të gjitha, madje edhe durimin, sa të thoshte se „nuk merrej me vdekjen, por me qytetërimin dhe bërthamën e tij, ku edhe fillon koha historike e njerëzimit“, me çka mendimin e kishte mbyllur me sentencën e njohur të Hajdegerit se „prejardhja paraqet ardhmërinë“.

Kjo, madje sikur e kishte kënaqur hetuesin, ngaqë me përshtypjen se e kishte prekur ku duhej dhe mbase edhe do t'ia dilte që ashtu ta shpërqendronte dhe ta kthente tek ajo që në ato rrethana quhej „mirëkuptim bashkëpunimi“, me çka synohej arritja e asaj që merrej si „heqje dorë nga ngatërimi i mashtimit“, shpejtas ishte munduar për me ia ba me dije ato qëndrimet politike dhe dokumentet e tjera partiake, me të cilat ishte hartuar ajo Platforma politike për Kosovën, ku u ishte shpallur luftë, siç thuhej, ngarkesave të dëmshme historike dhe kujtesës së saj, ngaqë ajo paraqiste bërthamën e nacionalizmit dhe të irredentizmit shqiptar dhe atë ushqimin e përditshëm të kundërrevolucionit, që kishte shpërthyer me rastin e demonstratave të studentëve të marsit të atij viti në Prishtinë dhe pastaj ishte përhapur edhe në pjesë të tjera të Kosovës pa treguar shenja qetësimi...

- Vështrimi i njëanshëm - si bërthamë e vetme e qytetërimit, a nuk përkon kjo me fashizmin...?

Urtaku kishte heshtur dhe këtë e kishte bërë thuajse demonstrativisht, ngaqë kishte parë se i ishte keqpërdorur mendimi, siç ndodhte që nëpër ato mbledhjet maratonike të diferencimit, kur me shpejtësi anatemohehin të gjitha përpjekjet, sado të vogla qofshin, që çështjet të nxirreshin nga klishe të trajtimeve që u ishin vënë dhe mundësisht të barteshin ku e kishin vendin.

- Merrem me antikën, si çështje e përbashkët e historisë së qytetërimit botëror dhe të njerëzimit në përgjithësi - kishte folur dikur shumë i prajshëm, edhe pse e kishte pasur të qartë se çfarëdo që të thoshte aty, përpos ndonjë pendimi përlulës që kërkohet për nënçmim, vetëm sa e ngarkonte.

Hetuesi ia kishte kthyer se të marrësh me antikën, ashtu si bëhej prej tij dhe të ngjashmëve, që kishte thënë se, për fat të keq, në Prishtinë dhe Tiranë kishte si shumë, do të thoshte qëndrim joshkencor, ngaqë si pikënisje kishte përvetësimin e saj në vend të ndriçimit të gjithanshëm dhe në përputhje me vështrimin e saj në rrethana të reja...

Prapë kishte heshtur, nga bindja se kishte të bënte me një të atillë, që kishte për detyrë t'i nxirrte gjuhën kot së koti.

Sikur t'ia kishte thënë mendja se e kishte lidhur për lakun e duhur, hetuesi iu kishte kthyer asaj që e quajti „përvetësim të antikës“ dhe, me qëndrimin e atij që mban ligjëratë nga foltrorja politike, nisi të fliste se gjithë ajo që kishte ndodhur gjatë atyre njëzet vjetëve të fundit të asaj që e kishte cilësuar „e drejtë e pakicave për arsimim kombëtar në frymën e përbashkësisë në rrethanat e vëllazërim-bashkimit“, nuk kishte paraqitur tjetër veçse përpjekje perfide për indoktrinim nacionalist-shovinist, me të cilin ishte përgatitur kundërrevolucioni, për të cilin kishte thënë „se kishte pasur vazhdimësi“ dhe këtë e kishte ndërlidhur me ngjarjet e vjeshtës dhe të dimrit të vitit një mijë e nëntëqind e katërdhjetë e katër dhe katërdhjetë e pesë, kur kishte thënë se në Drenicë dhe në vise të tjera të Kosovës kishte filluar ajo

kryengritja kundër fitores së lavdishme të komunizmit, pra kundërrevolucionit, që kryekreje ishte ushqyer prej fashizmit, i cili kishte mundësuar krijimin e monstrumit Shqipëri e madhe, që pastaj i ishte dashur edhe shumë gjak për t'u shuar, por që edhe më tutje i kishin mbetur rrënjët të hapura...

Një copë herë kishte mbllaçitur fjalët për fashizmin dhe Shqipërinë e madhe dhe për ato që i kishte quajtur shkaktare të asaj vetëdijeje antihistorike dhe tejet të rrezikshme, të cilën kishte thënë se duhej luftuar me të gjitha mjetet, që njëherë e mirë të çrrënjosej, me ç'rast kishte shtuar se në atë luftë, për fat të mirë, gëzohej edhe përkrahja e të tjerëve, e gjithë botës përparimtare, që e ka provuar se çfarë do të thotë ajo çmendi dhe të tjera si këto, që dikur kishte filluar t'i teletiste me gjoja citate të nxjerra prej gazetave të njohura të qendrave botërore, ku ishin spikatur edhe ato të vendeve arabe dhe islamike pa munguar të theksonte edhe përkrahjen e disa shteteve të rëndësishme të Lindjes që u ishte dhënë me këtë rast dhe u ishte premtuar mbështetje në të gjitha forumet ndërkombëtare, ndërkohë që Urtaku kishte ngrirë shikimin tek ajo pjesa e murit ballor me një hartë të madhe të Europës, të ndarë sipas vijës ideologjike, ku ajo e kuqja shtrihej nga Bashkimi Sovjetik dhe tutje pjesës qendrore dhe juglindore të kontinentit dhe shkonte deri te Shqipëria.

Seç ia kujtoi ajo ngjyrë ndarjen administrative të Bizantit që nga koha e perandorit Teodosie i Parë, e cila shpejt do të kthehet në një ndarje kishtare të përgjakshme, e shënuar në saje të atyre gjurmëve të pandalshme të gjakut që ishin derdhur që prej shekujsh në emër të njërit kryq apo tjetrit, në emër të atij apo këtij besimi, në emër të atij apo këtij libri të shenjtë, që e gjitha pastaj të kthehej në kufi të botës, që pas luftërash dhe luftërash, pas ngritjesh dhe rëniesh, si një mallkim i pashmangshëm, me atë vijën ideologjike dhe luftën e ftohtë në mes, do të arrijë edhe deri te koha më e re...

I ngjau se ajo ngjyrë e kuqe gjaku kishte mbuluar shtrirjen e antikës dhe nuk lejonte t'i shiheshin shenjat. Drapri dhe çekani rrinin të gatshëm të shuanin çdo përpjekje të rikthimit të asaj kujtese...

Madje, iu bë se njëri prej atyre çekanëve diku qëllonte pamëshirshëm gjithë atë që lidhej me kujtesës *civitates Dardanium*, ngaqë që moti ajo ishte shpallur herezi dhe luftohej siç luftoheshin edhe tempujt madhështorë dhe ngrehinat e tjera të asaj vetëdijeje dhe kjo bëhej me arsyetimin e shkatërrimit të trashëgimisë së mbetjeve të ngatërresave të hyjit dhe mësimëve të tyre, me të cilat kundërshtoheshin librat e shenjtë si porosi perëndie, të dërguara nëpërmjet profetëve.

Duket se heshtja dhe pikasja e asaj harte kishin zënë ta mundonin hetuesin dhe, madje, edhe ta shpërqendronin, veçmas kur fjalën fashizëm kishte filluar ta ngatërronte në kohë sa ta shihnte edhe në mesjetë dhe gjetiu dhe prej andej ta endte nëpër ato përpëlitjet e kryqëzatave, sa të mos i dallonte mirë rrjedhat e tyre, kështu që dikur edhe atë Kryqëzatën e Tretë, të Frederikut, që kishte anashkaluar vendet e Arbnit dhe në vend të Palestinës, kishte sosur në Kostandinopojë me një rrënim të paparë që ia kishte shkaktuar ortodoksisë dhe më vonë nga Vatikani ishte shpjeguar si ndëshkim i qëllimshëm nga dyshimet e shfaqura jo pa të drejtë, se nesër a pasnesër mund të bashkohej me osmanët dhe lindorët kundër Perëndimit dhe të tjera si këto - pra edhe atë veprim të mbretit të fuqishëm gjerman kishte filluar ta lidhte me idenë e fashizmit, por që kur do të hetojë se ashtu nuk fliste tjetër përpos që pasqyronte një gjuhë kishtare nga më të errëtat të ortodoksisë, kishte thënë se të vetmen gjë për të cilën ishte i sigurt se nuk do të fitonte kurrë, (kurrën e kishte theksuar duke u çirrur), ishte ajo e Shqipërisë së madhe, të cilën në atë çjerje zëri e kishte nxjerrë si Dardani, por që kur ishte qetësuar paksa, me atë që ia kishte hedhur përpara (ishte revista „Kosova“, botim i Institutit të Historisë të Kosovës, në të cilën ishte një pjesë nga punimi i magistraturës „Kosova – qendër e Dardanisë antike“, të mbrojtur para tre vjetësh në Prishtinë), kishte bërë me dije se atë e kishte thënë qëllimisht dhe se ishte pikërisht ai studim, ajo mënyrë e të menduarit që, jo vetëm se duhej të merrte fund, të përjashtohej nga çfarëdo trajtimi, por edhe duhej t'i paguhej çmimi, që të mos paraqitet më dhe kërcënime të ngjashme, që Urtakut ia kishte përkujtuar kohën e

fushatave të tmerrshme kundër vetëdijes antike, që jo rastësisht kishin filluar në hapësirën e Dardanisë dhe kishin vazhduar edhe në anë të tjera, fushatë kjo që çuditërisht kundër shpirtit antik ishte ndërmarrë pikërisht nga perandorët e Romës me prejardhje dardane, siç ishte Kostandini i Madh, Justin i dhe Justiniani dhe që me të ishin krenuar madje, të cilët kishin pranuar krishterimin si religjion zyrtar të asaj që kishte vazhduar të shfaqej Bizant dhe, për afër një mijë vjet të tjerë ia kishte zgjatur jetën asaj perandorie...

Anatema e Dardanisë si qendër antike, jo vetëm që kishte vazhduar edhe më tutje dhe ajo i ishte përsëritur edhe gjatë bisedave të tjera informative, por ajo ishte zgjeruar thuajse mbi gjithë ato përpjekje të historiografisë së re, e cila merrej me hulumtimin e Ilirisë dhe me prejardhjen ilire të shqiptarëve, e cila ishte një e drejtë shkencore, me të cilën ndihmohej ndriçimi i përgjithshëm i antikës dhe i historisë së qytetërimit perëndimor, po edhe i njerëzimit në përgjithësi...

Kjo kishte bërë që shumë historianë, etnologë, linguistë dhe studiues të tjerë të antikës, por edhe të mesjetës dhe të kohës së vonshme, ta humbin punën, por, mbi të gjitha, edhe të drejtën e hulumtimit shkencor.

Në këtë fushatë, më së keqi e kishte pësuar revista e njohur shkencore „Kosova“, së cilës i ishte hequr kryeredaktori. Fjala ishte për një historian të njohur me dinjitet të rrallë intelektual, anëtar i Akademisë së Shkencave të Kosovës, profesor universiteti, që kishte mbështetur kërkesat e demonstratave të studentëve rreth republikës së Kosovës. Me këtë rast kishte kërkuar që ajo kërkesë të zyrtarizohej nga të gjitha forumet partiake dhe të pushtetit të Kosovës. Kjo kishte mjaftuar që ndaj revistës „Kosova“ të fillohet një fushatë e egër, me ç'rast, krahas përcaktimit ( të merrej vetëm me historinë më të re të Kosovës, pra me atë të Luftës Nacionalçlirimtare të kombeve dhe të kombësive të Kosovës), i ishte hequr e gjithë redaksia, e në vend të saj ishte sjellë „një e përkohshme“ me një mediokër, ndër ata lasit e lysit që për fat ishin të paktë, që do të mbikëqyrej nga historianë serbë „të huazuar“ na Beogradit.

Por, ajo që kishte kaluar çdo kufi dhe ishte kthyer në një fushatë çmendie, e cila do t'u paraprijë atyre ogureve të luftës që kulmin e tyre do ta arrijnë në atë tubimin e Gazimestanit të njëzet e nëntë qershorit të vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e nëntë, ishte zhurma e paparë mediatike, me të cilën, jo vetëm që ishin njollosur zi e më zi historianë, gjuhëtarë, shkrimtarë, gazetarë, juristë, muzikantë, artistë, po edhe mjekë dhe thuajse të gjitha kategoritë e tjera më të vlefshme dhe më të ndërgjegjshme të asaj mendësie që kishte pikëpamjet shtetformuese dhe, edhe në ato rrethana ishte në gjendje t'i mbronte, pa marrë parasysh çmimin e lartë që i paguhej që, e si do të shihej më vonë, ajo edhe do të marrë përgjegjësinë historike për zhvillimin, kur pjesa më e madhe e tyre do të vihet në krye të lëvizjes kombëtare, e cila, në sajë të dëshmimeve qytetëruese dhe të atyre shtetformuese, do të gjejë përkrahje në gjithë botën...

Televizioni i Beogradit, bashkë me gazetat e shtëpisë botuese „Politika“, u jepnin ushqim thuajse të gjitha platformave partiake dhe atyre dokumenteve që nxirreshin dhe u shërbenin rrathëve të pafund të diferencimit nga poshtë lart dhe nga lart poshtë siç ua bënin me gisht edhe prokurorëve, të cilët, çfarëdo anatemimi të tillë publik menjëherë e kthenin në ndjekje penale, që ua kishin hapur udhën edhe atyre proceseve të pandalshme gjyqësore, ku ishin dënuar shumë e shumë intelektualë, por edhe studentë, nxënës e madje edhe të mitur!

-Të gjithë, ama që të gjithë, janë armiq - çirrej „Politika“ e Beogradit.

Ngjashëm thoshin edhe diferencuesit e shumtë që hynin e dilnin në çdo institucion dhe shkollë, siç do të thuhet gjashtë vjet më vonë edhe në atë Memorandumin më të ri të Akademisë Serbe të Shkencave, thirrje kjo që pastaj do të kthehet në atë urdhrin „të gjithë duhet vrarë“, me të cilin do të fillojë ajo fushata e shfrenuar vendimtare ushtarake për çrrënjosjen e asaj që ishte cilësuar *civitates Dardanium* dhe djep i antikës që, për t'i fshehur gjurmët, po edhe për t'iu ndryshuar kuptimi, djepi i antikës ishte kthyer „në djep serb“ dhe ishte vënë në mesjetë në qendër të ortodoksisë!...

Këtë thirrje Urtaku do ta dëgjojë edhe atë ditë, kur treni me ata katër vagonë do të bëjë përpjekjen e parë për t'u shkëputur nga stacioni skaj depos së druve, kur nga pas dhe në të dy anët e tij, do të vendosen qindra e mijëra gra, fëmijë dhe të moshuar, që në atë zvarritje të mundimshme gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të asaj fushate ajrore, shumica prej tyre do t'i lënë eshtrat...

## VI

Shkëputja e parë e trenit e drejtuar nga ajo lokomotiva e vogël me avull, kaheër e dalë nga përdorimi, ishte shoqëruar me një fishkëllimë të fuqishme që kishte liruar dhe jehona e saj ishte shpërndarë frikshëm në atë hapësirë të rrasur në grykën e malit, e cila edhe më tutje në drejtim të lumit nxirrte vrushkuj të shumtë uji.

Nga xhami i turbulluar i dritares së trenit, ku rrinte dhe të shumtën nëpër kokë sillte ato bisedat e brendshme dhe të heshtura që zhvillonte me Vojon, por edhe me të tjerët dhe më vonë edhe me Bardhoshin, tek ajo lëvizje e ngadalshme, Urtaku kishte hetuar një ankth të madh, që shtohet sa më shumë që e ndiqnin pamjet e asaj morie fatkëqijsh që nga të dy anët përcillnin trenin dhe për këtë veprim ata detyroheshin nga ata që u rrinin anash dhe çirreshin me sa fuqi që kishin, pa ngurruar t'u kërcënoheshin me armët që i mbanin të ngrehura.

Kjo pamje sikur ia përvijoi një lëvizje biblike, të ngjashme me atë që kishte udhëhequr Moisiu, por shpejt e shpejt hoqi dorë nga krahasimi pse, së pari, ajo nuk ndiqte kahun e tokës së premtuar, që populli i përzgjedhur nga krijuesi duhej doemos ta arrinte ngaqë aty shpallej libri i shenjtë dhe ligjet e tij me të cilat fillonte një kohë tjetër, një të menduar tjetër nga i deratëhershmi, që nga shumë pikëpamje do ta ndryshojë botën, (pa e bërë as më të mirë e as më të barabartë, siç thuhet pos të mbikëqyrur me anën e frikës dhe të ndëshkimit), por udhëhiqej nga dhuna, që shfaqej e paraparë, e përgatitur dhe prej kohësh e paralajmëruar si e tillë dhe kishte për qëllim zhdukjen e çfarëdo përfytyrimi të hapësirave jetësore, me çka përligjej një krim i rëndë kundër njerëzimit. Dhe së dyti, pse asaj hapësire dhe atyre njerëzve, me atë veprim dhe në atë mënyrë, që më parë ishte paraparë me çdo kusht t'u përjashtohet çfarëdo shprese e shpëtimit dhe kjo madje kishte qenë motoja e saj kryesore që, për fat të keq, bëhej në emër të misionarizmit të vetëshpallur njëanshëm, me të cilin sërish duhej t'i ndihmohej kthimit të kufirit të ndarjes së botës, aty ku për shekuj ishte vendosur dhe ruajtur në saje të plojes së gjakut...

Në përputhje me këtë përvijim, sikur dëgjoi fjalët me të cilat nga dika bëhej me dije se ata që tashmë ndiqnin trenin nga anash ishin të dënuar që, si thuhet, të mos shohin tjetër përveç territ dhe greminës ku do të bien, porse shumë shpejt u bind se ajo që thuhet nuk ishte tjetër veçse pjesë e kërcënimit që po i vinte nga ai monolog-dialogu i brendshëm, nga i cili përfytyronte atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, ku luheshin drama me ata aktorë të njëjtë, e që me atë rast, të tillë shfaqeshin ata që i shihet si i shkonin trenit pas e anash dhe, ndryshe nga aktrimi dhe loja, ata e kishin të qartë se ç'fund i priste.

- Turma e Moisiut ka pasur ndjenjën e shpresës, të arritjes së diku, ndonëse kanë qenë premtime... Ndërsa këta kanë kërcënimin e zhdukjes, vetëm e vetëm pse përmbushin hapësirë jetësore në përputhje me gjallimin më të thjeshtë, që as e mbikëqyrin, përpos që i nënshtrohen dhe, megjithatë, kjo u merret si mëkat...

Mbase, të menduarit për zhdukjen, që nuk duhej të merrej as si e tillë, sikur bëri që në mendje ta zhvendoste atë lëvizje në kahun tjetër dhe për pak edhe ta shohë si biblike, si diçka madje edhe më të fuqishme, që do të mbetet, jo vetëm në kujtesë, duke u përfolur dhe rrëfyer shkëputur, shumë herë të ndryshuara, si ato që ishin bartur me anën e psalmeve tek librat e shenjtë dhe u kishin ndihmuar atyre mashtrimeve të përhershme të mbikëqyrjes së njeriut - por ato mund të shfaqeshin dhe mund të mbeteshin dëshmi të gjalla, pra si lëvizje në lëvizje dhe kjo të bëhej në saje të asaj që mendja ia rroku dhe për këtë ishte i bindur se tashmë, si çdo gjë e asaj lufte, e gjitha përcillej prej atij „syri të madh magjik“, që nga qielli shikon dhe përgjon pandërprerë në tokë dhe mbi tokë, lart e poshtë, kudo dhe kurdo dhe është në gjendje

të ndërhyjë kur këtë e sheh të udhës, madje pa vështirësi edhe në pikat më të paparashikueshme...

Kur u ngatërrua me këtë të menduar, seç iu dha të gjykojë se ajo lëvizje në lëvizje, edhe pse kishte për qëllim zhdukjen dhe kjo edhe mund të arrihej, kishte diçka të çuditshme mitologjike dhe e bënte të pavdekshme, pikërisht pse mbështetej në fuqinë e asaj kundërtënieje të përhershme midis të mirës dhe të keqes që, ndonëse nuk kishte dashur t'i përfillte të tilla, ngaqë përherë i kishte penguar mistifikimi i frymës që i kishte përcaktuar, megjithatë të parën e kishte cilësuar si ngritje kah lartësitë, ndërsa të dytën, si rrënim shfrenues dhe të ngjashme, që e gjitha lidhej me bindjet e kahershme filozofike rreth prirjeve hyjnore, pra të hapura, dhe prirjeve të mbikëqyrura, me mbylljen, ku e para lejon çfarëdo bredhjeje lart e më lart, ndërsa e dyta urdhëron bindjen nënshtruese dhe madje dënon për mosbindje e mosnënshtrim ndaj saj, që prapëseprapë çështjet barten tek ajo ndeshja midis librit të hapur dhe librit të mbyllur, ku me anën e të parit krijesat mund të ngrihen deri te perënditë, ndërsa me të dytin, që kryekreje fillon me përkufizimin e ngarkesave të mëkatit të zanafillës, mohohet ngritja, me çka nuk mbetet tjetër përveç bindjes dhe pendimit, që duhet të pasqyrohet dhe të bëhet duke u përlur, përkulur dhe duke kërkuar falje vazhdimisht, prapa së cilës vjen mëshira e mëshiruesit...

- Të fuqishmit pranojnë mundimin e vetëmundimit, me të cilin ndërtohet, edhe pse e dinë se qëllimet e mëdha mbesin çështje e idealit të përhershëm për të cilin ia vlen çfarë do sakrifice, ndërsa të ligët përqafojnë kënaqësinë e gëlltitjes dhe të përvetësimit, me të cilën rrënohet ajo që nuk mund të pushtohet...

Këto mendime, që deshi t'ia thoshte Vojos, i cili edhe më tutje i rrinte para me atë shikimin e ngrirë prej mumie, nuk i nxori dot, ngaqë iu duk se, në vend që ta ngushëllonin, do ta dëshpëronin edhe më shumë, sa ta largonin edhe nga ajo e vetmja fije shprese që i kishte mbetur dhe kapaj për të.

Por, mund të ishte pikërisht kjo frikë e sharrimit në atë hiçësi shkallmuese, që prapë ia kishte kthyer përfytyrimin e asaj skene të madhe në atë teatrin e përhershëm me dramat në vazhdimësi, ku ajo lëvizje diku e asaj turme po lirohej nga një mjegullim dhe po i afrohej njëfarë shkretëtire pranë një askundje dhe se ai që i kishte sjellë deri aty (mund të ishte edhe Moisiu, ose ndonjë i ngjashëm, kjo as që kishte rëndësi), kishte filluar të dyshonte në mos ai premtim për përballimin e vuajtjeve gjatë atij udhëtimit me durim, mund të ishte një mashtrim nga shkaku se ajo hapësira e lirisë, që ishte diku dhe prej tij dhe ishte parë dhe përshkruar si diçka e arritshme, mund të ishte kthyer në shkretëtirë, ngaqë i kishte munguar fryma shpirtërore që e ushqente dhe që ndodhte nëpërmjet të menduarit të përhershëm për të nga shkaku i thjeshtë pse të menduarit për ngritje, për vepra të amshueshme ishte zëvendësuar me lakmi dhe përftime ndër më të ulëtat?...

Fillimisht, ky farë Moisiu, por edhe ndonjë tjetër i ngjashëm dhe kjo nuk kishte gjithaq rëndësi, kishte thënë se ajo hapësirë e lirisë ishte aty ku ishte shtrirë mbretëria e pushtetit tokësor, por që duhej për t'u kërkuar me mendje dhe shpirt prej të gjithëve njësoj, gjithë derisa t'u jetë kthyer në bindje, me të cilën arrihet të hetohet ndjenja e vullnetit për fuqi, që pastaj shkon deri te shtysa e veprimi aq të domosdoshëm të lëvizjes, me të cilën ajo mund të arrihet...

- Ju nuk po lëvizni, por po lëvizeni, i kishte thënë ai me brengosje turmës.

Por, turma edhe më tutje, me shikim kishte kërkuar atë hapësirën e premtuar të shpëtimit, që së voni kishte filluar të parafytyrohej edhe si oazë, sa më shumë që kishte filluar ta mundonte etja.

Moisiu, por edhe ai tjetri i ngjashëm me të dhe nuk kishte gjithaq rëndësi, prapë ua kishte përsëritur fjalët rreth ndryshimit midis lëvizjes si shtysë e jashtme nga dikush (nga detyrimi) dhe rreth lëvizjes si shtysë e brendshme, e vullnetit për fuqi dhe nxitje për të arritur majat...

Dikur u kishte thënë:

- Si duket, i keni ngatërruar gjërat...?
- Kur ata e kishin shikuar turbull, ai kishte shtuar:
- Nuk dalloni *lëvizjen* nga të *lëvizurit*...
- Kjo është fatkeqësi...
- Është mallkim...
- Mallkim...
- Mallkim i përhershëm...
- Këtë duhet ta keni parasysh...
- Para se të bëhet vonë...

Fjalët e Moisiut, po edhe të atij tjetrit të ngjashëm me të dhe kjo nuk kishte aq rëndësi, derisa turma kishte parë atë dalje nga mjegullia që po e shpinte drejt asaj shkretëtire pranë askundjes, sikur kishin filluar të shurdhoheshin fare, ndërkohë që kjo kishte sjellë një frikë të ndjeshme...

- Çfarë të bëjmë tash, kishte pyetur turma e shkallmuar?
- Çfarë...?
- Sikur jemi mashtruar...?
- Ah!
- Duhet të kthehemi...?
- Ah!
- Të kthehemi...!
- Ah!
- Por, ku dhe nga...?

Pasi i kishte dëgjuar Moisiu, ose ai tjetri i ngjashëm me të dhe kjo nuk kishte aq rëndësi, u kishte thënë se nuk kishte kthim prapa.

U ishte bërë me dije se toka e premtuar, që ata kishin dëshiruar ta shihnin sa më parë, që ta shijonin, pra si e tillë, nuk ishte kund dhe as që do të jetë ndonjëherë. U ishte thënë se ajo shfaqej vetëm në përputhje me ndijimin e vullnetit për fuqi.

Po ashtu, u ishte thënë se përpara kishin një mundësi të vetme: *me lëvizë*, ose *me u lëvizë*.

- E para (lëvizja) ju kthen bindjen e fitimtarëve, pa marrë parasysh se kur e arrini dhe çfarë çmimi duhet të paguani.

- E dyta (me u lëvizë) ju kthen në shërbëtorë të përhershëm, të përkulur dhe të përrulur...

- Këtë, gjithsesi duhet ta keni të qartë...
- Para se të bëhet vonë...
- Pra: lëvizni...!
- Ose: të lëvizeni...
- Fitimtarë...!
- Ose, shërbëtorë!
- Liria u takon fitimtarëve...
- Robëria shërbëtorëve...
- Liri...?
- Ose robëri...?
- Rrugë të mesme nuk ka...
- S'ka...
- Kaaa...

Mbase, fjalët për fitimtarët dhe shërbëtorët do t'ia thoshte zëshëm edhe Bardhoshit, që i rrinte pranë dhe në atë pulitje të syve që nuk ia ndante sikur ia lexonte mendimet se mund t'u bashkohej, mund t'ia përsëriste edhe Vojos, që vazhdonte ta përcillte me atë shikimin si prej mumie. Ato mund do t'i nxirrte edhe në atë pjesën e jashtme, sado që mund të shuheshin fare nga bulçima e atyre që i shkonin pas dhe anash trenit. Dhe mund t'ia thoshte edhe vetes

pafundësisht po të mos kishte ndodhur që treni të ndalej mundimshëm dhe në ndalje e sipër të hetonte hyrjen me nxitim të dy vetave në atë pjesën e parë të vagonit, që ishte e lirë, që pasi kishin prekur diçka andejpari dhe kishin thënë se aty kishte vend mjaft, sikur të mos i vërenin fare, ishin larguar po me atë shpejtësi me të cilën kishin hyrë...

- Ne nuk po lëvizim, por po na lëvizin... Mbase, këtë e ke të qartë... Apo jo...?

Këto i kishte thënë zëshëm sikur edhe më tutje të kishte para Moisiun, ose ndonjë tjetër që përpiquej ta bindte turmën të merrte rrugën e drejtë, ndërkohë që Bardhoshi e kishte shikuar ngultas, sikur t'ia tumirte ato që thoshte, saqë dikur iu bë se ai jo vetëm që ia kuptonte mendimet, por tashmë po bënte përpjekje t'ia çonte më tutje me atë farë kuisjen e lehtë, që e nxori kur mbështeti kokën për xhami dhe po shikonte turmën e madhe pranë trenit, e cila, duke u futur nën të, kërkonte të gjente mbrojtje nga shiu i imët që kishte filluar të binte...

- Ishte gabim përfytyrimi i lëvizjes së tyre si udhëtim biblik. Ai ishte udhëtim nënçmues i atyre që kërkojnë mëshirë dhe shpëtim... Mbase, e ke të qartë gjithë këtë... Apo jo...?

Më tutje, Urtaku vazhdoi t'i fliste Bardhoshit dhe t'i thoshte se në kohë të këqija kërkohet shpëtimtari dhe çdo gjë lidhet të dhe mëshirën e tij...

-Këtë e dinë edhe vrasësit, or mik dhe u vjen mirë që është kështu, ngaqë mbështetja te shpëtimtari dhe të menduarit për të, siç thuhet në atë librin e durimit dhe të ngjashmet që shfaqen si të shenjta, ndrydh kundërvënien, edhe atëherë kur ajo është aq e domosdoshme, apo jo?...

Më tutje, gjithnjë duke shikuar Bardhoshin, i cili nuk ia ndante sytë dhe me lëvizjen e tyre të butë sikur ia tumirte ato që thoshte, por pa harruar edhe Vojon, i cili si gjithnjë i rrinte pranë me atë shikimin e ngrirë si prej mumie dhe priste prej tij ndonjë urdhër - Urtaku kishte vazhduar të shpjegonte dallimet midis Antikës dhe kohës pas saj, që e kishte quajtur kohë urdhrash, kohë mbikëqyrjeje të shpirtit me anën e ndalesave dhe dhunës së tyre, por që nuk kishte dashur të hynte te çështja e librave të durimit dhe pushteti i tyre, nga druajtja se mund të futej në përsëritje të panevojshme... Madje, dikur kishte thënë se e mira e së mirës do të ishte të mos u vihej fare veshi librave të tillë...

Urtaku nuk e kishte çuar më tutje atë ligjërim me Bardhoshin rreth librit të durimit dhe të ngjashmëve, që u ishte dhënë gjithnjë më shpesh gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve, sa kishin qenë pjesë e atyre zvarritjeve të atij treni, se po të merrej me to më shumë se ç' duhej, atëherë mund të ndodhte që edhe asaj krijese - që e shihte si tejet të sinqertë dhe që i ishte mbushur mendja se kishte filluar ta kuptonte edhe gjuhën e njerëzve dhe tashmë ishte në gjendje edhe t'i vlerësonte rrethanat, jo vetëm në përputhje me atë që e mundëson instinkti i mbrojtjes sipas ligjeve të njohura të natyrës, por edhe t'i dallonte - do t'i krijonte huti të panevojshme, me të cilat janë ngatërruar njerëzit vazhdimisht dhe assesit të lirohen prej tyre...

-Nuk e meriton, këtë ndëshkim, miko...

Por, përkundër kësaj, në kokë edhe më tutje i ishin sjellë vërdallë hamendjet e mëparshme si duhej parë ajo lëvizje e masës që detyrimisht i shkonte trenit pas dhe anash dhe kishte menduar se ua kishte dhënë përgjigjen e merituar.

- Fatkeqësia dhe mundimi që i ka përfshirë i ka barazuar në më të keqen, sa të ndjehen të shpronësuar nga të gjitha virtytet dhe nga çdo gjë tjetër, për t'ia lëshuar kështu vendin shpresës, që në ato rrethana nuk mund të jetë tjetër veçse kategori biblike...

Edhe pse nuk deshi që shpresën ta lidhte me mjegullën e pritjes dhe mbase edhe me mashtrimin si pasojë, megjithatë u ndal te mendimi se asaj lëvizjeje nuk duhej t'i hiqej premtimi, ndërkohë që i ishte mbushur mendja se do të ishte mirë që në vend të shpresës të shfaqej përfytyrimi i fitores, si qëllim, dhe ky mendim disi t'ua gjente mendjet...?

Por, zëvendësimi i shpresës me fitoren, edhe po që e mundshëm në ato rrethana tejet të pamundshme, mos paraqiste një mashtrim tjetër edhe më të madh, mbi të cilin ngrihen ato që ndryshojnë bindjet, nga libri i hapur tek ai i mbylluri dhe anasjelltas, që u kanë dhënë shkas

atyre ndarjeve, përçarjeve dhe luftërave, mbi të cilat është ngritur edhe kufiri i botës dhe të pabëra të tjera që vazhdojnë edhe sot e gjithë ditën...?

Përvijimet e kundërta prapë ia sollën shqetësimin e asaj, mbi të cilën qëndronte ajo fatkeqësi dhe përmasat e saj apokaliptike, ku tashmë ishin përfshirë dhe, hamendjet e tilla, jo vetëm që nuk u ndihmonin, po përkundrazi, i bënë edhe më të papërballueshme...

Ndonëse zëvendësimi i *shpresës* me *fitoren* iu duk fare i pamundur, madje edhe mashtrim, prapëseprapë dikur i ngjau se e gjitha mund të shfaqej si një pajtim midis atyre kundërshtimive që, ndonëse përherë janë luftuar dhe kanë paraqitur kob, megjithatë janë sheshuar dhe ndoshta aty duhet parë edhe dhunën dhe rrebeshet e saj që kohë pas kohe janë përplasur...

Me këtë rast mendja i shkoi tek ato lëvizjet asnjëse (sapo ishte shpallur ai kufiri i ndarjes së kishave diku në Dardani. Pastaj, mendja ia kapi edhe ato përpjekjet që krijuesi dhe fjala e tij të mos shihej në përputhje me fuqinë e atij që vendoste pushtet, por në bazë të të vërtetave të gjithëshme dhe të ngjashme e të ngjashme. Por, edhe ky mendim iu shua nga ato pellgjet e gjakut që kishin rrjedhur në mbrojtje të këtij apo atij libri dhe që iu bë se edhe ai pellgu i fundit që po derdhej e po derdhej, ishte i njëjtë, se do të vazhdonte dhe do të vazhdonte me të njëjtën anatemë të mashtrimit, në emër të gjoja mbrojtjes së fjalës së shenjtë dhe të tjera, që kishte ushqyer atë luftë dhe dukej se do ta çonte deri në fund, siç kishte ushqyer edhe të ngjashmet, që nga kryqëzatat e shumta, të cilat gjithnjë do të arsyetohen me shkaqe të mëdha, bile dhe me fjalë perëndie...

- Merre si ta marrësh, mik, shpresa gjithnjë kërkon shërbëtorin, ndërsa fitorja lirinë... Gjëra që nuk pajtohen, mik i dashur, por ato nuk mund të ndryshohen...

Këtë mendim të veçuar, që e nxori disi me vështirësi, nuk ia tha vetëm Bardhoshit, që atë shikim të ngulmët edhe më tutje vazhdonte t'ia drejtonte, sikur jepte për të kuptuar se pajtohej me ato që thoshte, por edhe e drejtoi nga xhami, sikur të dëshironte të kthehej në farë bekimi të çuditshëm, që do të përfshinte dhe do të merrte në mbrojtje ata qindra dhe mijëra veta që ishin të dënuar të flijoheshin për atë tren dhe ato që ruante ai, të cilat i duheshin asaj lufte dhe, mbi të gjitha, i shërbenin vrasjes së tyre, vrasjes së shpirtit, e me këtë, pse jo, edhe vrasjes së lirisë...

Përvijimi i vrasjes së shpirtit të lirë jashtë librave të ndryshëm dhe dhunës së tyre, si dhe pasojat e saj, Urtakut ia solli kujtimin e një bisede të ngjashme, që kishte pasur me përfaqësuesit e Komitetit Ndërkombëtar të Helsinkit, që merrej me shqyrtimin e shkeljes së të drejtave të njeriut kudo në botë dhe mund të thuhet se në saje të angazhimit të tyre kishin dalë në syprinë edhe ato të vërteta që propaganda shtetërore e Beogradit dhe makineria e tyre mundoheshin t'i fshihnin dhe t'i mjegullonin në mënyra tejet perfide sa të dukeshin si pjesë e të ashtuquajturave komplete separatiste dhe lëvizje të tjera të ngjashme kundër integritetit territorial të shteteve, tërësinë e të cilave e mbronin edhe Karta e OKB-së dhe madje lejonte dhe përdorimin e dhunës kundër tyre.

Në shtatorin e vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e nëntë, pas shumë e shumë përpjekjesh të dështuara, pas shumë e shumë kritikash që i drejtoheshin Beogradit për shkeljen e të drejtave të qytetarëve - kjo edhe më shumë u intensifikua duke ia hequr me dhunë autonominë Kosovës gjatë marsit të atij viti, kur seancës së Kuvendit të Kosovës për gjoja pajtimin e deputetëve shqiptarë me ato ndryshime, i ishte dashur edhe shpallja dhe vendosja e gjendjes së jashtëzakoshme dhe rrethimi i parlamentit me tanke, me ç'rast edhe këtij pëlqimi me dhunë i ishin kundërvënë të rinjtë dhe studentët me demonstrata që ishin shuar me gjak - më në fund, në Prishtinë ia kishte dalë të futej edhe një delegacion i Komitetit Ndërkombëtar të Helsinkit, të cilit, ndonëse i ishte lënë shumë pak kohë dhe ishin ndërmarrë të gjitha masat që të ketë sa më pak takime me bërthamën e asaj që tashmë dihej se paraqiste opozitë demokratike dhe ishte në rrugë e sipër që të formonte edhe partinë e parë politike që pas dy muajsh do të shfaqej me themelimin e Lidhjes Demokratike të Kosovës, e cila shumë

shpejt do të kthehej në një lëvizje të madhe gjithëpopullore me frymë qytetëruese perëndimore, me çka brenda një kohe të shkurtër do t'u merrej komunistëve të mbikëqyrur nga Beogradi dhe aleatëve të saj e gjithë hapësira e skenës politike, megjithatë edhe para se të ndodhte kjo, ata kishin zhvilluar bisedime të suksesshme me disa nga përfaqësuesit e kësaj lëvizjeje.

Urtaku, i cili ishte ftuar në këto bisedime, kishte folur më së paku, duke anashkaluar fare bisedat e shumta informative, nëpër të cilat kishte kaluar, pastaj kohën e izolimit prej gjashtë javësh në verën e vitit njëmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e një që dhe të tjerat që prej tij ishin kërkuar si dëshmi personale. Në vend të tyre, ai kishte paraqitur rreth tri mijë dokumente, të shumtën artikuj gazetash të shkëputur nga shtypi i Prishtinës ("Rilindja", "Jedinstvo", "Tan"), pastaj nga ato të Beogradit ("Borba", "Politika", "Večernje novosti", "Politika ekspres"), të Titogradit ("Pobjeda" dhe "Vreme"), të Novi - Sadit ("Maxhar so" dhe "Dnevnik"), të Zagrebit ("Vjesnik", "Vus", "Nova Dalmacija"), të Sllovenisë ("Delo"), të Maqedonisë ("Nova Makedonija", "Večer" dhe "Flaka e vëllazërimit"), po që nuk kishin mungur as pjesë nga „Fletorja Zyrtare“ e Kosovës, Serbisë dhe Jugosllavisë, si dhe të tjera si këto, ku nga prilli i vitit një mijë e nëntëqind e nëntëdhjetë e një e deri në mars të vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e nëntë, pra deri në ditën që Kosovës me gjak do t'i merrej autonomia, shkruhej, informohej, por edhe komentoheshin gjykimet, proceset e diferencimit, largimet nga puna dhe masa të tjera të rrepta, në të cilat ishin përfshirë njëmbëdhjetë mijë e treqind e tetëdhjetë e katër veta, nga të cilët, me burgim nga tridhjetë deri në gjashtëdhjetë ditë, pra me procedurë kundërvajtjeje, ishin dënuar shtatë mijë e katërqind e trembëdhjetë veta, kryesisht të rinj nga mosha njëmbëdhjetë deri në shtatëmbëdhjetë vjeç, që pastaj shumicës prej tyre ky dënim do t'u kthehej në burgim shumëvjeçar pasi të kenë kaluar nëpër faza të tjera gjykimesh penale, kur lidheshin me organizata të ndryshme, rëndom të shpifura, nga shërbimet infomartive dhe kurdisje të tjera policore, që quheshin organizata kundërrevolucionare dhe armiqësore, të shumtën me etiketën e marksizmit stalinsit, që thuhej se vinte nga Tirana dhe ndikimi i idologjisë totalitare...

Në këto shënime, të cilat u ishin dorëzuar përfaqësuesve të Komitetit të Helsinkit, ishin përfshirë edhe shënimet dhe informatat që kishin sjellë gazetatat e kohës rreth gjyqeve që u ishin bërë intelektualëve (dy grupe të profesorëve të Univeritetit të Kosovës, ku kishte edhe krijues dhe intelektualë të rëndësishëm), të cilët ishin ngarkuar me „fajin“ e përkrahjes së demonstratave të studentëve dhe të kërkesës së theksuar aty për republikën e Kosovës, e cila edhe gjatë gjykimit ishte mbrojtur me shumë dinjitet, duke deklaruar haptas, por edhe duke e elaboruar deri në hollësi, se ajo ishte një e drejtë, se ishte çështje e një zhvillimi të natyrshëm shoqëror me ndryshime pozitive, me të cilat forcohet barazia, që është dashur të mbetej nën mbikëqyrjen e organeve partiake dhe atyre shtetërore të Kosovës, para se të bëhej preokupim i drejtë i studentëve dhe të bartej nëpër rrugë dhe sheshe, prej nga pastaj ishte e natyrshme, që nga drejtime të panjohura, t'i futeshin gishtat dhe ashtu të tentohej t'i ndikohej edhe kahu në përputhje me projektimet e ndryshme...

U dëgjua edhe një pledoaje që njëri ndër profesorët e njohur të Universitetit të Prishtinës bëri në gjykimin e dytë, në prag të fillimit të luftës, pse kërkesa Kosova republikë ishte, jo vetëm e drejtë e pakontestueshme dhe e ligjshme e popullit shqiptar, por që statusi i saj paraqitej edhe si faktor stabiliteti në rajon dhe më gjerë, që kishte mbetur si njëra ndër analizat e fuqishme dhe tejet të guximshme të kohës që, si duket, do t'i kthehet në kob, ngaqë edhe disa vjet pas përfundimit të luftës kishte mbetur ndër të zhdukurit, të cilit të gjitha gjurmët i përfundonin tek ato të likudimit policor, të bërë ditën që ai ishte dashur të lëshohej nga burgu, por që e gjitha sikur kishte paraqitur një kurth për vrasjen e tij që faji të hidhej gjetiu.

Krahas këtyre dokumenteve që qitnin në pah ndëshkimin që i bëhej shfaqjes së një të drejte politike, ato nxirrnin në shesh edhe gjithë ashpërsinë e shpatës së Damokleut që u rrinte përmbi atyre që ngarkoheshin me deliktin verbal, që shumë shpejt kthehej në delikt penal, por

edhe diskriminimin e gjerë në punë dhe kudo tjetër mbi baza nacionale, për të ardhur edhe koha, kur e drejta e punës të kushtëzohej me nënshkrimin e dokumenteve politike, me të cilat duhej të pranoheshin ndryshimet kushtetuese, të bëra me dhunë nga ana e Beogradit dhe me këtë të përligjej një aparteid tjetër në qendër të kontinentit të vjetër.

Përfaqësuesve të Komitetit të Helsinkit u ishin dorëzuar rreth gjashtë mijë dëshmi të tilla, në formën e vendimeve, ku bëhej me dije për përjashtimin nga puna të atyre që nuk pranonin shtetësinë serbe, që nuk pranonin administratën e dhunshme serbe, që nuk pranonin plan-programet serbe nëpër shkolla dhe veprime të tjera të ngjashme, çfarë kisht për çdo ditë plot e përplot...

Po ashtu, në kuadër të kësaj dëshmie ishin sjellë edhe shumë e shumë formularë dhe shkresa të tjera zyrtare, ku gjuha shqipe ishte përjashtuar nga administrata shtetërore dhe ishte zëvendësuar me atë serbe, madje me shkrim cirilik, që drejtpërsëdrejti prekte identitetin personal, kur dihej se serbishtja kishte tridhjetë shkronja cirilike, ndërsa shqipja tridhjetë e gjashtë shkronja latine.

Kryesuesja e delegacionit të Komitetit të Helsinkit, zonja Berit Beker, një njohëse e mirë e çështjeve ballkanike dhe të çështjes shqiptare, në veçanti, një copë herë i kishte shfletuar dosjet e radhitura sipas çështjeve dhe kishte marrë në dorë edhe disa nga fotografitë që u ishin bashkëngjitur, së bashku me deklaratat e shumta të personave të dënuar.

- Mund t'i marrim këto? - kishte pyetur si me druajtje.

- Janë për ju, zonjë dhe për gjithë botën - kishte thënë Urtaku.

- Mos do të mbeten pa to...?

- Nuk duhet të merakoseni për këtë, zonjë, sepse ato janë të fotokopjuara dhe të shumëzuara prej kohësh...

Zonja Beker edhe më tutje kishte shikuar me shqetësim dokumentet dhe sikur nuk i besohej se aty ndodheshin dëshmitë më të fuqishme të mbledhura vite të tëra nga shtypi i vendit, që me asgjë nuk mund të kontestoheshin...

- Ky ar i zi do ta tmerrojë botën...

Fjalën „ar i zi“ zonja Beker e kishte shqiptuar me dëshpërim të madh, por që në fytyrë ia kishte pasqyruar njëfarë lehtësimi, ngjashëm me atë që krijon ajo që quhet fat në fatkeqësi, por që si duket, ajo fatkeqësi një ditë do ta ndjekë dhe do ta gjejë edhe hulumtuesen e saj më të përkushtuar, kur çuditërisht dhe në rrethana tejet enigmatike do të vritet katër vjet më vonë në Helsinki në banesën e vet, çastin që po ia përgatiste Këshillit të Sigurimit të OKB-së një raport të gjerë rreth dhunës shtetërore serbe që ushtrohej në Kosovë ndaj shqiptarëve ku, përpos të tjerash, për herë të parë vihej në spikamë edhe rasti flagrant i mbi gjysmë milioni shqiptarësh që kishin kaluar nëpër keqtrajtime të ndryshme policore gjatë atyre tetë vjetëve, rast ky që kishte dalë në pah thuajse pa qëllim nga deklaratat e një lideri politik shqiptar, ndër të paktët lojalë që i kishin mbetur Beogradit për përdorime politike, kur në njërin ndër ato mbledhjet e gjata maratonike të Komitetit Qendror të Lidhjes së Komunistëve të Jugosllavisë, në prag të shpërbërjes së saj, ai përpiquej të dëshmonte përkushtimin ndaj dokumenteve partiake dhe zbatimin e tyre tejet konsekuent rreth faktit që ishte quajtur përmbushje e detyrave kundër luftimit të nacionalizmit dhe separatizmit shqiptar, me ç'rast edhe sintagmën „separatizëm shqiptar“, e cila ato ditë, pas shtatë vjetësh përdorimi, ishte hequr nga fjalori politik, e kishte quajtur të drejtë dhe madje kishte falënderuar Akademinë Serbe të Shkencave për këtë qartësim paksa të vonuar, me të cilin ishte bërë e ditur se „irredentizmi“ nuk kishte konotacion negativ politik, ngaqë nënkuptonte bashkimin e pjesës me tërësinë nga është shkëputur, ndërsa separatizmi - të kundërtën, pra shkëputjen e dhunshme të pjesës nga tërësia që t'i bashkohej një tjetre...

Para se të largohej, njëri prej përfaqësuesve të Komitetit të Helsinkit, që ishte amerikan dhe kishte një theks të ashpër gjuhe, kishte shtruar pyetjen se në gjithë ato fakte që ishin parashtuar, në gjithë ato shifra që ishin zënë ngoje, sa prej tyre mund të lidheshin me

atë që prej Beogradit quhej propagandë ideologjike staliniste, që lidhej me indoktrinimin me stalinizmin e Enver Hoxhës dhe ndikmin e Shqipërisë në gjithë atë proces?

Urtaku kishte folur fare i qetë dhe kishte bërë të ditur se nuk ishte fjala as për të ashtuquajturën ideologji staliniste-enveriste, që gjoja vinte nga Shqipëria dhe që shfrytëzohej dëndur nga propaganda e Beogradit dhe ndihmëtarët e saj jo të paktë, e as për tekste shkollore të indoktrinuara me stalinizëm, që merreshin nga Tirana dhe përhapeshin nëpër shkollat e Kosovës, ngaqë shumica e tyre ishin tekste nga shkencat ekzakte, si matematika, kimia, fizika dhe shkenca të tjera, që u përshtateshin standardeve ndërkombëtare, të cilat assesi nuk mund të silleshin pa pëlqimin paraprak të Beogradit, që kishte ardhur pas shfletimeve të nevojshme nga komisionet e tyre, të cilat ditë e natë mbikëqyrnin çdo gjë dhe nuk kishte gjasa t'u shpëtonte as qimja...

- E gjitha është pjesë e propagandës së Beogradit, që kërkesat e drejta të shqiptarëve, si ajo për republikën e Kosovës dhe të tjerat që lidhen me barazimin me pjesët e federatës, të demonizohen me stalinizëm dhe me gjithçka të zezë... Ky është një marifet i kahershëm, me të cilin manipulohet që nga paslufta e tutje, kur edhe atdhedashuria më e singertë e patriotëve është bërë përpjekje të njollosej me ideologji... Besoj se bota nuk e ha këtë karrem dhe tashmë e ka të qartë se çfarë fshihet këtu...

Mendimin e kishte mbyllur me shfaqjen e qëndrimit se zbatimi i memorandumit më të ri të Akademisë Serbe të Shkencave dhe projektet për kthimin e federatës në njëfarë Serbie të zgjeruar, në ç'mënyrë çmontohej krejt ajo që quhej titizëm dhe vetëqeverisje liberale - parashihej të fillonte me shqiptarët, si gjoja përfituesit më të mëdhjenjë të saj, dhe të përfundonte me të tjerët, porse pikërisht shqiptarët do t'ia paguanin tagrim më të madh.

Kishte thënë se në atë dokument nuk ngrihet si çështje dhe as që është problem ideologjia - qoftë edhe ajo staliniste, që kishte theksuar se ithtarët më të mëdhenj të saj tradicionalisht duhet kërkuar në Serbi dhe në Mal të Zi, me ç'rast kishte përkujtuar edhe telashet e Titos që t'i lante hesapet me Kominternin në vitin një mijë e nëntëqind e dyzet e nëntë, pikërisht nga kundërvënia agresive e serbëve dhe e malazezve prorusë dhe prostalinistë dogmën e së cilës e lidhnin me ortodoksinë dhe pansllavizmin - por është demokracia dhe e drejta demokratike me sistemin shumëpartiak ajo, që sapo të zbatohet, serbëve ua mohon çfarëdo mbikëqyrjeje të federatës dhe kjo është e natyrshme, ngaqë ata nuk paraqesin shumicën, siç silleshin sikur ta kishin.

Me këtë rast ishte përkujtuar edhe teoria morbide gjoja e ekspansionit bilogjik të shqiptarëve, e hedhur haptas në Plenumin e Tetë të Komitetit Qendror të Lidhjes së Komunistëve të Serbisë në Beograd pas ndryshimeve që kishte sjellë Plenumi i Brioneve në verën e vitit një mijë e nëntëqind e gjashtëdhjetë e gjashtë, ku thuhej se serbëve, brenda njëzet-tridhjetë vjetëve të ardhshëm, po vazhdoi një shtim i tillë i shqiptarëve, mund t'u merret hapësira jetësore dhe gjithë ajo që e kishin fituar me luftë!

- Demokracia dhe zhvillimet demokratike, që nuk mund të dalen, paraqesin problemim më të madh të serbëve, e jo frika nga stalinizmi enverist, si thuhet, dhe që është shndërruar në gogol prej tyre, që sot e gjithë ditën shfrytëzohet dëndur, kishte thënë Urtaku.

I kujtohej që me këtë fjali një vit më vonë kishte mbyllur edhe atë dëshminë e dhënë në Senatin Amerikan, kur bashkë me përfaqësuesit e asaj që nga e gjithë bota ishte quajtur Alternativë Demokratike e Kosovës dhe për këtë ishin përkrahur dhe trimëruar nga shumë anë, ishte ftuar në Uashington për të paraqitur qëndrimet rreth po këtyre çështjeve, ku kishin qenë edhe përfaqësuesit serbë, ndër ta edhe autori i Memorandumit të Akademisë Serbe të Shkencave, shkrimtar i epit historik serb „Koha e vdekjes“ dhe më vonë kryetar i asaj mbetjes së Jugosllavisë, që në fund të vitit 1991 nga Komisioni ndërkombëtar i Badinderit ishte shpallur e shpërbërë – por që kjo atë sikur e kishte ngaxmuar edhe më shumë të fillonte luftën pushtuese në Kroaci, pastaj në Bosnjë dhe Hercegovinë, për ta zgjeruar edhe me fushatën ushtarake në Kosovë, që kishte për qëllim zhdukjen me dhunë të një populli, së cilës, më në fund, do t'i kundërvihet NATO-ja me ndërhyrje ushtarake nga qielli - i cili edhe aty kishte

zënë ngoje rrezikun nga demokracia, e cila, si kishte thënë, ndikohet nga shqiptarët dhe të tjerët, të cilët me aleanca të mundshme të ndryshme, që i kishte quajtur joparimore dhe në dëm të popullit serb, fitojnë shumicën në parlament dhe ashtu caktojnë qeverinë dhe madje edhe kryetarin e shtetit jugosllav nga përbërja e tyre, që Serbia nuk mund ta pranojë kurrësi dhe nuk do ta lejojë kurrën e kurrës ngaqë humb sovranitetin e vet, të cilin e ka fituar me luftë të gjatë dhe me sakrifica të shumta, por që paqja kurdoherë ua ka zhvleftësuar.

- Nuk do të pranojmë paqen që na dënon pse kemi fituar luftën, kishte thënë ai dhe me këtë sikur i ishte dhënë përgjigjja e qartë asaj lufte dhe shkaktarëve të saj të vërtetë.

Ai që kishte shtruar pyetjen dukej se kishte mbetur i pakënaqur, ose të paktën ashtu shtirej që të nxirrte në pah pikërisht atë që lidhej me propagandën e Beogradit, në mënyrë që njëren çështje ta fshehte me tjetrën dhe ta pasqyronte në dritë të kundërt dhe për qëllime të caktuara, të cilat ishin më së të qarta...

Sidoqoftë, Urtaku kishte ruajtur qetësinë dhe kishte thënë se ishte i gatshëm të fliste për çdo rast, nëse kishte të tillë.

Sikur ta kishte pritur këtë, përfaqësuesi i Komitetit të Helsinkit kishte hapur një dosje, që e kishte para dhe kishte filluar të lexonte emrat e disa organizatave marksiste-leniniste, po edhe të atyre që quheshin enveriste, anëtarët e të cilave ishin gjykuar gjatë viteve të fundit në Prishtinë dhe gjetiu. Ai kishte lexuar edhe emrat e atyre që ishin dënuar me burg të gjatë, po që askush prej tyre nuk kishte mohuar se u takonte atyre organizatave. Madje, si dëshmi, kishte treguar edhe statutin dhe programin e njëres prej këtyre organizatave që mbante yllin e kuq me drapër dhe shenjën PK/ML, ku ajo marksiste-leniniste spikaste shumë dhe aty ndodhej edhe betimi i asaj lëvizjeje, i bërë prej secilit dhe i nënshkruar, ku kishte edhe broshura të asaj natyre, kishte edhe citate të Marksit, Stalinit, po edhe të Enverit rreth diktaturës së proletariatit, për të drejtën e revolucionit proletar dhe të tjera çështje të kësaj natyre, e ku çdo gjë përfundonte me atë betimin e internacionales...

- Në Perëndim ka bukur shumë organizata të tilla që veprojnë haptas, madje disa prej tyre edhe përkrahin kërkesat e studentëve, republikën e Kosovës, por që ardhmërinë e saj e shohin si marksiste-leniniste dhe assesi ndryshe...

Ai kishte treguar edhe disa fletushka, gazeta, por edhe botime të veçanta, në të cilat elaborohej aspekti ideologjik marksist-leninist i gjithë çështjes, ku kërkohej internacionalizmi proletar dhe vendosja e diktaturës së proletariatit, me çka thuhej se njëherë e mirë do t'i jepej fund teorisë reaksionare të vetadministrimit jugosllav dhe me këtë do të rikthehej edhe arti i shëndoshë dhe monumental i realizmit socialist me heroin pozitiv në vend të atij revizionist dhe të degjeneruar, siç thuhej, me ç'rast, në kuadër të kësaj anateme ishin përfshirë edhe disa shkrimtarë të dalluar shqiptarë nga Kosova, e të tjera çështje si këto dhe thuhej se veprave të tyre do t'u shpallet luftë çastin që do të fitojë revolucionin komunist...

- A nuk ju frikëson kjo...?

Duke sjellë nëpër duar ato letra, përfaqësuesi i Komitetit të Helsinkit edhe më tutje kishte kërkuar ndonjë qëndrim, që së paku të thuhej diçka, ngaqë, siç kishte theksuar, kështu ngatërrohen çështjet keqas sa të humbet kufiri midis asaj që është kërkesë e drejtë qytetëruese dhe demokratike, njëherësh, dhe kërkesë ideologjike, ku jo vetëm që mbrohet një dhunë e ashpër totalitare, por ajo kërkohet të vendoset si model shtetëror, e cila gjithsesi që tmerron botën...

Kjo e kishte shtyrë Urtakun t'i thoshte edhe ato që aty nuk ia kishte marrë mendja se duhej të thuheshin, veçmas prej tij që ishte përqendruar në dëshmi të shumta të shkëputura nga shtypi i vendit, posaçërisht nga ai i Beogradit, për t'u vërtetuar fakti se mbi shqiptarët ushtrohej një dhunë shtetërore me paramendim, me të cilën ata duhej të privoheshin nga të drejtat elementare njerëzore, por edhe nga ato demokratike, ku kërkesa e drejtë për republikën e Kosovës paraqiste strumbullarin e krizës shekullore shqiptaro-serbe, që po nuk iu dha një përgjigje e drejtë, atëherë do të kthehej në një problem të madh ndërkombëtar, gjithmonë i

përshatshëm për inskenimin e krizave dhe të konflikteve të hapura, ku mund të luhen lojërat e vjetra me skenarë të rinj.

Në përputhje me këtë qëndrim Urtaku kishte zënë ngoje edhe gogolin e stalinizmit dhe të enverizmit që përdorte Beogradi për t'i anatenuar që më parë këto kërkesa. Të gjitha këto shënime të qëllimshme buronin nga ambiciet hegjemoniste që ushqeheshin vazhdimisht, e kjo lë për të kuptuar se një pjesë e mirë e gjithë asaj që shfaqet me aureolën e ideologjisë dhe ngrihet deri te lufta klasore, mund të jetë vepër e shërbimeve informative të Beogradit, që mundësisht t'i vërë në lëvizje, pse jo, aty ku mundet, edhe t'i dirigjojë organizatat e tilla jashtë dhe brenda, në mënyrë që kurthën e tyre ta përdorë për nevojat të ndryshme dhe sa herë t'i duhet, që me një të rënë të vrasë dy herë, siç ishte vepruar shumë shpesh edhe gjatë viteve të fundit.

Urtaku kishte thënë se është e natyrshme që pre e këtyre veprimeve perfide shpesh të jenë edhe disa të rinj të painformuar dhe të tjerë me prejardhje nga mjedise rurale, ku edhe më tutje jeta patriarkale dhe norma e individit të fortë me paragjykimin për domosdoshmërinë e tij si prijës, udhëheqës dhe çfarëdo qoftë tjetër e kësaj natyre, luajnë një rol të rëndësishëm, por që ato duhet dalluar nga ideologjia dhe përdorimi për nevojat e saj.

- Enver Hoxha, prej shumë të rinjve ka imazhin e prijësit ideal të një bote shqiptare, që një ditë duhet të jetë e bashkuar, e jo si ideolog marksist-leninist...

Thujse të njëjtat fjalë ia kishte thënë tre vjet më vonë një gazetari amerikan, kur ai e kishte pyetur, se si shpjegohej fakti që Enver Hoxha, edhe pas rënies së diktaturës komuniste në Shqipëri dhe rrëzimit me forcë të përmendores së tij në Tiranë, me ç'rast edhe ishte përdhosur në mënyrën më të vrazhdë nga demonstruesit e shumtë, pra edhe pas gjithë këtyre të vërtetave që njihen për kohën e tij si kohë terrori të tmerrshëm, ndër më të egrat e gjithë kampit socialist, të mbetet personalitet që edhe më tutje botën shqiptare e ndan në dy taborrë përçarës...?

- Enver Hoxha është parë si prijës shqiptar dhe madje është idealizuar edhe atëherë kur ishte më se e qartë se shpërputhjet midis socializmit dogmatik-stalinist dhe atij titist-revizionist me kursin vetëqeverisës ishin të mëdha dhe ky i dyti, në shumë segmente të jetës shfaqej si socializëm me një fytyrë humanitare, i cili përkrahej në botë ngase i duhej bipolaritetit bllokist si një tampon i domosdoshëm, që pas rënies së Murit të Berlinit kishte humbur rëndësinë. Madje, edhe tek ata të burgosur politikë të viteve pesëdhjetë, gjashtëdhjetë dhe shtatëdhjetë, identifikimin me Enver Hoxhën dhe personalitetin e tij duhet parë në frymën e idealit të bashkimit kombëtar dhe assesit të ndonjë përpjekjeje për të përhapur ideologjinë staliniste-enveriste dhe të ngjashme, që pastaj propaganda serbe e shfrytëzonte për nevojat e veta, në mënyrë që çdo gjë ta lidhte me gogolin e tij dhe të ngjashme.

Bisedën e kishte mbyllur me qëndrimin se vlerësimi i Enver Hoxhës dhe i kohës së tij në Kosovë kishte qenë tjetërfare, sepse, ç'është e vërteta, ai të shumtën e herës kishte shërbyer si nxitje patriotizmi...

Më vonë, pas kthimit në Dardhishtë dhe pasi kishte mbetur përgjithmonë i vetmuar në çardak, nga shikonte malin sikur të kishte përpara një si fshehtësi kohe që ndryshonte në përputhje me perceptimin që u bëhej ngjarjeve, Urtaku edhe më tutje ishte marrë me përfytyrimin e Enver Hoxhës te një pjesë e botës shqiptare dhe me trajtimin e asaj të kaluarë që lidhet me kohën e tij, e cila edhe më tutje vazhdonte të krijonte shqetësime të brendshme, madje edhe të atilla, të cilat shtriheshin edhe atje ku nuk e kishin vendin fare dhe hapnin me të drejtë plagë të reja, sepse ndryshimet kishin qenë shumë të ashpra në Shqipëri pas rrëzimit të diktaturës komuniste, që për pasojë kishin pasur një çrregullim të përgjithshëm në çdo fushë, i cili kishte prekur edhe ekuilibrin mental të njerëzve, por kishin qenë edhe ato përpëlitet e shumta në Kosovë, që kishte sjellë ajo gjendje kalimtare me stërzgjatjen e pakuptueshme prej shumëkujt, kur vlerat e rrënuara nuk kishin qenë në gjendje të zëvendësoheshin me të reja, që së paku priteshin, të cilat kishin ndikuar që vëmendja të rikthehet më tepër në të kaluarën sesa

në të ardhmen dhe pikërisht kjo bëri që asaj kohe t'ia vishen njëanshëm të bëra e të pabëra, gjendje kjo që kishte krijuar një rreth të mbyllur...

Në shënimet që do t'ia quajë „*Bllaca e shpirtit tim*“, kur shfaqej Enver Hoxha dhe koha e tij bashkë me ato që e kishin përcjellë gjithë atë pleksje, ishte munduar të vërë njëfarë rregulli të domosdoshëm historik midis trajtimit ideologjik dhe atij patriotik, por që kjo shpesh nuk i kishte shkuar ndoresh ngase njëra anë ia kishte marrë anën tjetër, edhe atëherë kur për këtë nuk kishte nevojë...

Por, siç ndodh rëndom me ato përpëlitjet e gjata, që dikur e qartësojnë atë që shfaqet si paqartësi, ngjashëm i ishte qartësuar edhe qëndrimi që kishte nxjerrë dhe i ishte përmbajtur me atë gjykimin se Enver Hoxha kishte bërë jetë të dyfishtë të shqiptarët: një në Kosovë dhe një tjetër në Shqipëri - ndryshe ishte parë dhe ndryshe ishte përjetuar në njërin anë dhe ndryshe ishte parë dhe përjetuar në anën tjetër...

Këtu e kishte pasur edhe pikënisjen ai meditimi i shkurtër, që dikur e kishte hedhur në internet, i quajtur „Jonusi shqiptar“, ku flitej për atë krijesën mitologjike, që kishte dy fytyra të ndryshme në të njëjtën kokë dhe kjo e kishte bërë të njohur sa edhe kundërthënëse, ngaqë grekët e merrnin si të paqartësuar dhe me prirje të kundërta, ndërsa romakët e vlerësonin si perëndi që, me ato dy fytyrat që mbante e njëjta kokë, ishte në gjendje të pasqyronte fuqinë e dritës së hënës dhe të diellit, njëherësh, dhe të pajtonte ndryshimet e tyre në mendjen e njeriut dhe shumë gjëra të tjera...

I tillë, kishte thënë ai, është edhe Enveri. Me një fytyrë për Kosovën dhe me një tjetër për Shqipërinë.

Jonusi shqiptar, kishte theksuar ai, do të mbetet, në njërin anë për të treguar idealin e bashkimit, ndërsa në tjetrën anë për të treguar dhunën totalitare dhe tmerret e saj.

Në njërin anë patriotizmi, në tjetrën ideologjia...

Bota shqiptare sikur nuk bën pa Jonusët e vet...

## VII

Kur treni kishte filluar të lëvizte dhe dukej se më në fund po bëhej gati të linte pas atë ngushticën e grykës dhe brigjet e rrëpishme që i rrinin sipër në të dy anët e lumit, por që pas pak e gjitha e kësaj rrëshqitjeje kishte filluar të zbehej sa të kthehej në një zvarritje, ideja për dy fytyrat e Jonusit dhe ai pasqyrim që ndryshonte, që lidhet me fuqinë e dritës, por edhe me të kuptuarit e gjendjeve të brendshme, atyre që nuk shihen, por ndijohen me një mendim të thellë, i ishte bartur te Vojo dhe Bardhoshi, që nuk i ndaheshin dhe për të cilët më vonë kishte thënë se në kujtesën e pashlyeshme i kishin mbetur si qeniet më të singërta, më të afërtat dhe ndër më tragjike të asaj lufte, që kur i kishte humbur, përfundimisht kishte mbetur në atë hapësirën e vetmisë së përhershme, i ngushëlluar me meditime të pandalshme, të shumtën të shkapërderdhura, që do t'ia qesë në letër për të mbetur pjesë e atyre që do të quhen „*Bllaca e shpirtit tim*“, të cilat, si do të shihet, pas hedhjes herë pas here në internet dhe botimit të tyre të njëanshëm në disa gazeta, të shumtën do t'ia keqinterpretohen, sa t'ua hapin udhën edhe shpifjeve të ndryshme, që do të vërshojnë nga të gjitha anët dhe do të kulmojnë me atë që do të quhet edhe „njeri i së kaluarës me syze të dyshimta...“

Mbase, zvarritja e mundimshme e trenit dhe rrezet e dobëta të diellit që derdheshin në xhamin e dritares nga ana e perëndimit dhe që në të krijonin një peizazh drite në lëvizje, bënë që në atë përhumbe fytyrës së Vojos t'ia kërkonte të dyja pjesët: të jashtmen, të ngrirë dhe me shikimin si prej mumie, që nuk i ishte ndarë qysh nga dita kur para një viti, pasi ishte kthyer në Dardhish të shkalluar fare, i kishte rënë përpara në gjunjë me psherëtima të thella (mund të thuhej se kishte shprehur, por edhe kishte pranuar fatkeqësinë që e kishte përfshirë, e cila, me humbjen e familjes ia kishte shkatërruar jetën tmerrësisht); dhe t'ia kërkonte t'ia shihnte edhe atë pjesën e padukshme, të brendshmen, pikërisht atë që i kishte mbetur e ndryrë dhe nuk kishin qenë në gjendje ta hapnin as gjithë ato të papritura që kishin ndodhur gjatë atij viti, kur edhe kishte filluar ajo luftë dhe ai sillej andejpari sikur të mos e hetonte fare; që

njësoj kishte mbetur e ndryrë edhe kur ia kishte sjellë të birin e vvarë, Blerimin, diku në rrugë e sipër për në Qytezë në kërkim të atyre ilaçeve për të vëllanë që vuante prej astmës kronike, siç kishte mbetur e ndryrë edhe kur njësitë paramilitare e kishin nxjerrë me dhunë nga shtëpia, ditën e tretë pasi kishin filluar ato bombardimet nga ajri dhe e kishin hedhur në pjesën e mbrapme të kamionit, nga e kishin dërguar tek Udhëkryqi e pastaj në Fushë të Kosovë, ku ai i kishte shkuar pas dhe nuk i ishte ndarë edhe kur e kishin pritur atë trenin që i kishte bartur deri në Bllacë, e nuk i ishte ndarë edhe atëherë kur e kishin nxjerrë prej Bllacës dhe, me atë trishtimin në shpirt, i cili i ishte futur aty dhe nuk do t'i heqet kurrë, ai e kishte kthyer prapë në po atë tren, në të cilin ishin zvarritur gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të tjera, sa do të zgjasë ajo ndërhyrja nga ajri; dhe njësoj kishte mbetur e ndryrë edhe atëherë kur do të ndodhë ai shpërthimi që do t'i japë fund atij treni dhe mundimeve në të, pa u marrë vesh mirë se a kishte ardhur nga ndonjë predhë prej së larti, nga anash apo e gjitha mund të kishte qenë pjesë e asaj kurdisjeje për vetëshkatërrim të paraparë në çastin e duhur, kur ishte vlerësuar se ajo pjesë e eksperimentimit të asaj që i duhej luftës së yjeve kishte marrë fund dhe të tjera si këto, që do t'i mbesin peng asaj hamendjeje të vazhdueshme, me të cilën pareshtur do të plotësohet hapësira e shkrimeve „*Bllaca e shpirtit tim*“.

Ndonëse dukej se dera e brendshme e Vojos kishte mbetur e mbyllur përgjithmonë dhe se çfarëdo përpjekjeje që ajo të hapej, që më parë dukej e dënuar të dështonte, sepse ishte vvarë shpirtërisht dhe të tjerat që ia pasqyronin sjelljet e njeriut jashtë vetes – dhe të tillë e kishte bërë ajo tragjedi, në të cilën ishte përfshirë pa më të voglin denjim që së paku disi t'i parandalohej turri që dikur kishte zënë t'u rikthehej edhe atyre që e kishin filluar dhe paramenduar ndryshe, pra si pjesë të një fitoreje përfundimtare – megjithatë, gjatë asaj përpëlitjeje prej gjashtëdhjetë ditësh, të cilën më vonë e kishte vlerësuar „pjesëmarrje jo e rastësishme në parashikimin e luftës së yjeve“ dhe ngjashëm - në saje të faktit se i ishte kthyer dialog-monologut të brendshëm, i cili ia krijonte përfytyrimin e bartjes në skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato dramat e mëdha me lojtarë të njëjtë, Urtaku ia kishte dalë të zbërthente diçka nga ajo që të lojtarë të shumtë kishte krijuar përshtypjen e rreme se mbase ashtu ndodheshin jashtë skenës, por që pas kthjellimit, qoftë të sipërfaqshëm, dëshpëroheshin dhe thyheshin, sa të ndjeheshin viktima të përvetshme, çfarë edhe ishin në të vërtetë.

Ngjashëm mund t'i kishte ndodhur edhe Vojos, që ishte përfshirë në atë lojë, e cila ndryshe nga teatri i madh me skenë të dukshme dhe ambient tjetër ku zhvillohej, kishte pasur atë paralojën mashtruese, ose hyrjen, me të cilën aktorëve të shumtë u ishte dashur t'u krijohej bindja e një lëvizjeje të njëmendtë, e një veprimi mistik përmasash të mëdha që atyre u ishte përcaktuar si dhunti misioni që të mbeteshin popull i zgjedhur, të cilëve medoemos u duhej shenjtëria mesjetare dhe mbrojtja e saj me çdo kusht, pikërisht në Fushë të Kosovë dhe çmos tjetër nga ato që u ishin thënë gjatë atyre viteve të fundit, me çka ata ishin shkëputur nga realiteti, për t'u bartur tek ai ritual transedent, që i duhej zhveshjes nga të gjitha ato që shfaqnin arsye, qoftë edhe më të thjeshtë, me ç'rast orgjitë, ndër më të shfrenuarat, edhe shpërfytyrimeve më të pabesueshme u japin kuptime të caktuara, që u shkojnë lojërave të tilla...

Natyrisht se edhe Vojo, që ishte bërë pjesë e këtij rituali ndër më të çmendurit që ishte parë ndonjëherë andejpari që, si edhe shumë e shumë të tjerë të ngjashëm, të cilët kishin mbetur në të përgjithmonë dhe shumë shpejt ishin kthyer në viktima, ishte shpronësuar nga të gjitha dhe duket se kur kishte filluar ta hetonte këtë, mund të merret me mend se kishte kërkuar të dilte prej tij, porse kjo i ishte kthyer në fatkeqësi të pashmangshme, nga shkaku i vetëm se ishte një lëvizje e zhdrejtë, që shkëputjet, çfarëdo qofshin ato, i bartte brenda dhe shpejt e shpejt i kthente në energji të domosdoshme për mbajtjen e atij veprimi të dhunës së pasosshme...

- Po ushqehet e keqja, e cila një ditë përpinë...

Këtë ia kishte thënë Vojos para shumë e shumë vjetësh, atëherë kur kishte filluar ajo stuhia e madhe që merrte me vete çfarë i delte para, dhe këtë ia kishte përsëritur edhe gjatë atij dialog-monologut të brendshëm, që i jepej thuajse pareshtur në atë pjesën e mbrapme të vagonit të shkretë, që i bëhej se edhe më tutje kundërmonte rëndë, në të cilën ishin detyruar të qëndronin ata që kishin kaluar çastet e fundit të atij udhëtimi para se të bëheshin pjesë e asaj që do të quhet Bllacë, ku edhe do të shpronësoheshin përgjithmonë nga dinjiteti njerëzor...

- Nuk është vetëm Bllaca e asaj pike të vogël të atij kufiri të madh të dhunshëm ndërshtetërisht që shpronëson tmerrësisht. Është edhe ndodhja e Bllacës së mendjes dhe shpirtit, që nuk përballohet kurrë...

Përmendja e Bllacës së mendjes dhe të shpirtit, që e kishte thënë zëshëm, sapo treni kishte marrë atë rrugën në drejtimin e kundërt dhe atyre u kishte dalë para ajo hapësirë trishtuese anës lumit, përgjatë dy brigjeve e mbushur plot e përplot plaçka dhe gjësende të hedhura, ku kishte gjithfarë rrobash, shumë syresh të shqyera nga dhunuesit, ku kishte shumë e shumë lodra fëmijësh, këpucë, që disave prej tyre ende s' u ishte hequr shkëlqimi i lustrës, ku kishte valixhe të hapura e të pahapura, shumë të thjeshta e të vjetra, po edhe të reja e të shtrenjta, ku kishte edhe libra, fotografi, kaseta, disqe, gazeta dhe revista të njohura në gjuhë të huaja, e ç'nuk kishte dhe që të gjitha ishin pjesë e një jete të tërë njerëzish, të shkatërruar keq, e kujtimeve të saj, pra rikthimi tek ato mbetje të dhunshme, te një botë që kishte lënë gjurmët ashtu dhe në atë mënyrë, nuk ia kishte kthyer gojën Vojos, siç nuk ia kishin kthyer as ato që do të përjetohen gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve, dhe siç nuk ia kishin kthyer as pamjet e tërheqjes së ushtrisë jugosllave ato ditë, ndër më të gjatat e jetës, njësi të shumta të së cilës ishin ndeshur sapo kishin marrë atë rrugën drejt Dardhishtës, pasi diku në të hyrë të Fushës së Kosovës nga ai shpërthimi nga dika apo vetëshpërthimi, krejt një, ishte shkatërruar treni, të cilit pastaj, në atë hapësirë i kishin mbetur të shkapërderdhura ato gjithfarë pajisje që i kishte fshehur diku dhe, si do të shihet, kishin paraqitur diçka nga truri i asaj lufte... Madje, gojën nuk ia kishin kthyer as zhurma e depërtimit të ndërkombëtareve dhe shfaqja e tyre të nesërmen e arritjes në Dardhishtë, kur edhe me atë heshtje të ngrirë dhe shikimin si prej mumie me ato plaçkat e pakta në dorë, ishte larguar përgjithmonë, pasi t'ia ketë lënë atë pliko, në të cilën ishin tapitë e vjetra me ato fjalët e shkruara se „i ktheheshin pronarit“ me dyshimin se nuk ishte i sigurt në mos do të gëzoheshin ndonjëherë nga shkaku se andejpari “tapitë i kishte vetëm e liga e përhershme, që priste çastin të vepronte...”

Dhe, në vend të fjalëve, në vend të atyre që do të thuheshin, Vojo kishte derdhur lot, që i kishin mbetur diku tek ajo pjesa e mjekrës, e cila asaj ia vuloste atë trishtim të brendshëm, që edhe fjalët më të zëshme nuk do të ishin në gjendje ta pasqyronin më mirë...

Por, sikur të mos i mjaftonte kjo, Urtaku edhe më tutje kishte vazhduar atë dialog-monologun e nisur, kurrë të përfunduar, me Vojon, e më vonë edhe me Bardhoshin dhe me ndonjë tjetër, që i ndërhynte në brendësinë e asaj hapësire, sikur të ndodheshin në skenën e madhe të atij teatri antik, ku luheshin ato drama të përhershme me lojtarë të njëjtë, sa t'ua shtrojnë të njëjtën pyetje, paçka që nuk merrte përgjigje, por që ishin shikimet e tyre të njëjta që shprehnin pikëllim dhe hidhërim të asaj mugëtire, që pastaj me atë ecejake nëpër një hapësirë të paqartë jashtë kohe, e nxitnin të prekte çmos, madje edhe çështje të ndryshme, të cilat shkonin deri tek të menduarit rreth pushtetit të dhunës dhe përmasat e tij në rrethanat e yshtjeve të mëdha, me ç'rast, për të shpërthyer histeria luftënxitëse, nuk kurseheshin as librat e shenjtë dhe as mësimet e tyre, siç ishte vepruar edhe në kohën e kryqëzatave të përgjakshme, që nga e para, e normanëve, e cila kishte kaluar nëpër vendet e Arbnit, e deri tek e shtata, të cilat ia kishin krijuar botës atë kufirin e ndarjeve dhe të përçarjeve dhe shumë e shumë leqe të ngjashme, vështirime këto që ndonjëherë më tepër dukeshin trajtime të shkapërderdhura sesa mundësi, me të cilat do të shihej ajo që e quante fytyrë të brendshme shpirti, një pasqyrim jonisian tek Vojo dhe Vojot e panumërt, por pse jo edhe te Bardhoshi, që mendja ia thoshte se, jo rrallë, te krijesat e tilla, njerëzorja gjen pasqyrimin më të drejtpërdrejtë dhe më besnik, ndërkohë që te njeriu ndodh e kundërta...

Çështjen e dhunës dhe të shfrimit, edhe të pambikëqyrur - siç ishte pasqyruar gjatë asaj lufte, por edhe në raste të ngjashme, pra pa dashur ta përkufizonte në kohë dhe në hapësirë, po ta shtrinte sa më thellë - Urtaku përherë kishte dëshiruar ta shihte në përputhje me atë shpërputhjen e brendshme midis prirjeve për ngritje dhe atyre për lartësim dhe të kundërtës, që çojnë tek arritja e më të mirës, por edhe tek më e keqja, pa marrë parasysh se librat e shenjtë për këtë kishin një shpjegim të paluhatshëm - fjala ishte për shpërfilljen e frymës së mësimave të tyre.

Madje, dikur sikur kishte qenë afër vlerësimit se ajo që shfaqet si dhunë, qoftë edhe e pambikëqyrur, mund të jetë më shumë refleks i këtij dështimi sesa prirje e përgjithshme rrënuese, që ka të bëjë me atë se diku-diku do të shihet edhe si çështje e zhvlerësimit të vlerave në dobi të vlerësimeve të tjera dhe të ngjashme si këto, me të cilat prirjet sikur baraspeshohen në dobi të ndryshimeve të domosdoshme drejt më të përkryerës, që duhet të paraqesë një qëllim të përhershëm...

Më vonë, kur kishte filluar të punonte makina e luftës dhe të shfaqte gjithë ato që i kishin paraprirë asaj prej vitesh, me ç'rast kishte qitur në pah edhe ato ligësi të tmerrshme, për të cilat mendohej se kanë qenë pjellë e rrethanave të caktuara, të mbylljeve, ose të kufizimeve tashmë të kapërcyera nga arritjet e njohura të qytetërimit - kishte filluar të ndërronte mendje rreth reflekseve të dështimit njerëzor, që çon te shfrimet e paparashikuara, për t'iu afruar asaj që veprimet i lidhte me të kundërtën e vullnetit për fuqi krijuese, pra me atë të prirjes për rrënim të përgjithshëm dhe t'i bartte tek shpërthimi i urrejtjes që vjen nga mungesa e dashurisë dhe e pushtetit të saj të gjithmonshëm.

Kështu, një mendim thuajse filozofik, e kishte zëvendësuar me një mendim tjetër etik e moral dhe mbase i kishte ardhur mirë që më në fund, përhumbjes dhe shpërqendrimeve ua kishte vënë kapakun me atë që e kishte quajtur shpërthim i urrejtjes së tmerrshme nga mungesa e ndijimit të perëndeshës dashuri dhe fuqisë së saj të jashtëzakonshme që njerëzimit, me dashurinë ia kishte hapur dyert e ardhmërisë, por për fat të keq, ndijimi i saj nuk kishte qenë në gjendje që kudo dhe kurdo të mbetet i mirëfilltë, pra gjithëkohor dhe gjithënjëzëzor, por ishte parë si i përvetësueshëm, i shpënzueshëm dhe i përkohshëm madje, si diçka me të cilin mund të kërkohet e kundërta e saj, që nuk është tjetër veçse urrejtje e tmerrshme që ua hap udhën fatkeqësive dhe tragjedi...

Andaj, përpjekjet për të parë dy fytyrat e Vojos, por jo vetëm të tij po edhe të të gjithë atyre që i ishin nënshtruar asaj së keqeje, e cila do të kthehej në një tragjedi të paparë, që së fundi nuk do t'i kursejë as ata që e kishin filluar dhe i ishin nënshtruar, i kishte drejtuar tek shpjegimi i urrejtjes, që vjen nga mungesa e dashurisë dhe e ndijimit të saj hyjnor.

- Të jesh vrasës i tillë i pamëshirshëm dhe njëherësh të kesh fuqi edhe ta poshtërosh dhe ta shëmtosh viktimën në mënyrën më të pashembullt, nuk do të thotë tjetër përveçse, para së gjithash, të jesh vrasës i dashurisë së brendshme dhe i ndijimit të saj me anën e urrejtjes, e më vonë edhe vrasës i çdo gjëje, pa kursyer as veten - kishte vlerësuar derisa shikonte ato gjësende të mbetura në hyrje të Bllacës, të shpërndara në të dy anët e hekurudhës.

Atë ditë, sikur i kishte mbetur besnik vetëm atij shpjegimi, por të tillë ishte munduar ta shihte edhe gjatë gjithë kohës së qëndrimit në atë tren gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve, bashkë me ato që e kishin përcjellë atë fatkeqësi, e cila i ishte dukur se qëllimisht kishte përqendruar aty gjithë të keqen, që ashtu të dilte në syprinë dhe tmerret e saj t'u mbeteshin të ngrira në kujtesë të përhershme, si ndëshkim, si brejtje ndërgjegjeje dhe çmos, edhe atyre që e kishin shkaktuar, pra vrasësve, por edhe sehirxhinjve, që për shumë kohë kishin rrudhur krahët, duke e ndihmuar edhe në këtë mënyrë...

Madje, ndaj këtyre të fundit, si do të shihet nga ato që do të gjejnë vend në shënimet „Bllaca e shpirtit tim“, do të jetë edhe më i ashpër, kur kishte vlerësuar se shtirja se kinse nuk po ndodh gjë, në një kohë urrejtjeje shfrenuese dhe të shpërthimit të saj në çmendi, nuk është vetëm shpërfillje e dashurisë, por njëkohësisht edhe krim ndaj saj, që e bën pjesëmarrës në vrasjen e saj...

Këtë ia kishte përsëritur disa herë edhe Vojos gjatë atij dialog-monologu të heshtur, atëherë kur kishte parë si ajo turmë e madhe e atyre që përcillnin trenin nga pas dhe nga jashtë kishte filluar të tregonte shenjat e molisjes, veçmas kur ajo ishte detyruar të shtynte pjesët e mbetura të trenit dhe sikur nuk po i shkonte ndoresh ngaqë ishte një kthesë dhe një përpjetë që e pengonte.

Zhvendosja e mendimit tek ajo skenë e madhe dhe te teatri, ku luhej ajo drama e përhershme me aktorë të njëjtë në role të ndryshme, tek ai mundim i tmerrshëm i atyre që detyroheshin të shtynin trenin, jo vetëm që ia kishte hapur pamjen e mundimeve të Sizifit, të cilave ai duhej t'u nënshtrohej dhe t'i përballonte vetëm me anën e prekjes së tokës, por të menduarit rreth hakmarrjes ndaj dashurisë ia kishte kthyer fillet e asaj që lidheshin me këtë të keqe të përhershme, kur i ishte shfaqur Kadmi i Lashtësisë bashkë me ato krijesat që ai kishte krijuar nga eshtrat e dragoit të mundur te burimet e lumit Arion, të cilave - për ta populluar atë që ishte paraparë nga mbretëresha Atenë si mbretëri e tokës në vendet pellazge me njerëz të përgjegjshëm, për atë që e kishin fituar, pra që të shtoheshin - u duhej fryma e përhershme e dashurisë.

Natyrisht se edhe atëherë kur Kadmi i Lashtësisë, bashkë me perëndeshën Harmoni, me të cilën ai do të martohet dhe do të lindë katër fëmijë dhe, sapo ta marrin veten, do t'i dërgojë në vendet pellazge-dardane-ilire për ta themeluar atë mbretërinë e parë të njerëzve, me të cilën andej pari fillon koha historike - do të duken shenjat e asaj urrejtjeje që do ta pengojnë fuqinë e dashurisë, por do të jetë perëndesha Harmoni ajo, e cila do të bëjë çmos për të penguar mbizotërimin e fuqisë së të ligës...

- Kur dashuria sjell frytin e vet, pra ripërtëritjen, ajo mund urrejtjen, ndërkohë që kur kjo mungon, atëherë i hapet udha urrejtjes dhe fuqisë së saj rrënuese - do të thotë perëndesha Harmoni, porosia e devotshme e së cilës do të plotësohet edhe me mësim të tjera që kishte lënë rreth "pjellës së dashurisë me anën e lindjeve", me ç'rast ishte theksuar, përveç të tjerash, se „ripërtërirja është fryma kryesore e dashurisë”, e të ngjashme, që do të mbylleshin me atë vërejtjen e përhershme rreth urrejtjes që vret, por njëherësh vret edhe veten sapo futet në rreth...

Thirrjet për dashurinë dhe kundër urrejtjes, që kishin mbetur si jehonë, sikur ishin shpërfillur nga pamjet e vuajtjeve të Sizifit dhe të Tantalit, por ato megjithatë shpërndareshin edhe kur dukeshin se ishin të pafuqishme fare, duke puthur tokën sapo e prekte, që nuk ishte tjetër veçse shprehje e betimit të thellë të dashurisë dhe ndijimit të saj, me të cilin përballohen të gjitha vuajtjet dhe mundimet, qofshin ato edhe të përhershme, ngaqë ato lidheshin me jetën dhe me vazhdimësinë e saj vetëm si dashuri dhe assesë ndryshe...

Urtakut iu duk se fjalët rreth urrejtjes që vret, e cila njëherësh vret edhe veten, po e zhvendosnin nga ai përfytyrim i skenës së hapur, ku ndodhte ajo drama e përhershme dhe loja e saj, tek biseda që ishte zhvilluar në ditën e njëzet e shtatë të prillit të vitit një mijë e nëntëqind e nëntëdhjetë në Kapitolin e Kongresit Amerikan në Uashington, ku e gjithë ajo që kishte qenë pjesë e dëshmisë së hapur të dy qëndrimeve të kundërta, pra të palës shqiptare dhe të palës serbe, nuk ishte tjetër përpos një rishqyrtim gjithëkohor rreth dashurisë dhe urrejtjes, i ngjashëm me atë që kishte filluar që në kohën e antikës dhe mbetej i njëjtë, pa marrë parasysh atë që kishin sjellë bindjet e ndryshme që ishin shfaqur pas paraqitjes së librit të shenjtë dhe mësimave të tij...

Tekefundit, Kapitoli amerikan me Kongresin, a nuk ishte i ngjashëm me ato arenat e hapura të antikës, ku shqyrtoheshin çështjet më të rëndësishme gjithëkohore dhe gjithënjëzore...?

- Ne kemi frikë nga ardhmëria - kishte thënë pala që kishte filluar ta humbte besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme, pikërisht pse urrejtjes i ishte lëshuar hapësira.

- Ne kemi frikë nga frika e ardhmërisë - ia kishte kthyer pala tjetër, që ruante besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

- Ne kemi frikë nga frika... - kishin thënë të parët, ata që kishin filluar ta humbnin besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme pse urrejtjes i ishte lëshuar hapësira.

- Ne kemi frikë nga mbërthimi i frikës... - ia kishin kthyer ata të tjetër, që i besonin dashurisë dhe fuqisë së saj të përhershme.

- Ne kemi frikë nga frika e frikës së frikës...

- Frika vjen nga mungesa e dashurisë...

- Frika vjen nga dashuria e frikës...

- Ta harrojmë frikën, pra...

- Kjo, sikur nuk është e mundur...

- Këtë e bën të mundshme dashuria...

- Eh, dashuria...

- Dashuria është jetë, është gjallëri...

- Eh, dashuria..., kishte vazhduar pala që kishte filluar ta humbte besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

- Rikthejeni dashurinë..., ia kishte kthyer pala tjetër, që ruante besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

- Ajo na mbush frikë...

- Dashuria frikë...!?

- Frika na është kthyer në dashuri...

- Kjo do të thotë fund i dashurisë...urrejtje..., ia kishte kthyer me brengosje pala tjetër, që ruante besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

- Kërkojmë disi shpëtim, por këtë sikur nuk e gjejmë kund...

- Shpëtimi kërkohet te dashuria...

- Këtë po na e pengon frika..., kishte thënë pala që kishte filluar ta humbte besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

- Frika...?

- Frika, pra...

- Cila frikë, vallë...?

- Frika e mbijetesës..., kishte thënë pala që kishte filluar ta humbte besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme...

- Domethënë, ju pasket dashurinë e vdekjes...?, ia kishte kthyer pala tjetër, e cila ruante besimin te dashuria dhe fuqia e saj e përhershme.

Përmendja e vdekjes sikur kishte sjellë një drithërimë dhe pastaj një re shqetësimi, që kishte përfshirë Kapitolin dhe gjithë hapësirën e Kongresit amerikan, por ishte ndërhyrja e atij që u rrinte në mes dhe i dëgjonte, që kishte thirrur për dashurinë ndaj jetës, duke e bërë këtë me një ngritje zëri të fuqishëm, që e kishte përcjellë me qëndrimin e prerë se do të ndëshkohen rëndë vrasësit e dashurisë, që Urtakut ia kishte zhvendosur pamjet e asaj skene nga njëra kohë në tjetrën dhe sërish i kishte bartur në atë teatrin e madh antik, të përfshirë nga mundimet e Sizifit, që ripërtëriheshin nga ajo puthje e tokës, e cila e rimbushte me fuqi për t'u ngritur sërish dhe për të rënë sërish, pandërprerë...

Megjithatë, përfytyrimi i ritualit antik i treti çastin që në vagon hynë dy veta fare të pavënëre dhe pasi zunë vend kundruall tyre, nisën të qaheshin se treni mund të ndalej fare nëse do të mungonte, si thanë, përkushtimi për ta shtyrë ata ngaqë, si theksonin, ai tren i kishte marrë në mbrojtje dhe duhej ta çmonin këtë dhe t'ia kthenin me përpjekjet që atë ta mbanin në lëvizje kur këtë nuk ishte në gjendje ta bënte makina me avull, që ishte vënë në veprim enkas për atë punë, e jo të shtreshin duke u zvarritur sikur gjoja ndalja e trenit paraqiste shpëtimin...

Ata që hynë pa u vërejtur dhe zunë vend përballë tyre, një kohë të shkurtër heshtën. Dukeshin gjithë shqetësim dhe këtë thoshin se e kishin për herë të parë nga frika e ndaljes së trenit, por edhe e mbetjes së tij në atë askundje.

- Në Fushë të Kosovë duhet të arrijmë me çdo kusht, foli njëri si me gjysmë zëri, sikur të frikësohej prej fjalëve të veta.

Pas asaj që ishte folur aq mëdyshas dhe me ngjyrimin e një psherëtime për arritjen me çdo kusht në Fushë të Kosovës, sikur të mos i vërenin, ose nga ndonjë mospërfillje që kishin për ta, kishin vazhduar t'u rrinin kundruall. Mund të merrej me mend se kjo mospërfillje vinte nga mëshira që kishin për Vojon e shkalluar, siç mund të merrej me mend se ndokush prej tyre gjithë atë pamje e merrte si ndonjë kurdisje të dikujt, ndaj duhej vazhduar në atë mënyrë e të ngjashme, ndërkohë që Urtaku, me Bardhoshin në prehër, që e kishte shtrënguar fort, kishte bërë përpjekje të shtirej sikur as i hetonte as i dëgjonte, por që kjo nuk kishte qenë e mundur ngaqë pas pak, edhe ata që shtireshin, ishin përfshirë në atë dialog-monologun e brendshëm të përfytyruar në atë skenën e atij teatri të madh me drama të përhershme dhe aktorë të njëjtë që luanin role të ndryshme, ku kohë më parë i ishte zhvendosur edhe një pjesë e atyre bisedave që dikur ishin zhvilluar në Kapitolin e Kongresit Amerikan në Uashington midis përfaqësuesve të Beogradit dhe të Prishtinës dhe që e gjitha kishte përfunduar me atë ndërhyrje kumbuese të atij që udhëhiqte, por edhe mbikëqyrte ato dëshmi, me ç'rast kishte thënë se do të ndëshkoheshin rëndë vrasësit e dashurisë...

- Sikur kemi mbetur në mëshirën e pamëshirë...? - tha ai që kishte zënë ngoje arritjen me çdo kusht në Fushë të Kosovës.

- Këtë nuk do ta thosha, edhe po të jetë ashtu...- ia ktheu tjetri.

- Kjo është nënçmuese...

- Lëre frikën, ore...

- Kjo nuk ndihmon...

- Nuk druan se mund të bëhemi pengje të përhershme të kësaj gjendjeje...?

- As që më shkon mendja madje, edhe po qe ashtu...

- Sikur edhe më tutje të mban shpresa e kotë...?

- Më mban forca e kësaj, tha tjetri, duke bërë me dorë nga arma që mbante në brez.

- Lëre atë, ore...

- Ende vendos kjo...

- Mund t'ia kthesh prapanicës...

- Së pari cofëtinave...

- Po çfarë arrin me të...shpëtimin...?

- Zbraz mllefin... hakmarrjen... Vallë, nuk jemi nisur për këtë...?

- Tashma sikur nuk e di se për ku jam nisur dhe ku do të shkoj?...?

- Kështu nuk flitet...

- Fol si të duash, por kjo nuk ndihmon për të kapërcyer katandisjen...

- Megjithatë, treni ynë nuk do të ndalet...

- E ku do të shkojë...?

- Aty ku duhet të shkojë...

- Lëri ëndrrat, ore...!

- Nuk janë ëndrra...

- Sikur më dhemb koka...

- Mendo për stacionin e fundit...

- Për cilin stacion, ore...?

- Për në Fushë të Kosovës...

- Nuk e arrijmë dot...

- Këtë as që dua ta pranoj, edhe po qe se vërtet ndodh...

- Mendo si të duash, por ky tren mund të përfundojë në çfarëdo greminë tjetër të botës, por assesi në Fushë të Kosovës...

- Ah, Fusha e Kosovës...!

- Vështirë që do ta shohësh më...

- Do ta shoh...!

- Veç në ëndërr...
- Do ta shoh që ç'ke me të...
- Do ta shohësh si ky i gjeri... - tha duke bërë me shenjë drejt Vojos.

Shikimi i drejtuar nga Vojo, si duket atij dialog-monologu të heshtur, të përfytyruar në hapësirën e asaj skene të madhe të atij teatri të përhershëm, ku vazhdonte ajo loja dhe ato lojërat me aktorë të njëjtë, që ndërronin rolet shpesh, pa qenë të vetëdijshëm se ashtu ndodhen në një teatër, jashtë realiteteve - i kishte dhënë një kah tepër tragjik, që Urtakut i ishte dukur se kishte marrë atë të plogës së gjakut, të cilën e kishte shkaktuar ai që ishte betuar se do ta shihte Fushën e Kosovës, se do ta arrinte gjithsesi atë, sepse i ishte mbushur mendja se në të gjithmonë kishte qenë si shpirt dhe gjithçka tjetër, por që nga dëshpërimi që kishte ndier kur i ishte thënë se nuk do ta shihte më dhe, mbase për këtë fajin e kishte parë tek ata që mendonte se duhej ta shtynin trenin, po që këtë nuk e bënin qëllimisht ngaqë mendonin se Fusha e Kosovës duhej të kursehej nga trena të tillë dhe çmos - kishte nxjerrë armën dhe kishte shtënë mbi ta pareshtur. Kjo breshëri plumbash do të vazhdonte ashtu po të mos kishte ndodhur një shpërthim i madh nga dikush, diku afër, dhe që nga shtypja tepër e madhe e ajrit që ishte lëvizur prej andej, sikur të ishte një stuhi e jashtëzakonshme, treni jo vetëm që ishte shkëputur nga dremetja, por i ishte nënshtruar një lëvizjeje tejet të shpejtë, që kishte qenë e atillë sa mrekullisht kishin arritur atë pjesën e hapur jashtë kodrave të larta me atë lumin vërshues në mes, ku pak më parë dukej se kishte mbetur dhe vështirë e kishte të lirohej prej andej me anën e asaj makine të vogël me avull, në të cilën ishin lidhur ata pesë vagonët e fundit...

Shpërthimi dhe shtypja e madhe e ajrit, si të ishte stuhi e paparë, që kishte vënë trenin në lëvizje të shpejtë, sa krijonte idenë se fluturonte, por gjithnjë i mbështetur për tokën, kishte arritur atë hapësirë tutje mbërthimit të atyre kodrave - krahas ndjenjës së përkohshme të një gjësendi të papeshë, që sillte sikur të ndodhet në një hapësirë pa ajër, pra mrekullia e asaj lëvizjeje, e cila nuk kishte zgjatur më shumë se një çast, Urtakut njëherësh ia kishte kthyer realitetin, pikërisht atë që për pak ia kishte shmangur përfytyrimi i atij dialog-monologu të heshtur, sikur të ishte në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, ku vazhdimisht luheshin drama me aktorë të njëjtë dhe nëpër të cilin kalonte, ku kishte vërejtur se ata të dy, që pak më parë u rrinin përballë me një brengosje të madhe se mund të mbeteshin në atë që e quanin askundje, dhe për këtë fajësonin ata që thoshin se nuk ndihmonin atë shtyrje, kur këtë nuk ishte në gjendje ta bënte ajo lokomotiva e vogël me avull, thuajse me mahnitje flisnin për atë mrekullinë e shpërthimit nga ajri, e cila, sipas tyre, nuk mund të ishte tjetër veçse e qëllimshme, ngaqë, siç thoshin, ajo predha që ishte drejtuar nga lart, nuk kishte bërë kurrfarë dëmsh, se nuk kishte lënë kurrfarë gjurmësh, pos që me atë shpërthim të fuqishëm në ajër (pa prekur tokën, po as trenin), kishte krijuar aso stuhie, e cila si dredhë e përqendruar, i ishte përplasur trenit pas dhe me një shtyrje të fuqishme, të ngjashme me atë të qindra e qindra lokomotivave a më shumë sosh të pallogaritshme, e kishte vënë në lëvizje të rrufeshme, sa ngjante të fluturonte...

Edhe pse njëri prej tyre kishte përmendur, si kishte thënë, „mundësinë e shfaqjes së forcës së shenjtë mesjetar“, që i kishte sjellë deri aty dhe nuk do t'i linte në baltë, ai tjetri kishte ngulmuar që t'ia bënte me dije se e gjitha ishte çështje “e veprimit të ndonjë predhe të veçantë”, që mbase kishte dashur ta shpjegonte me gjuhën ushtarake, se mrekullitë e tilla ishin të mundshme, që nuk e kishte çuar më tutje, sepse mund t'i duheshin shumë e shumë fjalë dhe shpjegime, pos që kishte thënë se ajo që kishte ndodhur ia shtonte shpresën se ai tren do të lëvizte ngjashëm, por që - sikur të ishte edhe më tutje në atë dialog-monologun e parafytyruar nga Urtaku në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm - nuk kishte përmendur arritjen e Fushës së Kosovës, siç këmbëngulte ai tjetri, por kishte thënë se „do të fluturohet nëpër tokë deri aty ku është paraparë të fluturohet“ dhe, kjo „fluturohet nëpër tokë“ dhe „të paraparë“, nuk kishte thënë “se vinte nga lart”, pra “nga shenjtërit e tyre mesjetarë”, që po ashtu do t'i pëlqente atij tjetrit, e as nga „bëmat heroike të mbrojtësve“, që ndërmerreshin prej

ushtarakëve të tyre,“ por ajo ishte vepër e një fuqie të jashtme”, ose, e thënë drejtpërsëdrejti “nga jashtë“, krejt një, me çka merrej me mend se fjala ishte për ndërhyrjen ajrore të ndërkombëtarëve, ku atij treni i ishte paraparë diçka e veçantë, që ata edhe mund të mos e dinin, por që ajo merrej me mend nga mënyra si veprohej ndaj tij, që çdo mendje e shëndoshë do ta gjykonte ashtu...

Duket se theksimi „i lëvizjes së mbikëqyrur nga jashtë“, i cilësuar si „fluturim nëpër tokë“, pra nga ndërhyrja ajrore e ndërkombëtarëve, ngazëllimit të mëparshëm të atyre të dyve, befas ia kishte dhënë kahun e një grindjeje, që përnjëmend kishte përfunduar me një plojë gjaku, e cila ishte shkaktuar me nxjerrjen dhe shkrepjen e armës së atij që betohej se do të arrihej Fusha e Kosovës, pa marrë parasysh si, ndaj tjetrit, që fliste me mëdyshje dhe së voni edhe atë shpërthimin që kishte sjellë lëvizjen e pritur të tyre, e kishte lidhur me veprimet e mbikëqyrura të trenit nga jashtë, të cilat ishin pjesë e asaj ndërhyrjeje, me ç’rast mendonte se me anën e atij „fluturimi të mrekullueshëm nëpër tokë“, trenit i ishte paraparë diçka e veçantë, rreth të cilave madje do të mendojë edhe Urtaku që, si hamendje të hapura do t’i sillen vërdallë nëpër kokë dhe, sa më shumë që do të kalojë koha, ato jo vetëm që do ta mundojnë, por do t’ia krijojnë bindjen se ai tren dhe ajo bredhje gjashtëdhjetë ditësh nëpër të kishin qenë pjesa më enigmatike, ndoshta edhe më e rëndësishmja e asaj që në ato shënime „*Bllica e shpirtit tim*“, do t’i quajë „*paralajmërimet e luftës së yjeve*“ që, në njëfarë mënyre, luftën dhe pleksjet e saj që shkonin drejt përkryerjes, i kthente te koha e antikës dhe armët e saj të padukshme, të cilat Hefesi i kishte përdorur në ato ndërhyrjet e qiellit ndaj kundërshtarëve, po që më vonë ato - të cilat gjatë përjetimit të parë të shpërthimit të asaj lëvizjeje i kishte parafytyruar si përsëritje të „mrekullive të luftës antike“ dhe të fshehtësive të perëndive rreth përdorimit të armëve të jashtëzakonshme - do t’i shohë të pasqyruara tek përpjekjet që në atë luftë natyra të bëhej pjesë e saj, jo si fenomen i mbinatyrshëm që tmerron me frikën e fuqisë së papritur, por të futej në të me anën e shfrytëzimit të pjesëve përbërëse të materies: ajrit dhe ujit, si armë të jashtëzakonshme me fuqi tejet shkatërruese, që njëherësh të mbikëqyrura deri në përpikërinë më të madhe, mund të shkojë edhe deri tek rrudhja dhe përqendrimi mbi një gjësend të vetëm dhe të tjera vlerësime si këto, të cilat kishin ndikuar që gjashtëdhjetë ditët e atij treni dhe ato që e kishin përcjellë atë deri në çastin që ai do të shkatërrohet a vetëshkatërrohet nga ai shpërthim i padukshëm në atë kthesën e fundit që shpinte për në Fushë të Kosovës, t’i përshkruajë si „ditë të ndeshjes më të madhe të asaj gare të jashtëzakonshme për mbizotërimin botëror të hapësirës nga ajri dhe me ndihmën e ajrit“, ku „ishte dëshmuar se protoni dhe rrezet e tij“, siç ishte rasti i bombave shpërthyesë që e kishin lëvizur trenin, “paraqesin atë bërthamën më të rëndësishme të përfitimit të energjisë së ardhmërisë, asaj të pakufishme që ndodhet në kozmos, posedimi i së cilës paraqet armën më të fuqishme në botë...”

Kohë më vonë, nga Dardhishta, pasi të sharronte në atë vetëmbyllje të përhershme, edhe më tutje do të meditojë rreth asaj lufte dhe për fenomene të ngjashme që kishin ndodhur në atë hapësirë që nga antika e deri në ditët tona dhe secilës prej tyre ishte munduar t’ia gjente shpjegimin në përputhje me kthesat e mëdha të kohës dhe kthesat botërore njëherësh, pale që kjo ishte bërë pa ndihmën e ndonjë njohurie shkencore të nevojshme për shpjegimin e qëndrueshëm të këtyre çështjeve, diku në një faqe të internetit, kishte hasur një shkrim, të hedhur nga një analist i një instituti të rëndësishëm strategjik botëror, në të cilin, në njëfarë mënyre, jo vetëm që pohohej se gjatë ndërhyrjes nga ajri në Kosovë ishin përdorur bombat me plutonium, siç ishin përdorur edhe ato me kobalt, me grafit dhe të tjera nga arsenalin më i ri i armatimit, por njëkohësisht bëhej me dije për *aktivizimin e fushës magnetike* prej gjashtëdhjetë kilometrash, të vendosur në binarët e hekurudhës së Kosovës në drejtimin Fushë Kosovë - Kaçanik, që më vonë si përvojë jashtëzakonisht e dobishme për përfitimin e energjisë së ardhmërisë, i kishte shërbyer vendimit që në pjesën e kufirit midis Zvicrës dhe Francës, të hapej tuneli i parë prej njëqind e njëzet e shtatë kilometrash, me gjerësi prej njëqind metrash dhe lartësi pesëdhjetë metrash, në të cilin do të eksperimentohet fuqia e

rrezeve të protonit për përfitimin e energjisë nga pjesëzat e dritës dhe heliumi, me çka njerëzimi hyn në një fazë tjetër tej dinamike të zhvillimit të përgjithshëm, i liruar nga burimet e deritanishme energjetike në sosje e sipër, disa prej të cilave (nafta dhe gazi), tashmë nga disa prodhues dhe mbikëqyrësit e tyre (Rusia dhe vendet arabe), kanë zënë të përdoren për qëllime strategjike...

Por, para se të ndodhte që ai, i cili betohej se do të arrinte në Fushë të Kosovës për të zbrazur atë breshëri plumbash mbi tjetrin, pra atë që ishte plot frikë dhe mëdyshje dhe gjithë çështjet e lëvizjes së atij treni, siç thoshte, me anën „e fluturimit të mrekullueshëm nëpër tokë“, i lidhte me fillimin e përpjekjeve që lufta përfundimisht të bartej në qiell dhe së andejmi të drejtohej dhe të mbikëqyrej deri në imtësi dhe të tjera si këto, pra në kulmin e një ngazëllimi të tillë, ishte shqetësuar aq shumë nga ato që kishte dëgjuar t’i thuheshin për shpërthimin e mbikëqyrur nga ajri, me të cilin prodhoheshin ato stuhitë e jashtëzakonshme, që mund të vinte vetëm nga ndërkombëtarët dhe assesi ndryshe, saqë kishte filluar të çirrej se ajo jo vetëm që nuk ishte e vërtetë, se jo vetëm që diçka e tillë nuk duhej të ndodhte dhe nuk mund të ndodhte, ngaqë, siç kishte thënë, armiqtë e tyre nuk ishin në gjendje për diçka të tillë kurrën e kurrës, por madje kishte nisur të thoshte se ai shpërthim dhe gjithë ajo lëvizje nga lart, vinte vërtet nga lart, por as nga ndërkombëtarët dhe armët e tyre, që i kishte quajtur „armiq të përbashkët fundamentalistë perëndimor-islamikë“ dhe nuk vinte as nga ndonjë forcë tjetër e padukshme, por e gjitha vinte nga shenjtë i tyre, që thoshte se është mesjetar dhe i Fushës së Kosovës, që ishte ngritur pas atij shqetësimi të madh që i vinte nga gjithë bota, siç ishte ngritur edhe para gjashtëqind vjetësh për ta mbrojtur qytetërimin e vjetër, kur shpata e shenjtë ortodokse kishte qëlluar atë armikun e madh të krishterimit - osmanët, gjaku i të cilit ishte derdhur aty dhe kishte mbetur aty, në mënyrë që armiqve t’u bëhej me dije se ajo ishte shenjtëri e tyre dhe mbetej e tyre, pa marrë parasysh sulmet që i vinin, qofshin edhe nga e gjithë bota dhe do të përfundonte në duart e tyre...

Në atë çirrije, që Urtakut i ishte dukur se ajrit po ia kthente fuqinë që pak më parë i kishte ardhur nga ai shpërthimi i jashtëm, ai që kishte qëlluar pak më vonë me armë atë me të cilin ishte futur aty dhe kishin biseduar gjithë shqetësim rreth lëvizjes së trenit, kishte bërë thirrje për atë kryqëzatën vendimtare, të tetën me radhë, me të cilën do të rikthehej toka e shenjtë dhe nderi i saj i humbur nga lindorët dhe kishte kërkuar t’i jepej fund njëherë e mirë asaj që e kishte quajtur shqetësim i mashtrimit të hyjit, që vinte nga mbetjet e atyre mësimëve të *civitates Dardanium*, të cilat duhet të çrrënjoseshin njëherë e përgjithmonë, që shenjtërit e Fushës së Kosovës, të vetmit mbrojtës të asaj bote të krishterë, të preheshin të qetë...

Duket se çirrjet për mbrojtjen e shenjtërve të Fushës së Kosovës dhe thirrja për fundin e mashtrimit të mësimëve, siç kishte thënë, të *civitates Dardanium*, të atij që kishte qëlluar me armë atë me të cilin pak më parë gjithë brengosje kishin biseduar rreth lëvizjes së trenit - asaj ploje të gjakut ua kishin shtuar përmasat, saqë për pak edhe Vojo me atë shikimin e ngrirë dhe qëndrimin prej mumie, të fillojë të dridhet dhe të mbllaçitë diçka, që dukej se mund t’ia kthenin gojën, që megjithatë nuk kishte ndodhur, siç nuk kishte ndodhur as pas tronditjeve të jashtëzakonshme dhe anktheve të tjera, nëpër të cilat ishte kaluar, me ç’rast ndër më pikantet, sigurisht se pas shkatërrimit të paqartësuar të trenit diku në të hyrë të Fushës së Kosovës, kur atij i kishin dalë në shesh ato pajisje elektronike dhe pjesë të tjera të shumta - kishte qenë ballafaqimi me tërheqjen e ushtrisë jugosllave, kur po ktheheshin për në Dardhishtë dhe ata, në largim e sipër, ngrinin tre gishtat sikur të kremtonin një fitore të madhe dhe thoshin se rusët, që tashmë ishin rrugës për në Prishtinë, dëshmonin për atë rikthimin e tyre madhështor nën shkëlqimin e kryqit ortodoks, po dhe klithje të tjera të ngjashme, siç kishte qenë edhe ballafaqimi me trupat e ndërkombëtarëve, që ishin paraqitur me arritjen e nesërme në Dardhishtë me ato autobllinda të lehta të stolisura me flamuj të NATO-s dhe të vendeve pjesëmarrëse në atë ndërhyrje, kur ai do të largohej përgjithmonë me ato çakla në dorë...

Në të vërtetë, ato që Vojos i kishin futur drithërima të çuditshme, bashkë me ato mbllaçitjet e shpeshta, nuk kishin paraqitur tjetër përpos përhapjen dhe përfshirjen e të tjerëve

në atë shqetësim dhe kundërshqetësim rreth kryqëzatës së tetë, pra të fundit, që nuk duhej të kishte për qëllim vetëm rikthimin e tokës së shenjtë, por atë fundin e mbetjeve të mashtrimit të hyjit dhe të çrrënjësjes së çfarëdo përfytyrimi të *civitas Dardanium*, ngaqë vetëm ashtu mbrohej shenjtëria e Fushës së Kosovës, si qendër e krishterimit botëror...

Ata që kishin bërë thirrje për kryqëzatën e tetë botërore, duket se kishin përkrahur atë që kishte qëlluar me armë atë që kishte dyshuar se mund të arrihej Fusha e Kosovës dhe kishte thënë se shpërthimi që kishte shkaktuar lëvizjen, vinte diku nga jashtë, pra nga ndërkombëtarët, të cilëve ajo luftë u kishte shërbyer aq mirë dhe aq shumë që t'i provonin armët më të reja dhe më të përkryera, me anën e të cilave ata do të zgjeronin ndikimin gjithandej nga e parashihnin, e jo nga vullneti i shenjtërisë së tyre, që kishte për qëllim Fushën e Kosovës.

Këtë madje e kishin bërë me çirrje për larje hesapesh, si kishin thënë, me tradhtarët. Andaj, ajo thirrje shumë shpejt ishte kthyer në një luftë të brendshme, ku nuk ishte ditur se kush kë qëllonte më tepër, por që ishte parë se të vrarët shtoheshin në pjesën ku tashmë treni rrinte i qetë dhe ajo vetë-vetëvrasje kishte zgjatur derisa ishte vrarë edhe i fundit nga ata që ishin përfshirë në atë luftë, ku secili kishte qëlluar secilin me thirrje të përgjithësuara për vrasjen e tradhtarëve...

Kjo ployë e madhe gjaku Vojos i kishte kthyer të dridhura të çuditshme, bashkë me ato mbllaçitjet e shpeshta dhe, në vllugun e saj, kur qëllohej nga të gjitha anët, nga dëshpërimi a çka do tjetër, që po ashtu i kishte mbetur i ndryrë përgjithmonë, siç i kishin mbetur edhe të tjerat që do t'i marrë me vete me t'u larguar me ato çaklat e pakta në dorë - kishte zbritur nga treni dhe ishte futur midis atyre që qëllonin njëri-tjetrin dhe kishte qëndruar mu në mes derisa fare kishin pushuar të shtënat, pasi nuk kishte mbetur njeri tjetër të vrasë a të vritej...

Ashtu i ngrirë, një copë herë, gjithë dëshpërim, kishte derdhur shikimin andejpari, sikur të priste të ringjallehin të vrarët, po ndoshta edhe ta qëllonte ai plumbi i fundit i mbetur për të enkas nga dika dhe ashtu, pse jo, të bëhej pjesë e asaj vetë-vetëvrasjeje të madhe, që do të mund të paraqiste pajtim tragjik me atë tragjikë, por ndoshta edhe njëfarë shpagimi për mashtrimin që i ishte nënshtruar?...

Por, meqë ata që tashmë ishin vetëvlarë pamëshirshëm me fjalët ngoje për tradhtarët, as nuk ishin ngjallur, as nuk kishte ndodhur ta qëllonte kush, pra në pamundësi që të bëhej pjesë e asaj vetë-vetëvrasjeje, që ai mund ta kishte marrë për të arsyeshme dhe të drejtë madje, si një flijim, po që nuk mund të përjashtohej edhe vetë-ndëshkimi për mashtrimin që e kishin pranuar dhe i ishin nënshtruar dhe çmos tjetër që mund të bluajë mendja e një fatkeqi, i cili kishte humbur të gjitha dhe nuk i kishte mbetur tjetër veç shkallimit, Vojo prapë, si i pafuqishëm që ishte të ndërmerre diçka, ishte kthyer para tij, aty ku rrinte vazhdimisht me atë shikimin e ngrirë dhe heshtjen prej mumie në fytyrë. Por tash, pa ato dridhjet e çuditshme dhe pa ato mbllaçitje, që do të mund t'ia kthenin të folurit, një i humbur përgjithmonë në një askundje pa ndokundje...

## VIII

Dridhja tjetër nga shpërthimi i ndonjë predhe të ngjashme nga ajri, që e kishte bartur trenin dhe ai me atë shpejtësinë marramendëse si të shigjetës kishte arritur stacionin tjetër diku midis një zabeli me shumë drunj, të cilëve kishin filluar t'u dukeshin bulëzat e para të pranverës, kishte ardhur pas një ngecjeje gjashtë ditësh në atë vend të vogël.

Ai shpërthim, pastaj ajo shkëputja e jashtëzakonshme e trenit sikur të fluturonte nëpër një hapësirë pa ajër, por ngjitur me tokën, kishte qenë e njëjtë si paraprakja, pra e ardhur papritmas dhe me të njëjtën lëvizje të çuditshme si të shigjetës, por që këtë herë kishte munguar ajo ploja e gjakut e shkaktuar nga ajo vetë-vetëvrasja që kishte shpërthyer pasi që ai, i cili kishte qëlluar bashkëluftëtarin pse ai atë shpërthim nuk e kishte parë si shprehje të vullnetit nga lart të shenjtërve të tyre mesjetarë, që ta arrinin Fushën e Kosovës, po si pjesë të strategjisë së asaj lufte që përdornin ndërkombëtarët, që me një fjalë dëshmonte përparësinë e

tyre, e cila, sipas tij, me asgjë nuk duhej të pranohej dhe ndaj atij mashtrimi dhe përhapjes së tij, si kishte thënë, duhej të përdoreshin të gjitha mjetet, qoftë edhe kundër bashkëluftëtarëve - siç ishte vepruar dhe pastaj fryma e saj ishte bartur edhe tek të tjerët, që kishin filluar të qëllloheshin ndër vete sikur të dëshironin ashtu dhe në atë mënyrë të dëshmonin gatishmërinë për t'u mbetur besnikë bindjeve të shenjtërve dhe pushtetit të tyre dhe të tjera si këto - veprim ky që Urtakut në mendje i ishte ngulitur si shprehje e asaj që sjell çmendia e dëshpërimit të madh nga dështimi i mashtrimit që nuk dëshirohet të pranohet, që diku manifestohet si instinkt i pafund vrasjeje, e diku si instinkt vetëvrasjeje, krejt një, po që i kishte futur të dridhura dhe e kishte brengosur se meqë do të shpjegohej si akt heroik dhe ngjashëm, mund të përdorej për t'i ushqyer çmenditë e ardhshme, siç kishte ushqyer edhe të deritashmet, mbi të cilat ishte ngritur miti i të drejtës së të vdekurve...

Por, pa i parë këto vetë-vetëvrasje, që Urtaku i kishte marrë si deponim në mitin e ardhshëm dhe në gjakun e tij të derdhur në Fushë të Kosovës, pra në atë ndërkohë prej gjashtë ditësh (këtu bën përjashtim ndodhja e ritualit të madh të vetë-djegies në pjesën e rrugës së asfaltit, që ishte përsëritur edhe herëve të tjera në prag të çdo shpërthimi), aty thuajse nuk kishte ndodhur gjë prej gjëje, përveçqë të nesërmen e asaj vetë-vetëvrasjeje të tmerrshme, të filluar nga ai që kishte qëlluar bashkëluftëtarin që kishte thënë se ai tren nuk do ta arrinte kurrën e kurrës Fushën e Kosovës dhe të tjera si këto, hapësira e mbushur me kufoma dhe gjak kishte gdhirë fare e pastër.

Urtaku kishte shikuar i habitur përtej xhamit të mjegulluar të dritares dhe një copë herë kishte prekur sytë, që prej tyre sa më parë të hiqte mashtrimin.

Çuditërisht, ajo hapësirë nuk kishte as të vrarë dhe as shenja të asaj ploje që kishte ndodhur mbrëmjen e mëparshme, edhe pse atë ngaherë e merrte për të vdekur, nga shkak se i ishte vrarë realiteti jetësor.

Ky realitet i vrarë jetësor i tillë i mbeti, sado që edhe më tutje bëri përpjekje të kota t'ia hetonte çfarëdo gjurme, saqë njëherë nisi të dyshonte se mos gjithë ajo që kishte ndodhur aty, mund të ishte pjesë e atij përfytyrimi të dialog-monologut të brendshëm në atë skenën e madhe, ku luhej ajo drama e përhershme me të njëjtit aktorë, me role të caktuara që më parë nga dika dhe prej dikujt, pa marrë parasysh se ndonjërit mund t'i krijohej bindja se nuk ishte fjala për aktrim, por për sjellje të natyrshme?...

Ndoshta edhe do t'i dorëzohej kësaj hamendjeje dhe këtë do ta merrte pjesë të atyre çrregullimeve të kokës, që ishin të pashmangshme në ato rrethana kur ngjarjet ndiqnin njëra-tjetrën me shpejtësi marramendëse, po të mos ishte gjaku në pallton e gjatë të Vojos, pra në atë kapotën e zverdheme të ushtarakut me numrin një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë në shpinë, që e kishte parë të kthyer në njolla të mëdha, të cilat edhe më tutje dukeshin të freskëta.

Gjurmë gjaku ai ruante madje edhe në duar dhe në ballë, të cilat me siguri se i vinin ngaqë kishte prekur të vrarët çastin që kishte dashur të bindej se mos e gjitha ishte ndonjë lojë, e ngjashme me ato stërvitjet taktike ushtarake, që zhvilloheshin në pjesë të ndryshme të vendit dhe u ngjanin atyre manifestimeve të hapura publike, me të cilat dikur u ishte mbushur koka, që edhe humbjen të mos ishin në gjendje ta shihnin si humbje dhe ta merrnin si të tillë, por si pjesë të asaj që kishte për qëllim t'ua fuste vetëbesimin dhe bindjen e të pamposhturve, së cilës nuk duhej t'i ndaheshin, pa marrë parasysh ato nëpër të cilat kalonin...

Mendja i thoshte se ky veprim i Vojos më pak mund të fliste për mundësitë e mëtejshme të fuqisë së djallëzisë dhe të tjerat, me të cilat ishin përfshirë në atë luftë, e më shumë që të bënte të ditur për pranimin përfundimtar të pakuptimësisë së mësimave, mbi të cilat ishte ngritur dhe mbështetur gjithë ajo që i ishte dashur ushqimit të atij miti rreth Fushës së Kosovës si shenjtëri mesjetare serbe në rrezik e sipër, shpëtimit të së cilës duhej t'i nënshtrohej çdo gjë, madje edhe jeta, sa herë që gjoja thërriste, siç u ishte thënë këtë herë nga peshkopë të zëshëm ortodoksë serbë dhe intelektualë luftënxitës nga ata të shumtit që vinin nga "Francuska shtatë" dhe Akademia Serbe e Shkencave, që edhe për këtë qëllim, nga të

ashtuquajturat toka serbe në Kroaci dhe në Bosnjë, kishin filluar atë ritualin mortar të bartjes së eshtrave të Llazarit të vvarë para gjashtëqind vjetësh në Fushë të Kosovës...

Sidoqoftë, hamendjet e fillimit, rreth ndonjë mashtrimi dhe të ngjashme, me të cilat ajo luftë ishte plot e përplot, edhe pse nuk i ishin hequr dhe, si do të shihet, në ato shënimet e fletores „*Bllaca e shpirtit tim*“, do t'i rikthehen në një frymë të re sa të fillojë të tregojë njëfarë dhembshurie ndaj atyre që ishin kthyer në viktimë të saj dhe madje ndonjërin prej tyre, siç ishte Vojo, edhe ta marrë në mbrojtje, megjithatë gjurmët e gjakut tek ai, Urtakut ia kishin ruajtur pamjen e masakrës dhe ndodhjen e saj si diçka që lidhej me atë vlerësimin se ai tren - në atë luftë të parë të matjeve të tilla botërore midis të mëdhenjve për nga fuqia, që ai i kishte përshkruar në njërën anë si hyjni të antikës dhe në tjetrën anë fantazma të mesjetës, qoftë kur kishte bartur ata mijëra e mijëra veta në drejtim të Bllacës dhe aty i kishte zbrazur në atë që ishte quajtur kamp bashkëkohor i përqendrimit, në të cilin kishte ndodhur njëri ndër zhvlerësimet më të mëdha njerëzore të kohës më të re, qoftë edhe kur kjo kishte marrë fund dhe, edhe padashur ishte detyruar në drejtim të Fushë së Kosovës dhe, sapo kishte kaluar atë kthesën e parë, i ishte nënshtruar asaj lëvizjeje që do t'i bëhej nga shpërthimet nga ajri me anën e atyre bombave, të cilat më vonë kishte marrë vesh se ishin me plutonium, që për eksperimentimin në atë luftë, pas një pune të gjatë nëpër laboratorët më të njohur, ku punohej për përfitimin e energjisë së ardhmërisë dhe diçka tjetër të ngjashme, ishin derdhur para me thasë - pra, në gjithë këtë matje-çmatje të fuqishme botërore për mbikëqyrje të plotë në përputhje me synimet e rendit të ri, të shfaqur pas rënies së luftës së ftohtë dhe dhunës ideologjike - ai tren kishte luajtur një rol të veçantë...

Treni dhe roli i tij i veçantë në atë luftë, ku ai mbase jo rastësisht kishte qëlluar në të dhe e kishte kthyer në pjesë të njërit ndër eksperimentet më të mëdha të luftës së ardhshme, do t'ia ushqejë edhe ato hamendjet e përhershme, sado të ngatërruara qofshin, që i kishin mbetur në kokë t'i silleshin pandalshëm edhe rreth fundit të tij në atë kthesën që shpinte për në Fushë të Kosovës, se a e kishte nga ata që e kishin bartur ashtu me anën e atyre shtyrjeve të herëpashershme me shpërthimin e mbikëqyrur të bombave me plutonium nga ajri, të hedhura në çdo gjashtë ditë, me të cilat ishte përballuar gjatësia prej gjashtë kilometrash, (me kaq mendonin se duhej të merrte fund ajo fazë për t'ia lëshuar vendin tjetrës, sipas nevojës aty, ose në ndonjë pjesë tjetër të botës, ku shfaqeshin kriza të ngjashme) dhe të tjera si këto, apo e kishte nga shkaku se në atë tren, diku në pjesën e parë, me anën e ndonjë marrëveshjeje të fshehtë midis Beogradit dhe aleatëve të tij, që i takonin asaj lidhjeje të pashpallur të kundërvënies nga toka ndërhyrjes së përfundimtare nga ajri, prej kohësh mund të kishin qenë të vendosura shumë nga aparatet më të përsosura ruse dhe kineze të përgjimit (satelitë, radarë dhe elektronikë tjetër nga më të rejtat) – të cilave, në atë mënyrë do të duhej t'u humbnin gjurmët çastin që vlerësohej se ishte përmbushur misioni i tyre, pa çarë kokën se kjo mund të shkonte në dëm të atyre që u ishte premtuar përkrahja dhe mbrojtja?...

Kështu mund të thuhej edhe për variantin e tretë, atë të reagimit të palës jugosllave, e cila mund ta kishte shkatërruar trenin, pasi që kishte parë se përgjimi nga poshtë (fillimisht aq premtues nga rusët dhe kinezët), jo vetëm që nuk u kishte sjellë asgjë nga ato që priteshin prej tyre, por mbase tek ajo ndërhyrje me ato pajisje ishin parë edhe ato dështimet në fushën ushtarake dhe atë politike, që do të pasqyrohen me nënshkrimin e marrëveshjeve teknike të Kumanovës, me të cilat, ndonëse haptas nuk përmendej kapitullimi, aty, qoftë edhe ashtu, pranohej disfata që strategjisë ushtarake të mbrojtjes nga toka i vinte nga ajo e luftës së yjeve dhe e përparësive të saj të shumta, që çon në gjykimin se soldateska e Beogradit kishte parë që në atë luftë kishte ngrënë një karrem të madh dhe ai mbase mund të ishte tagri i parë që i ishte paguar mendjelehtësisë, duke u shtirur sikur bota sillej rreth tyre në vend se të shihte se ishte e kundërta, që të mëdhenjtë e luajnë për hesapet e tyre...

Megjithatë, hamendjet rreth rëndësisë së atij treni si pjesa më e veçantë dhe më e rëndësishme e asaj lufte të yjeve dhe e përpjekjeve që nga poshtë t'i jepej ndonjë kundërpërgjigje tejet e ashpër, të cilat jo vetëm që nuk kishin munguar, por, si do të shihet, ato

kishin qenë tejet të mëdha, saqë nga një informatë, e cila kishte rrjedhur tre vjet më vonë nga disa burime të besueshme ushtarake perëndimore, kishte ekzistuar rreziku që përparësia e perëndimorëve nga ajri të baraspeshohej me përdorimin e elementeve më të reja radioaktive nga poshtë, me të cilat kontinentit të vjetër do t'i shkaktohej një katastrofë e madhe biologjike dhe ekologjike në përgjithësi, dhe të tjera si këto, që më vonë do t'i sheshojë gjithanshëm dhe pjesë të të cilave do t'i hedhë edhe në internet, nga do të marrë edhe përgjigje se fjala ishte për andralla dhe ankthe të njeriut të shkalluar që kishte kaluar nëpër tmerre, pa qenë në gjendje që më asgjë t'i shmangë, e lëre më t'i kundërshtojë, e deri tek ato se vërtet gjithçka e asaj ndërhyrjeje nga ajri, të parës pas rënies së Murit të Berlinit dhe shpërbërjes së perandorisë së kuqe sovjetike, me të cilën Aleanca Ushtarake Veriatlnatike ridëshmonte aftësitë e mbijetesës, ndërkohë që edhe rendi i ri botëror, në emër të mbrojtjes së të drejtave të njeriut, shkelte konventat, mbi të cilat ishte mbështetur sovraniteti i shteteve dhe paprekshmëria e tij e garantuar nga Karta e Organizatës Botërore dhe të tjera si këto, pra ishin pjesë e asaj lufte të yjeve, së cilës i ishte dashur një poligon i tillë - do t'i ndihmojnë pra që, pas atyre dy shpërthimeve të para, ato të tjerat, që ishin edhe tetë sosh dhe do të ndodhin çdo të gjashtë ditë, thuajse në të njëjtën kohë dhe me atë lëvizjen çap-rrap, si të shigjetës, do të përballohet gjatësia prej gjashtë kilometrash - t'i përcjell me vëmendje të madhe, ngaqë vetëm ashtu atyre veprimeve dhe asaj lufte bashkë me atë ndërhyrjen nga ajri që thuhej se bëhej për arsye humanitare, por që ai kishte bindjen se aty fshihej shumë e shumë më tepër se kaq, do t'i hiqej rastësia dhe të tjerat, të cilat përhapeshin nga të gjitha anët si thashetheme dhe përralla madje, që, më në fund, ia tumirte të menduarit e asaj bindjeje se kthimi i luftës së yjeve në atë hapësirë dhe kundërpërgjigja e mundshme me anën e armëve radioaktive dhe biologjike, ishte pjesë e asaj historie, e cila që nga antika përsëriste ngjarje të njëjta, pra ato që bëheshin për forcimin dhe shtrirjen e një pushteti sa më të madh në të gjitha anët, paçka që për pasojë kishte fatkeqësitë dhe kobet e atyre, që përfshiheshin në to, qoftë nga mashttrimet, (të tilla ishin edhe ato që përhapeshin gjoja për shqetësimin e shenjtërisë mesjetare dhe kërkesat që drejtonte prej andej që t'i ndihmohej e të tjera si këto, të cilave asnjë arsye nuk ishte në gjendje t'u dalë përpara), qoftë nga vlerësimet shumë të përhapura se kur merrej njëra anë, që mendohej se ishte e më të fortit, mund të mbijetohej më lehtë, (ani pse çdo gjë mbetej brendapërbrenda një vasaliteti me nënçmim të vazhdueshëm, ku mbillej sjellja e shërbëtorit dhe e të dëgjueshmit të përhershëm, që më vonë kthehej edhe në vetëdije, po që brendapërbrenda saj kishte edhe përjashtime që kundërshtonin atë rregull...)

Kundruall shqetësimeve të tilla, të cilat do t'u takojnë hamendjeve, ndër më të papërmbajtura, dhe ato do të mbesin që edhe më tutje me sjellje dhe mbështjellje të futen në hapësirën e rrethit të përhershëm me atë labirintin e madh në të, ishte njëmendësia e trishtueshme, me të cilën ballafaqoheshin, e cila, jo vetëm që nuk mund të anashkalohej, po as të ndikohej me çka do qoftë, përshtypje kjo që e kishte përcjellë edhe më vonë, sa t'i krijonte bindjen se mësimet e asaj që quhej teori deterministe, pra që bënte fjalë për atë parapërcaktimin e atyre që duhej të ndodhnin dhe ishin të pashmangshme - ishin ndër më të mundshmet dhe madje njëfarë ngushëllimi i mirëseardhur për të pafuqishmit, që u nënshtroheshin pazarllëqeve të përhershme, siç ishin edhe ato mësimet e librave të shenjta se të dëgjueshmit doemos shpërblehen në jetën e përsipirtshme...

Kjo, në atë fatkeqësi të pashembullt, paraqiste të keqen më të madhe, të cilën Urtaku përpiquej disi ta përballonte, herë me përfytyrimin e atij dialog-monologu të brendshëm dhe të shumtën të heshtur, që e vendoste në atë skenën e madhe të teatrit, ku luhej ajo loja e përhershme me aktorë të njëjtë; e herë përpiquej ta përballonte me biseda të zëshme që bënte me Bardhoshin, të cilat në atë ndërkohë midis shpërthimit të shtatë dhe të tetë, pra nga dita e dyzetedytë tek ajo e dyzeteteta e qëndrimit në atë tren, ishin kthyer në një duel të imagjinuar para atyre që i shkonin pas trenit dhe këtë e bënin me ecjen e ngutshme nëpër binarë, sapo ai fluturonte si shigjetë nga njëri stacion në tjetrin...

Por, para se të ndodhte ky duel i imagjinuar me Bardhoshin para atyre që me aq mundime përcillnin trenin dhe që përgjatë tij linin eshtrat - saqë në atë ndaljen e nëntë, të parafundit, t'i nënshtroheshin masakrimit të përgjithshëm, që në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“ do ta përshkruajë si akt të flijimit në oltarin e perëndive dhe të tillë do ta shohë, në mënyrë që ajo pjesë e tragjedisë, e ngjashme me atë antike, me anën e atij krahasimi të nxirrej nga nënçmimi i viktimizimit dhe të tjerat, që më vonë, gjatë asaj kohe kalimtare dhe mjegullimit të vendosjes së gjendjes së përkohshme, do ta përjetojë me futjen e tyre në dosjen e të zhdukurve dhe të tjera si këto - duhet thënë se Urtaku, që nga çasti kur nga xhami i dritares së trenit kishte përcjellë atë vetë-vetëvrasjen që kishte ndodhur dhe të nesërmen nuk i ishin parë fare gjurmët, përpos ato të gjakut në kapotën e zverdheme ushtarake që veshte dhe në duart e fytyrën e Vojos - kishte bërë përpjekje të mëdha të ndiqte veprimet e përcjellësve të trenit dhe të tjerëve që e shoqëronin atë. Ndonëse ata nuk vëreheshin haptas, siç kishte ndodhur deri me shfaqjen e asaj vetë-vetëvrasjeje, e cila kishte pasuar atë grindje që kishte shpërthyer midis atij që trenin e shihte si pjesë të strategjisë së luftës që vinte nga ndërhyrja e ndërkombëtarëve dhe tjetrit që dëshironte atë lëvizje dhe ato veprime t'i shihte si çështje të vullnetit të shenjtërisë së tyre mesjetare që trenit t'i ndihmonte ta arrinte Fushën e Kosovës, ku e kishin vendin dhe mendonte se duhej të mbeteshin gjithmonë aty - megjithatë, ata duhej të ishin aty. Së paku në pjesën e parë të trenit, nga mund të merrej me mend se ai drejtohej, por që edhe për arsye taktike dhe të tjera, mund të rrinin pranë tij, ose anash, meqë treni nuk mund të ishte pa ta, gjë e cila edhe do të vërtetohet atë ditën e gjashtëdhjetë, pra pas shpërthimit të dhjetë nga ajri, kur sapo do të kalohet kthesa që shpie për në Fushë të Kosovës do të qëllohen dhe, nga treni, që do të bëhet copë e grimë, përpos shpërndarjes së atyre pajisjeve nëpër atë hapësirë (radarë të shumtë, ekrane, monitorë dhe gjithfarë telash të tjerë që do të merret vesh se të shumtën ishin prodhime ruse e kineze), andejpari do të fluturojnë edhe shumë pjesë të copëtuara të njerëzve, (me dhe pa uniforma ushtarake), që në atë vapën e qershorit, shumë shpejt ishin kthyer në njolla të qarta gjaku të trashur...

- Të mjerë të tillë ka sa të duash, apo jo...?

Me këto fjalë do t'i drejtohej Bardhoshit, të vetmit dëgjues të vëmendshëm që nuk i ndahej, kur po mundohej të kthente përfytyrimin e atyre të dyve që kishin hyrë në tren dhe kishin folur gjithë shqetësim për ngecjen e tij, që pastaj ishin mrekulluar me atë lëvizjen që kishte pasuar prej atij shpërthimi nga ajri, me ç'rast pas pak do të gjejë shkas ajo vetë-vetëvrasja, që do të kthehet në masakër...

- Tekefundit, pa të tillë nuk bën lufta...

- Të tillët, madje, e ushqejnë...

- Ah, të tillët, or mik...!

- Sikur ka shumë...?

- Shumë...

- Edhe më tutje do të ketë shumë...

- Shumë... shumë...

Bardhoshi e kishte shikuar qetas dhe kishte vazhduar ta shikonte ashtu deri ndanë mbrëmjes së asaj dite, kur për pak e kishte lëshuar të bredhte nëpër atë hapësirë që dukej e shkretë dhe pasi ai këtë e kishte bërë me kënaqësi të madhe (kjo ishte parë nga vrapimi rreth e rrotull ngado që ia zinte shikimi, edhe afër currilit të ujit pranë tytave të dy minahedhësve të lënë nëistikamet e braktisura me plot gëzhoja fishekësh), ishte kthyer me veshë të curritur dhe me një kuisje duke shikuar në një drejtim përpara, me çka sikur dëshironte të bënte me dije se diku në vagonin e parë a në tjetrin pranë tij kishte frymë njeriu, gjë që nuk befasonte...

Në të vërtetë, nëpërmjet Bardhoshit Urtaku po atë natë do të marrë vesh se treni, që dukej i shkretë, kishte edhe frymëmarrje njerëzish të cilët, meqë rrinin ashtu të fshehur në vagonin e parë a të dytë, nuk ishin tjetër veçse pjesë e asaj që më vonë do të shihet se i takonte gjithë atij veprimi që ishte paraparë si kundërpërgjigje e sofistikuar nga toka ndërhyrjeve nga ajri, ku ditë e natë bëheshin përpjekje me anën e pajisjeve të ndryshme të

përgjimit, ndër më të përkryerat, që më vonë ishte bërë e ditur se fjala ishte për prodhime ruse dhe kineze të dorës së parë, të cilat kishin për qëllim që nga poshtë të hulumtonin çdo gjë të atij kodi të përgatitjes së luftës së yjeve nga perëndimorët që me kohë t'i jepej përgjigja e duhur dhe, si do të shihet, faza e parë e kësaj ndeshjeje të madhe do të marrë fund me shkatërrimin e trenit në hyrje të Fushë së Kosovës nga ajo predhë, pa u marrë vesh se nga i kishte ardhur dhe, as që kishte rëndësi kjo, ngaqë marrëveshja e arritur për ndërprerjen e asaj ndërhyrjeje nga ajri që ishte nënshkruar në Kumanovë ditën e dhjetë të qershorit, ose të shtatëdhjetegjashtë të ndërhyrjes nga ajri, mund të thuhet se kishte shënuar „fundin e një pjese të detyrës që do të vazhdonte“ - por jo edhe të asaj beteje të fshehur, tashmë të filluar, rreth luftës së ardhmërisë, që njëherësh zhvillohej nga lart dhe nga poshtë dhe, pse jo, nga të dyja drejtimet njëherësh, që nga kujtesa, e veçmas nga ato që i ndërhyenin në ato parafytyrimet e dialog-monologut të brendshëm në atë skenën e madhe të teatrit, ku luhej ajo drama e përhershme me aktorë të njëjtë, që ndryshonin rolet - ia kishte kthyer atë përvijimin e ndeshjeve tejet të ashpra antike midis forcave të qiellit dhe forcave të tokës, midis perëndive dhe gjigantëve, ku të parët përdornin fuqitë e yjeve dhe të hapësirës së pafund të qiellit me ato shkrepëtimat e jashtëzakonshme, ndërsa të dytët përpiqeshin të mbroheshin nga depërtimi në thellësinë e nëntokës dhe atje po ashtu të shfrytëzonin fuqinë e Hadit dhe gjithë ato që ofron terri dhe ferri bashkë me të padukshmet, të cilat duhej t'i kthenin në armë të rrezikshme...

- Po lufton qielli me tokën, si gjithnjë - do t'i thotë Urtaku Bardhoshit, kur ai do të kthehet nga përgjimi i natës, që kishte bërë në vagonët e parë dhe me të lehurat e lehta të tij kishte detyruar dikën prej tyre t'ia gjuante një copë bukë, të cilën e kishte rrëmbyer shpejt e shpejt dhe gjithë krenari ia kishte hedhur para dhe me këtë kishte sjellë atë dëshminë më të mirë të pranisë së tyre në atë tren, që do të vërtetohet edhe atë ditën e gjashtëdhjetë, kur nga ajo predhë e panjohur, do të qëllohej në të hyrë të Fushës së Kosovës...

- Por, ne jemi në tokë, or mik...

- Dhe, mund të qëllohem edhe nga qielli...

- Mund të qëllohem edhe nga ferri...

- Krejt një...

- Mund ta pësojmë dyfish, or mik...

- Këtë duhet ditur, mik...

- Duhet të kihet parasysh, or mik...

- Ndeshjet e tilla janë të pamëshirshme, lum miku...

- Sepse, u zbrazen të pafuqishmëve...

- Dhe, ç'është edhe më keq, lum miku, mendjelehtëve mund t'u krijohet përshtypja e fatkeqësive të rastit...

- Që duhet të harrohen...

- Ah, këta mendjelehtit, miko...!

- Ka si shumë...

- Dhe, ç'është edhe më keq, mendjelehtit edhe lojërat i marrin për të vërteta...

- Mendjelehtit, miko...

Bardhoshi edhe më tutje kishte lëvizur në pritje të urdhrat tjetër, që mund të kishte qenë një si shpërblim që të sillej edhe pak jashtë dhe t'i pëshurte ato tytat e mbetura të minahedhësve.

- Ata, or mik, janë të pamëshirshëm ndaj secilit...

- Andaj, kujdes, lum miku...

- Sepse, or mik, këtë herë je shpërblyer me bukë, ngaqë kanë menduar se kërkon ushqim...

- Herën tjetër, more mik, ta kallin trurin...

- E dinë ata se çfarë do të thotë përgjimi...

- E di djalli ku rri djalli...

Edhe Bardhoshi, kur dilte jashtë t'i kryente ato nevojat e domosdoshme jo më larg se te tytat e minahëdhësve të lënë në ato istikamet e braktisura me shumë gëzhoja, sepse sjellja e tij ishte në përputhje të plotë me atë që Urtaku ia kishte thënë një nga një si të vepronte, megjithatë me anën e nuhatjes në atë pjesë, jo vetëm që vërente çdo lëvizje që bëhej në tren dhe përreth tij, por sikur ishte në gjendje të mbikëqyrte gjithçka, madje edhe deri tek asfalti, i cili shtrihej në pjesën e majtë dhe mund të ishte një çerek ore larg.

- Edhe ne jemi pjesë e përgjimeve, por edhe përgjues njëherësh“, i kishte thënë Bardhosit, kur kishte filluar t'i fliste se si, dashur a padashur, edhe qëndrimi aty bashkë me Vojon e ngrirë, edhe ato kuisjet e herëpashershme që i lëshonte sapo përgjonte diçka në afërsi, ( ai tashmë, në përputhje me gjuhën e shenjave, ato i merrte si vërejtje), edhe pëshurja përditë e tytave të minahëdhësve të lënë në ato istikamet e braktisura dhe me plot gëzhoja të zbrazura, madje edhe ëndrrat e turbullta bashkë me ankthet e vazhdueshme që u silleshin nëpër kokë gjatë gjumit të parehatshëm që bënin, me anën e atij që e parafytyronte “sy magjik të qiellit” - sakaq barteshin diku në qendrën e madhe të asaj që duhej të paraqiste luftën e ardhshme të yjeve dhe atje, ato veprime të tyre, të xhiruara, shumëzoheshin dhe shpërndaheshin nëpër vise të ndryshme të botës, nga pastaj dërgoheshin në qendra të tjera të shumta hulumtimi, nëpër institute dhe vende të tjera, ku u mateshin dhe çmateshin sjelljet, u matej dhe u çmatej dukja dhe çmos tjetër që shfaqej në ato rrethana...

- Për surratin e Vojos dhe timin, me siguri se askush nuk do të tregojë ndonjë vëmendje, përpos atyre që kanë për detyrë me u marrë me studimin e pasqyrimin të dhunës së shpirtit në dukjen e jashtme...

- Me ne, madje, edhe do të tallen...

- Pse jo, or mik, kur ne shfaqemi si shpirtra të kohëve të kaluara: njëri me mesjetën dhe kryqëzatat e saj me plot e përplot gjak...Tjetri me mendësi antike dhe ngatërresat e hyjit, me të cilat kërkohet ajo vendosja e perandorisë së më të mirës...

- Ah, shihi këta të gjorë si janë katandisur me gjithfarë ngatërresash, që nuk u takojnë, do të thonë...

- Pse s'i fusim në muze, vallë, aty ku e kanë vendin?...

- Ndërsa, për ty, lum miku, do të tregojnë kureshtje që të gjithë, jo vetëm pse përnjëmend paraqet një racë të vjetër, ndër më të vjetrat në botë, që çuditërisht është ruajtur vetëm në këto anë, por edhe pse ke ruajtur dukjen fisnike edhe në rrethanat më tragjike, siç janë këto, kur të tjerët janë bërë hardhuca, mistreca, struca, gjithfarë hiçi...

- Këtë e çmojnë zonjat e rënda, mik...

- Ato nuk kursejnë para për të tillët...

- Andaj, lum miku, mos u habit nëse pamja jote mahnit tregtarët dhe përfitues të tjerë, të cilët fërkojnë duart kur të shohin dhe bëjnë çmos që sojin tënd ta bartin edhe atje...

- Pse jo, mik...?

- U është zënë fryma nga ata që duan gjak, edhe nga ata gjithfarë çallmëmëdhenj që krekosen me këtë a atë origjinë, rreth kësaj apo asaj të drejte dhe për gjithçka tjetër...

- Bota do rehatinë...

- Bota do salltanetin...

- Kujt i ha bytha për mesjetën...?

- Kush çan kokën për shenjtërit dhe mashtrimet e tyre...?

- Ata tallen me ata që vdesin për ta...

- Kokëkrisurit, thonë...

- Nuk kanë punë tjetër...?

- Por, dije or mik se as për Sokratin, as për Aristotelin nuk çajnë kokën...

- Pse të mundohet mendja poshtë e përpjetë, kur bën edhe thjesht...?

- Pse të kërkohet mendimtari, kur kërkohet mendjefjeturi, shërbëtori...?

- Pse, or mik...?

- Pse...?

Kur ia kishte thënë këto Bardhoshit, sesi i kishin rrëshqitur lotët dhe thuajse padashur kishte filluar të ndiente se disi e brente ndërgjegjja nga mungesa e kësaj afrie, aq e domosdoshme, të cilën më vonë e kishte quajtur „ndër më të vjetrat dhe ndër më të sinqertat midis krijesave“, ani pse e dinte se ajo që e kishte quajtur „shkëputje e njëanshme e lidhjeve të tyre“, më pak kishte të bënte me atë ndryshimin e mënyrës së jetesës që kishte përfshirë edhe pjesët më të skajshme, siç ishte Dardhishta dhe më shumë lidhej me sugjerimin e mjekut, që t’u rrihej sa më larg kafshëve shtëpiake, nga shkaku i astmës së rëndë të të birit, Besimit, e cila i ishte shfaqur qysh si fëmijë.

- Është njëfarë reaguesi i brendshëm që vepron më shumë sesa duhet - do t’i thotë mjeku.

Më vonë, kur kishte mbetur pa Bardhoshin dhe pa atë që thuajse më së shumti kishte hetuar se i kishte munguar gjatë atyre viteve të vetmisë dhe të vetëmbylljes që ia kishte caktuar vetes në atë pjesën e heshtur të Dardhishtës, që edhe më e heshtur ishte bërë nga ngarendjet e atyre që i kishin shpëtuar luftës që me çdo kusht strehim të gjenin në kryeqytet a në ndonjë vend tjetër jashtë - kishte nxjerrë përfundimin se çështja e atij reaguesi të brendshëm, që me gjuhën e mjekësisë quhej alergica animalika, nuk ishte vetëm pasojë e largimit të panevojshëm nga ajo pjesë e pandashme e njeriut që nga zanafilla, ( ndjeshmëria e reaguesit e pasqyronte këtë më së miri), por fjala ishte edhe për humbjen e sinqeritetit, të besimit dhe të gjitha atyre pasurive të tjera të mirëfillta, si virtyte a të ngjashme, aq të domosdoshme për ruajtjen e baraspeshës së brendshme dhe të jashtme, çrregullimet e së cilës sjellin gjithë ato shthurje dhe çekuilibre, të cilat pastaj shkaktajnë rënie, ndër më të paparashikueshmet...

- Natyra i dënon disa çmësime të dhunshme - do t’i thotë Bardhoshit po atë ditë, pa ia përkujtuar se ky ishte një vlerësim i një filozofi gjerman, të dëshpëruar fare nga kthimi i dyfytërsisë në virtyt, e që humbjen e mirëfilltë të miqësisë së njeriut me krijesat e lira në natyrë, e kishte parë si parakusht të kthimit të gjuhës së bishës tek njeriu, bile atë që ishte ndër më shkatërrueset, që një ditë do t’i mjaftojë atij vetëshkatërrimi të pashmangshëm, në të cilin sharrohej, por që prej tij ishte parë si ndëshkim i drejtë, që do t’i shërbejë të menduarit për zhvlerësimin e asaj që merrej si vlerë, por që nuk ishte e tillë, përpos pjesë e mashtrimit, që disi dhe dikur duhej të shporrej...

Mbase, edhe do t’i thoshte se ai çmësimin do të duhej ta kthente në mësim të përhershëm dhe të tjera si këto, që i dukeshin si moralizime të panevojshme, të cilat sikur diku kanë bërë të kundërtën, që kafshës pastaj dhunshëm t’i mësohen sjelljet jonjerëzore të njeriut dhe çmos tjetër, me të cilën ishte kaluar nga njëra anë e hipokrizisë tek tjetra dhe të ngjashme - po të mos kishte hetuar Vojon që po i afrohej dhe po bëhej gati ta nxirrte jashtë.

Ç’është e vërteta, gjatë qëndrimit në tren, por edhe sa kohë që e kishte përcjellë qysh se në prag të fillimit të asaj lufte, që shumë shpejt kishte marrë përmasat e qarta të krimeve kundër njerëzimit, ishte kthyer nga Beogradi dhe i kishte rënë në gjunjë me atë qëndrimin e njeriut të shkalluar fare, që mund të thuhej se më shumë ishte shprehje e dëshpërimit nga mashtrimi sesa pendim dhe të tjera si këto që mund të tirreshin deri në pafundësi - Vojo ishte i vetmi që i ndihmonte të lirohej për pak nga karroca e invalidit, për të cilën ishte ngjitur që prej nëntë vjetësh, kur nga dhuna e ushtruar në atë stacionin e policisë vendore i ishte dëmtuar rëndë palca e kurrizit dhe thuajse kishte mbetur i palëvizshëm fare. Madje, mund të thuhet se - që nga koha kur paramilitarët ditën e dhjetë të fillimit të fushatës së ndërhyrjes së armatosur të ndërkombëtarëve nga ajri, e kishin nxjerrë me dhunë nga shtëpia dhe e kishin përplasur si një plaçkë në atë pjesën e mbrapme të kamionit të bërë shoshë nga granatat që e kishin qëlluar dhe pastaj në atë qendrën e grumbullimit në Udhëkryq, por edhe gjatë pritjes në Fushë të Kosovës, kur do t’i hipin në atë trenin që do t’i zbrazte në Bllacë, e edhe më vonë pas largimit prej saj dhe derisa ishin kthyer në Dardhishtë, një ditë para se të shfaqeshin forcat e ndërkombëtarëve me ato autobлиндat e shpejta dhe flamujt e vendeve pjesëmarrëse në atë ndërhyrjen e perëndimorëve nga ajri - Vojo ishte kthyer në pjesë të pandashme të tij,

rëndësinë por edhe vlerën e së cilës e kishte hetuar më së miri çastin që ai ishte larguar me ato plaçkat e pakta në duar, pasi t'ia kishte lënë atë plikon ku ishin tapitë, të përcjella me ato që ishin shkruar prej tij se „se dyshonte se mund të gëzoheshin nga shkaku se vetëm e liga kishte pushtetin e përhershëm mbi to”, por që në ato shënimet e mëvonshme të përfshira në fletoren „*Bllaca e shpirtit tim*“, atë do ta vlerësojë si „bashkëvuajtës“ saqë kur do të marrë vesh për atë fundin e tij tragjik në atë pjesën ku kishte qenë ai kampi i Bllacës, që si duket mund t'ia ishte ngulitur si brejtje ndërgjegjeje nga e cila mund të çlirohej vetëm po qe se do ta përjetonte gjithë atë katrahurë, qoftë edhe si përfytyrim dhe ndryshe-ndryshe që mund t'ia qepen njeriut të shkalluar fare - ta quajë edhe „Vojo im fatkeq“, vlerësim ky që pa mëdyshje, kur pjesërisht e kishte hedhur në internet, jo vetëm që i ishte marrë si i pamatur dhe „i dëmshëm madje për rrethanat“, por nga disa bile ishte quajtur „njeri i hallakatur shpirti dhe mendjeje“, që „në vend se të dallonte viktimat prej vrasësve dhe t'ia gjykonte siç e meritonin dhe për këtë të shfrytëzonte mundësitë që kishte si intelektual i rëndësishëm, që me ato që shkruante dhe thoshte dikur, me të drejtë kishte ushqyer atë lëvizjen për kundërvënje paqësore, me atë pushtetin paralel që në çastet vendimtare do të ngrihet në kundërvënje të armatosur si përgjigje e vetme dhunës që kërcënonte me gjenocid – pra, një njeri me aso përvojë, merrej me sjelljet e një të çmenduri dhe ato dëshiron t'ia ngrejë në shkallën e një ndërgjegjësimi të vrasëve, që paraqet marrjen më të paturpshme në mbrojtje të tyre“ dhe shumë e shumë fyerje të tjera që nuk i ishin ndarë, që ndoshta edhe nuk e kishin befasuar në rrethanat e atij mishmashi, kur ishte ngatërruar përfytyrimi midis shpëtimtarit dhe fitimtarit sa të mos dihej se kush ku shfaqet më tepër dhe çfarë çmimi kërkon, por që më së shumti i kishte ardhur keq që i kishte munguar hapësira e ballafaqimit të qetë dhe të domosdoshëm me to në opinion, që më vonë do t'ia kthejë të menduarit rreth dhunës së lirisë dhe lirisë së dhunës, si dhe përmasave kur njëra kthehet në liri kaosi e tjetra në kaos të lirisë, si të këqijat më të mëdha që mund ta gjejnë një shoqëri, e cila, si me dëshirë, u jepet lëvizjeve të mjegulluara në kohët kalimtare, që dikur mund t'ia kthehen në kob nga shkaku se fuqia e së pambikëqyrurës me gjithfarë ngarkesash bëhet shumëfish më e rrezikshme kur zbrazet brenda...

Sidoqoftë, përpjekjeve të Vojos që ta nxirrte për pak nga treni, jashtë atyre që merreshin si rregulla (dalja vetëm para mëngjesit që të kryheshin ato nevojat e domosdoshme fiziologjike, e përcjellë me lëvizje të lehta duarsh dhe të ngjashme që çmpijnë trupin), nuk u kishte kundërshtuar dhe as që i kishte shkuar mendja se në atë shikimin e ngrirë do t'ia kërkonte ndonjë sqarim, edhe pse e dinte se këtë nuk do ta nxirrte dot.

I kishte dhënë shenjë Bardhoshit ta përcillte dhe, si rëndom, me dorën e majtë për qafe, i ishte varur për trupi Vojos, ku gjatë asaj zbritjeje nëpër shkallët e trenit, për herë të parë ia kishte hetuar të rrahurat e fuqishme të zemrës. Ato të rrahura ia kishte hetuar edhe pasi ishte përpjekur ta lëshonte të shkelte në majë të gishtave (këtë e bënte për pak kohë dhe me vështirësi), por i kishte vërejtur edhe kur e kishte bartur tutje pjesës ku rëndom silleshin në drejtim të telave gjemborë që i ndante me atë pjesën tjetër, e cila shpinte te rruga e asfaltit, e cila, nga ai xham i turbullt i dritares së trenit i dukej gjithmonë e paqartë, diçka që i takonte një bote të anashkaluar me shumë të panjohura...

Sa më tepër që i ishin afruar asaj pjese që ata telat e shprishur gjemborë e ndanin nga hapësira e stacionit të trenit dhe ai e merrte për diçka të jashtme, pse nuk përfshihej në atë mbikëqyrjen e veçantë, së cilës i takonte ai nga ajri dhe nga toka - i kishte ngjarë se shikimi po ia kapte një lëvizje të plogët njerëzish, por që mugëtira e muzgut, atë që i shfaqej si një njollë e zezë e mbetur diku, sikur përpiquej t'ia treste sa më parë.

Mbase, ishin ata tre-katër hapat e tjerë vendimtarë të Vojos, që kishte bërë në anën e djathtë, sipër disa trarë të lënë binarësh, që kishin penguar t'ia shpërfillej pamja e asaj morie që me flakadanë në duar lëvizte disi sikur të sillej në njëfarë rrethi.

Madje, kur ishte ndalur dhe një shpërthim i largët diku në qiell kishte lënë shkrepitimën e një përflakje që kishte sosur në drejtim të perëndimit, i kishte ngjarë se kishte dëgjuar

jehonën e mbytur të një kori që vinte prej andej, si një porosi e caktuar, e cila doemos duhej të kapej para se të bëhej vonë...

Kjo porosi vërtet kishte qenë makabre, ngaqë ajo turma në lëvizje kishte paraqitur ritualin e vetëdjegies së njërit prej tyre, me siguri që moti të përgatitur, para një farë sarkofagu, të atillë çfarë kishte parë në fillim të asaj lufte në ekranin televiziv, kur me eshtrat e Llazarit të vlarë në atë betejën e megjulluar të Kosovës, ishte nisur, si thuhej, nga të ashtuquajturat vende serbe në Bosnjë dhe Kroaci, që në atë ditën e njëzetentë të qershorit të arrinte Fushën e Kosovës dhe aty të rinxirrte atë frymën e betimit të madh për flijimin e përbashkët, sa herë që për të shfaqej nevoja...

Ndryshe nga ato skenat e orgjive të përmasave të mëdha që gjatë gjithë atij viti kishin shoqëruar sarkofagun andej nga kishte kaluar dhe ngado kishin lënë shqetësim, pamja e tanishme në atë pjesën që lidhej me rrugën e asfaltit, ishte si një shkëputje e ndonjë pjese të zjarrit të ferrit, ose e ngjashme me të, që bartej aty, jo gjithaq për hir të flijimit, sa për të demonstruar vetëshkatërrimin nga brenda, që të mos pranohej dështimi dhe mashtrimet që i kishin paraprirë...

Madje, mendja ia pikasi se edhe ajo nxjerrje e ngutshme nga treni nga ana e Vojos, para kohës së rëndomtë, i cili e çoi drejt pjesës ku shihej gjithë ai ritual në pritje të asaj vetëdjegieje që do t'i japë fuqi ritualit që kthehej në një çirrje të tmerrshme tallanditëse, si dhe të rrahurat e jashtëzakonshme të zemrës, që i kishte hetuar sapo ia hodhi dorën rreth qafës, sikur kishin për qëllim t'ia krijonin këtë përshtypje, që ai mund ta kishte qysh më parë kur ajo luftë ia kishte marrë të gjitha dhe më së miri ishte pasqyruar me kthimin e tij në Dardhishtë para një viti, kur i shkalluar fare dhe me lot në sy i kishte rënë përpara në gjunjë, që me atë qëndrim të ngrirë të mbetet edhe më tutje dhe gjithnjë, derisa atë ditën e shfaqjes së ndërkombëtarëve me ato autobлиндat e lehta, që fillimisht nga të gjitha anët ishin pritur si shpëtimtarë dhe si të tillë ishin kremtuar, do të largohej me ato plaçka të pakta në dorë, pasi ia kishte lënë atë plikon me tapitë e vjetra, ku i bëhej me dije se përfundimisht i ktheheshin, por që dyshonte se mund t'i gëzonte kush nga shkaku se “andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga, që pret çastin e vet...”

Ritualin e parë të asaj vetëdjegieje para sarkofagut, i cili i kishte ngjarë në ritualin me eshtrat e Llazarit, kur ishte nisur, nga ato që quheshin vende të shenjta serbe në Kroaci dhe Bosnjë, për në Fushë të Kosovës, sikur nuk e kishte përcjellë deri në fund, jo vetëm pse ato pamje trishtuese të vetëflijimit duke u vetëdjegur kishin filluar t'ia zinin frymën me një ndjenjë vreri që ishte gati t'i shpërthente dhe e mundonte sa ia terronte sytë, por edhe për faktin që ajo orgji tallanditëse me fjalë sikur përcillte një shpirt që do të kthehej si shenjtëri, e cila mbron nga rrënimi, e të tjera si këto, që i kishte parë dhe përjetuar gjatë atyre viteve nëpër ato liturgjitë e mëdha luftënxitëse - pra në atë gjendje me mundime i ishte kthyer përfytyrimi i dialog-monologut të heshtur, i cili ia vendoste përpara atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm antik, ku luheshin ato drama, në të cilat aktorë të njëjtë parakalonin me role të ndryshme.

- Fundi i tragjedisë...! - ishte çirrur dikush në amfiteatër.
- Fillimi i tragjedisë...! - ia kishte kthyer një tjetër, në të njëjtën mënyrë.
- Fundi si fillim...! - ishte thënë nga njëra anë.
- Fillimi si fund...! - ishte thënë nga tjetra palë.
- Fundi pa fund...!
- Fundi...?
- Fillimi...?
- Mashtrimi pa fund... - kishin thënë të tjerët, kur me flakadanë në duar parakalonin në drejtim të askundjes...
- Fundi pa mashtrim...
- Ç'është vallë, mashtrimi pa fund...? - kishte pyetur dikush...
- Ç'është vallë, fundi pa mashtrim...? - kishte pyetur tjetri...

- Ç'është *kjo*...?
- Ç'është *ajo*...?
- Ç'është *çështja*...?
- Ç'është *çështja e çështjes*...?
- Ç'është *çështja e çështjes së çështjes...pos çështje*...

Përfytyrime të tilla ndoshta edhe më tutje do ta mbanin në atë skenën e madhe të atij teatri të përhershëm, ku luheshin ato drama, në të cilat aktorë të njëjtë parakalonin me role të ndryshe, po të mos ishte shpërthimi në ajër dhe ajo shpejtësi si prej shigjete, e cila ia kishte kthyer realitetin e ri, që nga dritarja e xhamit të turbullt të trenit po e pikaste si një vendqëndrim tjetër, fare të shkretë, që me atë mori automjetesh të djegura flakë në të dy anët dhe gjithfarë hekurinash të vendosura në mënyrë të çrregullt njëra mbi tjetrën, dukej edhe më i trishtueshëm, pikërisht si mbetje e atij rituali të vetëdjegies, përmasat e së cilës ishin shpërndarë në të gjitha anët dhe kishin përfshirë edhe gjallesat edhe gjësendet...

## IX

Rituali i flijimit me anën e vetëdjegies thuhet se ishte bërë pjesë e atij udhëtimi, që nga nata e parë e shpërthimit të katërt - që i kishte bartur në pjesën e rrethuar me automjete që digjeshin flakë dhe hekurishte të tjera - e deri tek ajo nata e parafundit e shpërthimit të nëntë, në gjithsej tridhjetë e gjashtë sosh, sa kishin ndodhur edhe vetëdjegie, të cilat ishin përcjellë nga një masë e njëjtë peshkopësh dhe fanatikësh të tjerë me veladonë të zinj dhe qirinj në duar, të cilët, sapo binte terri, shfaqeshin me sarkofagun e praruar me ar, që ishte po ai me ata eshtrat e Llazarit të vrarë në atë betejën e mjegulluar të Kosovës para gjashtëqind vjetësh, i nisur para një viti nga Knini i Kroacisë dhe kishte kaluar nëpër ato që Beogradi i quante vende serbe në Bosnjë, duke e bërë këtë gjithnjë sipas qëndrimit të kahershëm të kishës ortodokse serbe: aty ku gjendet qoftë edhe një varr i vetëm serb, ajo shpallet përgjithmonë tokë serbe...

Nga xhami i dritares së mjegulluar të trenit, Urtakut jo vetëm që i dukej që rituali i vetëdjegies bashkë me atë liturgjinë e ethshme po afrohej e po u afrohej gjithnjë e më shumë dhe po e kaplonte hapësirën përreth, por i bëhej se britma tallanditëse që bënin peshkopët dhe ata që u shkonin pas, po kërkonte t'i përfshinte edhe ata, e edhe trenin me ato aparatet e përgjimit, ndër më të përkryerat, dhe çdo gjë tjetër të asaj lufte nga toka, pse nuk ishte në gjendje të ndalonte fuqinë e qiellit dhe ato që ai zbrazte mbi ta...

- Sikur nuk ka shpëtim nga flaka e mesjetës – do t'i thotë Bardhoshit, që i rrinte pranë dhe gjithë shqetësim shikonte në drejtim të atyre që e bënë atë orgji, sikur ta kishte të qartë se një sjellje e tillë ishte pjesë e atij oguri të njëjtë, të cilin e kishte përjetuar me masakrimin e njëzet e katër pjesëtarëve të së njëjtës familje tek ajo depoja e lënë e druve në afërsi të stacionit hekurudhor të Grykës.

- Mesjeta është jetë e djegieve dhe e vetëdjegieve...
- Me shtriga...
- Me errësirë...
- Dhe çmos...
- Mesjeta
- Pa fund...
- Mesjeta e shpirtit
- Mesjeta
- Pa jetë...

Fjalët për mesjetën e shpirtit dhe frymën e saj pa jetë, e kundër jetës, që nuk kishte të sosur, me ç'gjë pastaj do të fillonin, por edhe do të bekoheshin ato luftëra që do të përhapeshin shpejt e shpejt, Urtakun e kthyen tek atmosfera e një takimi ndërkombëtar në Shën Stefan të Budvës me temën „*Historia dhe aktualiteti*“, të organizuar nga Qendra Informative dhe Kulturore Gjermane në Beograd, mbajtur në vjeshtën e vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e shtatë, ku merrnin pjesë historianë, shkrimtarë dhe analistë të njohur

nga tetë qendrat e vendit, por merrnin pjesë edhe studiues të jashtëm, të cilët tregonin interesim të madh për gjendjen e shkencës dhe të mendimit shkencor, po edhe për shprehjen intelektuale në rrethanat e çekuilibreave të mëdha shoqërore dhe politike, nëpër të cilat kalohej andejpari, të cilat, mund të thuhet se me paraqitjen e kërkesave serbe për rishqyrtime historike në përputhje me të drejtën e përvetësimit të asaj që mbështetej në mite dhe mashtrime të shumta që aq dendur kishin vërshuar nëpër media të Beogradit dhe nëpër libra propagandues që mbinin si kërpudhat pas shiut dhe u bëhej jehonë e madhe - paraqitnin të kundërtën e frymës qytetëruese, të asaj që nuk do të vonojë dhe do të shfaqet në disa prej atyre lëvizjeve me thirrjen për reforma dhe demokraci në vendet lindore ( Poloni, Çekosllovakia, Republika Demokratike e Gjermanisë dhe Hungari), që do t'u paraprijnë edhe ngjarjeve, me të cilat dy vjet më vonë do të rrënohet edhe Muri famëkeq i Berlinit, bashkë me shpërbërjen e perandorisë së kuqe sovjetike dhe të ideologjisë së dhunës totalitare...

Urtakut i kujtohej se në përputhje me ftesën që i ishte bërë nga organizatori gjerman, (lidhjen me ta e kishte nga një bursë që e kishte shfrytëzuar nga fundi i viteve shtatëdhjetë për qëndrim hulumtues në arkivat gjermanë në Bon dhe Munih, ku edhe kishte vjelur dokumente të rëndësishme), duhej të përqendrohej te çështjet antike dhe trashëgimia e saj, ku e kishte vendin si studiues, por që, si ishte bërë me dije, nuk përjashtohej mundësia të përfshihej edhe në shqyrtimet aktuale, ngaqë pala serbe kishte paralajmëruar se do të paraqitej me tezën rreth keqpërdorimit të historisë, veçmas të historisë më të vjetër, siç thoshte, për qëllime të indoktrinimit politik...

Ç'është e vërteta, Urtaku edhe kishte pritur një gjë të këtillë, sidomos pas shfaqjes së Memorandumit më të ri të Akademisë Serbe të Shkencave, si dhe fushatës së egër që me këtë rast kishin filluar shkrimtarët serbë, të tubuar në „Francuska 7“ kundër të gjithë atyre të cilët, si thuhej, kishin ndikuar „që populli serb, i cili kishte fituar luftën, të nënçmohej në kohë paqeje“ aq shumë sa t'i kërcënohej edhe marginalizimi në atë që e quante hapësirë të vet etnike dhe historike, me tapi të forta mesjetare që, sipas tyre, dëshmohej me murosjen që i ishte bërë në betejën historike të Kosovës kundër osmanëve që, ndonëse ishte humbur, gjithnjë sipas tyre, shihej si mburojë që kishte ndikuar të mos kthehej Perëndimi në Lindje...

Me këtë rast, në shënjestër ishte sidomos origjina ilire e shqiptarëve, si dhe gatishmëria e shkencëtarëve shqiptarë, por edhe e intelektualëve të tjerë, që ajo të mbrohej me fakte shkencore, jo vetëm pse ishte e tillë dhe me asgjë nuk mund të mohohet, po pse paraqiste bërthamën e së kaluarës së qëndrueshme qytetëruese, e cila prejardhjen e kthen në pjesë të ardhmërisë së sigurt, kufiri i së cilës bartet nga mesjeta - ku njëanshëm ishte vendosur në saje të shfaqjes së frymës së librave të shenjtë - tek antika, ku edhe e kishte vendin.

Ashtu si ishte pritur, strumbullarin e këtij dueli që ishte kthyer në një përçarje të hapur - sa „Politika“ e Beogradit në faqen e parë si titull në gjashtë shtylla të nxjerrë përfundimin se „Separatistët e Prishtinës dhe të Lubjanës bashkarisht vringëllojnë shpatat e përgjakura“ - do ta paraqesë trajtesa e autorit të versionit më të ri të Memorandumit të Akademisë Serbe të Shkencave ( më vonë kryetar i asaj që do të quhet mbetje e Jugosllavisë, vepra e të cilit do të frymëzojë të gjitha ato luftëra dhe gjakderdhje), „E vërteta dhe e mundshmeja“, me të cilën tezat e Memorandumit, si shkëputje, t'i shtrojnë në frymën e një programi të ri intelektual dhe do të mundohet t'i plasojë si pjesë „e misionit bashkëkohor“, që gjoja u kishte rënë serbëve „në mbrojtje të vlerave të qytetërimit perëndimor“, të ngjashme me ato që kishin „në atë betejën e Kosovës të vitit një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë kundër osmanëve“, pra të pengimit të depërtimit të Lindjes, mision ky që ai thoshte se serbët ndër të vetmit në Ballkan e kishin përmbushur me mund të madh dhe me sakrifica të mëdha, edhe gjatë robërisë pesëqindvjeçare, me çka Europës i ishte bërë e mundshme të mbetej Europë dhe me përcaktim të krishterë. Por, që për fat të keq, të ashtuquajturat kohë paqeje, me depërtimin e stereotipeve, por edhe të trashëgimisë së asaj që ishte quajtur „totalitare-fundamentaliste-islamiste“, ku në hapësirën e Europës Juglindore, pra në pjesën e saj më të ndjeshme, ishin përmendur shqiptarët si bartës të tyre kryesorë dhe ishin quajtur „tejet të rrezikshëm“ ngaqë

„ekspansionin e natalitetit, ndër më të mëdhenjtë në botë, e kishin kthyer në armë veprimi“, prandaj, si kishte thënë, “duhet të ndalet sa më parë, madje bashkërisht“. Dhe kjo „bashkërisht“ ishte parë si pjesëmarrje e drejtpërdrejtë e të gjithë europianëve në këtë veprim dhe të tjera si këto, që pasi ishin nxjerrë me aq dramatizëm teatral prej tij, ishin përcjellë me duartrokitje frenetike të pjesës serbe, malazeze dhe asaj maqedonase, që pastaj gjithë ky ngazëllim të jetë bartur edhe te pjesa më e madhe e të pranishmëve në sallë, të cilët jo vetëm që kishin duartrokitur gjatë, por sikur të ishin në një liturgji kishtarë që më parë të paraparë për shfrime të tilla, kishin filluar të këndonin himnin kishtar ortodoks „Bozhje pravde“ (drejtësia e zotit), që ishte kthyer në një çirje shfrenuese, saqë kishte detyruar edhe kryesuesin (një historian i njohur boshnjak nga Sarajeva), të kërkonte pushim, por edhe më tutje kishte vazhduar ajo atmosferë liturgjike, në të cilën ishin përfshirë edhe shumë të tjerë nga brenda, për t’u bartur më vonë edhe jashtë, ku i bashkohet një si turmë, e cila, tashmë në pritje të atij shpërthimi të brendshëm, me flamuj kishtarë, kryqë, qirinj dhe ç’kishin pasur nëpër duar e që u shkon liturgjive të ngjashme (me fjalët se u ishte kthyer profeti i shumëvuahtur dhe të ngjashme, me të cilat përshëndetej akademiku serb dhe paraqitja e tij e parë e atij lloji), kishte mbushur pjesën e verandës së madhe, por edhe të parkut dhe të pushimores që shkonte deri te deti...

Atë mbrëmje dhe të nesërmen paradite, biseda jo vetëm që nuk kishte vazhduar, porse kishte pasur rrezik të dështonte fare, nga shkak se pjesëmarrësit nga Kroacia dhe Sllovenia kishin kërkuar që vazhdimi i saj të bëhej pa praninë e publikut dhe në një vend tjetër, ndërkohë që boshnjakët dhe disa pjesëmarrës nga Vojvodina kishin paralajmëruar largimin me arsyetimin se nuk kishin ndër mend të merrnin pjesë në mitingje populiste, siç quheshin ato që tashmë ishin kthyer në pjesë të realitetit politik të vendit.

Urtaku kishte qenë ndër të vetmit që, jo vetëm kishte përkrahur mbajtjen dhe vazhdimin e takimit, përballë çfarëdo rrethanash (qoftë edhe me peshkopë, me liturgji, po edhe me pjesëmarrjen e masës që tashmë nga jashtë me britma sikur kremtonte), por ia kishte bërë me dije organizatorit (drejtorit të Qendrës Informative dhe Kulturore Gjermane në Beograd), se ndjehej i trimëruar të merrte fjalën aty dhe uronte të kishte sa më shumë mospajtime dhe kundërshtarë, çfarëdo qofshin ata...

- Ka ardhur koha të ndahet shapit prej sheqerit...

Ç’është e vërteta, ndarja e shapit prej sheqerit edhe kishte filluar po atë pasdite, kur Urtakut, jashtë rendit të parashtruar, i ishte dhënë fjala dhe ai kishte lexuar kumtesën „*Qytetërimi dardan, pjesë e rëndësishme e antikës*“. Aty kishte shtruar çështjen e shfaqjes së kulturës dhe të qytetërimit ilir dhe të atij helen si bërthamë të përbashkët të botës pellazge dhe meritat e saj për antikën dhe qytetërimin e vjetër në përgjithësi, me të cilin fillonte edhe ajo që quhej kohë historike, ku kujtesa e njerëzimit shfaqej me një fytyrë tjetër nga ajo e rrudhura brendapërbrenda librave të mbyllur...

Me këtë rast kishte bërë të ditur se theksimi i Dardanisë dhe i asaj që nga antika ishte veçuar si *civitates dardanium*, nuk duhej të merrej si çështje e gjeografisë, por e të menduarit rreth koncepteve mbi të cilat ishte mbështetur ngrehina e Perandorisë Romake si qytetërim botëror mijëravjeçar, gjurmët e së cilës edhe sot e gjithë ditën shfaqen në atë hapësirë, si ide civilizuese që i kundërvihen dhunës totalitare, që me të drejtë humanizmi dhe renesansa i kishte qitur në pah, por që Revolucioni Francez dhe iluminizmi, i kishte kthyer aty ku e kishin vendin...

Pa prekur trivialitetin e aktualitetit, por me parabolime të qarta historike për të dhe synimet që i ishin paraparë dhe nuk fshiheshin, Urtaku ishte munduar që metaforën e *civitates dardanium* ta trajtojë si çështje të vetëdijes civilizuese, ndër më të fuqishmet, që me shpirtin e antikës kishte mbetur porosi e hapur, përkundër atyre mësimëve që atë e kishin përjashtuar, që e kishin luftuar dhe kishin bërë çmos që me të gjitha mjetet ta shlyenin nga kujtesa e njerëzimit dhe këtë ta bënin madje me ndihmën e librave të shenjtë dhe të metodave të tjera që ishin përdorur gjatë dy mijë vjetëve të fundit...

- *Civitates dardanium* paraqet fuqinë e mendjes së lirë, e cila kishte detyruar romakët ta pranonin dhe ta nderonin, po edhe ta përvetësonin dhe ta ruanin si diçka të veçantë që, si baraspeshë, i kishte shërbyer asaj që më vonë ishte paraqitur si zhdëmtim nga ndarja e pushtetit me kishën dhe mësimet e saj, e cila shekuj të tërë i kishte shërbyer ngrehinës së asaj që ishte quajtur Bizant...”

Paraqitjen e kishte mbyllur me qëndrimin e nxjerrë thuajse demonstrativisht, se ndeshja midis antikës dhe kundërshtarëve të saj po vazhdon dhe do të vazhdojë. Dhe, kjo ndodhte, në njërën anë e sfiduar nga prirja e lirisë, e ngritjes, e lartësimit me librin përherë të hapur, që vjen nga trashëgimia e ndriçimit të hyjit dhe filozofia e universalizmit, në tjetrën anë, e sfiduar nga prirja e përhershme për mbikëqyrje të shpirtit dhe gjithë ato që nxjerr betimi i librit të mbyllur, fuqia e të cilit është shfrytëzuar për ushtrimin e pushtetit të pakufishëm si dhunë me tiranët në krye...

Mendimin e kishte rumbullakuar me gjykimin, se për fat të mirë bota tashmë sheh fare qartë në njërën anë luftën për mbizotërimin e vetëdijes së njeriut të lirë dhe të pavarur në tjetrën anë për të mbajtur njeriun shërbëtor të përhershëm, me ndjenjën e mëkatit të zanafillës dhe të kërkimit të faljes në emër të pendimit që, po të pranohej, do të ishte njëri ndër hapat më të mëdhenj prapa...

Po të kishte pasur të pranishëm, siç kishte ndodhur ditën e parë me rastin e hapjes, kur kishte folur autori i Memorandumit më të ri të Akademisë Serbe të Shkencave, me siguri se ndaj Urtakut, por edhe ndaj kryesuesit që kishte udhëhequr seancën (një shkencëtar i njohur nga jashtë, që më vonë kishte shkruar një libër për Kosovën dhe të kaluarën e saj historike dhe ishte vlerësuar njëra ndër përpjekjet e rëndësishme shkencore të kohës më të re për ndriçimin e raporteve historike shqiptaro-serbe nga mesjeta ), nuk do të mungonin fishkëllimat, çirrjet, e ndoshta edhe ndonjë sulm tjetër.

Por, edhe pa këtë, pjesa më e madhe e pjesëmarrësve nga Beogradi, Titogradi dhe Shkupi, në emër të gjoja asaj që ishte thënë se „paraqet keqpërdorim pa skrupuj të tribunave shkencore për qëllime politike“, kishte paraqitur një protestë të atypëratyshme, të cilën e kishte lexuar një shkencëtar maqedonas, me ç’rast, ndonëse nuk ishte thënë haptas që duhej t’i merrej fjala, ishte kërkuar „të mos lejoheshin më tirada të tilla“.

Natyrisht se nga tîradat aty nuk kishte pasur shpëtim, sepse ishte pikërisht autori i Memorandumit më të ri të Akademisë Serbe të Shkencave, i cili thuajse pa marrë fjalën prej kryesuesit, pas atij qëndrimi si protestë e përbashkët e lexuar nga përfaqësuesi maqedonas, kishte kapur mikrofonin dhe të parën gjë që kishte thënë ishte ajo që lidhej me „keqpërdorimin e historisë dhe të kujtesës së saj për përhapjen e urrejtjes dhe të shovinizmit, ndaj të cilave bota duhet të reagojë qartë dhe sa më parë...”

Akademiku i Beogradit, i mbërthyer nga një hallakatje që nuk i ndahej, kishte shkuar aq larg me atë mishmash rreth keqpërdorimit të historisë, saqë kishte thënë se në hapësirën e shenjtë serbe ishte rikthyer hija e nazifashizmit bashkëkohor tejet perfid me ato kreaturat e njohura që kishte lënë pas, që edhe më tutje shfrytëzon çdo mjet, pa kursyer as atmosferën e ndryshimeve në skenën shoqërore...

Pastaj, ai kishte dalë aty ku Urtaku e kishte pritur më së shumti, te çështjet e demokracisë dhe të sfidave që asaj i paraqiten nga ato që i kishte quajtur “ngarkesa të dhunshme të çrregullimeve historike”, të cilat, sipas tij, shfaqen me pasoja të shumta, me ç’rast kishte theksuar shpërputhjet midis të drejtës historike dhe asaj etnike në dëm të së parës (të ndryshuar dhunshëm), si dhe rrënimet e tyre, që kanë promovuar realitete të reja, të cilat mund të quhen antihistorike, përballimin e të cilave pluralizmi dhe reformat shoqërore dhe ato politike, fryma e të cilave ka filluar të depërtojë nëpër disa vende, jo vetëm që nuk mund ta bëjnë, por sikur ato i përligjin edhe më shumë sa t’ua japin edhe të ashtuquajturin legjitimitet demokratik, të cilin jo vetëm që nuk duhet pranuar, po duhet bërë çmos që të pengohet me anën e një qëndrimi ndërkombëtar e të tjera si këto, që i kishte përsëritur edhe më vonë në atë dëshminë që kishin pasur në Uashington, kur nga Kongresi Amerikan ishin ftuar t’i

paraqitnin qëndrimet rreth të ardhmes pas ndryshimeve të mëdha në botë, të cilat ishin pasqyruar pas rrënimit të Murit të Berlinit dhe heqjes së bipolaritetit bllokist me luftën e ftohtë në mes, ndryshime këto që në Kosovë nga pjesa dërmuese e popullatës ishin mirëpritur me tubimin rreth lëvizjes alternative, që ishte konkretizuar me themelimin e Lidhjes Demokratike të Kosovës, partisë së parë që në atë pjesë të vendit shumë shpejt kishte thyer monopolin gjysmëshekullor të komunistëve, me çka do t'u hapeshin dyert më vonë të gjitha zhvillimeve, të cilat do të kulmojnë me shpërbërjen e Jugosllavisë së AVNOJ-it.

Ndër këto „ndryshime të dhunshme“, ai kishte përmendur demografinë dhe frytet e saj frikësuese për dikën, por kishte përmendur edhe „vetëdijen e krishterimit perëndimor“, në njërën anë, dhe „atë të fundamentalizmit islamik“, në anën tjetër, të cilave, ajo që ai e kishte quajtur „skenë e lirë pluraliste“, ua jep dimensionin e kundërt, atë të ekspansionizmit në përputhje me luftën e qytetërimeve, që kishte shtuar se nuk duhet të pranohet, ngaqë për Perëndimin paraqet një vetëvrasje.

Me këtë rast ai kishte theksuar që Perëndimi duhet të mbrohet me anën e krishterimit dhe vlerave të tij të dëshmuara, të dala prej tij, ndërkohë që pjesën tjetër e kishte quajtur dhunë fundamentaliste, kundër se cilës duhet të përdoren të gjitha mjetet, pa përfillur sentimentalizmin e paqësorëve, të atyre që i kishte quajtur „ujem i turbullt“, që manipulojnë me mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe me to ngoje shëtisin shesheve të metropoleve europiane me gjithfarë parullash për gjoja shkëljen e tyre, veprime këto për të cilat kishte thënë që për fat të keq, edhe në saje të angazhimit të disa intelektualëve, të cilët i kishte quajtur të pangjyrë dhe impotentë madje, nuk mbesin pa ndikim në opinionin e paimformuar, i cili pastaj krijon përshtypje të gabuar rreth atyre që ndodhin në emër të "reformave demokratike..."

I bindur se më në fund ia kishte dalë të korrte fitoren përfundimtare që do ta promovonte si „baba të kombit“, siç i pëlqente të quhej, dhe epitete të tjera të ngjashme që do t'i vishen gjatë atyre dy-tre vjetëve të kobshëm, akademiku serb, pa çarë kokën për kryesuesin, i ishte drejtuar Urtakut se “më në fund i ishte çjerrë flamuri fundamentalist!”

Urtaku, jo vetëm që e kishte ruajtur qetësinë, porse e kishte kthyer atë në armën kryesore. Madje, i kishte ardhur mirë që akademiku serb i drejtohej në atë mënyrë, meqë ajo i kishte shërbyer për t'iu kundërpërgjigjur tezave, ku fryma e reformave dhe lëvizjet demokratike në vendet lindore, që kudo përkraheshin dhe, pak më vonë do të sjellin edhe ato ndryshime epokale botërore, prej tij shiheshin si një provokim i ri me shumë paqartësi dhe frikë, madje, që mund të mbahet nën mbikëqyrje, por edhe të drejtohet vetëm me anën e përcaktimeve për rikthimin e vlerave të krishterimit në skenën politike dhe shoqërore, si tutor shpirtëror dhe më shumë se kaq, që nuk paraqiste tjetër veçse kërkesën për luftën e qytetërimeve, të ngjashme me atë të kryqëzatave që kishte sjellë kufirin e njohur të botës dhe vuajtje të tjera shekullore, që mendohej se ishin lënë pas...

Me këtë rast, gjithnjë duke iu drejtuar akademikut serb, Urtaku kishte qartësuar se për fat të madh, historia e qytetërimit botëror dhe vlerat e tij gjithëkohore dhe gjithënjëzore nuk kishin qenë privilegj i askujt dhe nuk kishin qenë vetëm meritë e dikujt dhe nuk kishin qenë vulë e askujt, por kishin qenë krijim i të gjithëve së bashku, sepse të gjithë kishin pjesën e vet të meritave për to dhe kishin bërë përpjekje që ato të bashkëjetonin në vend se të kundërshtoheshin a të luftoheshin për qëllime të ndryshme me mashtrime të ndryshme, siç ishte vepruar dhe siç mund të veprohej prej kundërshtarëve të tyre.

Në ato ecejake të mëdha të njerëzimit Urtaku kishte parë përpjekjet e përhershme në drejtime të kundërta, si “luftë për librin e hapur” dhe “luftë për librin e mbyllur”, për atë që kishte mbetur fjalë e lirë dhe i kishte shërbyer hapësirës së lirisë me njeriun e pavarur dhe për atë që ishte kthyer në fjalë të vetme, në urdhër dhe pastaj në dhunë, me njeriun e varur, të mbikëqyrrur dhe të drejtuar për qëllime të ndryshme, të cilit padrejtësisht i kishte rënduar mbi kokë mëkati i zanafillës dhe mëkate të tjera, të cilat e kishin detyruar të kërkonte shpëtimtarin, madje me një çmim të madh për kërkim të përhershëm të pendimit...

Më tutje kishte thënë se mësimet e *librit të hapur* (filozifik) dhe mësimet e *librit të mbyllur* (religjioz) kishin prodhuar kundërshti, përjashtime dhe gjithë ato që për shekuj me radhë do të kthehen në pjesë të asaj lufte midis vetëdijes së antikës (vetëdijes së lirisë) dhe vetëdijes së mesjetës (vetëdijes religjioze), por që për fat, liritë nga makthi i mesjetës do t'i ndihmojnë edhe ata që kanë qenë njëherësh pjesë e atij të menduari, siç ishte Tomas von Akuini dhe të tjerë, kur pas dëmeve të inkuizicionit, të gjahut të shtrigave dhe herezisë, do t'i kthehen librit të hapur të antikës dhe veprave madhore të Platonit, të Aristotelit dhe të mendimtarëve të tjerë, që pastaj të shfaqet Kanti, Volteri, Rusoi dhe të tjerë, të cilët do t'ia hapin udhën iluminizmit dhe gjithë asaj që pa të drejtë mesjeta ia kishte mbyllur rrugët...

Në përputhje me këtë kundrim, Urtaku kishte ndërtuar edhe këndvështrimin kryesor, me të cilin akademikun serb dhe mësimet e tij duhej të quheshin antihistorike, ndërsa ai vetë një donkishot i ditëve tona, që megjithatë përkohësisht mund të kishte pasojat të rënda dhe kjo të arsyetohej me qëndrimin se ajo që prej tij quhej qytetërim perëndimor me krishterimin si themel, mund të merrej për mesjetë dhe çmos ( me këtë rast kishte përmendur pasojat e asaj që e kishte quajtur errësirë shpirti dhe mendjeje), por në asnjë mënyrë ngrehinë e qytetërimit perëndimor, si thoshte, ngaqë botëkuptimi i mirëfilltë perëndimor nuk ishte as lufta e kryqit me kryq, as lufta e kryqit kundër gjysmëhënës, po as ato që ishin kryqëzata të tmerrshme, por ishte antika dhe ndërgjegjja e saj ajo që ishte rikthyer pas dy mijë vjetësh harrese të dhunshme, por që edhe ajo, në kuadër të historisë së qytetërimit botëror dhe të kulturës së saj të gjithëmbarshme, nuk duhej parë njëanshëm dhe e fetishizuar, ngase është edhe qytetërimi tjetër, ai i Lindjes, që nga koha e Babilonisë, e Persisë, e Indisë, po është gjithashtu edhe qytetërimi i inkasve dhe majave në Amerikën Latine, që paraqesin tërësinë dhe madhësinë e lirisë që shtrihet në çdo kohë dhe për të gjithë njerëzit.

- Nga Roma kemi mësimet e demokracisë.

- Nga Athina kemi mësimet e federalizmit.

- Ndërsa nga mesjeta kemi mbikëqyrjen e njeriut dhe dhunën e librave, që kanë prodhuar inkuizicionin dhe ideologjinë totalitare...

- Kujtoj se sekush e ka të qartë se çfarë kërkohet sot dhe ku mund të shkohet me to...

Fjalët për ideologjinë totalitare si bazë e çdo dhune me të cilën kërkohet mbikëqyrja e shpirtit, si dhe përjashtimi i mendimi të lirë dhe ato rreth vetëdijes mesjetare, si frymëzuese të drejtpërdrejtë të ideologjisë komuniste, që me tmerret e saj do të tronditë botën, akademikun serb e kishin nxjerrë jashtë vetes. Kishte zënë të ndërhynte, edhe pse nga kryesuesi i ishte tërhequr vërejtja që të sillej në përputhje me tolerancën akademike.

Urtakut kjo sikur edhe më tepër ia kishte kthyer urtësinë dhe qartësinë e mendimit. Kështu, kur ai e kishte quajtur „fundamentalist“, kjo i kishte shërbyer që konceptin e fundamentalizmit t'ia hidhte pikërisht atij dhe pikëpamjeve të tij, me të cilat kërkonte mesjetën dhe krishterimin si arbitër të tejkaluar shpirtëror dhe politik madje, me të cilin mund të ngjallehin edhe të ashtuquajturit shenjtër serbë në Fushë të Kosovës dhe mitet e tyre, që gjoja thërrisnin për shpëtim, por që ia kishte bërë me dije se edhe ajo që ai e quante kujtesë historike mesjetare serbe me vulën e ortodoksisë, e lidhur për atë pjesë, nuk ishte tjetër veçse pjesë e tezës së shtruar *civitates dardanium*, që nga ana e tij shikohej e shkëputur dhunshëm nga hapësira historike, gjë e cila do t'i shërbejë që me një gjuhë ironike t'ia bëjë me dije se edhe Fusha e Kosovës dhe shenjtërit e saj, me të cilët ai e maste lindjen e qytetërimit dhe gjithçka tjetër të krishterimit perëndimor, sado që njëanshëm rrudhej dhe sado që njëanshëm shpjegohej - pra, të gjitha këto gjenden në Dardani, në atë qendrën e Ilirisë, se nga ajo Dardani, me statusin e pavarur brendapërbrenda Perandorisë Romake, nga shekulli i parë dhe deri tek shekulli i katërt, kishin prejardhjen që të gjithë baballarët e krishterimit, me të cilët ai mburrej dhe i konsideronte të vetët pasi t'i ketë përvetësuar, të cilët kishin bërë që libri i shenjtë dhe mësimet e tij të pranoheshin si religjion zyrtar i Perandorisë Romake dhe i Bizantit ngaqë me anën e tij kishin parë mundësinë ta forconin perandorinë, së cilës i kërcënohej shthurja nga rrënimi i sistemit skllavopronar, kur masa e liruar, që priste shumë

nga ajo liri, nuk mund të mbikëqyrej ndryshe përpos me premtimin e botës së amshueshme dhe një jetë të përshpirtshme në të, me ç'rast u thuhej se aty vendin e kishin të varfrit dhe të vuajturit e kësaj bote, të cilët përdroreshin dhe shpërdroreshin tmerrësisht për qëllime të ndryshme...

Me këtë rast kishte përmendur Konstandinin e Parë. Kishte përmendur Justinin dhe kishte përmendur Justinianin. Kishte zënë ngoje edhe Shën Jeronimin, i cili nga Palestina kishte sjellë aty përkthimin e parë të Biblës dhe të tjera krijime të kohës, që ishin pjesë e kujtesës dardane dhe e vazhdimësisë së saj, e cila, edhe po të dëshirohet të anashkalohet a të përjashtohet fare, siç vepronte ai, nuk ishte e mundur, ngaqë i takonin historisë së njerëzimit...

Njëherësh ia kishte përkujtuar se fetishizimi i krishterimit prej tij, si fletë e shkëputur e një zhvillimi të gjithëmbarshtëm, që doemos duhej parë me sy kritik si çdo gjë tjetër, krahas kapjes për ideologjinë, ku ortodoksia bashkëkohore shihte shpëtimin e vetëm, mund të kishte të bënte edhe me atë kompleksin „e vonesave historike“ dhe të pjesëmarrjes në të, nga e cila vuajnë popujt që ishin të ndërgjegjshëm për këtë hendikap, siç ishin sllavët e jugut, të cilët në ato hapësira kishin filluar të depërtonin nga shekulli i gjashtë, në mënyrë që pas katër shekujsh shërbesash të ndryshme të natyrës fizike nëpër vendet e reja të pranonin krishterimin, kur ai tashmë kishte filluar të përçahej dhe të tjera si këto, por që duke u kapur pas religjionit „si mbivlerë e përhershme dhe e pamposhtur“, së cilës përherë duhej për t'iu kthyer në kohë kthesash të mëdha me tronditje, mundoheshin të trokisnin në skenën historike me rolin e misionarit, gjë që nuk habiste pse theksimi i shenjtërve të Fushë së Kosovës dhe ajo beteja e megjulluar e lidhjes së krishterë, e humbur me osmanët, që prej tyre ishte parë e njëanshme dhe e përvetësuar madje, sa të quhej luftë serbo-turke - pas gjashtë shekujsh të rizbulohesh si sakrifikim për Perëndimin dhe vlerat e krishterimit të tij...

Në fund i kishte thënë se, sa i përket asaj *civitates dardanium*, nuk kishte ndonjë ndryshim të madh midis tyre, me të vetmin përjashtim që ai prej saj njëanshëm kërkonte vetëm një pjesë, mesjetën dhe frymën e saj, që për fat shumëkund ishte përballur me ato që kishte sjellë humanizmi dhe renesanca, por edhe iluminizmi europian, ndërsa ai kërkonte antikën, atë që i përkiste historisë së qytetërimit të mbarë botës dhe gjithë njerëzimit; se ai me mesjetën, pra prej *civitates dardanium*, shkëputte një kapitull kohe, që në skenën historike nuk kishte qenë në gjendje ta ruante vendin e fituar, ngaqë këtë e kishte nga dhuna e mbikëqyrjes dhe vetëdija e saj, ndërsa ai kërkonte rikthimin e antikës, pse ajo paraqiste vetëdijen e lirisë, të demokracisë, me të cilën libri i hapur bëhej edhe më i hapur, ndërkohë që hapësira e lirisë zgjerohet në përputhje me hapësirën që asaj i kërkohet; se ai kërkonte mesjetën, në mënyrë që me të t'i zgjatej jeta dhunës, ideologjisë dhe madje edhe diktaturës së totalitarizmit që, për fat të madh, ishte në çthurrje e sipër për t'u hedhur në shportën e historisë, ndërsa ai me demokracinë kërkonte vetëdijen pluraliste, të ngjashme me atë të kulturës së polisëve dardanë, ilirë dhe grekë...

- Megjithatë, zotërinj, maskat po çirren dhe kjo është gjëja më e mirë e këtij shqetësimi të madh...

Kur ishte kthyer në vend, nuk kishte dashur të dëgjonte ato që akademiku serb kishte filluar t'i nxirrte nga goja gjithë tërbim, që i përcillte me të rrahura duarsh dhe me grimasa të egra të fytyrës (kishin qenë fyerje të pashembullta, të cilat ua kalonin atyre që publikonte shtypi i Beogradit, kishin qenë çirrje dhe ndërsim agresiv sa dikur i ishin dukur se po ktheheshin në thirrje për linç, se po ktheheshin edhe në thirrje për djegie në turrë drush dhe në hakmarrje të pashembullt).

Me sy të mbyllur dhe me vëmendje të zhvendosur, sikur të fluturonte mbi ndonjë shkretëtirë të përflakur poshtë, një copë herë kishte përjashtuar ato që i vinin nga foltorja, por edhe nga pjesa tjetër e sallës, të cilat sikur nuk iu kishin ndarë edhe kur ishte kthyer në hotel, edhe kur kishte pasur atë bisedën thuajse me shkëputje me historianin e njohur slloven, që ia kishte bërë me dije se - pas asaj që kishte thënë ai, njësoj edhe fjala e tij, që ishte një

kundërpërgjigje e përbashkët e intelektualëve sllovenë kundrejt provokimit të quajtur Memorandum serb - ishte pritur me reagime hysterike dhe me fjalë që përkonin me njëfarë shpalljeje lufte, të parën në historinë e të tillave që nisin nga intelektualët ...

- Çmendia e intelektualëve është më e rrezikshmja, andaj duhet për t'u ruajtur nga shpërthimi i saj, ngaqë shtrihet tutje veprimi të së mundshmes dhe për këtë fajet i ka fantazia e sëmurë që nuk ka kufi, i kishte thënë historiani slloven dhe kishte uruar që përcaktimi për rrënjën e qytetërimit botëror me antikën në qendër të vëmendjes t'u mbetej preokupim i përhershëm, pa marrë parasysh sfidat tepër të rënda, me të cilat mund të përballen dhe, si dukej, ishin të pashmangshme kur zbrazëtia që kishte lënë pas ndeshja bllokiste dhe ajo ideologjike kërkohet të mbushej me ndeshjen e qytetërimeve, pikërisht të ngjashme me atë që kërkonte Beogradi dhe ndihmësit e tjerë, të cilët rrinin anash dhe përgjonin me vëmendje atë përpjekje...

Se çmendia dhe shpërthimi i saj nuk kishin fund, këtë Urtaku do ta shohë që moti, por nuk ia kishte marrë mendja se ajo mund të shkojë aq larg sa të kthehet në një vetëzbrazje të përgjithshme, edhe atëherë kur do të shihej se përfundimisht mund t'i ishte thyer dega në të cilën kishte qëndruar dhe ku kishte pasur besimin, po edhe shpresën se do t'i pinin ujë mashtrimet dhe gjithë ato që ia kishin ushqyer frymën asaj që historiani slloven e kishte vlerësuar si fantazi të sëmurë intelektuale.

Vite më vonë, kur do të kthehet në Dardhishtë dhe do t'i nënshtrohet asaj vetëmbylljeje të përhershme, të cilën ishte munduar ta përballonte me ato shënimet e shkapërderdhura, që herë pas here i hidhte në fletoren „*Bllaca e shpirtit tim*“, me anën e një letre të hapur drejtuar prokurores së Tribunalit të Hagës, kur ajo kishte shpallur fletarrestimin për gjithë udhëheqjen serbe të Beogradit, e cila ngarkohej me krime të rënda kundër njerëzimit në Kosovë, me atë që e kishte quajtur „*ndërgjegje e tradhtuar intelektuale*“, Urtaku do të tërheqë vëmendjen se Tribunali, krahas përgjegjësisë së strukturës shtetërore dhe ushtarake serbe për krimet e drejtpërdrejta, të bëra kundër njerëzimit në Kosovë dhe Bosnje e Hercegovinë, do të duhej të kishte në qendër të vëmendjes edhe përgjegjësinë e elitës intelektuale dhe shpirtërore serbe, e cila në vend se të bënte të ditur se çfarë ishte mashtrim historik me pasoja fatale dhe çfarë ishte realitet historik me vizion të ardhmërisë, në vend se të paraqiste atë vijën e ndarjes midis të mundshmes, si e lejueshme dhe të lejueshmes si e mundshme dhe të tjera si këto, me ç'rast gjithnjë do të ruhej ajo hapësirë e domosdoshme e ekuilibrit të tyre, kishte ndjekur rrugën e kundërt, pra krijimin e programeve nacionale për urrejtjen e të tjerëve, të cilat ishin kthyer në koncept shtetëror lufte.

Edhe pse e kishte pasur të qartë se Tribunali merrej me vepra të kryera, që duhet të dëshmohen me prova konkrete, e jo me ide, pa marrë parasysh sa morbide ishin ato, megjithatë hapja e kësaj çështjeje në këtë mënyrë, kishte pasur për qëllim të ngrejë shqyrtimet rreth përgjegjësisë së intelektualëve, por edhe rreth papërgjegjësisë së tyre, pa lënë anash këtu edhe veprimtarinë luftënxitëse të një pjese të mirë të klerit ortodoks serb, veçmas kreut të saj, që të përkrahur drejtpërdrejt prej atij rus dhe grek, jo vetëm që ishin përfshirë në këtë fushatë të madhe të frymëzimit të urrejtjes nacionale, që bëhej gjoja në emër të mbrojtjes së shenjtërve mesjetarë nga dhuna që ushtrohej ndaj tyre e të tjera si këto, po edhe pse në emër të kësaj kishin filluar ndërtimin e kishave ortodokse serbe, aty ku kishin gjetur ndonjë varr serb të mbetur rastësisht, madje edhe nëpër vendbanime të pastra shqiptare (siç ishte rasti i ndërtimit të kishës ortodokse në Gjakovë dhe në disa vende të tjera), po edhe në hapësira kulturore dhe arsimore (siç ishte rasti i ndërtimit të kishës ortodokse serbe në hapësirën e Universitetit të Prishtinës pa leje ndërtimi), në ç'mënyrë hapej mundësia e frymës së revashizmit kundër tempujve kishtarë, që mund të qëllonte edhe aty ku nuk duhej!...

Intelektualët, kishte shkruar Urtaku në atë letrën e hapur drejtuar prokurores së Tribunalit të Hagës, tradhtojnë ndërgjegjen e vet, kur heshtin ndaj asaj që nuk duhet heshtur, por edhe kur nuk flasin për atë që duhet të flitet haptas dhe të mbrohet deri në pikën e fundit...

Në rastin e dhënë, kishte theksuar se tradhtinë intelektuale e shihte jo vetëm kur intelektualët, për një apo arsye tjetër, gjejnë gjuhë të përbashkët me ide antihistorike, si ato që përhapeshin prej klerikëve ortodoksë rreth miteve dhe shenjtërve të shpifur, që kishin bërë çmos të bekohej ajo histeri urrejtjeje, e cila shumë shpejt ishte kthyer në luftë, në të cilën ata nuk kishin ngurruar të përfshiheshin drejtpërdrejt (këtë e kishte dëshmuar me disa si shënime të gjetura te një peshkopi të quajtur Sava, i cili kishte bekuar masakrën që ishte kryer në Gjakovë nga armata jugosllave dhe forcat e saj paramilitare natën e dytë dhe të tretë të fushatës ushtarake të perëndimorëve nga ajri, që i ishin bashkëngjitur asaj letre si dëshmi, të cilat duhej t'i paraqiteshin Tribunalit), por edhe pse heshtnin para shfaqjeve të tilla dhe kishte shtuar se „në skenën e historisë së njerëzimit çrregullimet më të mëdha kanë ndodhur pas shthurjeve shpirtërore dhe zbrazëtive të shfaqura me këtë rast, kur është bërë përpjekje që hapësira boshe të rimbushet me mashtrimet e frymës së profetëve shpëtimtarë, puna e parë e të cilëve do të ishte kthimi i librit të mbyllur që jo vetëm të veprohet sipas urdhrave, por edhe të mendohet sipas tyre...

Këtë qëndrim Urtaku do ta arsyetojë me përpjekjet gjithnjë më të mëdha që filozofisë dhe hapësirës së saj, në emër të së drejtës së kundërvënies së hapur, në emër të gjoja dialogut, t'ia zërë vendin misticizmi religjioz, që shkencës dhe të arriturave të saj tejet të mëdha, me atë që ka filluar të vihet në dyshim edhe teoria e evolucionit me anën e kundërimeve kreativiste dhe të tjera si këto, t'i kthehet limiti i dogmës, që po vazhdoi, mund të shpjerë edhe në kërkesat që edukimi laik dhe shoqëria sekulare, të cilën ai e kishte quajtur ndër të arriturat më të mëdha të civilizimit, e cila duhet të mbrohet me çdo kusht, të kthehet në një tjetër me dhunë totalitare, të mbikëqyrur nga „ligjet e krijuesit“, kinse të dërguara prej tij dhe të shpallura në librat e shenjtë dhe të tjera si këto që, ndonëse shtypi i vendit nuk do t'ia botojë, ndërkohë që edhe hedhja në internet do t'i pengohet me anën e shkëputjes dhe dëmtimit të rëndë në disa vende - megjithatë një si farë ngushëllimi do të paraqesë përgjigjja që do t'i vijë nga prokurorja e Tribunalit të Hagës, e cila do t'i falënderohet për ato që ia kishte paraqitur si ese intelektuale e guximshme, por edhe nga një ftesë që do t'i vijë nga radioja „Europa e Lirë“, me ç'rast lutej për një intervistë në të cilën do të flitej për prirjet gjithnjë më të fuqishme fundamentaliste në atë hapësirë dhe atë që nga redaksia theksohej „renesancë e vetëdijes religjioze“ që, ndonëse nuk e kishte pranuar, me anën e një letre, ia kishte dërguar një si qëndrim personal, ku kishte thënë se ajo që merrej „si renesancë e vetëdijes religjioze“, që diku-diku shihej si e tillë në saje të disa mbllaçitjeve intelektuale shkurtpamëse të atyre që deri dje kishin qenë pinjollë të elitave ideologjike, që kishin përfituar si shumë prej tyre, ndërkohë që në rrethanat e reja kishin mbetur pa padronët e fuqishëm, falë të cilëve ata kishin dalë ku ishin dhe të ngjashme - nuk ishte tjetër përpos pasojë e shfaqjes së një hamendjeje të arsyeshme në atë hapësirë e askujt, e cila kishte mbetur e tillë nga shkaku se rrënimi i një sistemi të caktuar vlerash, me prirje totalitare, në ato rrethanat e gjendjeve të paqarta, nëpër të cilat kalohej, ku rëndom pushtet fitonin ata që bëheshin bisht i dikujt dhe ata që nuk çanin kokën për parime dhe vlera, por për dekorata të rreme dhe pasurim të shpejtë dhe përfitime të tjera marramendëse, që i nxjerrin prej tyre, nuk kishte mundur të zëvendësohej me një tjetër, andaj e gjitha kishte kushtëzuar atë hallakatjen e përgjithshme që ishte pasqyruar me kërkimin e mbështetjes diku, te një shpëtimtar, ku për fat të keq përfytyrimi i profetit, si rëndom, shfaqet më i afërti dhe më i lehti...

Përfytyrimin e profetit, qoftë edhe si mashtrim, kishte dashur ta shihte edhe tek ata që flijoheshin në atë ritualin e vetëdjegies çdo natë skaj trenit dhe këtë mund ta bënin pas narkozës transedente nëpër të cilën barteshin me anën e asaj liturgjie përpara sarkofagut të praruar me ar të eshtrave të Lazarit të vlarë në atë betejë e Kosovës të qershorit të vitit një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë, por kjo sikur nuk po i shkonte ndoresh ngase aty nuk zinte vend shpresa dhe durimi aq i domosdoshëm për turmën, siç veprohet nga bariu që i prin asaj dhe e drejton me premtimin e jetës së amshueshme dhe me gjithë ato që të pafuqishmin e

bëjnë edhe më të pafuqishëm, por demonstrohej urrejtja më e tmerrshme dhe paraloja e asaj që atë natën e parafundit të qëndrimit në atë tren, pra të pesëdhjetenëntën, do të pasqyrohej me masakrën e tmerrshme që do të ushtrohej mbi ata qindra mijëra njerëz, kryesisht gra, fëmijë e të moshuar, të mbajtur qëllimisht në atë gjendje të lëvizjes së vazhdueshme si objektiv lufte, po edhe për t'u shfrytëzuar për vendosjen e kurtheve të ndryshme, që fillimisht ishin të detyruar ta përcillnin trenin ( atë e ndihmonin duke e shtyrë nga pas dhe anash kur e kërkonte nevoja), e që më vonë e kishin bërë me përkushtim, ngaqë duke iu vënë ashtu prapa pas çdo shpërthimi me ato bombat prej ajri që atë e shtynte në një gjatësi prej gjashtë kilometrash dhe kjo ndodhte sikur çuditërisht të fluturonte mbi tokë, sikur për pak mbroheshin prej vrasësve dhe në kalim e sipër ndoshta edhe mund t'u kishte lindur shpresa se ai përnjëmend, pas atyre shpërthimeve në ajër, kur fluturonte mrekullisht nga njëra pjesë në tjetrën sikur të ishte pendël, pse jo, do t'i shpëtonte nga më e keqja?...

Por, para se të ndodhte masakra e tmerrshme - që të nesërmen, pas atij shpërthimi të dhjetë, në afërsi të Fushë së Kosovës treni do të qëllohej nga jashtë a nga ndonjë shpërthim i kurdisur nga brenda, kjo as që kishte rëndësi, ngaqë aty edhe kishte përfunduar rruga e tij dhe bashkë me të edhe ajo që, siç ia thoshte mendja, ishte parë si sprovë e parë e rëndësishme në atë betejën për luftën e yjeve - duhet thënë se pas shpërthimit të nëntë nga ajri, kur treni për të nëntën herë me radhë gjatë asaj ndërkohe kishte kaluar nëpër ato katër stacionet e tjera që shkretimi i tyre përherë shfaqej me ato automjetet e djegura flakë, hekurishtet e shumta dheistikamet e braktisura me gjithfarë armësh të lëna - kishte ndodhur ajo shfaqja e jashtëzakonshme para turmës së shkallmuar, bashkë me Bardhoshin, ku u ishte krijuar bindja se ishin krijesa me prejardhje hyjnore, që çfarëdo e lige që u përplasej, jo vetëm që nuk ua merrte atë dhunti, por i bënte edhe më të fuqishëm...

Shfaqja para turmës së rraskapitur, ku do të barteshin ato që kishte kapur sikur të ishin porosi hyji, të cilat vinin nga qielli dhe që kishte për qëllim t'ua thoshte para se të fillonte ajo sprova e madhe, ishte paraparë të bëhej e tillë për dy arsye.

Së pari, që t'u bëhej e ditur atyre që mendonte se nga qielli e përcillnin atë tren - se në atë luftë, nuk ndodhte tjetër përveçqë përsëritej e njëjta histori, pra në atë pjesë të botës zhvillohej një kryqëzatë tjetër, e ditëve tona, e cila, ndonëse dukej si pjesë e një çrregullimi që kishte sjellë ai tërmet i luftës së ftohtë, i shkaktuar nga kufiri i ndeshjeve bllokiste, ku thuhej se ishte edhe e arsyeshme të shfaqej gjithfarë ujemi, megjithatë ndeshja midis vetëdijes demokratike dhe asaj totalitare kishte rikthyer betejën e gjithhershme midis vetëdijes së lirisë dhe dhunës së robërisë, pothuajse në frymën e saj të mirëfilltë, të ngjashme me atë që para dy mijë e sa vjetësh kishte shpërthyer rreth librit të hapur dhe rreth librit të mbyllur, por që këtë herë gjërat zhvendoseshin te rendi i ri botëror dhe shfrytëzimi i tij për mbikëqyrje të përgjithshme, të cilit doemos i duheshin edhe matjet dhe çmatjet e tilla bashkë me viktimat dhe fatkeqësitë e tyre... Më vonë do të shihet se treni vërtet kishte qenë në qendër të vëmendjes së tyre, siç kishte qenë në qendër të vëmendjes edhe të atyre që nga toka, nëpërmjet atyre pajisjeve ruse dhe kineze më të përkryera të përgjimit, përcillnin veprimet nga ajri dhe mundoheshin të kuptonin të fshehtat e asaj lufte të ardhmërisë dhe, siç kishte qenë në qendër të vëmendjes edhe të shërbimeve informative të Beogradit, të cilat aty bënëin hesapet e veta dhe duhej ta kishin ditur se për çfarë shërbente ai tren...

Së dyti, po ashtu t'u bëhej e ditur edhe atyre fatkëqijve që thika u rrinte në fyt dhe ishte çështje kohe se kur do t'ua priste gabzherrin, se nuk ishin të dënuar të përfundonin ashtu kot së koti pse kishin mbetur rastësisht në atë hapësirën e askundjes dhe përplaseshin sa andej e sa kënde, por ata ishin të përzgjedhur që flijoheshin në mbrojtje të një çështjeje të madhe, ku ndodhte ajo ndeshja e gjithhershme midis vetëdijes së lirisë dhe vetëdijes së robërisë, po qe bartja tek hapësira e të drejtës historike dhe gjoja e mbrojtjes së saj, siç vepronte Beogradi dhe përkrahësit e tij, pa ngurruar që në atë vorbull të fuste edhe rikthimin e ndeshjes së qytetërimeve me një petk të ri, që paraqiste vetëm një paravan të atij zhvillimi...

Natyrisht se kësaj shfaqjeje para masës i duhej edhe shpërfytyrimi i plotë i realitetit, në mënyrë që zhvendosja t'í kthente në një gjendje tjetër, të ngjashme me atë të një magjie, madje, ku edhe ballafaqimi më i tmerrshëm me masakrën dhe me tmerret e tjera, që do t'í qëllonjë qysh të nesërmen, nuk do të paraqesë tjetër përpos përmbushje të një kuptimi dhe qëllimi të caktuar jashtë ndjenjës së viktimës së thjeshtë, të zhvleftësuar keqas dhe të nënçmuar pandërprerë, me të cilën ishin mbushur gjatë asaj kohe sa kishte zgjatur fushata ajrore nga qielli dhe për fat të keq, do t'í përcjellë edhe më vonë kur, si të zhdukur a diçka të tillë, që u kishin humbur gjurmët në atë luftë, sikur flaka e saj t'í kishte përfshirë rastësisht, do të trajtoheshin si viktimë të thjeshta, të cilat duhej qarë dhe përçarë përherë në mënyrë që kujtimi i tyre t'u mbetej lotëve dhe ankimeve, e jo lavdisë së përjetshme...

Andaj, kjo zhvendosje nuk ishte as e lehtë e as e thjeshtë, veçmas kur kihej parasysh se gjatë atyre pesëdhjetë e nëntë ditëve, sa i ishin qepur atij treni dhe ishin munduar të mos i ndaheshin, krahas dhunës së pashembullt, që i përcillte vazhdimisht dhe u vinte nga të gjitha anët, ishte edhe mënyra e lëvizjes së trenit nga ato bombat e ajrit që ua kishte shpërqendruar realitetet sa të mendonin se ndodheshin në një hapësirë të humbur fare jashtë kohe, ku e qartë ishte vetëm paqartësia dhe mjegullimi i kohës (bartja e tij e jashtëzakonshme që ndodhte pas çdo shpërthimi, me të cilin ai çuditërisht fluturonte si shigjeta, pastaj dridhja e gjatë e binarëve, e përshkuar nga një nxehtësi tejet e madhe kur ata dukej se drejtoheshin dhe të tjera mrekulli si këto, që pastaj secili në mendjen e vet i lidhte me dukuri të tjera dhe shenja që ishin dhe nuk ishin dhe shpjegoheshin në përputhje me atë çrregullim).

Madje, një çast, gjithë ajo që kishte përfytyruar aty, mund të mos pinte ujë fare, ngaqë edhe shfaqja e parë e tyre me Bardhoshin pranë, që duhej të bënte të ditur për atë mrekullinë se njerëzorja ndodhej kudo, në të gjitha krijesat që për të dhe për pasqyrimin e saj përpiqeshin, siç mund të ndodhte edhe e kundërta, po edhe ato që mund të thuheshin për ata që përgjonin nga lart dhe poshtë dhe të ngjashme - mund t'u dukeshin si pjesë e këtyre çrregullimeve dhe asgjë tjetër...

Por, meqë çrregullimet dhe shpërfytyrimet e gjithfarshme ishin të vetmet që vepronin në ato rrethana dhe thuajse kishin krijuar njëfarë hapësire për vete, të ngjashme me atë të një mjegullimi të përhershëm brenda rrethit të pakalueshëm, atëherë edhe shtirja e njeriut që dërgon porosi nga qielli, që gjatë atij mundimi disi mund t'í ishin zbrazur në kokë për t'iu thënë dhe të tjera gjëra si këto, kishte kuptim, siç mund të kishte kuptim që t'u thuhej se tashmë ndodheshin në një kohë tjetër dhe, pse jo, në një planet tjetër, ku nuk kishte kurrfarë ndryshimesh midis gjuhës së njeriut dhe të kafshës dhe ç'mos e ku do t'í besohej edhe po që thoshte se ishte ndonjë i dërguar i zotit!...

Me hamendje të tilla në kokë, pa i thënë gjë Vojos, i cili edhe më tutje vazhdonte t'í rrinte pranë me atë shikimin e ngrirë si prej mumies dhe i ndihmonte t'í kryente nevojat më të domosdoshme, siç do të veprojë edhe më vonë deri në atë ditën kur do të largohet përfundimisht me ato plaçkat në dorë dhe, pa ia bërë me dije as Bardhoshit, me të cilin fliste pareshtur dhe kishte përshtypjen se kishin gjetur gjuhën e përbashkët të kuptimit të ngjashme me atë që një filozof gjerman e kishte quajtur “gjuhë të natyrshme të zanafillës”, se edhe ai, në saje të asaj gjuhe të zanafillës do të përfshihej në një shfaqje të paparë, që bëhej me qëllime të caktuara dhe të tjera si këto - kishte kërkuar t'í afrohej derës së vagonit, pikërisht atëherë kur kishte parë se turma, që i shkonte pas trenit, kishte arritur pjesën ku nga ajri hidheshin ato ushqime, të cilat, që nga shpërthimi i tretë e tutje, merreshin rregullisht dhe çuditërisht nuk pengoheshin prej kujt, madje as nga ata që nga shpërthimi i katërt e tutje, së pari nga pjesa e rrugës e pastaj nga shpërthimi i gjashtë e deri tek i nënti nga afër, shfaqeshin çdo mbrëmje me atë ritualin e vetëdijegjies dhe me orgjinë e asaj liturgjie makabre që bëhej para sarkofagut të praruar me ar me eshtrat e Llazarit, e që dukej se me atë tren dhe me lëvizjen e tij ishte lidhur edhe fati i arritjes përfundimtare në vendin ku ishte vrarë para gjashtëqind vjetësh, me çka mund të thuhej se përmbyllej kthimi i tij si shpirt nëpër ato që prej tyre ishin paraparë si vende të shenjta serbe...

Pasi kishin marrë gjësendet e futura në pako që u hidheshin nga ajri dhe me një rregull tejet të madh i shpërndanin mes vete, Urtaku i kishte bërë me shenjë Bardhoshit që me zërin e thellë t'ia merrte një thirrjeje të hapur në drejtim të tyre, por këtë herë me shikimin drejt qiellit.

Për habi, Bardhoshi ia kishte marrë asaj kuje të thekshme, të ngjashme me përhapjen e zërave të mistershëm në hapësirë, që vinë nga qielli, që kishte befasuar që të gjithë, sidomos pse ajo vinte nga ajo pjesë që ata e kishin marrë si të mbyllur, madje dhe të frikshme.

- Tash flas unë, ndërsa ti dëgjo me vëmendje që të jesh i gatshëm të ndërhysh kur duhet - i kishte thënë Urtaku Bardhoshit.

Dhe, vërtet, duke shikuar drejt qiellit, Bardhoshi kishte vazhduar të vepronte si më parë me atë zërin sikur të ishte ndonjë shpërthim qielli, ndërkohë që Urtaku kishte filluar të fliste, se edhe ata ishin hedhur aty në atë vend, siç u hidheshin ushqimet, por që kishin për detyrë të bënin me dije se ajo nëpër të cilën kalohej, nuk paraqiste tjetër veçse vazhdimësinë e udhëtimit drejt fronit qiellor me perënditë, ku një ditë edhe do të gjendeshin...

- Rruga e mundimeve tuaja nuk është vdekja, por jeta. Jeta e dinjitetshme, e cila u takon vetëm atyre që e kanë përfytyrimin e perandorisë së më të mirës dhe të vendosjes së saj edhe atëherë kur kjo duket e pamundshme...

Duket se fjalët për perandorinë e më të mirës dhe arritjen e saj, ku një ditë edhe duhej të gjendeshin, nuk kishin zgjuar gjithaq kureshtje dhe as që do të përcilleshin me vëmendje, po të mos u kishte thënë se, ashtu si treni, i cili fluturonte nga një vend në tjetrin si shigjetë dhe ishte pjesë e asaj fuqie të fronit qiellor, edhe ai, bashkë me Bardhoshin që i rrinte pranë dhe kishte thënë se shfaqeshin të barazuar si krijesa që flisnin të njëjtën gjuhë, pra atë të krijimit, ishte pjesë e asaj porosie të madhe, por që me ato që duhej t'ua thoshte dhe me ç'gjë ishte ngarkuar, kishte për detyrë t'ua bënte me dije se mundimet, nëpër të cilat kalonin, nuk i kishin pse ishin të pafuqishëm, pse ishin të harruar diku, pse ishin të gjykuar ashtu nga dikush dhe të tjera si këto, por ishin të tilla pse kishin diçka të fuqishme, të cilën e bartnin në thellësi, së cilës i duhet vetëdëgjimi, me të cilin arrihet ngritja drejt lartësive...

- Ju jeni pjesë e madhështisë së qiellit...

- Jeni krijesa të përzgjedhura...

- Jeni vetë liria...!

Kur kishte theksuar kështu, ende pa i dhënë shenjë, Bardhoshi ia kishte marrë një thekame tjetër të thellë dhe tejet të veçantë, të ngjashme me ato thirrjet që dalin nga përpëlitjet e brendshme, si shprehje e veçantë e tyre, që dukej se në përhapje e sipër, tek ata ishte kthyer në paralajmërim, i cili u kishte paraprirë porosive të jashtëzakonshme, që, siç mund të merrej me mend, ishin për ta.

Masa e bërë sy e vesh, kishte drejtuar shikimin nga ata, ndërkohë që Urtaku, i cili e dinte se duhej të fliste me një zë që do t'i ndryshonin ngjyrimet, pasi kishte ledhatuar Bardhoshin sikur ta falënderonte për ndihmën që ta fitonte besimin e duhur, kishte nisur të thoshte se ajo që ndodhte, nuk ishte tjetër përpos një ndeshje midis njeriut-perëndi dhe njeriut-shërbëtor dhe se pikërisht në atë ndeshje koha ishte kthyer mijëra vjet pas, mu atje ku edhe kishte mbetur, në mënyrë që tiktaku i saj të fillonte atë lëvizjen drejtvizore, të pandalshme, që është në shpërputhje me lëvizjen qarkore, të përsëritjes së të njëjtës...

- Ju jeni pjesë e mbretërisë së qiellit, ndërsa ata janë pjesë e dhunës së tokës dhe të ferrit të saj...

Këto fjalë i kishte thënë gjithnjë duke mbajtur shikimin të drejtuar andej nga çdo mbrëmje vinte ai rituali i vetëfljimit me atë vetëdëgjie që bëhej para sarkofagut të praruar, që përcillej me orgjinë e liturgjisë.

- Ju ngriheni drejt perëndive, sepse jeni pjesë e tyre...

- Ju arrini lartësitë, sepse u takoni atyre...

- Ju jeni fitimtarë...

- Fitimtarë të përhershëm!...

- Jeni perëndi...
- Perëndi!...
- Perëndi!...

Fjalët e fundit i kishte shqiptuar me një kumbim, i cili sikur kishte filluar t'ia shteronte ato që mundohej t'i lironte me frymën e fundit.

Por, ishte Bardhoshi ai, i cili e kishte kuptuar rraskapitjen e tij dhe prapë i ishte kthyer asaj kujës së veçantë, por shumë domethënëse, e cila prej masës ishte kuptuar si një kapërcim nga gjuha e dhunës tek gjuha e vetëkuptimit, që ishte pranuar si pjesë e atyre mrekullive, të cilat tashmë ishin mësuar t'i përjetonin me shkëputjen e rrufeshme të trenit si prej shigjete, që shfaqej pas atyre shpërthimeve nga ajri, kur ai kalonte nga njëra pjesë e binarëve në tjetrën dhe ata mbeteshin me një nxehtësi të përfllaktë që edhe për shumë kohë vazhdonte të ruante drithërima të çuditshme, të cilat u krijonin përshtypjen e së panjohurës së thellë dhe të hapjes së saj në atë mjegullim...

Pasi për pak kishte kthyer fuqinë e zërit dhe, si duket, klithjet për perëndinë kishin filluar t'i vinin për të nxitur një mbushje të brendshme, tejet të fuqishme, të ngjashme me atë gjendjen e tallandisë së jashtëzakonshme, Urtaku prapë u ishte kthyer atyre fjalëve dhe kishte hetuar se dikur edhe masa që i rrinte përpara, sikur të ndodhej në skenën e madhe të atij teatri të përhershëm që e përfytyronte me anën e atij monolog-dialogu të brendshëm - ishte bërë një dhe nxirrte fjalët rreth atij ndijimi shpirtëror si prej perëndie, në të cilin ishte përfshirë dhe nuk dëshironte t'i ndahej më...

- Jemi...
- Jemi...
- Jemi edhe perëndi...
- Jemii-iiiiiii...

Masa brohoriste gjithnjë më zëshëm këto fjalë dhe tash ajo nuk dukej më e shkallmuar dhe në pritje të fatkeqësisë, por sikur ishte kthyer në një kor të madh antik, që rrethonte një oltar të praruar me ar, i cili ngrihej drejt qiellit dhe ashtu pasqyronte një madhështi të jashtëzakonshme...

Kur dukej se masa ishte përfshirë në një gjendje tallandie sa të ndjehej e njëjtë me qenien e perëndisë (deri aty kishte arritur me anën e një katarsisi të paparë shpirtëror, sa të mendonte se përpara kishte atë altarin e praruar hyjnor që e bartte drejt lartësive të pafund), dhe kur ishte parë se ata nuk ndjeheshin më si viktimat të shkreta dhe të frikësuar deri në palcë, siç ishin deri atëherë, mbi ta kishte filluar të derdhej një breshëri armësh. Ajo zbrazje armësh vinte nga pjesa ku pak më parë kishte marrë fund ai rituali i flijimit me vetëdjegje, i përcjellë me orgji, me të cilat ishte kërkuar që përfundimisht të lahen hesapet në emër të shenjtërve mesjetarë.

Madje, Urtakut i kishte ngjarë të kishte dëgjuar edhe urdhrin për veprimin e armëve, i cili kishte pasuar vendimin e atij që udhëhiqte liturgjinë se, „shenjtëria mund ta arrinte vendin e prehjes së përhershme vetëm pasi të jetë arritur fitorja përfundimtare mbi ata që kishin porosinë e hyjit dhe assesi ndryshe...”

## X

Ndodhjen e masakrës dhe plojën e gjakut që kishte përfshirë gjithë hapësirën, Urtaku nuk kishte pasur rastin ta përcillte siç duhej, ngaqë, pikësëpari, ai ishte nxjerrë vetëtimthi nga aty prej Vojos dhe ishte dërguar në pjesën e fundit të vagonit, pranë xhamit të dritares së mjegulluar, ku edhe kishte qëndruar gjatë gjithë kohës së asaj lëvizjeje dhe, së dyti - pa u liru mirë nga breshëria e krismave që përcilleshin me orgji për ringjalljen e shenjtërisë mesjetare dhe kthimin, si thuhej, në djepin e tyre të përhershëm - ishte paraqitja e papritur e atij shpërthimi nga qielli që i vinte trenit prapa nga ato që më vonë do të merret vesh se ishin bomba me plutonium të fisnikëruar dhe të veçantë, të përdorura për herë të parë pas shumë e shumë vjetësh hulumtimi e të mbajtura në fshehtësi të madhe në laboratorët më të njohur

botërorë të prodhimit të armëve. Shpërthimi e kishte bartur trenin sikur të fluturonte deri te hyrja në Fushë të Kosovës, që pastaj, në agsholin e parë të mëngjesit të asaj dite të dhjetë të qershorit me diell të nxehtë dhe zabullimë të madhe ajri, nga një shpërthim i fuqishëm ( nga jashtë apo nga brenda kjo tashmë nuk kishte rëndësi) edhe do të shkatërrohej dhe ata (bashkë me Vojon dhe qenin) do të gjendeshin në një baltinë skaj rrugës kryesore, që shpinte për në Fushë të Kosovës.

Megjithatë, në atë ndërkohën prej disa çasteve midis breshërisë, që kishte qëlluar masën e dehur në ritualin e vetëndijimit, pas atyre që, sikur të ishin porosi të veçanta nga qielli, u ishin thënë bashkë me Bardhoshin dhe, ndodhjes së atij shpërthimi nga ajri, të dhjetit me radhë, që trenin e kishte bartur në atë pjesën e hapur, afër Fushës së Kosovës, ku edhe do të shkatërrohej përfundimisht pa e arritur vendin e paraparë prej atyre që udhëhiqnin atë liturgjinë e flijimit me vetëdjegje, Urtakut i ishte krijuar një bindje e çuditshme, se kishte kaluar nëpër një qark kohor thajse të pandalshëm, nëpër të cilin me një si shpejtësi drite ishin sjellë e sjellë aq shumë ngjarje, sa ishte e vështirë t'i rikujtoje, e lëre pastaj t'i hidhje në letër, siç vepronte me ato që i takonin fletores së shënimeve „*Bllaca e shpirtit tim*“.

Kjo bindje Urtakut do t'i mbetej përherë si diçka që mbase e kishte nga ajo gjendja e tallandisë, në të cilën ishte përfshirë edhe pa qenë i ndërgjegjshëm për të, kur para masës, me ato që ua kishte thënë rreth origjinës hyjnore, kishte dashur të arrinte zhvendosjen e realiteteve, në ç'mënyrë ata do ta kishin më të lehtë atë kapërcimin nga njëri ndijim tek tjetri, pra nga ai i viktimës së nënçmuar, nëpër të cilin kalonin, tek ai i hetimit të ndriçimit të hyjnore, si trashëgimi që krijesat njerëzore e kishin nga lidhjet e hershme me perënditë qysh nga ajo marrëveshja e Kadmit të Lashtësisë me perëndeshën Atena rreth martesës me perëndeshën Harmoni, me fëmijët e të cilëve pastaj do të fillojë vendosja e mbretërisë tokësore dhe e kohës historike nëpër vendet pellazge...

I kujtohet madje se Bardhoshit, që i rrinte pranë dhe mrekullisht merrte pjesë në gjithë atë parapërgatitje për ritualin në të cilin duhej të përfshihej masa e frikësuar dhe e nënçmuar që e kishte para, i kishte thënë si ai ndijim e përshkonte fuqishëm dhe e ngrihte përpjetë, sikur përnjëmend të kishte përpara atë oltarin e praruar, sa të mendonte që po fluturonte me një shpejtësi jashtëzakonisht të madhe...

Megjithatë, ajo ndjenja e veçantë e fluturimit, si ngjitje, sikur nuk kishte qenë në gjendje ta bartte pafundësisht deri te ajo maja, ngaqë ishte njëfarë reje e zezë, e cila i rrinte sipër në qiell, prekja e së cilës menjëherë e kishte kthyer në drejtimin e kundërt dhe ai kishte bindjen se tashmë po i afrohej një bote të përmbysur keqas, të cilën sikur edhe e kishte arritur kur bashkërisht (me Bardhoshin dhe Vojon) ishin gjendur në atë baltinë skaj rrugës që shpinte për në Fushë të Kosovës, por që fillimisht i ishte dukur si pjesë e asaj askundjeje të ndokundjes, që duhej ta kishte fat të përhershëm.

Përshtypjen e arritjes së botës së përmbysur keqas, që ndoshta mund ta kishte si ndëshkim ngaqë ishte munduar ta anashkalonte me atë mashtrimin që e kishte aktruar para masës kur atyre ishte munduar t'ua fuste ndjenjën e krijesave hyjnore, në mënyrë që t'i nxirrte nga gjendja e nënçmimit të viktimës së përhershme - ia kishte forcuar edhe më tepër heshtja shurdhe tejet e veçantë, që kishte ngarkuar hapësirën përreth dhe kundërmimi i rëndë i gjithfarë qelbësirave në atë ligatinë të madhe, në të cilën kishte sharruar dhe i bëhej se në të do të mbetej përgjithmonë.

Si rëndom në raste të tilla, që i ndihmonte t'i përballonte hutitë, ishte Vojo, i cili duke e bartur shpejt e shpejt deri skaj rrugës së asfaltit dhe e kishte vendosur në karrocën e invalidit, e kishte kthyer tek njëmendësia e trishtueshme, e cila mund të thuhej se ishte tjetër nga ajo nëpër të cilën kishin kaluar gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve - jo vetëm pse nuk ndodheshin më në atë trenin që e kishte quajtur tren të jashtëzakonshëm, ndër më të veçantit e të gjitha luftërave që ishin zhvilluar aty që prej dy mijë e sa vjetësh, pra të asaj rindeshjeje midis fuqisë së qiellit dhe të nëntokës dhe të tillë e kishte ruajtur në kujtesën e përhershme, i cili përfundimisht ishte shkatërruar nga ai shpërthimi nga jashtë apo nga brenda (kjo as që

kishte më rëndësi) dhe pjesë të të cilit ishin shpërndarë gjithandej ku ia zinte syri (kishte radarë të shumtë, pajisje elektronike ndër më të ndryshmet dhe të tjera që i ishin dashur atij përgjimi) – por, edhe pse në atëatak dukej se merrte fund ajo që do ta shohë sprovë të parë të luftës së yjeve, sfidë e luftës së ardhmërisë dhe ngjashëm. Por, si do të shprehet në shënimet „*Bllaca e shpirtit tim*“ - meqë asgjë e asaj nëpër të cilën ishte përfshirë nuk ishte pjellë e rastësisë, e as e rrethanave që mund të merreshin të veçanta, kundruall kësaj gjendjeje që së paku shfaqte mbylljen e një kapitulli (pale se tjetrin e lente të hapur fare sigurisht me shumë e shumë të panjohura dhe paqartësi të tjera) - edhe më tutje mbetej në atë skenën e teatrit të madh, ku luhej ajo drama e përhershme dhe e pafund me aktorë të njëjtë, të cilët ndonjëherë edhe mund ta fitonin përshtypjen e gabuar të ndodhjes jashtë tij, po që mund t’u kthehej në kob...

Kthimin tek njëmendësia megjithatë nuk e kishte pasur të lehtë, përkundër faktit se pranë kishte Bardhoshin, i cili me një kuisje të lehtë sikur e bënte me dije se edhe më tutje hetonte atë ployën e gjakut dhe, përkundër asaj se pranë kishte edhe Vojon, me atë shikim të ngrirë prej mumie, të ngjashëm me atë që e kishte parë edhe para një viti, kur ishte kthyer në Dardhishtë dhe i shkalluar fare i kishte rënë në gjunjë, pa e pasur të qartë se me atë përkulje i kërkonte falje - apo dëshironte t’ia bënte me dije se ajo luftë, për nga fatkeqësitë që i kishin qëlluar, i kishte barazuar dhe, ta marrë parasysh kahun e saj, pa marrë parasysh të papriturat që do të sillte - ashtu mbeteshin viktimat të përhershme, të përfshira në ferrin e një rrethi tragjik, ku kishte vetëm humbës...

Por, duket se ishin rrezet e para të diellit ato që me shfaqjen e tyre në atë hapësirë u kishin krijuar korniza të tjera përjetimeve të asaj dite, të cilën e kishte përjetuar si ditën më të gjatë në jetën e tij, që i ngjante në një ditë - shekull kur nga fundi i saj do të arrijnë në Dardhishtë, dhe pas pak edhe do të fillojë ajo vetëmbyllja e tij e përhershme me vetëdashje, që në ato shënime të fletores „*Bllaca e shpirtit tim*“ do të arsyetohet me „pamundësinë që të pajtohej, jo vetëm me gjendjet e pandalshme kalimtare, që ia kishin përkujtuar po ato gjendje të mbijetesës nëpërmjet vasaliteteve të gjata - të cilat, për rrethanat e vendosjes së kufirit të botës, që u kishte rënë sipër, ishin të pashmangshme - po edhe pse ato kohë të paqëndrueshme kishin qitur në pah një shpirt e mendje të hallakatur, të ndikuar sa nga aftësia e atyre që atë e kishin mirëpritur (siç ishin mediokret, matrapazët, tregtarët e flamujve dhe të tjerë të shumtë të këtij ujemi) që ta shfrytëzonin sa më shumë të ishte e mundur për përfitime të ditës dhe prirje të tjera që janë të natyrshme kur u krijohet hapësira - e sa nga ngurrimi i të ndërgjegjshmëve në përputhje me peshën e përgjegjësisë, me të cilën ngarkohen përherë dhe nuk duhet hequr dorë prej saj, pa marrë parasysh vështirësitë me të cilat ndeshen...

Sidoqoftë, dita më e gjatë - që ishte parë e tillë dhe madje kishte ndikuar që ajo të shihej si një përkufizues jetësor me pjesë të ndryshme: në atë para njëzet e katër marsit të atij viti (kur kishte filluar ndërhyrja e ndërkombëtarëve nga ajri) dhe në atë pas dhjetë qershorit të atij viti (kur kishte marrë fund udhëtimi me atë trenin e veçantë, që përkonte edhe me arritjen e marrëveshjes ushtarake të Kumanovës) - pra ajo ditë kishte filluar me daljen nga baltina, në të cilën i kishte hedhur ai shpërthimi i panjohur që i kishte dhënë fund atij treni të jashtëzakonshëm pa e arritur Fushën e Kosovës dhe kishte vazhduar me të tjerat, të cilat kishin qenë pjesë e zhvillimeve marramendëse, që u shkonë vetëm ditëve të tilla të gjata sa shekulli, ku fillimisht ishte ballafaqimi me ato mbetjet e trenit, të shkapërderdhura përgjatë hekurudhës, me të cilën dëshmohej e veçanta e tij në atë luftë, që mund të krahasohej me fantazmën e asaj lufte tjetër, të luftës së qiellit kundër luftës së tokës, të cilën ndonjëherë e kishte parë si luftë të hyjnive nga lart kundër luftës së shpirtit nga poshtë dhe të ngjashme, që nga koha e antikës, me çka edhe prapaskenat më të ulëta, edhe krimet më të mëdha dhe të pashembullta që kishin ndodhur, siç ishte ai i Bllacës dhe të tjerat nëpër të cilat ishte kaluar, kishte dashur t’i nxirrte nga nënçmimi i trajtimit si viktimat të rastit, ku mund të vendoseshin dhe përgjithmonë të mbeteshin pjesë e klithmave, vajeve dhe e ankimeve të çdoditshme...

Kështu, me shpërndarjen e rrezeve të para të diellit të qershorit, që i kishin sjellë një djegie të lehtë në sy, kishte hetuar një si shkëlqim shkëputës dhe përthyes, i cili lirohej sapo rrezet preknin pjesët e shpërndara të radarëve, të pajisjeve të ndryshme e të shumta elektronike, që i kishin shërbyer atij përgjimi nga poshtë. Ky shkëlqim shkëputës e përthyes i dukej si frymë e fundit, që dilte prej atyre pajisjeve, me çka ato sikur përfundimisht liroheshin nga përgjegjësia me të cilën ishin ngarkuar - qoftë nga lart, qoftë nga poshtë, dhe një djall e di se nga - gjatë atij përgjimi të parë të tillë të përmasave botërore, por që njëherësh disa prej tyre, edhe ashtu të shpërndara, i dukej se, jo vetëm që nuk e kishin humbur rëndësinë, por sikur e bënë me dije se tashmë ishin të gatshme edhe për detyra të tjera edhe më të rëndësishme, me të cilat ishin ngarkuar që më parë dhe ato do t'i vazhdonin pandalshëm, në përputhje me rrethanat që krijoheshin andejpari pas marrëveshjeve të arritura midis ushtarakëve që deri dje kishin kryer detyrat e marra nga qendrat e tyre...

Kjo përshtypje mbase do të ndikojë që Bardhoshit, të cilit edhe më tutje i rrinte pranë dhe qetësisht përgjonte hapësirën e shurdhët, t'i drejtohej me fjalët, se ata tela dhe ato fije të tjera të shkëputura edhe më tutje mbeteshin pjesë e atij "syri magjik" të shpërndarë dhe të atij "truri të madh" që kapte çdo gjë në tokë dhe në qiell.

- Prapë na përgjojnë, mik... Prapë na hedhin në atë shiritin e pandalshëm filmik, që na e ruan surratin dhe e nxjerr sipas nevojës, që të tallen me ne...

Këto ia kishte thënë kur ia kishte shprehur edhe dëshirën që, po të kishte ujë në koqe, t'i pshurte.

- Nëse e bën këtë, unë do të qeshem... Pse jo?... Tash e tutje, lum miku, këtu, nuk vlen tjetër pos shurrës dhe mutit...

Sikur ta priste këtë Bardhoshi, i cili tashmë ua hetonte pipëtimën mbetjeve të shkërmoqura e të shpërndara gjithandej, që të vazhdonin të përgjonin në përputhje me detyrat që kishin, ose edhe do t'i merrnin shpejt e shpejt, ishte larguar pakëz dhe u ishte afruar disa monitorëve aty afër dhe, pasi kishte ngritur si zakonisht një rën nga këmbët e prapme për të mos e fëlliqur veten, kishte filluar për me i pshurrë një nga një. Nga pak i kishte spërkatur edhe disa radarë dhe pajisje të tjera që kishin mbetur bri rrugës që, me ato shkronja cirilike dhe shenja kineze në to, dukeshin si qafë e shkëputur e kuçedrës lindore, së cilës i ishte shuar zjarri...

Kur ishte kthyer, Urtaku një copë herë e kishte përkëdhelur Bardhoshin, sikur të kishte kryer një vepër të jashtëzakonshme.

- Kjo nuk ka me u pëlqye perëndive të luftës, por ç'ë do kur edhe këto gjëra janë pjesë e saj...

Këto fjalë, pas asaj pshurje, sikur kishin qenë të parat që i ishin sjellë në kokë, si brejtje ndërgjegjeje a diçka e ngjashme, kur nga oficeri britanik kishte marrë lajmin se Bardhoshi e kishte pësuar në atë fatkeqësi të pa rëndomtë, me rastin e përplasjes së automjetit në pjesën anësore, kur bashkë me të kishin gjetur vdekjen edhe dy fëmijë, të cilët merrnin pjesë në atë të kremte gjithëpopullore të përshëndetjes së shpëtimtarëve, që ishin marrë edhe si çlirimtarë dhe ndryshe-ndryshe në përputhje me përfytyrime e shpërfytyrime që ishin krijuar për atë ndërhyrje dhe për rolin e saj në ato zhvillime, që më vonë do të kthehen edhe në vlerësime tejet të skajshme, sa diku-diku të shihej si pjesë e një pazarllëku tjetër ndërkombëtar dhe çmos...

Se perënditë e luftës përgjonin çdo gjë dhe në rrethana të tilla përpiqeshin t'i fshihnin gjurmët, kjo do të dëshmohej pas pak, kur nga faqja e kodrinës, përballë aeroportit, me një shpejtësi të madhe do të shfaqen dy automjete të vogla ushtarake të armatës jugosllave, që do të ndalojnë përnjëherë dhe prej tyre do të dalin disa veta, që do t'u drejtohen pjesëve të mbetura (radarëve, monitorëve dhe pajisjeve të tjera) dhe do t'i mbledhin ngutas, për t'i futur pastaj në disa thasë të mëdhenj.

Njëri prej tyre kishte nxjerrë një si detektor, me të cilin kishte bërë disa matje në tokë, por edhe në ujin e baltinës, prej së cilës ata ishin larguar pak më parë.

Mbledhja e këtyre pjesëve të shpërndara nga shpërthimi i trenit në atë hapësirë nuk kishte zgjatur shumë, ngase ai që mbante detektorin dhe kishte bërë ato matje përreth, kishte urdhëruar të ktheheshin menjëherë, meqë, si kishte thënë, nuk kishin aq shumë kohë.

Madje, ai që mbante detektorin dhe kishte thënë se nuk kishin aq shumë kohë, edhe pse u kishte kaluar pranë duke matur, ishte sjellë sikur nuk i vërente fare.

- Nuk pjerdh kush për ne, mik - i kishte thënë Urtaku Bardhoshit, kur automjetet ushtarake të armatës jugosllave me po të njëjtën shpejtësi që ishin shfaqur aty, ishin drejtuar andej nga kishin ardhur, duke lënë prapa një re pluhuri, e cila kishte ndikuar që asaj kodrine paksa t'i prishej qetësia, e cila sërish i ishte kthyer me atë heshtjen shurdhe që kishte mbërthyer gjithë hapësirën, sa më shumë që dielli kishte filluar të ngjitej në qiell dhe rrezet e tij ngado të nisinin të shpërndanin ngrohtësi, e cila dikur ishte kthyer në një zabullimë.

Heshtja që pllakosi, si dhe vetmia, në të cilën ishte futur ai trekëndësh që shfaqej i shkretë, Urtakut ia kishin krijuar përshtypjen e sharrimit në një askundje jashtëkohore dhe jashtëhapësinore. Më kot ishte munduar të hetonte ndonjë lëvizje andejpari. Madje, sa më shumë që përgjonte, aq më i madh dhe më i thellë i shfaqej shkretimi, thujse aty e gjitha ishte përfshirë në një ngrirje të çuditshme e të përhershme...

Por, pikërisht kur kishte hetuar rrezet e diellit në zenit dhe mendja i thoshte se përhumbja nuk do të kishte fund - këtë madje kishte dashur t'ia bënte me dije edhe Vojos dhe Bardhishit që nuk i ndahej, që secili të vepronte në përputhje me gjendjen - sikur të kishte ndodhur një shpërthim diku afër, i ngjashëm me atë që trenin e bartte nga një vend në tjetrin, ishin parë kolona të shumta automjesh, të cilat lëviznin në të dy rrugët (njëra vinte nga juglindja, ndërsa rruga tjetër nga jugperëndimi dhe aty diku puqeshin). Pasi u kishin kaluar afër, kishin vazhduar drejt lindjes.

Urtaku kishte hetuar se shumica prej tyre ishin automjete ushtarake të armatës jugosllave. Në fillim ishin dukur të lehtat, pastaj kishin vazhduar të mesmet dhe në fund të kolonës të rëndat, të gjitha të mbyllura me mushama të shumta, ndërsa përpara dhe mbrapa tyre spikasnin flamuj të vegjël të verdhë, me të cilët rëndom shpjegohet bartja e gjërave të palëvizshme.

Dikur, lëvizja e automjeteve ushtarake ua kishte lëshuar vendin lloj-lloj veturave të mbushura plot e përplot me gra dhe fëmijë, që pas tyre ishin shfaqur edhe kamionë me plaçka, traktorë, madje dhe qerre me kuaj, që nga jugu dhe jugperëndimi kishin vazhduar në drejtim të lindjes për në veri dhe këtë e kishin bërë me shumë nxitim.

Vetëm një kamionetë e vjetër fare, që kishte ardhur nga ana e kundërt, me dy veta që dukeshin të heshtur dhe të përmbajtur fare, kishte ndaluar dhe pa i pyetur fare i kishte marrë me vete në drejtim të Udhëkryqit.

Bashkë me Vojon dhe Bardhoshin, nga pjesa e prapme e hapur e kësaj kamionete, Urtaku edhe më tutje kishte përcjellë varganin e gjatë të automjeteve dhe të qerreve, të cilat nga dy drejtimet (nga juglindja dhe jugperëndimi) bashkoheshin tek ajo nyja ku trenit të shkatërruar i kishin mbetur pjesët të shkapërderdhura në të gjitha anët dhe vazhdonin drejt lindjes.

Ajo pamje, dikur i kishte ikur fare nga ajo kthesa e ashpër që e kishte marrë kamioneta në drejtim të kodrinës, me aeroportin përballë, kur pas pak, duke u futur nëpër një rrugë anësore me gropa të mëdha, e kishte anashkaluar dhe ishte ndalur para se të shpinte në atë rrugën tjetër, që vinte në drejtim të jugperëndimit.

Siç nuk u kishin folur edhe kur i kishin marrë, edhe kur i kishin zbritur dhe kishin marrë anën tjetër të asaj rrugice, që shkonte rrëzë kodrinës në anën e kundërt të aeroportit, ishin sjellë njësoj.

Më vonë, kur ishte marrë me hollësitë e asaj dite të dhjetë të qershorit me diell të nxehtë, ndër më të gjatat dhe ndër më dramatiket e asaj lufte, që e kishte quajtur ditë - shekull, ditë të përhershme dhe ngjashëm, heshtjen e rëndë të atyre të dyve, që pa i pyetur fare i kishin marrë me vete nga ai vendi ku ishte shkatërruar treni dhe pas pak i kishin lënë afër rrugës që

kalonte nga pjesa tjetër e aeroportit në drejtim të Fushë së Kosovës, Urtaku ishte munduar ta shihte pjesë të përpjekjeve të tyre që t'u përshtateshin rrethanave tejet të paqarta për ta, që kishte sjellë arritja e marrëveshjes së ushtarakëve në Kumanovë, me të cilën dihej se merrte fund ajo që ishte quajtur ndërhyrje ajrore e perëndimorëve ndaj forcave jugosllave, e bërë me arsyetime humanitare, por nuk diheshin ngjarjet që do të sillte tërheqja e njërës armatë dhe ardhja e të tjerave, e aq më pak si do të trajtoheshin më tutje gjitha ata që në çfarëdo mënyre kishin qenë pjesë e asaj lufte?...

Sidoqoftë, të panjohurat që fshehte prapa kjo perde, e cila çdo gjejë të asaj dite i kishte rënë sipër dhe sikur qëllimisht ia kishte lënë të zgjuar kureshtjen e pritjes dhe hamendjet e saj, edhe aty ku ajo nuk duhej të ishte e tillë, Urtaku i kishte vënë re që nga çasti kur ata të dytë, (kishte bindjen se kishin qenë pjesëtarë të UÇK-së), i kishin lënë diku në afërsi të asaj rruge që vinte nga jugu, pa i pyetur për cakun e fundit dhe pa u dhënë farë sqarimesh se çfarë po ndodhte në të vërtetë me atë ngarendje të madhe nëpër ato rrugë që vinin nga juglindja dhe jugperëndimi drejt lindjes, ndërkohë që ata ishin detyruar të drejtoheshin andej, në mënyrë që pas pak të kishin arritur atë pikën që nga lindja rrugën e aeroportit e lidhte me atë që shpinte për në Fushë të Kosovës.

Urtaku me Vojon dhe me Bardhoshin nuk kishin marrë drejtimin e Fushës së Kosovës, siç bënte ajo kolonë e pandashme e veturave, traktorëve, madje edhe e qerreve me kuaj, që vinte nga drejtimi i jugut dhe nxitonte për në lindje, por atë të perëndimit, në drejtim të Udhëkryqit nga, para gjashtëdhjetë ditësh, ishin nxjerrë me dhunë nga paramilitarët dhe me atë kamionetën e vogël ishin bartur, fillimisht për në Udhëkryq, ku ndodhej ajo qendra grumbulluese, e pastaj prej andej për në Fushë të Kosovë, nga ku, në mbrëmjen e asaj dite i kishin rrasur si kafshët në atë tren, i cili i kishte nisur në drejtim të jugut dhe i kishte lënë në Bllacë...

Por, para se të merrnin drejtimin e Udhëkryqit që do t'i shpinte për në Dardhishtë nga fundi i asaj dite tepër të gjatë të qershorit, ndër më të gjatat e asaj lufte, e cila do t'ia thyejë jetën në dy pjesë të papajtueshme (në atë para ndërhyrjes dhe pas ndërhyrjes nga ajri), Urtaku i ishte drejtuar Vojos, duke i thënë se në atë udhëkryq mund të vendoste për rrugën e vet dhe këtë duhej ta bënte në përputhje me vullnetin. I kishte thënë se, përkundër asaj që lufta dukej se kishte përfunduar, (edhe pse nuk e merrte për të tillë), se kishin shumë e shumë arsye që për nga fatkeqësitë të ndjeheshin të barabartë dhe, pa marrë parasysh ato që marrëveshjet apo mosmarrëveshjet e ardhshme mund të sjellin - megjithatë, ai mund të përcaktohej lirisht se nga do t'ia mbante.

Fjalën lirisht e kishte shqiptuar si me vështirësi, sepse ajo i ishte dukur ndër më të papërshtatshmet në ato rrethana që, ndonëse tingëllonte si e tillë dhe mund të merrej e tillë, (së paku pse kishin arritur atë pikën kur ishin përfshirë në një përmbysje të madhe dhe fare të megjulluar, ku nuk kishte vrasje, përpos paqartësisë që ishte më e rëndë se të gjitha të tjerat), ajo megjithatë ishte mbarsur pikërisht me të kundërtën, me diçka që nuk mund të shprehej me asgjë...

Sikur ta kishte pasur të qartë që më parë mëdyshjen e asaj gjendjeje, me të cilën një ditë gjithsesi do të ballafaqohej që, ndoshta edhe e kishte përfytyruar të tillë, Vojo një copë herë kishte përcjellë me atë shikimin e ngrirë varganin e automjeteve, i cili nga të gjitha anët derdhej në drejtim të Fushës së Kosovës dhe, pasi kishte nxjerrë të njëjtit lot, që ia kishte parë edhe me rastin e asaj masakre që kishin ndeshur në atë depon e lënë të druve në atë stacionin e vogël të Grykës (aty kishin takuar edhe Bardhoshin që ruante të masakruarit), i ishte afruar karrocës dhe nga prapa e kishte shtyrë në drejtim të perëndimit, pra në drejtim të Udhëkryqit dhe, këtë e kishte bërë me një lëvizje të shpejtë, me të cilën ia kishte dalë për pak të ndërpriste varganin e automjeteve që vinte nga drejtimi i kundërt, veprim i cili tek ata kishte krijuar njëfarë habie, kur kishin parë se si një ushtarak i tyre (i rraskapitur fare), në vend se të ndiqte kolonën e armatës së tyre, merrte drejtimin e kundërt!

Urtaku nuk kishte bërë tjetër, përpos që ia kishte përkëdhelur lehtas duart, të mbështetura mbrapa karrocës, e cila kishte marrë një drejtim të kundërt me të atyre që me aq nxitim derdheshin nga të gjitha anët drejt Fushës së Kosovës...

Drejtimi i tyre për në Udhëkryq, që kishte nisur sapo kishin marrë atë kthesën në të majtë dhe përpara u kishin dalë rrezet e forta të diellit që kishte lakuar nga perëndimi, më pak paraqiste një udhëtim, i cili megjithatë kishte një cak dhe ai ishte arritja e Dardhishtës, e më shumë shfaqte ballafaqimin me një pamje thuajse të jashtëzakonshme, të shkaktuar nga ai lumë i madh automjetesh në drejtimin e kundërt, që kishte vazhduar t'u dilte para edhe kur kishin arritur atë përpjetën që i zbriste në rrafshnaltën që çonte për në Udhëkryq dhe që kishin parë se ajo nuk kishte të ndaluar...

Derisa ecnin kështu, Urtakut për herë të parë i kishte pikur njëfarë dyshimi se mbase e gjitha e asaj dite nuk paraqiste tjetër veçse një përfytyrim mashtrues, që u shfaqet atyre, të cilët për një kohë të gjatë jetojnë me përpjekjet që t'i ikin disi njëmendësisë dhe rrjedhës së saj, duke e bërë këtë me anën e atyre bredhjeve të mendjes ngado, siç kishte vepruar kur herë pas here nëpërmjet përfytyrimit ia kishte dalë të depërtonte në atë skenën e atij teatri të madh dhe të përhershëm me ato drama të vazhdueshme me aktorë të njëjtë, që luanin role të ndryshme, ku kishte zhvilluar atë dialog-monologun e heshtur, sikur të ndodhej në një pjesë të paprekur të botës...

Madje një çast - kur dielli i kishte rënë në sy dhe vapa e krijuar ia kishte mjegulluar pamjen me një kuqërim të përflakur, të ngjashëm me atë perden e lehtë - kishte qenë afër përshtypjes se edhe më tutje ndodheshin në atë trenin e Bllacës në pritje të atij shpërthimi nga ajri, që u vinte nga mbrapa dhe sa çel e mbyll sytë i hidhte në një vend tjetër ku përsëritej e njëjta skenë...

Këtë përshtypje sikur do t'ia forconte njëfarë çirrije, e cila u ishte përplasur njëjtë me ato britma që i vinin nga orgjitë e ritualit të flijimit që u paraprinin vetëdjegieve gjatë atyre tridhjetë e gjashtë netëve të fundit të qëndrimit në tren.

Por, në vend të flakës, që shpërthente terrin, këtë herë ishin rrezet e pjerrëta të diellit, i cili shkonte nga perëndimi, që ia kishin krijuar pamjen e njëfarë tundimi të madh të një mase që buronte aty, që, ndonëse edhe më tutje ushqente atë derdhje që vazhdonte në atë rrugën që çonte në drejtim të Fushë së Kosovës, ishte e pandalshme, diçka që nuk ta hante mendja dot, por që, megjithatë ishte realitet, qoftë edhe mashtrues...

Kjo i solli të dridhura, ngaqë ia përkujtoi çastet kur paramilitarët e kishin nxjerrë me dhunë nga Dardhishta dhe atë udhëtimin me atë kamionetë deri në Udhëkryq, ku ndodhej qendra e grumbullimit nga të gjitha anët, e që pastaj kishte vazhduar dërgimi në stacionin hekurudhor të Fushës së Kosovës, deri te ata trenat e të cilit shpinin për në Bllacë.

Por, në vend të asaj morie inerte, e cila sillej aty me dhunë dhe priste e heshtur të bartej më tutje për në pakthim, këtë herë pa një det ushtarësh me lloj-lloj automjetesh, ku kishte armë të rënda të vendosura nëpër to, kishte autoblanda, tanke dhe pajisje të tjera ushtarake që thuajse kishin zënë të dy kodrinat përballë dhe pritnin të vazhdonin më tej rrugën, që shkonte vetëm në drejtim të Fushës së Kosovës, por që lëvizja e kësaj kolone si dukej bëhej me vështirësi të madhe, ngaqë nuk ishte në gjendje të merrte përnjëherë atë masë inerte që dilte nga burimi i atyshëm...

Pikërisht në atë pjesë ku të dy rrugët anësore bëheshin një me rrugën kryesore në drejtim të lindjes, aty ku prej vitesh ndodhej ajo qendër e madhe e vrojtimit policor-ushtarak dhe e mbikëqyrjes së detyrueshme me shumë e shumë antena të vendosura nga të gjitha anët, nëpër të cilën duhej të kalohej dhe që tmerronte këdo, por tash pa pirgun e lartë të vrojtimit në mes dhe ato tytë në majë të saj përherë të drejtuar nga merrte syri, Urtaku vërejti atë mori ushtarësh, që pritjen për t'u larguar mundoheshin ta përballonin duke kënduar këngë, të cilat nga mënyra si nxirreshin, më shumë i ngjanin një gjëme, ku kishte pikëllim e dëshpërim dhe zhgënjim e ofshama...

Por, ata nuk e ndalnin këngën, e cila, siç i ngjau, dikur nisi t'i ringjallte dukshëm, duke ftuar rusët dhe Rusinë, për t'u kthyer papritmas në britma, sidomos kur zihej ngoje Prishtina, ku do të takoheshin me rusët, që thuhej se do të bëhej po atë natë.

- Rusët në Prishtinë...!
- Rusia në Kosovë...!
- Po vijnë rusët...
- Rusët në Prishtinë...
- Rusia në Kosovë...!
- Në Prishtinë...!
- Në Prishtinë...!
- Sa më parë në ... !
- Me rusët në Prishtinë...
- Sa më parë...!
- Rusët në Prishtinë...!
- Do të bashkohemi...!
- Më në fund, do të bashkohemi...!
- Bashkë...!
- Me rusët në Prishtinë...
- Me nënën Rusi në Kosovë...!
- Përgjithmonë...!
- Përgjithmonë...!
- Rusët në Prishtinë...!
- Përgjithmonë...!
- Rusia në Kosovë...!
- Përgjithmonë...!
- Rusia...!
- Rroftë Rusia...!
- Rroftë...!
- Përgjithmonë...!
- Rusia...!
- Përgjithmonë Rusi...!
- Rusiiii...!

Çirret për rusët dhe Rusinë, si dhe për atë takimin historik në Prishtinë, që thuhej se do të bëhej po atë natë, Urtakut ia ndryshuan të menduarit dhe çdo gjë ia zhvendosën në anën e kundërt, ku edhe ajo përmbysja e madhe e asaj dite në të sosur, me ato kthesa të jashtëzakonshme, që e kishte përjetuar si i ngrirë dhe me përshtypjen e përfytyrimit të mashtrimit, nisi t'ia rikthente pjesët e tërësisë së deriatëhershme, saqë shikimi ia kërkonte edhe trenin, madje sikur ta shihte diku edhe jashtë binarëve, ia kërkonte edhe atë ritualin e orgjisë së vetëfljimit me atë vetëdjegien që e përcillte çdo natë, madje sikur ta shihte edhe jashtë territ të natës, të shohë edhe përplasjet dhe përmbysjet e tjera të asaj lufte, sa t'i shkojë mendja se edhe Bllacën e kishte fare pranë dhe se këtë herë do të përfundonte në të përgjithmonë...

Për rusët në Prishtinë i foli Bardhoshit, si të kishte një akullnajë në shpirt, së cilës nuk ishte në gjendje t'ia maste ftohtësinë, dhe këtë madje ia tha edhe Vojos, i cili edhe më tutje vazhdonte ta përcillte me atë shikimin e ngrirë si prej mumies.

- Do të bashkohen... Pse jo...?

Pesha e kësaj ofshame sikur iu ngjiz në kokë dhe bëri që prapë t'ia thoshte Vojos ato fjalët për rrugën e tij, që mund ta zgjidhte lirisht dhe fjalën "lirish" nuk diti në mos ia tha "rusisht", po kjo as që kishte rëndësi, ngaqë i ngjanin të njëjta, por që ai, siç kishte vepruar edhe tek ajo kthesa në afërsi të aeroportit, prapë ia kishte vënë duart karrocës dhe e kishte shtyrë në drejtim të Dardhishtës.

- Rusët në Prishtinë...?
- Do të bashkohen...?
- Më në fund do të bashkohen...?
- Pse jo...?
- Rusët?...
- Rusia...
- Çfarë po ndodh, vallë?...

Më vonë, kur në ato shënime të fletës „*Bllaca e shpirtit tim*“, kishte marrë në shqyrtim ato ngjarje dhe kthesa të jashtëzakonshme të ditës së dhjetë të qershorit, më të gjatën e jetës, që e kishte quajtur ditë-shekull, klithjet për rusët në Prishtinë dhe çirret për ta, jo vetëm që nuk i kishte marrë si pjesë të mashtrimit që udhëheqja e Beogradit dhe ushtarakët kishin përdorur ndaj popullatës që ishte detyruar të tërhiqej bashkë me ta dhe këtë nuk kishte mundur ta merrte me mend kurrë (të shumtën familje ushtarakësh, po edhe të atij aparati të madh policor-administrativ dhe të ultranacionalistëve të tjerë që për vite të tëra kishin qenë pjesë e aparatit të dhunës shtetërore në Kosovë), por ato i kishte parë edhe si pjesë të atyre pasojave që e kishin përcjellë atë ndërhyrje pa vendosmëri të duhur ushtarake, që ishin pasqyruar me atë vendosjen e gjendjes kalimtare pa qartësi politike, rreth të cilave ai disa herë ishte shprehur në mënyrë shumë kritike dhe ishte munduar t'i shpërndante në internet, jo gjithaq të ndryshonte rrjedhat e mëdha dhe kahun e tyre (ngaqë e dinte se ato ishin të paprekshme dhe kishin ligjet e veta në përputhje me interesat strategjike dhe gjeostrategjike edhe në rrethanat e rënies së bipolaritetit bllokist dhe fundit të ndeshjes ideologjike), por t'ua bënte të ditur të gjithëve që, ndonëse andejpari kishte shumë e shumë të atillë që shfaqeshin si të dëgjueshëm dhe të përkulshëm, që ishin në gjendje të pranonin çka do qoftë, me kusht që t'u lihej qoftë vetëm çanaku për ta lëpirë - kishte edhe të atillë që pa mëdyshje ishin mirënjohës për të gjitha, se atë që kishte ndodhur e çmonin drejt, por që kjo nuk do të thoshte se duhej të heshtnin para asaj që ishte borxh i ardhmërisë dhe i vendosjes së saj, ku detyrë parësore shfaqej qëndrimi i qartë që ajo me asgjë të mos mbetet peng i përsëritjes së të njëjtës...

Me jehonën e fjalëve për rusët në Prishtinë, kishin arritur Dardhishtën. Kjo kishte ndodhur kur dielli i shndritshëm i asaj dite të dhjetë të qershorit tashmë kishte perënduar dhe prapa kishte lënë zabullimën e ajrit, që ishte shpërndarë në të gjitha anët dhe paralajmëronte mostërheqjen.

Urtakut i kishte ardhur mirë që rikthimi në vendlindje kishte ndodhur në rrethanat e territ, ngaqë kjo, së paku për pak, do ta mbronte nga trishtimi që, e merrte me mend se aty ishte i tillë, por njëherësh do t'i ndihmonte që gjërave të njohura dhe kujtimeve që ruante për to, t'u afrohej me atë ngrohtësinë që duhej ta kishin, pa atë pamjen dhe peshën e përmbysjes së madhe, që e merrte me mend se tash i kishte përfshirë të gjitha, madje edhe ato që mund të ishin të paprekshme...

Kështu, sapo hyri brenda dhe ndjeu kundërmimin e ajrit të mbetur prej ditësh në atë hapësirë të mbyllur, menjëherë i doli përpara imazhi i Shpresës dhe ajo nata e parë me të, para tridhjetë vjetësh, kur aty ishin kthyer pas gazmendit të dasmës që e kishin pasur në një restorant të Prishtinës, ku kishin qenë shumë nga kolegët e studimeve, si dhe profesori i nderuar i historisë, akademiku i njohur, para të cilit, katër vjet më vonë kishte mbrojtur temën e magjistraturës „Qytetërimi dardan dhe rëndësia e tij“, të cilën pas dy vjetësh, me rastin e tezës së doktoraturës, e kishte zgjeruar me aspekte të qytetërimit botëror.

- Këtu më bëhet se ndjej pjesën më të thellë, por më të dashur të shpirtit, i kishte thënë Shpresës atë natë.

Ajo ia kishte pohuar këtë, duke shquar dashurinë e veçantë, e cila ndjehet vetëm një herë, po që e tillë mbetet përgjithmonë.

Dashuria e tyre vërtet kishte mbetur e veçantë dhe i kishte plotësuar shpirtërisht, siç i kishte plotësuar edhe lindja e fëmijëve, Besimi dhe Burimi, siç e kishte plotësuar edhe më vonë, edhe në çastet më të vështira, kur kishte mbetur pa të.

Ajo, e veçantë dhe tejet e fuqishme kishte mbetur edhe atëherë kur kishin filluar ato tronditjet që kishin sjellë lëvizjet studentore të marsit të vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e një dhe të tjerat, me kërkesën për republikën e Kosovës, që do të vazhdojnë deri në ngjarjet e përgjakshme të vitit një mijë e nëntëqind e tetëdhjetë e nëntë, të cilat do të sjellin ato shpërbërje të mëdha, të cilave do t'u jepet përgjigjja më e drejtë historike me anën e organizimit të lëvizjes gjithëpopullore me kundërvënje paqësore, me ç'rast, me ngritjen e pushtetit paralel dhe të institucioneve të domosdoshme të mbijetesës në ato rrethana tejet të vështira të asaj me qenë apo mos me qenë u dëshmuar në sprovat më të fuqishme të vetorganizimit qytetërues shtetformues, që më vonë, kur për këtë do të krijohen kushtet (veçmas ato që do t'u paraprijnë marrëveshjeve të Dejtonit, siç ishin disfatat e para ushtarake serbe në Kroaci dhe pjesërisht në Bosnjë), me shfaqjen e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, gjithë ajo lëvizje, do të marrë edhe kahun e kundërvënies së armatosur ndaj dhunës policore-ushtarake të Beogradit, e cila, kur të arrijë pikën që një popullatë të pambrojtur ta kërcënonte me gjenocid të hapët, do të ndërpritet me atë ndërhyrjen e perëndimorëve nga ajri, me çka do të vendoset gjendja kalimtare nën mbikëqyrjen e ndërkombëtarëve...

I dukej se Shpresa po ia përsëriste të njëjtat fjalë, të cilat, jo vetëm i shqiptonte me atë zërin e saj të ëmbël, porse edhe mendohej për me ia largue nga koka të gjitha ato që i ishin ngjizur gjatë asaj dite më të gjatë të jetës, ndërkohë që ai mendohej t'i thoshte se, megjithatë, kishte diçka që ishte më e fuqishme se të tjerat, por që do të përpiquej të mos i nënshtrohej trysnisë së saj, siç nuk i ishte nënshtroar as dhunës së ushtruar në stacionin e policisë vendore, kur i ishte dëmtuar kurri dhe kështu kishte mbetur përherë në karrigen e njeriut të palëvizshëm...

Edhe atëherë ishte pikërisht Shpresa dhe fjalët e saj tejet domethënëse që e kishin ndihmuar ta përballonte atë fatkeqësi dhe e kishin kthyer në drejtimin e nisur, të cilin do ta ruante gjithnjë, pa marrë parasysh ato që i ishin përplasur, ndër të cilat më së shumti e kishte qëlluar vdekja e papritur e Shpresës nga një sulm në tru kur ndodhej në krye të atij misioni humanitar shëndetësor, që gjatë atyre dy vjetëve të fundit, kur mjekëve dhe personelit tjetër shëndetësor u ishin marrë spitalet dhe ambulancat dhe ishin përjashtuar nga çdo shërbim, e kishte udhëhequr me sukses të madh...

- Nuk do të ndahemi dot - i dukej t'i thoshte si atëherë, kur për herë të fundit e kishte përcjellë për në varr, nën hijen e asaj dardhe të madhe, skaj shtëpisë, ku tre vjet më vonë do ta varrosë edhe të birin.

I ngjau se po këto fjalë ia thoshte, bashkë me të birin Besimin, që ishte vrarë para një viti në afërsi të Qytezës, kur me Blerimin kishte shkuar t'i merrte barnat për astmën, e cila e mundonte së tepërmi të vëllanë dhe që pa to nuk bënte.

- Nuk do të ndahemi dot...

Ata tash flisnin dhe silleshin sikur ishin bashkë, po që këtij ribashkimi i ishin dashur njëqind apo një mijë vjet, por ja që megjithatë, kishte ndodhur, pa marrë parasysh që kishin dëgjuar për ardhjen e rusëve...

Në atë takim të përfytyruar me Shpresën dhe të birin Besimin, assesi ta shihte Burimin. Ai, sikur kishte mbetur diku në një rrugë të hapur dhe priste atë ndërkohën prej nja njëqind apo një mijë vjetësh që t'u bashkohej...

- Ti do ta ruash atë udhëkryqin e fundit nga karkalecat - i ngjau se po ia dërgonte këtë porosi nga larg Shpresa të birit, Burimit.

Dikur vonë, kur i kishte munguar edhe përfytyrimi i zukamës së karkalecave dhe i shkëputjeve që i kishin ardhur nga fjalët e Shpresës dhe të Burimit rreth asaj mbetjes së përbashkët, në një si kllapi që i kishte kaluar nëpër sy - kishte parë veten tek ecte nëpër një shkretëtirë me disa kukulla të mëdha, por pa Bardhoshin dhe besnikërinë e tij të

jashtëzakonshme që kishte treguar që nga çasti që u ishte bashkuar kur e kishin ndarë nga ata që edhe si të masakruar i ruante në atë stacionin e vogël të Grykës dhe, pa Vojon, që e kishte përcjellë si hije e pandashme gjatë gjithë atij viti, që këtë ta bëjë edhe gjatë atij deportimi në Bllacë, e edhe në atë trenin që gjatë atyre gjashtëdhjetë ditëve të ndërhyrjes nga ajri i kishte kthyer në afërsi të Fushë së Kosovës, gjë që ia kishte futur disa të dridhura, me të cilat edhe e kishte pritur mëngjesin e asaj dite, e cila, pas paraprakes, ndër më të gjatat e jetës, me ato shthurje të njëpasnjëshme, i ishte dukur tepër e shkurtër dhe si të tillë do ta ruajë në mendje gjithmonë.

Dhe, shthurja e parë do të fillojë sapo dielli të nxjerrë vetullën prej kurorës së maleve, që i rrinin përballë pamjes së çardakut, në të cilin ai kalonte pjesën më të madhe të kohës, qëkur ishte në karrocën e invalidit dhe me atë vështrim të ngrirë nga ai fiksimi i njëjtë, kishte përcjellë ato që kishin përmbushur vitet e paraluftës dhe ato të luftës, prej nga, çdo zhvillim ishte përpjekur ta shihte si çështje të pushtetit, të asaj që merrej si e parapërcaktuar dhe me asgjë nuk ndikohet dhe as nuk ndalet...

Së këtëjmi, me një bindje të këtillë që, si duket, e kishte gjetur aty dhe sikur i kishte ndihmuar t'u bënte ballë të gjitha atyre që më vonë në ato shënime "Bllaca e shpirtit tim" i kishte quajtur edhe si "të papritura të pritshme", nga ajo pikë e qetë, Urtaku fillimisht kishte hetuar sjelljen e lehtë të një fluturakeje nga larg, që pas pak ishte shoqëruar me paraqitjen e autobindave të ndërkombëtarëve që dilyn nga mali me ata flamuj të ndryshëm dhe i afroreshin pjesës që shpinte tek stacioni i policisë që, si duket, kishte qenë i zbrazët dhe për këtë ata që më parë kishin marrë njoftime nga pararoja, e cila, siç ishte kuptuar më vonë, gjithnjë sipas Marrëveshjes ushtarake të Kumanovës, aty kishte hyrë që nga mesi i asaj nate dhe kishte instaluar pajisjet e domosdoshme të përgjimit.

Nuk kishte vonuar dhe ardhja e ndërkombëtarëve ishte përcjellë me një breshëri plumbash nga afërsia e shkollës, që ishte bërë në shenjë përshëndetjeje nga vendasit. Sikur të kishin mbirë prej tokës, vetëtimthi kishin mbushur hapësirën para stacionit të policisë, që dikush kishte dashur t'ia fuste flakën, por ishte ndërhyrja e ndërkombëtarëve, që këtë e kishte penguar.

- Tash e tutje fillon koha e mirëkuptimit dhe e bashkëjetesës së njëmendtë, ku nuk duhet të ketë hakmarrje pos ardhmëri të përbashkët...

Oficerët britanikë kishte folur edhe diçka tjetër, por që fjalët nuk i ishin dëgjuar nga përshëndetjet dhe brohoritjet e turmës, që vinin nga të gjitha anët, të cilat përcilleshin me lule, me falënderime dhe, madje, duke puthur edhe automjetet e tyre, e nuk kishte munguar edhe ndonjë breshëri armësh të lehta, që vinte nga pjesët e skajshme...

Shthurja e dytë do të pasojë menjëherë pas të parës. Ishte Vojo ai, i cili do t'i shfaqej me disa plaçka të pakta në duar dhe me atë shikimin e ngrirë si të mumies dhe pasi ta marrë ngrykë, edhe do të largohet. Me këtë rast ia kishte lënë në dorë një pliko, në të cilën ishin ato tapitë dhe ajo letra e shkruar prej tij, ku thuhej se „ato i ktheheshin përgjithmonë pronarit të vërtetë“, por që shprehej dyshimi se do të gëzoheshin, nga shkaku se „andejpari tapitë e përhershme i kishte vetëm e liga, që pret çastin e vet...”

Urtakut i ishte marrë goja dhe nuk kishte qenë në gjendje të nxirrte zë, ndonëse kishte ndier nevojën t'i thoshte diçka nga ato që më vonë do t'i hedhë në fletoren e shënimeve „Bllaca e shpirtit tim“ dhe do ta quajë „vëlla i fatkeqsisë“, „viktimë e tmerrshme“ dhe ndryshe-ndryshe, sado që këto fjalë do t'i ziheshin për të madhe sa edhe të quhej „i krisur, që kishte humbur ndjenjën e realitetit, por edhe respektin ndaj viktimave të shumta“ pse pendimin e një vrasësi ishte munduar ta ngrite në metaforë pajtimi dhe të ngjashme.

Por, duket se heshtja e Vojos dhe përgjigja e tij me po të njëjtën heshtje të thellë dhe të rëndë, kishte nxjerrë në pah atë paralajmërimin e asaj që do të shfaqej si „barazim i

jashtëzakonshëm në tragjedi njerëzore“, që të përbashkët e kishte fatkeqësinë, së cilës nuk mund t’i iket...

Pra, nga ato që kishte kuptuar më vonë, mund të merrej me mend se Vojo me plaçka në duar ishte larguar kur kishte parë se kishin ardhur ndërkombëtarët dhe mund t’u ishte vënë pas forcave serbe, ose njërive gjithfarësoj të tyre, të cilat, në bazë të marrëveshjeve që ishin nënshkruar në Kumanovë, kishin pasur edhe katër ditë kohë për t’u tërhequr, gjë që edhe kishte ndodhur, pa përjashtuar këtu edhe ndonjë tërheqje të mëvonshme, që ishte lejuar nga shkak i ndonjë zvarritjeje të arsyeshme apo të paarsyeshme, që ishte mbikëqyrur nga ndërkombëtarët, forcat e të cilëve kishin marrë në mbrojtje gjithë ata që i ishin drejtuar kufirit të Serbisë.

Urtaku, madje, kishte qenë i bindur se Vojo, qysh në Udhëkryq do t’u bashkohej atyre. Por, për habi, siç do të merret vesh, Vojo jo vetëm që nuk kishte ndjekur rrugën e tërheqjes së varganit të gjatë që kishte vazhduar thuajse pashkëputshëm edhe gjatë gjashtë ditëve të ardhshme drejt Serbië, por si duket, kishte marrë drejtimin e binarëve të hekurudhës që çonin në Bllacë, me ç’rast, në të dalë të saj ishte qëlluar nga forcat ushtarake të Maqedonisë.

Në një kumtesë të përbashkët që ishte dhënë nga shtabi i forcave ndërkombëtare në Shkup dhe qeveria e Maqedonisë, ishte thënë se një person i paidentifikuar (përkrahësi i mosha, rreth pesëdhjetë e pesë vjeç, gjatësia një metër e tetëdhjetë, pesha shtatëdhjetë e tetë kilogramë, ndërsa thuhej se kishte të veshur një kapotë të madhe ushtarake nga ato të ish - armatës jugosllave me numrin një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë në shpinë, të shkruar me shkronja të mëdha), së pari i ishte afuar pjesës kufitare që e ruanin trupat ndërkombëtare dhe pasi ishte sjellë i shkujdesur dhe nuk kishte pranuar t’u përgjigjej pyetjeve të shtruar nga personat e autorizuar zyrtarë, ishte drejtuar nga ana e lumit, ku thuhet se ishte vërejtur të futej në të dhe pas pak edhe ishte zhdukur për t’u hetuar sërish në anën tjetër të kufirit, në pjesën e Maqedonisë, që pasi ishte vërejtur nga vëzhguesit dhe thuhej se ishte urdhëruar të dorëzohej, po ai këtë nuk e kishte bërë, në përputhje me rregulloren e mbrojtjes së kufirit dhe rrethanat e jashtëzakonshme që mbretëronin andejpari, ishte ndaluar me anën e armëve, me ç’rast nga tre plumba që e kishin qëlluar në kraharor, kishte mbetur i vdekur.

Në kumtesë shprehej keqardhje për atë që ka ndodhur dhe pasi bëhej me dije se fjala ishte për një person të paidentifikuar, i cili nuk kishte pasur kurrfarë dokumentesh me vete, gjithnjë në marrëveshje me forcat ndërkombëtare, ai ishte varrosur pas një jave, aty ku edhe ishte vrarë, pasi ishte vlerësuar se ishin plotësuar edhe ato kushtet formale që parashihehin rreth identifikimit eventual, që kishte munguar, por që organet e Maqedonisë gjithë rastin e kishin mbajtur të hapur pasi ia kishin lënë nën mbikëqyrje byrosë së të zhdukurve, e cila kopjen e dokumentacionit ua kishte dorëzuar edhe organeve të Kosovës, nga ishte futur në listën e të zhdukurve që priste identifikimin, por për të askush nuk kishte treguar interesim as atëherë e as më vonë...

Urtaku e kishte pasur të qartë se fjala ishte për Vojon, jo vetëm nga mosha, gjatësia, kapota ushtarake me numrin një mijë e treqind e tetëdhjetë e nëntë, që ia kishte parë kur ishte shfaqur çastin që para një viti ishte kthyer në Dardhishtë dhe i shkalluar fare i kishte rënë në gjunjë dhe asnjëherë nuk e kishte ditur se çfarë paraqiste ai numër aq i madh i shkruar lakadredhas prapa ( përpos që mund të lidhej me atë luftën e Fushës së Kosovës), por e kishte të qartë edhe ngaqë thuhej se kishte kaluar lumin dhe i ishte drejtuar asaj pjese, ku kishte qenë kampi i Bllacës.

Më vonë, në ato shënimet e fletores „*Bllaca e shpirtit tim*“, Urtaku do të merret me motivet që e kishin shtyrë Vojon të gjente Bllacën dhe aty të mbetej përgjithmonë.

Dhe, ato i kishte përmbledhur në tri lloj hamendjesh, të cilat do t’i hedhë në internet, ku edhe do të priten me reagime të ndryshme: nga ato që i ishin hedhur poshtë dhe ishte ngarkuar me gjithfarë fyerjesh, e deri tek ato, me të cilat ishte lavdëruar për mirëkuptimin e jashtëzakonshëm njerëzor, që shfaqet i mundshëm edhe përballë rrethanave të tilla...

Hamendja e parë lidhej me brejtje të ndërgjegjes, me të cilën ngarkohen ata që bien viktima të mashtrimeve të mëdha, siç kishte qenë ai që i kishte paraprirë gjithë atij indoktrinimi që propaganda e Beogradit e kishte përhapur aq dendur - gjoja se me ndryshimet kushtetuese në federatë, Serbisë i kthehej ajo që kinse i ishte marrë me dhunë, e që e gjitha ishte shpjeguar me ato padrejtësitë historike, sipas të cilave populli serb, që gjoja kishte fituar të gjitha luftërat, në saje të marrëveshjeve të padrejta dhe të detyruara, në kohë paqeje, siç kishte qenë edhe ajo e Jugosllavisë së Titos, ishte dënuar, andaj kjo duhej të korrigjohej...

Duket se këtij mashtrimi nuk kishte qenë në gjendje t'i bëjë ballë as Vojo, i cili, pas shkatërrimit të shtetit të përbashkët, të cilit ai i kishte besuar dhe kishte qenë i bindur se paraqet interes historik edhe për popullin serb - pra kur kishte parë se nuk ishte fjala për ndreqjen e padrejtësive historike, siç thuhej, por për plane hegjemoniste për spastrime etnike, që nuk do të lejoheshin, qoftë nga shqiptarët, të cilëve kur t'u vijë thika në fyt do të kundërpërgjigjen me të gjitha mjetet dhe nga të gjitha anët, siç kishte ndodhur kur kundërvënia paqësore me atë pushtetin paralel dhe mekanizmat e saj, me shfaqjen e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës kishte marrë kahun e kundërpërgjigjes së armatosur, por nuk do të lejoheshin edhe nga faktori ndërkombëtar, i cili, edhe po të detyrohej të vihej para aktit të kryer, që për ndonjë arsye gjeostrategjike apo tjetër, të pranonte një Serbi të madhe të krijuar me dhunë, nuk mund të pranonte një gjenocid të kryer me anën e makinerisë ushtarake, sepse ashtu humbte kredibilitetin politik dhe moral, me çka u hapej rruga veprimeve të ngjashme kudo dhe të ngjashme - për këtë arsye pra, kishte vendosur të kthehej në Bllacë dhe aty të përfundonte me anën e një vetëdënimi që e kishte pasur të qartë se do ta gjente, ku edhe do të mbetej i panjohur, si mijëra e mijëra të tjerë që i kishte marrë ajo luftë...

Hamendja e dytë mund të mos lidhej gjithaq me brejtje të ndërgjegjes dhe me vetëdënimin, por mund të kishte të bënte thjesht me humbjen e orientimit që e kishte nga ai shkallimi i mendjes, kur në vend se të merrte rrugën e Udhëkryqit dhe të ndiqte varganin e gjatë të atyre që shkonin për në Serbi, diku në të hyrë të Fushë së Kosovës kishte marrë rrugën e trenit, jo në anën e veriut, po atë të jugut dhe ashtu kishte arritur pikën kufitare, ku mund të merret me mend se kur e kishin parë në atë gjendje, ndërkombëtarët as që ia kishin vënë veshin, por e kishin lënë të lirë të kalonte lumin, porse ana tjetër, pra maqedonasit, kur e kishin parë me atë kapotën e gjatë të oficerëve të ish - armatës jugosllave, nga frika se mund të ishte ndonjë provokator, mezi kishin pritur ta qëllonin dhe pastaj mund të ishin arsyetuar se nuk i ishte përgjigjur vërejtjes për t'u ndalur?...

Hamendja e tretë, që nuk ishte lidhur me brejtje të ndërgjegjes dhe as me vetëdënimin, po as me humbjen e orientimit që vjen nga shkallimet e mendjes, mund të kishte të bënte me atë të ndjenjës së rizgjimit të asaj pjese të qenies së brendshme që ishte ushqyer nga gjiri, që në fëmijëri e kishte marrë nga dikush tjetër, e jo nga e ëma e tij, që për gjashtëmbëdhjetë muaj e kishin thithur bashkë, ndjenjë kjo që, qoftë edhe si e strukur, e ndrydhur dhe e luftuar madje, megjithatë, një ditë shpërthen dhe nxjerr jashtë fuqinë e saj të jashtëzakonshme, e cila është e pandalshme, pikërisht pse vjen nga ajo, e cila nga brenda ka ndikuar qenien ta ruajë bërthamën jetësore, por për sa kohë që e ka ruajtur, ajo pashmangshëm edhe është ndikuar nga ato që ka marrë nga jashtë?...

Në këto rrethana mund të merret me mend se Vojo, pas gjithë këtyre ngjarjeve dhe pas të gjitha pësimeve e sprovave nëpër të cilat kishte kaluar (më së shumti humbja tragjike e familjes), kur kishte mbetur vetëm, kishte hetuar se krahas atyre që kishte humbur, thellë në qenien e vet kishte edhe diçka që ia përkujtonte edhe praninë e një pjese tjetër tek ai, që nuk mund ta përjashtonte edhe po të dëshironte, e që i ishte kthyer në një jehonë thirrjeje, e cila mund ta kishte kthyer në Dardhishtë para një viti dhe, mund ta kishte mbajtur aty edhe kur kishte filluar lufta dhe do ta kishte mbajtur edhe gjatë fushatës së ndërkombëtarëve nga ajri, për ta drejtuar pastaj për në Bllacë, ku duhej t'i nënshtrohej përfundimisht gjykimit të saj, me ç'rast atij mund t'ia kishte krijuar përshtypjen e shpagimit nga mallkimi i gjirit, i cili e kishte zënë dhe nuk mund t'i ikte dot...

Shthurja e tretë dhe e fundit e asaj dite lidhej me njoftimin që kishte nga një oficer britanik, me të cilin bëhej me dije se i biri, Burimi, ndodhej në Suedi, ku kishte hyrë me ndihmën e mjekëve që para një viti ishin shfaqur në Qytezë dhe ku vazhdonte studimet...

Bon,qershor - dhjetor 2006.

(Fundi i librit të dytë)

.....

### **Shënime për autorin**

**Jusuf Buxhovi** ka lindur më 4 gusht të vitit 1946 në Pejë. Fëmijërinë e kaloi në Gjakovë, ku edhe kreu shkollimin e mesëm. Në vitin 1968 u diplomua në Universitetin e Prishtinës (Dega e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe), ndërsa në vitin 1979, me temën „Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet gjermane“ magjistroi në Degën e Historisë të Universitetit të Prishtinës.

Nga viti 1967 e deri në vitin 1999 punoi si gazetar dhe redaktor në gazetën „Rilindja“. Gjatë viteve 1976-1980 dhe 1995-1999 ishte korrespondent i përhershëm i kësaj gazete, i akredituar në Bon të Gjermanisë, ku edhe më tutje punon si analist i pavarur.

Deri më tash ka botuar këto vepra:

1. „**Cirku**“, tregime - „Rilindja“ - 1972
2. „**Pioni**“, tregime - „Rilindja“ - 1975
3. „**Matankrena**“, roman - „Rilindja“ - 1976
4. „**Çaste**“, vështrime letrare – „Rilindja“ –1978
5. „**Dinosauri**“, dramë – „Rilindja“ – 1979
6. „**Shënimet e Gjon Nikollë Kazazit**“, roman – „Rilindja“ – 1982
7. „**Ura e Fshejit**“, novela – „Rilindja“ – 1983
8. „**Pranvera e zhveshur**“, dy drama – „Rilindja“ – 1984
9. „**Nata e shekujve**“, roman – „Rilindja“ – 1985. (Fitoi çmimin vjetor të Shoqatës së Shkrimtarëve të Kosovës)
10. „**Galeria e të vdekurve**“, roman – „Rilindja“ – 1987
11. „**Libri i të mallkuarve**“, roman triptik – „Rilindja“ –1989. ( Fitoi çmimin letrar „Hivzi Sulejmani“)
12. „**Prapë vdekja**“ - (libri i parë) , roman trilogji, „Rilindja“ – 1991 (Fitoi çmimin vjetor të Shoqatës së Shkrimtarëve të Kosovës)
13. „**Prapë vdekja**“ - (libri i dytë) , roman trilogji, „Rilindja“ –1993
14. „**Prapë vdekja**“ - (libri i tretë) , roman trilogji, „Rilindja“ – 1995
15. „**Qyteti i dënuar me vdekje**“, roman, „Faik Konica“ – 2000
16. „**Letrat për Kryeprincin**“, roman, „Faik Konica“ – 2003
17. „**Vdekja e Kolonelit**“, roman, „Faik Konica“ – 2004
18. „**Vera e fundit e Gjin Bardhit**“, roman, „Faik Konica“ – 2004
19. „**Kujtimet e zonjës Von Braun**“, roman, „Faik Konica“ – 2005
20. „**Kodi i dashurisë**“, roman, „Faik Konica“ – 2006. (U nderua me çmimin kombëtar „Azem Shkreli“ si vepra më e mirë e vitit)
21. „**Udhëtimi i Mendim Drinit**“, roman, „Faik Konica“ – 2006.
22. „**Libri i Bllacës – 1 Shënime nga psikiatria**“,trilogji,„Faik Konica“,2007.

....

